

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М.С. ГРУШЕВСЬКОГО
КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ

ІВАН ТЕОДОРОВИЧ
Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді

Благодатність ієрархії У.А.П.Ц.
(Української Автокефальної
Православної Церкви)

Видавництво
«Архангельський глас»
Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир
Київська Православна Богословська Академія
2009

ББК 86 (4Укр)
УДК 281.9 (477)

В книзі публікується праця митрополита Івана Теодоровича (1887-1971), в якій він подає своє богословське обґрунтування пресвітерської хіротонії митрополита УАПЦ Василя Липківського, яка відбулась 23 жовтня 1921 р. у Києво-Софійському соборі під час I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Для істориків, джерелознавців, релігієзнавців, всіх, хто цікавиться історією Православної Церкви.

Редакційна колегія:

П. СОХАНЬ (голова), Д. БУРИМ, І. ГИРИЧ, О. МАВРІН,
Н. МИРОНЕЦЬ, І. ПРЕЛОВСЬКА

Упорядник:

І.М. Преловська

Науковий редактор:

Ю.А. Мицик, прот., д.і.н., проф.

Рецензенти:

А.М. Киридон, д.і.н., проф.

Рекомендовано до друку:

Вченою радою Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України
Протокол № 5 від 9 грудня 2008 р.

Вченою радою Київської православної богословської академії
Протокол № від грудня 2009 р.

***Це видання вийшло завдяки фінансовій підтримці
Голови Українського Православного Братства
ім. Митрополита Василя Липківського (США)
пана Валентина Кохно***

ISBN

© І. Преловська, передмова, коментарі
© Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М.С. Грушевського

ПЕРЕДМОВА

«Я вірю, що Товариство Студентів-Болословів, Його Провідники, Його Орган присвячують себе цілям знаходити стежки до вказаних Господніх цілей», – говорив у своєму діалогівній високоспреосвященнійший Тоан, митрополит УПЦ в США до провідників і членів Товариства Студентів-Болословів УПЦ в США, яке було вміщене у 1-му числі «Болослова», що видавався в Нью-Йорку 1951 року.

Ці слова не втратили своєї актуальності до цього дня. Адже митрополит немов промовляє ці слова до сьогоднішніх студентів Київської Православної Болословської Академії Української Православної Церкви Київського Патріархату, які свято беруть духівну традицію і болословсько-історичну спадщину українських православних владик, які боролися за утвердження автокефалії нашої Церкви.

Перевидання книги митрополита Тоана Теодоровича «Благодатність єрархії УАПЦ» – це ще один вінок на могилу блаженної пам'яті високоспреосвященнішого владика. Свого часу ця книга мала вкрай важливе значення для багатьох поколінь православних українців у діаспорі і до сьогодні вона залишається актуальною для багатьох поселювників у змаганні за автокефалію Української Православної Церкви.

Хоча праця митрополита Тоана Теодоровича видавалася в діаспорі кілька разів, цей примірник книги є особливим. В ньому вміщена історична розвідка доцента КПБА Трини Преловської, яка повертає нам пам'ять про історичну постать, провідного єрархії УПЦ в США митрополита Тоана Теодоровича. Це своєрідний сучасний погляд історика-архіврафа на не менш важливі пє-

ріод утврдження справжньої Української Православної Церкви в США, Канаді та у всій діаспорі.

Дякуємо всім, хто прилучився до видання цієї книги. Особливо і найбільша подяку панові Валентину Кохно, який став меценатом і жертводавцем цього видання. Перці за все його щира і самовіддана праця в США на утврдження українського православ'я робить ще один дарунок тепер для студентів-богословів КПБА та інших духовних навчальних закладів УПЦ Київського Патріархату, які бажають вивчати правдиву історію нашої Церкви.

Митрополит Іоан Теодорович народився на Волині. Тому нам вдвічі приємно видавати цю книгу під трифем відділення Інституту Дослідів Волині (ІДВ) при Київській Православній Богословській Академії.

Нехай перевидання цієї книги стане в пригоді тим, хто по-справжньому цікавиться вітчизняними церковно-суспільними процесами, як в Україні так і поза її межами.

Митрополит Димитрій (Рудюк)

ВИДАТНИЙ ЦЕРКОВНИЙ ДІЯЧ ІВАН ТЕОДОРОВИЧ (1887-1971) - ПОРТРЕТ НА ТЛІ ДОБИ

Історія боротьби за автокефалію Православної Церкви в Україні і спроби створення Української національної церкви у ХХ столітті сповнені складних протиріч і певного трагізму. Питання канонічності усіх утворених впродовж ХХ століття церков за назвою «УАПЦ» викликають стійке заперечення з боку Російської Православної Церкви і унеможливають будь-яку спробу діалогу. Коріння цієї проблеми дуже глибоке і має в основі події церковно-визвольних змагань 1920-х рр. Сучасними українськими істориками вже багато зроблено для вивчення тих подій, опрацьовано частину документів колишніх спецхранів в архівах і бібліотеках¹.

¹ Поданий перелік не вичерпує історіографії по цій темі. *Білокінь С.* Пам'ятки УАПЦ 1921 року в Києві // V Всеукр. Конф-ція «Розвиток історичного краснзнавства в контексті національного і культурного відродження України» (жовтень 1991 р.); Тези доповідей та повідомлень. – К.; Кам.-Под., 1991. С. 366-368. *Ігнатуша О.* Адміністративний устрій ранньої Української автокефальної православної церкви (1921 р.) // Наукові праці істор. ф-ту Запорізького держ. університету. – Вип. VIII. – Запоріжжя: “Тандем-У”, 1999. – С. 17-32; Його ж. Українська автокефальна православна церква // Довідник з історії України. – Т. 3. (Р – Я) / За ред. І.З. Підкови, Р.М. Шуста. – К.: Генеза, 1999. – С. 384-385 (співавтор *С. Білокінь*); *Його ж.* Українська православна автокефальна церква // Довідник з історії України. Т.3. (Р – Я) / За ред. І.З. Підкови, Р.М. Шуста. – К.: Генеза, 1999. С. 437 – 438; Його ж. Реєстраційні документи релігійних громад як масові джерела до вивчення історії церкви в Україні (20–30-і рр. ХХ ст.) // Наукові праці істор. ф-ту Запорізького держ. університету. – Вип. XVII. – Запоріжжя: Провісита, 2004. – С. 265-280; *Жилюк С.* Українська автокефальна православна церква на Житомирщині в 20-х роках // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського держ. гуманітарного університету. Зб-к наукових праць. Вип. 2. Рівне: РДГУ, 2001. – С. 52-57; *Киридон А.М.* Агонія сподівань: взаємини Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) і радянської влади в середині 1920-х років // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. – Чернівці: Рута, 2005. – Вип. 240-241: Філософія. – С. 154-162; Її ж. Джерела з історії Української Православної Церкви (1930-1936 рр.): спроба реконструкції // Історична пам'ять: Наук.зб. – Полтава: АСМІ, 2004. – № 2. – С. 20-38; *Її ж.* Православна церква в Україні ХХ ст.: сучасна вітчизняна історіографія проблеми // Наук. праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський: ОЮМ, 2001. – Т. 7(9): Історичні науки. – С. 710-715; *Преловська І.* Джерела з історії Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 14-30 жовтня 1921 р. // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Вид. УДНДІАСД. 2001. – Т. 7. – С. 71-77; *Її ж.* Друковані джерела УАПЦ [част. 1] // Наук. записки. Зб-к праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 2001. – Т.7. – С. 536-549; *Її ж.* Друковані джерела УАПЦ [част. 2] // Наук. записки. Зб-к праць молодих вчених Інституту

За роки незалежності Української держави введено до наукового обігу матеріали з архівів держбезпеки¹, захищено дисертації, в яких вивчено різні аспекти розвитку автокефального руху, діяльності та ліквідації УАПЦ впродовж 1920-1930-х рр. Як результат виконання наукової теми Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського видано друком матеріали обох Всеукраїнських Православних Церковних Соборів УАПЦ 1921-го і 1927-го років².

української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Київ-Хмельницький, 2002. – Т. 8. – Ч. 2. – С. 123-150; Її ж. Нововиявлені архівні документи з історії I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року // Студії з архівної справи та документознавства. – К.: Вид. УДНДІАСД. 2004. – Т. 11. – С. 212-218; Її ж. Дослідження джерел з історії Української автокефальної православної церкви 1920-1930-х рр.: досягнення і перспективи // Український Археографічний Щорічник. – К., 2006. – Вип. 10/11. – С. 51-72 та ін.

¹ Білокінь С. Смерть митрополита Липківського // Відомості Єпархіяльного управління УАПЦ у Великій Британії. – London, 1992. Липень. Ч. 3 (271). – С. 21-24; Людина і світ. – 1992. – № 4 (379). – С. 27-34; Наша віра. – 1992. – № 2 (17). – С. 4-5 і № 3 (18). – С. 4; Українське православне слово. – 1992. Листопад. № 11. – С. 7-10 і Грудень. № 12. – С. 6-10; Його ж. Розстрільна справа архієпископів УАПЦ Володимира Самборського та Юрія Міхновського // Розбудова держави. – 1993. Березень. № 3 (10). – С. 37-51; з іл. або Україна ХХ ст.: Зб. статей. Вип. 2. – К., 1996. – С. 122-143 або Відомості Митрополії УАПЦ у діаспорі. – Лондон, 1994. Жовтень. Ч. 4 (280). – С. 24-27; 1995. Січень. Ч. 1 (281). – С. 36-38. Його ж. Тернистий шлях УАПЦ // Пороги. – Прага, 1996. – Жовтень-грудень. № 4. – С. 25-26; Його ж. «Ламали саму людську субстанцію» // Людина і світ. – 1993. – № 2-3. – С. 11-17; Його ж. Хресний шлях Архiepіскопа Олександра Ярешенка // Розбудова держави. – 1993. – № 10 (17). – С. 55-63 або Укр. вісті. – 1993. 12 грудня. № 48 (3076). – С. 2-3 або Укр. засів. – X., 1994. – Ч. 1 (13). – С. 23-42 або Відомості Митрополії УАПЦ у діаспорі. – 1996. Квітень. – Ч. 2 (286). – С. 45-47; Липень. Ч. 3 (287). – С. 43-45; 1997. Січень. Ч. 1 (289). – С. 45-51. Його ж. Винищення українського духівництва у 1930-х роках // Другий Міжнародний конгрес українців (Львів, 22-28 серпня 1993 р.): Доп. і повідомл. Історія. Ч.П. – Львів, 1994. – С.81-85 та ін.; Преловська І. Слідчі справи братів Чехівських як нове джерело до вивчення біографій репресованих діячів УАПЦ (1921-1930 рр.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науковий і документальний журнал. – К.: Сфера. 2003. – № 1(20). – С. 258-277; Її ж. Огляд джерел з репресивної політики радянської влади проти Української автокефальної православної церкви 1920-1930-х рр.” // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Праці XV-ї міжнародної наукової конф-ції. м. Львів. 16-18 травня 2005р. – Львів: “Логос”. 2005. – Т. 1. – С. 491-496 та ін.

² Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.; Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали. Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2 / Упорядники С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с.

За період з початку 1990-х рр. в цілому було систематизовано архівні відомості і можна висловити припущення, що цей період церковної і громадянської історії в основному описаний. Головну увагу українських дослідників в галузі вивчення персоналій того періоду було звернуто на чільні постаті автокефального руху – митрополитів УАПЦ Василя Липківського¹, Миколу Борецького, Івана Павловського², єпископат та священство цієї Церкви, активістів і вірних. Але постать одного з видатних діячів автокефального руху, який з 1924 р. очолював православних українців в Америці і в Канаді, – архієпископа УАПЦ Івана Теодоровича – досі залишалась маловивченою.

Іван Теодорович (Федорович) (1887–1971) – Блаженніший митрополит УГПЦ в Канаді, Голова Собору Єпископів УПЦ США, Голова церковної ради Митрополії, духовний опікун Української Православної Ліги США, архієпископ Філадельфії, перший капелан Української дивізії Сіро-жупанників за часів визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр., головний капелан правобережного фронту холмської, подільської і київської груп, учасник I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. в Софійському соборі м. Києва.

Він залишив після себе певну спадщину, яка складається з проповідей, богословських і публіцистичних праць, епістолярій, поетичних творів. Його перу належать архіпастирські послання і повчання з нагоди Різдва, Великодня та різних церковних і національних свят. Щоправда, через те, що він покинув Україну у 1923 р. і до кінця життя перебував на американському континенті, зараз виявилось дуже важко віднайти всі його твори. Тому в даний момент проводяться виявлення та упорядкування відомостей про документальну спадщину митрополита Івана Теодоровича.

Очевидно, що вивчення архівних фондів у Саут-Баунд-Бруці (Н. Дж., США), зокрема матеріалів Архіву Православного осередку Української Православної Церкви (УПЦ) у США, дозволило б значно розширити дослідження біографії Івана Теодоровича і тому ця справа чекає на свого дослідника. З опублікованих українським істориком Сергієм Білоконем описів цього архіву відомо, що архів Івана Теодоровича склався передусім з діловодства УПЦ в США довоєнного періоду³.

¹ *Преловська І.* Голгофа митрополита Василя Липківського .. Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Праці XIV-ї міжнародної наукової конференції. м. Львів. 14 травня 2004 р. – Львів: “Логос”. 2004. – Книга 1. – С. 473–476.

² *Зінченко А.* Ієрархи Української Церкви. Митрополит Микола Борецький. Архієпископ Костянтин Кротевич. Митрополит Іван Павловський. – К.: Українська Видавнича Спілка. 2003. – 156 с.

³ *Блокінь С.І.* Архів Православного осередку Української православної церкви (УПЦ) у США в Банд-Бруку // Українська архівна енциклопедія. Робочий зошит. А-Г. – К., 2006. – С. 57-60.

Архів Мстислава (Скрипника)¹ склали в першу чергу папери УАПЦ в Україні часів німецької окупації, на еміграції – в Німеччині та Канаді. Ці два архіви згодом доповнювалися діловодством УПЦ в США, куди увійшли Соборні діяння, діловодство Консисторії, Митрополічної ради тощо.

З ініціативи митрополита Мстислава (Скрипника) п. Віра Кравчук (14 грудня 1900 – 12 травня 1996) упорядкувала архів УПЦ в США у два прийоми у 1967-1968 та 1979-1974 рр. Вона розібрала у 1969-1972 рр. також архів самого Мстислава та у 1969-1973 рр. – архів прот. Анатолія Дублянського, згодом Митрополита Анатолія (Дублянський Анатолій Захарович; нар. 11 листопада 1912, с. Перетока біля Олики, Волинь – 28 жовтня 1997, Новий Ульм). Архів всебічно репрезентує церковне життя православної української еміграції у світі (США, Канади, Європи, Південної Америки та Австралії)².

В Архіві УПЦ в США зберігаються матеріали Соборів цієї Церкви, передсоборних нарад та комісій, протоколи засідань Церковної Ради, Ради митрополії УПЦ в США, документи Консисторії УПЦ в США, анкети, звіти, обіжники, книжні інвентарі, списки, життєписи, листування єпископату, в т.ч. за час перебування Івана Теодоровича на становищі первоієрарха цієї Церкви. У Фонді Митрополита Івана Теодоровича збереглися матеріали щодо заснування УПЦ в Америці (1917-1924), фінансові звіти (1929-1930, 1952-1958)³.

Серед інших матеріалів цього архіву, де є згадки про Івана Теодоровича, є повідомлення про Фонд митрополита Мстислава (Скрипника), в якому збереглося його листування з митрополитом Іваном Теодоровичем (1945-1952, 1964), Фонд Архiep. Марка (Гундяк Іван; 7 липня 1895, с. Плугів Золочівського пов. – 5 серпня 1984), де також є листи Митрополита Івана (1950-1957) та Фонд о. Федора Луговенка, де є копії листа єпископа Богдана Шпильки до митрополита Івана Теодоровича за 1964 рік⁴.

¹ *Мстислав* (Скрипник Степан Іванович; 10.04.1898, Полтава – 23.10.1993, Бавнд-Брук, США) – Св. Патріарх Київський і всієї України УАПЦ. У 1917–1921 перебував в армії УНР. 1930–1939 – посол до Варшавського сейму. В травні 1942 у Києво-Андріївській церкві був висвчений на єпископа Переяславського Никанором (Абрамовичем) і Ігорем (Губою). 1944–1946 – перебував у Німеччині, потім переїхав до Канади на запрошення духовної консисторії УГПЦ в Канаді. З 1950 – архієпископ, заступник митрополита УПЦ в США Івана Теодоровича, згодом митрополит УПЦ в США. На Соборі УАПЦ в Києві 5-6 червня 1990 заочно обраний Св. Патріархом Київським і всієї України УАПЦ. Похований в Саут-Бавнд-Брук (Н. Дж., США).

² *Блокінь С.І.* Архів Православного осередку... – С. 57.

³ *Блокінь С.І.* Архів Православного осередку... – С. 58.

⁴ *Блокінь С.І.* Архів Православного осередку... – С. 59.

Питання про пошук і публікацію епістолярної спадщини Івана Теодоровича залишається відкритим, оскільки в українських архівах віднайдено тільки невелику частину його листів до Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) і митрополита УАПЦ Василя Липківського. Основний масив листів залишається в Америці та Канаді, в архівах церковних і громадських установ та приватних осіб. Частково тексти або уривки з його листів, відоzw та промов вже опубліковані в працях дослідників української діаспори, церковних та наукових діячів Канади та США.

Епістолярна спадщина Івана Теодоровича, очевидно, дуже велика з огляду на складні стосунки між цим архієреєм з висвяти УАПЦ 1921 р. та представниками тих православних церков, з якими він був пов'язаний впродовж своєї церковної діяльності. Щоправда, доступ до неї сильно утруднений і не тільки віддаленістю американських і канадійських архівів від України. Не в останню чергу доступ до його листів і особових матеріалів поки що неможливий через складності його архіпастирської діяльності, які зумовлені тим, що він був архієрей зі свячення УАПЦ 1921 року на чолі з митрополитом Василем Липківським.

Протопресвітер Української Православної Церкви в Канаді о. Тимофій Міненко в своїх публікаціях неодноразово згадує листи і виступи Івана Теодоровича під час перебування його на становищі предстоятеля УГПЦ в Канаді. Зокрема йдеться про копії його листів в Архіві УПЦ в США, Архів УПЦ в Канаді (фонд о. С. Савчука), публікації його промов в часописах УГПЦ Канади («Православний Вісник», «Вісник», «Рідна Церква») та США («Дніпро»)¹.

Американський історик українського походження Оксана Хомчук в надрукованій до її книги бібліографії основних джерел подає перелік листів та публікацій Івана Теодоровича².

Серед його адресатів були митрополит Полікарп (Сікорський) (1950), єпископ Мстислав (Скрипник) (1947), архієпископ Григорій (Огійчук) (1950), Аркадій Яременко (Афашшенбург, 1948) та Іван Гаращенко (Герсфелд, 1946), свящ. Костянтин Даниленко-Данилевський (Пенсільванія, 1950), Церковний Комітет Парохії св. Володимира (Бала Кінвуд, ПА, 1950), Духівництво Пен-Огайського Деканату (1964) та ін.

Використано також публікації Івана Теодоровича в церковній пресі, зокрема лист архієпископу Мстиславу (Скрипнику) від 13 червня 1947 р., опу-

¹ *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії. – Вінніпег: Колегія Св. Андрея. Накладом Видавничого Фонду Павлини Ігнаш. Видавнича Спілка «Екклезія», 2006. – 340 с.

² *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання». – Чікаго, Іллінойс, 2002. – С. 598-599.

блікований в «Православному Українці»¹, стаття «Ідеологія нашої Церкви» з часопису «Дніпро» за 1950 рік², оприлюднену в 1950 р. «Інструкцію для вибору делегатів на Надзвичайний Собор Американської УПЦ в З.Д.А.».

Історіографія проблеми вивчення життєпису та спадщини Івана Теодоровича є дуже нерівномірною. Очевидно, найбільше уваги до життєпису та огляду діянь Івана Теодоровича було приділено в українських церковних виданнях, особливо це стосується канадійських і американських українських православних видань і часописів.

Якщо розглянути виявлений масив публікацій про нього, то є очевидним сплеск зацікавлення до його особи в певні періоди, зокрема у 1947 р., коли в м. Ашаффенбурзі (Німеччина) від УАПЦ (на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) відкололася УАПЦ (Соборноправна)) і почалося листування між представниками цієї церкви і Владикою Іваном Теодоровичем.

У повоєнній Німеччині, на хвилі нового зацікавлення історією УАПЦ 1921 р. з огляду на церковний конфлікт в середовищі емігрантів-українців в таборах Ді-Пі та суперечки за канонічність і благодатність ієрархів з числа висвячених митрополитом Василем Липківським, вийшли друком збірники джерел, серед яких є праця прот. Митрофана Явдася³. Вона містить біографії ієрархів УАПЦ, списки церковнослужителів і вірних, фотографії, переліки і зображення знищених більшовиками православних храмів в Україні 1920-1930-х рр., історична записка про УАПЦ. Були видані друком книжки та брошури, які містять документи та матеріали з історії УАПЦ 1921 року⁴.

Власне завдяки цим неймовірним зусиллям по збереженню і виданню друком спадщини УАПЦ 1921 р. на сьогодні збереглися ці матеріали, які поклали початок відразу кільком напрямам досліджень в сучасній українській історіографії та джерелознавстві.

¹ *Іоан Теодорович, архієпископ.* Лист Єпископу Мстиславу від 13 червня 1947 р., // Православний Українець. – Ч. 27, Жовтень 1954. – С. 5-10. Цит за посиланням в кн.: Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 599.

² *Іоан Теодорович, архієпископ.* Ідеологія нашої Церкви // Дніпро. – Ч. 5. – Травень, 1950. – С. 1-3. Цит. за посиланням в кн.: Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 599.

³ *Явдась Митрофан*, прот. Українська Автокефальна Православна Церква: Документи для історії Української Автокефальної Православної Церкви. – Мюнхен-Інгольштадт: Вид. Краєвої Ради У.А.П.Ц. у Федеральній Республіці Німеччини, 1956. – 228 с.

⁴ Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14-30 жовтня н. с. 1921 р.; I. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. II. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – Франкфурт/Майн, 1946. – 32 с.; *Чехівський В.* За церкву, Христову громаду, проти царства тьми. – (Репринтне видання) Франкфурт/Майн, 1947. – 40 с. та ін.

На жаль, цього не можна сказати про видавничу діяльність самого Івана Теодоровича, який з певних причин дедалі менше був зацікавлений в поширенні відомостей про УАПЦ 1921 р. і взагалі не мав наміру оприлюднювати якісь документальні матеріали або спогади. Щоправда, у 1951 р. в Нью-Йорку було опубліковано його «Низку спогадів» в Українському Православному Календарі на 1952 рік¹.

Сучасник Теодоровича митрополит УАПЦ Василь Липківський (1864-1937) приділив йому увагу як одному з перших висвячених єпископів². Розповідаючи про I Всеукраїнський Собор УАПЦ 1921 р., він відзначив «священника з Волині Івана Федоровича, що своїми змістовними, щирими промовами звернув на себе увагу Собора»³. У своїй «Історії...» Липківський оповідає про ставлення старого духівництва до новоствореної УАПЦ і говорить, що колишній місіонер на Могилівщині, а з 1922 р. єпископ Могилів-Подільський УАПЦ, Микола Карабіневич (1889–1937) приєднався до УАПЦ після прилюдного диспуту з єпископом Іваном Федоровичем⁴.

Важливим біографічним джерелом у справі вивчення біографії Івана Теодоровича є згадувана Ю. Муликом-Луциком стаття Григорія Бобика «З церковного життя на Поділлі в рр. 1920-1922», яка була написана в Бережанах (Галичина) 21 листопада 1923 р. Текст цієї статті було перевидано в «Українському Голосі» (Вінніпег, 1924 р.) за 16 і 23 січня. Сам автор – українець з Галичини, вчитель гімназії в Бережанах, був вивезений російським окупаційними військами в глибину Російської імперії серед інших військових заручників. У 1919 р. він поселився у Вінниці, працював директором учительської семінарії і професором ботаніки в місцевому Інституті народної освіти. До Галичини Г. Бобик повернувся в кінці жовтня 1923 р. і там описав ті події, свідком яких він був у 1920-1922 роках⁵. Його погляд на проблему протистояння між проросійськи налаштованим середовищем і новоприбулим архієпископом УАПЦ Теодоровичем є більш-менш об'єктивний,

¹ *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. – Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. Репринтне видання. К., 1998 – Т. IV (XX ст.). – Ч. 2. – С. 10.

² *Митрополит Василь Липківський.* Історія Української Православної Церкви. Розділ УІІ: Відродження Української Церкви / Вступ і замітки протопресвитера С.В. Савчука. – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Гришука, 1961. – 181 с.

³ *Митрополит Василь Липківський.* Історія... – С. 51.

⁴ *Карабіневич Микола Сильвестрович (1889–1937)* – єпископ Могилів-Подільський (1922–1928), Уманський (1928–1930) УАПЦ, потім архієпископ УПЦ.

⁵ *Мулик-Луцик Ю.* Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: В 6 т. – Вінніпег. – Т. 4. – С. 326. Томи 5 і 6 надруковано тільки в 5-ти примірниках як продовження видання: *С. Савчук, прот., Мулик-Луцик Ю.* Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 4 т.

оскільки він спостерігав за цими процесами у Вінниці, будучи вірним Української Греко-Католицької Церкви і не належав до жодного з таборів.

Певну кількість джерел з історії УАПЦ було надруковано в українській діаспорі у Західній Європі, Америці та Канаді. Архієпископ Іван Теодорович по прибутті до Америки у 1924 р. розпочав діяльність із розвитку УГПЦ в Америці, що спричинило до переходу під його юрисдикцію інших греко-католицьких парафій. Таким чином він на певний період об'єднав православних українців двох країн американського континенту, очоливши обидві Церкви з назвою «Українська Православна», організував нові парафії, висвятив священників – взагалі розбудував церковне життя.

Про ці процеси в канадійські частині докладно писали у фундаментальній 6-томній праці «Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді», голова Канадійської духовної консисторії архіпресвітер Семен Савчук¹ і Юрій Мулик-Луцик². У цьому виданні вміщено інформацію про обставини пошуку православного архієрея-українця для канадійських українців, історію закликання та прибуття Івана Теодоровича до Канади, його діяльності по розбудові церковного життя в Канаді та Америці впродовж 1920-1940-х рр., опис початку життєпису Івана Теодоровича³.

В такому викладі життєпис зустрічається тільки в посмертній публікації в часописі «Українське Православне Слово»⁴. Почасти, факти зі своєї

¹ *Савчук Семен Володимир* (псевдонім Т. Єсгик, С. Матеїв; 1895, с. Волківці Борщівського пов. в Галичині – 1983) – архіпресвітер, голова Президії консисторії УГПЦ у Канаді (1955–1963), доктор, церковно-громадський діяч, автор богословських, драматичних і поетичних творів. У Канаді з 1899. Засновник Колегії св. Андрія у Вінніпезі і її ректор (з 1952), основоположник і редактор „Вісника” (1924–195(4)1), організатор і діяч багатьох громадських об'єднань у Канаді (СУС, СУМ). Перший провідник і капелан САМК. Президент Канадського пресового клубу, голова видавництва спілки „Тризуб”. Голова Наукового богословського товариства ім. митрополита Іларіона.

² *Мулик-Луцик Юрій Олексійович* (псевд. Скаржевський, Олексій, Назар Полин; 31.12.1913, с. Татаринці Кременецького пов. на Волині – 12.06.1991, Вінніпег, Канада) – дослідник історії української церкви, історії української діаспори Канади, славіст, філософ, дійсний член УВАН. Викладач Української Богословської педагогічної академії (Мюнхен). З 1949 – в Канаді. Викладав у Колегії Св. Андрія, військової школи у Вінніпезі. Один із організаторів УВАН в Канаді, разом з Я. Рудницьким брав участь у створенні відділу славістики Манітобського університету, один з організаторів товариства „Волинь”, Інституту дослідів Волині, науковий редактор їх видань. Редактор часописів „Вісник”, „Віра і культура”, „Канадійський фермер”, „Український голос”. Автор фундаментальної 6-томної праці „Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді

³ *С. Савчук, прот., Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 1. – С. 299-301. Докладний варіант уміщено в тому ж виданні. – Т. 4. – С. 318-328.

⁴ Блаженної пам'яті митрополит Іоан (Його похорон і прощання з ним) // Українське Православне Слово / Ukrainian Orthodox World. Офіційне видання Української

біографії оприлюднив і сам митрополит Іван і вони були опубліковані в «Українському Православному календарі на 1952 рік»¹.

Багато уваги приділив Івану Теодоровичу проф. Іван Власовський в своєму 4-томному «Нарисі історії Української Православної Церкви»². Він подав не тільки його життєпис, але й описав його участь у подіях, що пов'язані з церковно-визвольними змаганнями в Україні та I Всеукраїнським Православним Церковним Собором УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Але в другій частині 4-го тому І. Власовський чомусь уникав подавати докладні відомості про Теодоровича, хоча сам проживав в Канаді після II Світової війни.

У своєму переліку православних ієрархів автокефальних церков України і діаспори (1942-1990) у загальному переліку згадав Івана Теодоровича і о. Дмитро Блажейовський³.

Серед сучасних закордонних видань слід відзначити капітальну працю української дослідниці в США, авторки кількох видань з історії Української церкви, колишнього редактора видання «Українці Америки за Київський Патріархат» Оксани Хомчук, яка не тільки висвітлила маловідомі події, що пов'язані з діяльністю Івана Теодоровича, а й опублікувала документи чи витяги з них, які стосуються листування Владики з церковними установами і окремими особами, його переговорів з УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) та ін.⁴ Основною проблемою цієї розвідки були стосунки Івана Теодоровича з Константинопольським патріархатом.

У 2006 р. в Канаді вийшла друком остання капітальна праця відомого дослідника історії Церкви о. Тимофія Міненка⁵. Оскільки Іван Теодорович тривалий час керував Українською Греко-Православною Церквою в Канаді, тому огляду його діяльності в цій праці присвячено цілий розділ. Особливу цінність дослідженням о. Тимофія Міненка надають числені посилання на матеріали архівів Української Православної Церкви в Кана-

Православної Церкви в США. – Саут Бавнд Брук, 2006. – № 5–6 (травень-червень). – Рік вид. LYI. – С. 3–7. Англomовний варіант тексту уміщено на стор. 8–11 з іншими світлинами.

¹ *Архив. Іоан Теодорович*. Низка спогадів // Український Православний Календар на 1952 рік. – Нью-Йорк, 1951.

² *Власовський І.* Нарис історії... – Т. ІУ (XX ст.). – Ч. 1-2.

³ *Блажейовський Д.* Ієрархія Київської Церкви (861-1996). – Львів: «Каменяр», 1996. – С. 441.

⁴ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання». – Чікаго, Іллінойс, 2002. – 621 с.

⁵ *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії. – Вінніпег: Колегія Св. Андрея. Накладом Видавничого Фонду Павлини Ігнаш. Видавнича Спілка «Екклесія», 2006. – 340 с.

ді (Вінніпег), Української Православної Церкви в США в Бавнд Бруці, Н. Дж., та на власний архів.

В своєму дослідженні життєпису Патріарха Мстислава (Скрипника) Дмитро Степовик приділяє увагу і проблемі стосунків між митрополитом Іваном Теодоровичем і єпископом Мстиславом в період їх активної співпраці в другій половині 1940-х рр. В своїй книзі Д. Степовик подав докладні описи тих подій, деякі тексти епістолярій того періоду, та свої міркування щодо проблем¹.

Якщо дослідження і публікації українських істориків мають на меті вивчити докладно життєписи українських ієрархів і відновити правдиву історію УАПЦ в усіх її досягненнях і суперечностях, то характерною особливістю представників російської церковної історіографії є цілковите ігнорування цього питання. Причиною цього бачиться абсолютне невизнання УАПЦ не тільки як церкви, а й взагалі як предмету, який гідний дослідження як наявний історичний факт. Таке ставлення породжує курйозні прецеденти у згадуванні як самої УАПЦ так і її діячів в публікаціях сучасних російських дослідників.

Зокрема, коментуючи приїзд Теодоровича до Канади у 1924 р. на підставі його книжки «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу», Олексій Григоренко, автор короткого історичного нарису², що був виданий з благословіння Московського патріархату, в контексті критики уніатської церкви, пише: «В 1924 году в Канаду для окормления православной паствы прибыл архиепископ Иоанн Теодорович, герой освободительного движения на Украине, бывший полковым священником в одном из полков Центральной Рады. Он прибыл «на волю» с открытым сердцем, считая каждого зарубежного украинца братом и единомышленником, но встречен был в штыки. Униатская печать начала злобную травлю его, обвиняя во всех мыслимых грехах, и паче всего – в большевизме. В отношении к нему был применен весь арсенал испытанных приемов. Архиепископ написал и издал книжку в 1925 году в Виннипеге, называющуюся “Уния в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу”, где описывает примеры захватов православных украинских храмов, обман и подтасовки, широко применяемые униатами, и, в частности, замечает: Уния дает блестящий пример эксперимента над народом – церковью, а не общей акции самого народа – Церкви. Вместо того, чтобы быть носителем высшей духовной красоты, она становится социальной опасностью, потому что отравляет тот духовный воздух, которым дышат души...»

¹ *Степовик Д.* Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність. – К.: Мистецтво, 2007. – 448 с.: ілл.

² *Григоренко А.* Уния в истории Украины-Руси. Краткий исторический очерк. – Новосибирск: Паритет, 1991. – С. 77-78.

Виходячи з наведеного тексту, можна висловити припущення, що автор просто не знав про те, що це був архієпископ з висвяти «липківців». Для нього, очевидно, було важливо наголосити саме на «жахливості» дій уніатів в контексті подій на Західній Україні 1989-1991 рр. і висловити їх нищівну критику в руслі загальної ідейної спрямованості Російської Церкви. Якби на час видання цієї книжки з'явилися ті видання, які побачили світ трохи пізніше і були спрямовані проти автокефалії Української Православної Церкви, то тоді О. Григоренко можливо і не вмістив би цей сюжет до своєї книжки, принаймні акценти сильно змістилися б у бік негативних оцінок архієпископа з висвяти митрополита УАПЦ Василя Липківського.

Інша авторка, президент Фонду історичної перспективи, доктор історичних наук, екс-депутат Держдуми РФ Наталія Нарочницька, яка розмістила свою публікацію в інтернеті, також згадує Івана Теодоровича цілком доброзичливо, очевидно орієнтуючись на ту ж саму публікацію¹ і не переймаючись його висвятою від митрополита УАПЦ Василя Липківського.

Вона пише: «Наивно искать причины раздвоенности украинского сознания и украинского сепаратизма в бегстве от тоталитаризма, равно как и объяснять украинским «трудящимся», что их отделили от братьев для того, чтобы легче было грабить. Лучше задуматься, почему еще в Австро-Венгрии придавали столь громадное значение реформе украинского языка, с таким тщанием подыскивая различия в топонимике и поощряя каждую точку над і, отрывающую украинскую графику от русской? Для чего капитальный труд интеллектуального патриарха М.Грушевского (История Украины – Руси. Київ-Львів, 1907) еще в начале века подводил к мысли, что туранская Московщина украла киевскую историю и софийские ризы у арийской Украины? Почему многие идеологи самостийности с готовностью возглавили правительство Советской Украины (сноб Грушевский – первый президент), предпочтя неделимой России самоопределение по Ленину, а православного полкового священника Центральной Рады Иоанна Теодоровича в 1924 г. в Канаде, несмотря на «героическое» прошлое, подвергали поношению униаты. «Потому что ты не греко-католик, – писал он, – ты не можешь быть украинцем... ты кацап, москаль, проклятый схизматик...»².

Ті ж з російських церковних авторів, які знають хто такий Іван Теодорович і ким він був висвячений у 1921 р., пишуть про нього небагато. Наприклад, у фундаментальній 9-томній праці «История Русской Церкви», автор останнього 9-го тому прот. Владислав Ципін нічого не пише про спосіб висвяти Івана Теодоровича, а лише коротко констатує той факт, що Мстис-

¹ Григоренко А. Уния в истории Украины-Руси... – 104 с.

² Наталія Нарочницькая, к.и.н. Москва-Київ. Историческая ретроспектива и геополитическая перспектива. 8 мая 2000 г. http://pravoslavie.ru/analit/global/moskva_kiev/htm

лав (Скрипник) був делегований від УАПЦ (Соборноправної) у Німеччині в 1947 р. для ведення перемовин з «самосвятским лжемитрополитом в Америці Іоаном Теодоровичем»¹. Це повідомлення віднесено прот. Владиславом Ципіним до історії церковної діаспори у ХХ столітті в тій частині, яка стосується УАПЦ. Ніяких пояснень чи коментарів автор не подає.

Останній раз короткий життєпис архієпископа Івана Теодоровича було передруковано у пропам'ятній публікації з нагоди 35-ої річниці його упокоєння в часописі Української Православної Церкви в США «Українське Православне Слово» за 2006 рік на пошанування блаженної пам'яті спочилого Владика Івана...²

Народився Іван Теодорович 26 вересня/6 жовтня 1887 р. в містечку Крупець (коло міста Радивилова), Дубенського повіту на Волині, в родині дяка, яка від давніх часів належала до духовного стану. Як подає в 4-му томі «Історії...» Юрій Мулик-Луцик, початково його прізвище писалося «Хведорович» або «Федорович». Митрополит Василь Липківський у сьомому розділі своєї «Історії Української Православної Церкви» скрізь послідовно називає його «Федорович»³.

Навіть по прибутті до Канади в своєму листі від 7 березня 1924 р., де архієпископ Іван дякує Консисторії Української Греко-Православної Церкви в Канаді за привітання його з нагоди приїзду до Америки, він підписався «Архієпископ Іоан Хведорович»⁴. У вересневому числі «Православно-го вісника» (Вінніпег, 1924 р.) він вперше підписався «Архієпископ Іоан Теодорович»⁵.

В рідному містечку Крупець Іван Федорович здобув початкову освіту, яку продовжив у духовній школі в м. Клевані, а після неї поступив до Житомирської (Волинської) духовної семінарії. У зв'язку з революційними подіями 1905–1906 років і за участь у них, він був тимчасово звільнений з семінарії.

¹ Ципин В., прот. История Русской Церкви. 1917–1997. – М.: Изд. Спасо-Преображенского Варлаамского монастыря. 1997. – Т. 9. – С. 612–613.

² Блаженної пам'яті митрополит Іоан (Його похорон і прощання з ним) // Українське Православне Слово / Ukrainian Orthodox World. Офіційне видання Української Православної Церкви в США. – Саут Баунд Брук, 2006. – № 5–6 (травень-червень). – Рік вид. LYI. – С. 3–7. Англomовний варіант тексту уміщено на стор. 8-11 з іншими світлинами.

³ Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви. Розділ УП: Відродження Української Церкви / Вступ і замітки протопресвитера С.В. Савчука. – Вінніпег: Вид. накладом фундації Івана Гришука, 1961. – С. 109-110.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 318.

⁵ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 318.

В життєписі Івана Теодоровича, написаного на основі його розповіді і опублікованому у вересневому числі «Православного Вісника» за 1924 рік, було надруковано: «Революційний рух, що був обняв російську імперію після нещасливої для Росії війни з Японією, пірвав був у свій вир і молодого студента духовної семінарії і за се його 1906 р. по перемозі реакції звільнено зі школи»¹.

З незакінченою семінарською освітою до 1911 р. включно, Федорович працював майже 5 років, переважно в початкових народних школах Лубенського і Острозького повітів. У 1912 р. його було знову прийнято до Житомирської духовної семінарії і по її закінченні Іван Федорович одружився і 10 травня (ст. ст.) 1914 р. отримав рукоположення в сан диякона від Волинського Архієпископа Євлогія (Георгієвського)², а в сан ієрея – 10 травня 1915 р. від Володимирського Єпископа Фадея³. У серпні 1915 р. о. Іван одвоїв. Ю. Мулик-Луцик вказує, що це сталося через три місяці після висвяти, коли молодий вдівець не встиг ще отримати призначення на парафію і розпочалася I Світова війна⁴. Отець Іван виїхав на південно-західний фронт російської армії й виконував там душпастирську обслугу у відділах Червоного Хреста.

В Україні зречення престолу російського імператора Миколи II Романова та повалення царського режиму спричинилося до розвитку національного церковно-визвольного руху, який розгорнувся під час визвольних змагань 1917-1921 рр. Цей рух був реакцією на стан справ у Церкві, маючи на меті відродження української національної самосвідомості. Почавши з прагнень автономії і українізації богослужіння, рух пішов далі, вимагаючи автокефалії Православної Церкви в Україні. В пресі з'явилися публікації з проектами церковної реформи, розгорнулася полеміка щодо проблем автокефалії, українізації, соборноправності, відродження українського церковного мистецтва. Серед віруючих в Україні широко користувалися попу-

¹ Цит. по кн.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 323.

² Євлогій (Георгієвський Василь; 1868-1948) – у 1914–1920 рр. – архієп. Волинський і Житомирський, священноархімандрит Свято-Успенської Почаївської лаври, митрополит Західноєвропейського екзархату Московської патріархії з осідком в м. Париж (Франція). Предстоятель руських православних церков у Західній Європі. богослов. Автор мемуарів: *Євлогій, митрополит. Путь моей жизни. Воспоминания Митрополита Евлогия (Георгиевского) изложенные по его рассказам Т. Манухиной.* – М.: «Московский рабочий». Издательский отдел Всецерковного православного молодежного движения, 1994. – 621 с.

³ Священномученик Фадей (Успенський) був єпископом Володимиро-Волинським, вікарієм Волинської єпархії з 21 грудня 1908 р. до 1922 р., ув'язнений у 1937 г., розстріляний 1 січня 1938 р.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 320.

лярністю гасла, що пропагували демократизацію та оновлення церковного життя на хвилі загального революційного піднесення.

Коли в Києві весною 1917 р. повсталася Українська Центральна Рада, в березні місяці священник Іван Федорович «був першим з духовенства, що випустив до війська на фронті відозви, аби піддержало революцію». Так було написано в життєписі, основаному на його розповіді у вересні 1924 р. в статті «Архієпископ Іоан Теодорович»¹.

З цього повідомлення канадійський історик Ю. Мулик-Луцик робить висновок про те, що це є свідченням приналежності Федоровича до заснованого «лідером руху «християнського соціалізму» прот. В. Введенським «Всероссийского Союза Демократического Православного Духовенства и Мірян», оскільки саме ця організація по всій Російській імперії влаштувала «Революционные Съезды Духовенства и Мірян»².

Літом того ж року о. Іван Федорович перейшов на службу в склад організаторів української адміністрації в різних містах України. В цей час перші помітні симптоми національного відродження в церковному житті стали відчутними на єпархіальних з'їздах 1917–1918 рр. Вони традиційно збирались в єпархіальних центрах України, але в цей час за змістом своїх діянь відчутно контрастували із попередніми єпархіальними зібраннями, бо виступили з ідеями реформування Церкви в Україні в національному руслі. На порядку денному цих з'їздів стояли вимоги провести радикальні реформи в усіх сферах церковного життя (статус, внутрішній устрій, духовна освіта, матеріальне забезпечення духовенства). питання про автономію та автокефалію Церкви, її українізацію.

Українські єпархіальні з'їзди 1917–1918 рр. церковне життя наповнили радикальними пропозиціями щодо реформи Православної Церкви в Україні. відобразили обставини церковного життя по єпархіях. Делегати охарактеризували в цілому стан Українського Православ'я і запропонували відродити його Соборність. Вперше українці поставили питання: якою бути майбутній Українській Церкві – автономною чи автокефальною, якими шляхами її зблизити з власним народом, поставити на національний ґрунт. як це зробити, щоб не допустити революційну стихію в церковне життя.

Першим єпархіальним з'їздом, який сигналізував про нові церковні настрої, що склались в українському суспільстві став Київський єпархіальний з'їзд 12–18 травня 1917 р. Делегати (вперше) висловили свої промови і пропозиції українською мовою на зібранні такого рівня. Головою з'їзду став прот. Василь Липківський³. Національне піднесення було високим,

¹ Цит. за вид.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 324.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 323-324.

³ Липківський Василь Костянтинович (1864-1937) – архієпископ, перший митрополит Київський і всієї України Української автокефальної православної церкви, редактор і автор низки статей часопису УАПЦ «Церква і Життя». автор перекладів

коли делегати проспівали «Вічну пам'ять» Тарасові Шевченку як першому борцеві за незалежну Україну і заслухали привітання голови Центральної Ради Михайла Грушевського, який назвав причиною всіх негараздів в церковному житті відрив духовенства від національних уподобань і інтересів українців. Під впливом цього привітання з'їзд поставив питання про статус Православної Церкви в Україні і більшість висловились проти того, щоб вона залишалась російською.

Восени 1917 р комітет українських військових священників, об'єднавшись з передсоборною комісією, на чолі з еп. Уманським Димітрієм (Вербицьким), створив комітет, реорганізований на засіданні 23 листопада у ВПЦР, яка проголосила себе тимчасовим органом по управлінню Православною Церквою в Україні. На чолі цієї ВПЦР став колишній архієпископ Володимирський Олексій (Дородніцин), який жив «на покої» в Києво-Печерській Лаврі¹. Пізніше, в російських джерелах саме Олексія (Дородніцина) звинуватять у підбурюванні лаврських монахів до непослуху митрополиту Київському і Галицькому Володимирі Богоявленському і врешті до його вбивства 25 січня 1918 р.

В процесі розгортання українських церковно-визвольних змагань 1917–1918 рр. поступово з числа білого духовенства, військових капеланів та національно свідомих мирян сформувалося ядро майбутньої УАПЦ, які в листопаді 1917 р. утворили “Братство Воскресіння Христового”, яке перетворилося на тимчасовий орган зі скликання Всеукраїнського Собору – Всеукраїнську Православну Церковну Раду (ВПЦР).

Цей орган був найрадикальнішим серед інших церковно-громадських інституцій у справі вимог українізації Церкви та проголошення автокефалії, для чого власне і планувалося скликати Всеукраїнський Православний Собор.

українською мовою Божествені Літургії Св. Іоана Золотоустого, богослужбових книг, проповідей на неділі і свята та на Апостольські послання, історичних праць про Українську Церкву, епістолярій. Висвячений 23 жовтня 1921 р. на митрополита Київського і всієї України в соборі св. Софії Київської у надзвичайний спосіб (пресвитерська хіротонія) делегатами I-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору 14-30 жовтня 1921 р. Був на цій посаді до II-го Всеукраїнського Православного Собору УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. Після останнього арешту в березні 1937 р. за вироком трійки НКВС від 20 листопада його було розстріляно в Лук'янівській в'язниці 27 листопада 1937 р.

¹ *Олексій* (Дородніцин Анемподіст Якович, 1859–1920) – архієпископ Володимирський, доктор богослів'я, православний церковний діяч, ректор Казанської Духовної Академії, професор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919 р.), почесний голова І-ої Всеукраїнської Православної Церковної Ради (1917–1918). Упокоївся в січні 1920 р. в м. Новоросійську від серцевої хвороби і похований на місцевому кладовищі. Автор дослідження з історії штундизму в південних губерніях України на поч. ХХ століття та «Молитовника» українською мовою.

Але в своїй діяльності представники військового духовенства, які щойно повернулися з фронтів I Світової війни, де велася активна більшовицька пропаганда із розвалення фронтів і взагалі військової організації Російської імперії, та розбурханого повалення самодержавства і революцією мирянства, часто виходили за межі власне церковної діяльності.

Під впливом революційних ідей щодо демократизації і рівності. вони часто збивалися на мітинговий лад у вирішенні тих складних питань, які були пов'язані з реформуванням Православної Церкви. На першому засіданні ВПЦР було ухвалено скликати Всеукраїнський Православний Церковний Собор для інституалізації Української Православної Церкви.

Група українців, до якої увійшли архієп. Олексій (Дородніцин), київські священники Василь Липківський, Нестор Шараївський¹, Петро Тарнавський, Сергій Филипченко, військові священники – Олександр Маричів, Хоменко, Микола Маринич, диякон Олександр Дурдуківський² утворили “Братство Воскресіння Христового”, установчі збори якого відбулись 6 листопада 1917 р. Очолив його архієп. Олексій (Дородніцин), але фактичним головою братства став прот. Василь Липківський.

За змістом поставлених завдань це товариство з-поміж інших було найрадикальнішим, бо бажало відділити Українську Церкву від Російської, вислати з Києва митрополита Київського і Галицького Володимира (Богоявленського) та єп. Никодима (Кроткова) як консервативно налаштованих проросійських ієрархів, утворити тимчасовий церковний уряд на місце Київської Духовної Консисторії, яка працювала за старими методами і не відзначалась поступливістю перед українцями.

¹ *Шараївський Нестор Андрійович* (1865-1929) – архієпископ Київщини, перший заступник митрополита Липківського в 1921-1927 рр., голова Перекладової комісії УАПЦ з 1919 р. На церковному соборі Київщини 22-26 травня 1921 р. як член Президії ВПЦР був обраний до складу Київської губернiальної церковної ради і рекомендований на висвячення в єпископи. Був делегатом I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. як заступник настоятеля Софійської собору м. Києва. Учасник I-го і II-го Всеукраїнських Соборів УАПЦ.. викладач Пастирських курсів при Св. Софії. мав викладати в «Українському Богословнику» (Академія УАПЦ). Після II Всеукраїнського Собору 1927 р. відійшов від справ. Помер від голоду 29 жовтня 1929 р. Похований біля собору св. Софії у Києві, але в 1934 р. надгробну плиту було знято, а могилу забруковано.

² *Дурдуківський Олександр Федорович* (1882-.) – один з фундаторів УАПЦ, брат В.Ф. Дурдуківського. 22 травня 1919 брав участь у першому урочистому богослужінні українською мовою в Микільському військовому соборі, де утворилася перша українська парафія, разом з майбутнім митрополитом УАПЦ Василем Липківським. У 1919 р. – диякон собору святої Софії. На церковному соборі Київщини 22-26 травня 1921 р. висвячений у сан протодиякона. 5 травня 1922 р. подавав заяву про висвяту в сан протоієрея, але невідомо, чи відбулась ця висвята.

Братство поставило собі завдання скликати Всеукраїнський Православний Церковний Собор і утворило оргкомітет, який повинен був вести підготовчу роботу зі скликання Собору. Новосформований комітет виробив звернення до українців, в якому датою початку соборних засідань називає 11 січня 1918 р. і пояснює, що делегати повинні бути обраними і представляти всі єпархії, парафії, монастирі, духовно-навчальні заклади, військові частини України.

У зверненні підкреслювалось, що всі учасники Собору повинні бути українцями. 6 грудня 1917 р. комітет вирішив прийняти назву: Тимчасової ВПЦР, як тимчасового уряду Української Православної Церкви. Обов'язковою умовою для членства в Раді була умова: бути українцем за походженням і переконаннями. Виконавчий комітет для скликання Собору став називатись президією Тимчасової ВПЦР, яка взяла на себе завдання провести підготовчу і організаційну роботу зі скликання Собору і для цього розіслала своїх комісарів для проведення підготовчої роботи.

Архієп. Олексій (Дородніцин) тоді оприлюднив відкритий лист в газеті «Киевлянин» за 6 грудня 1917 р., який тоді став маніфестом прихильників автокефалії Православної Церкви в Україні: «Я українець і не стидаюся і не боюся заявити се голосно. Я люблю і любив той народ, до якого належали мої батьки, мої діди, прадіди, серед котрого я родився, виріс, мовою котрого я співав... Не бути українцем я не можу так само, як дуб не може переродитись в березу, липа в сосну... Я не можу переродитись в якусь етнографічну сумішку з фіна, череміса, чувашина й ін. Решту своїх сил я віддам цілком й безповоротно службі духовним і церковно-релігійним інтересам свого українського народу, так як я їх розумію. Та прошу вірити, що до кінця своїх днів зостануся Православним архиєреєм, які б не були тяжкі та злиденні сі дні не зраджу тої святої віри, за котру билися мої предки в рядах запорожців. Архієп. Олексій, д-р церковної історії».

Це були події, які розгортались в Києві у справі формування церковно-визвольного руху в окрему силу, організації керівних органів цього руху. На період церковно-визвольних змагань 1917-1921 рр., коли відбувалися процеси формування УАПЦ, Іван Федорович опинився на західно-українських землях, де продовжив свою діяльність як військовий капелан.

Після підписання 27 лютого 1918 р. Берестейської мирної угоди з Центральними Державами та їх союзниками, уряд УНР вислав о. Івана Федоровича до Австро-Угорщини в складі емісарів, завданням яких було з тих українців, що потрапили в австрійський полон як солдати царської російської армії, сформувати українські військові частини під назвою «Дивізія Сірожупанників»¹.

¹ Сірожупанна дивізія (корпус) – українське військове з'єднання, створене в лютому – серпні 1918 р. австрійськими властями з полонених вояків і старшин українців російської армії. Формування сірожупанників (за кольором уніформи) розпочалось в лютому 1918 р. в таборі для полонених Фрайштотд, де було сформовано 1-й козачо-стрілецький (інша назва – сірожупанний) курінь (ком. – сотн.

Священик Іван Федорович повернувся з тією дивізією в Україну на час здійснення перевороту вночі з 28 на 29 квітня 1918 р. і проголошення Української Держави на чолі з Гетьманом Павлом Скоропадським¹.

Під час повстання проти Гетьмана військ Директорії УНР, Павло Скоропадський зрікся влади 4 грудня 1918 р. й того ж дня виїхав до Німеччини. В цей час виявилось, що свящ. Іван Федорович належав до антигетьманського руху. В якості капелана він вступив до військ Директорії УНР. В цей період (1918–1921 рр.) він не згадується в документах ВПЦР, яка продовжила свою діяльність з організації українських парафій і скликання Всеукраїнського Церковного Собору в Києві.

П. Ганжа). Подальше формування відбувалося на Волині, де навесні 1918 р. було сформовано 1-й Сірожупаний полк на чолі з сотн. П. Ганжою. Формування С. д. австрійськими військовими властями здійснювалось як виконання Брестської угоди 1918 р. з УНР. 12 травня 1918 р. полк було розгорнуто в дивізію (ком. – підполк. І. Перлик, нач. штабу – сот. О. Пилипенко), що складалася з 4 піших полків. 26 серпня 1918 р. сформовану дивізію було передано в розпорядження Української Держави. В кінці серпня 1918 р. С. д. було розташовано на Чернігівщині. В цей час дивізією командував ген. В. Сокира-Яхонтов, а з 30 вересня – ген. Василів-Чечель. Упродовж перебування на Чернігівщині в дивізії фактично було залишено лише кадри. Під час Протигетьманського повстання 1918 р. С. д. підтримала Директорію УНР. Сірожупанники зайняли Шостку, Глухів, Бахмач, Чернігів. Командування дивізією в цей час здійснював підполк. В. Абаза, нач. штабу – сотн. Морозевич. В ході другої українсько-більшовицької війни 1918–1920 рр. частини С. д. брали участь в обороні Чернігівщини від більшовиків, а також в боях за Коростень, Бердичів. З кінця березня 1919 основні сили С. д. перебували на українсько-польському фронті на Волині. На початку квітня 1919 р. дивізію було розгорнуто в корпус (ком. – ген. І. Мартинюк) в складі 1-ї (ком. підполк. В. Абаза) та 2-ї (ком. – сотн. Ф. Тимченко) Сірожупаних дивізій. В середині травня 1919 р. значна частина особливого складу корпусу потрапила до полону під час наступу польських військ генерала Й. Галлера на Волині. Вцілілі старшини й вояки продовжували службу у лавах 10-го Сірожупанного полку 4-ї Хомської дивізії армії УНР. 26 липня 1919 р. дивізії було присвоєно назву „Сірожупанна” (ком. – полк. В. Янченко, В. Грудина, Н. Никонів). У складі Волинської групи армії УНР дивізія взяла участь у боях з більшовиками на Поділлі влітку 1919 р. та в операціях проти білогвардійців там же восени 1919 р. У жовтні 1919 р., у боях з білогвардійськими частинами, зазнала особливо важких втрат. Наприкінці листопада 1919 р. дивізію було реорганізовано у 4-й Сірожупаний зведений загін (полк). У складі зведеної Волинської дивізії загін взяв участь у Першому Зимовому поході армії УНР (грудень 1919 – травень 1920 рр.). У травні 1920 р. загін було розгорнуто в 4-ту Сірожупанну бригаду 2-ї Волинської дивізії. Бригада зазнала важких втрат у листопаді 1920 р., під час останньої битви армії УНР з 14-ю радянською армією на Поділлі, і в такому складі перейшла польський кордон. Інтернована у польському таборі Каліш разом з іншими частинами 2-ї Волинської дивізії; на інтернуванні внаслідок значних людських втрат у останніх боях Сірожупанну бригаду було зведено в курінь.

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 320.

Очевидно, військові капелани були головною рушійною силою автокефальних змагань в Україні приблизно до літа-осені 1918 р. Усунення зі складу делегатів Всеукраїнського Собору в повному складі першої ВПЦР під час другої сесії в липні 1918 р. стало подією, після якої членство капеланів поступово зменшується і взагалі припиняється в складі тих організацій, які боролися за проголошення автокефалії.

Серед архівних документів зберігся «Наказ військам Дієвої армії УНР» ч. 118 від 28 квітня 1919 р., в якому йдеться про те, щоб призначити: прот. Павла Пащевського пан-отцем при штабі Запорізького корпусу, з 5 березня 1919 р., свящ. Федоровича Івана пан-отцем при штабі Холмської групи армії УНР, з 10 квітня 1919 р., Маринича Миколу пан-отцем при штабі Залізнично-технічного корпусу, з 22 квітня 1919 р., Корженевського Леоніда пан-отцем при штабі Північної групи, з 26 квітня 1919 р., Маричева Олександра пан-отцем при штабі корпусу січових стрільців, з 26 квітня 1919 року¹.

Взагалі існує мало свідчень про цей період діяльності Івана Федоровича, який потрапив до Києва тільки напередодні скликання I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Цей Собор організувала вже друга ВПЦР, в складі якої майже не залишилось членів першої Всеукраїнської Ради (1917-1918). На жаль в автобіографічних публікаціях він дуже скупо згадував цей період свого життя...

На початку лютого 1919 р. до Києва увійшли російські червоні війська. В Україні стало чинним радянське законодавство щодо релігії та Церкви: «Закон про відокремлення Церкви від держави та школи від Церкви» («Декрет про свободу совісті, церковні та релігійні товариства»). Раднарком УСРР затвердив його 22 січня 1919 р. і прийняв декрети про громадянський шлюб і ведення актів громадянського стану, інші закони та постанови. Всі ці заходи мали велике значення для подальшого розвитку конфлікту між прихильниками автокефалії Української Церкви та єпископатом Російської Церкви у їх відносинах з більшовицькою державою.

З іншого боку, саме перехід на радянське законодавство дозволив прихильникам автокефалії Православної Церкви в Україні отримати в своє користування київські храми, а їх кафедральним храмом став великий Софійський собор та приміщення колишньої Київської духовної консисторії. Щоправда, члени ВПЦР більше ніяк не могли посилатись публічно на Закон Директорії УНР про автокефалію від 1 січня 1919 р., оскільки він був прийнятий петлюрівським урядом. 17 квітня 1919 р. було створено нову ВПЦР як тимчасовий керівний орган з організації автокефальної Церкви на Україні.

¹ ЦДАВО України, ф. № 3172, оп. 5, спр. 2, арк. 76 зв.

Головою Ради було обрано завідуючого секцією сільськогосподарської статистики при Київському губвиконкомі Михайла Мороза¹, заступником голови – прот. Василя Липківського. Оскільки умов для проголошення автокефалії Церкви в Україні, де вже порядкували більшовики, не було, то ВПЦР вирішила створити Всеукраїнську спілку православних парафій (ВСПП), яка б діяла на основі нового радянського законодавства. В статуті говорилося, що метою її є об'єднання, координація і підтримка праці українських парафій. ВСПП має право згідно з канонами обирати єпископів, відкривати школи для підготовки членів причту і диригентів, організувати необхідні для богослужбових і церковно-релігійних потреб підприємства, скликати церковні Собори тощо.

В монастирських приміщеннях при соборі св. Софії розмістилась ВПЦР, її Президія та ревізійна комісія. Дозвіл на це було надано владою офіційним листом № 2974 від 23 серпня 1919 р. У перетворених на комунальні помешкання приміщеннях Київської духовної консисторії поселилися деякі члени ВПЦР, зокрема прот. Василь Липківський². Діяльність ВПЦР була призупинена в зв'язку з окупацією Києва денікінськими військами (вересень–грудень 1919 р.). З подачі Антонія (Храповицького)³,

¹ *Мороз Михайло Наумович* (1876-1938) – митрофорний протоієрей УАПЦ, голова Всеукраїнської Православної Церковної Ради (ВПЦР) в 1919-1924 рр. З 1907 р. – співробітник статистичного відділу Київського губернського земства, займався питаннями бджільництва та насінництва в кооперації. 1918-1919 рр. – завідував секцією сільськогосподарської статистики при губвиконкомі. В квітні 1919 р. очолив II ВПЦР. На Соборі Київщини 22-26 травня 1921 р. як член Президії ВПЦР був обраний до складу Київської губерніяльної церковної ради. Був делегатом I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р., голова Президії Собору. З 1922 р. – Благовісник Братського Церковного Благовісництва, митрофорний протоієрей УАПЦ. У 1923 р. кілька місяців був настоятелем храму св. Миколая Києво-Святошинської парафії. 1924 р. був звільнений з посади голови ВПЦР. В березні-квітні 1930 р. виступив як свідок на процесі «СВУ». Розстріляний 28 вересня 1938 р.

² *Труш І.* До історії софійського подвір'я і 20-30-ті рр. ХХ ст. // Нові дослідження давніх пам'яток Києва. Матеріали наукової конференції Національного заповідника „Софія Київська” 22-23 листопада 2001 р. – К.: Вид. Центр Національного заповідника „Софія Київська”, 2003. – С. 209-212; *Московченко Н.* Архівні джерела про використання націоналізованих церковних приміщень Софійського собору в 20-40-х роках ХХ століття // Сакральні споруди в житті суспільства: історія і сьогодення. М-ли Другої міжнар. Наук.-практ. конференції “Софійські читання”, м. Київ. 27-28 листопада 2003 р. Присвячується 70-річчю утворення Софійського заповідника (1934-2004) – К.: Фенікс, 2004. – Вип. 2. – С. 195-198.

³ *Антоній* (Храповицький) Олексій Павлович; 30 (17).03.1863, с. Вагагіно Крестницького пов. Новгородської губ. – 1936, Белград, Югославія) – митрополит Київський і Галицький, доктор богослів'я (1911), дворянин. 18.05.1885 прийняв чернечий постриг з ім'ям Антоній, 12.06.1885 був висвячений в диякони, 30.09.1885 – в ієромонахи. З 1889 – ректор Санкт-Петербурзької духовної семінарії. Ректор Московської 24

розпочались репресії проти священників-автокефалістів, яких було заборонено в священнослужінні і позбавлено сану.

В середині грудня 1919 р. Київ знов захопили загони Червоної Армії і ВПЦР відновила роботу, оскільки мала юридичний статус, наданий радянською владою. Їй було повернуто усі попередні храми і надано наступні Церкви: Іллінську (на розі вул Жилиянської та Безаківської, Петропавлівську (Поділ) та Троїцьку (Кирилівська лікарня).

Провадячи широку акцію з українізації православних парафій на Київщині, уповноважені ВПЦР наштовхнулися на сильний спротив як з боку єпископів, які не бажали мати справу з «революціонерами» і «крикунами», так і з тими мирянами, які сприймали українізацію Церкви негативно. З метою позбавлення автокефального руху найбільш активних його провідників єпископ Назарій (Блінов)¹ позбавив сану тих священників, які брали найбільш активну участь в заходах з українізації.

В Наказі Київської Єпархіальної Ради від 20 квітня (3 травня) 1920 р. на ім'я прот. Нестора Шараївського говорилося, що Єпархіальна Рада за розпорядженням Керуючого єпархією Преосвященного Назарія. Єпископа Черкаського від 17/30 квітня 1920 р., йому заборонено священнослужіння за те, що він брав участь у богослужінні у великому Софійському Соборі, який було відібрано у тихонівської парафії за допомогою радянської влади.

На пленарному засіданні ВПЦР від 5 травня 1920 р., оцінюючи акцію єпископату щодо заборони в священнослужінні українських священників, М. Мороз зазначав, що ВПЦР дуже хоче бути у згоді з єпископатом, але ж він

духовної академії (1889–1895). З 1895 – ректор Казанської духовної академії. З вересня 1897 – єпископ Чебоксарський, вікарій Казанської єпархії. У 1900–1902 – єпископ Уфимський і Мензелінський. У 1902–1914 – єпископ, з 1906 – архієпископ Волинський і Житомирський. У 1914–1918 – архієпископ Харківський і Охтирський. Обраний митрополитом Київським і Галицьким на Київському елекційному єпархіальному з'їзді 5–7 травня 1918. Заарештований військами Директорії УНР в грудні 1918 і висланий до монастиря в м. Бучач, де перебував у резиденції Андрея Шептицького. Восени 1919 повернувся до Києва, де намагався ліквідувати наслідки націоналізації київських храмів. Після 1919 емігрував до Югославії. Організатор і учасник Карловацького Собору в грудні 1921.

¹ *Назарій* (Блінов Микола Михайлович, 24 січня 1852 р., Казань – після 1928, Москва) – єпископ Черкаський, 3-й вікарій Київської єпархії. Закінчив Санкт-Петербурзьку 1-у класичну гімназію і 2 курси університету У 1875 р. закінчив Константинівське військове училище. 1887 р. прийнятий до числа братчиків Києво-Печерської лаври. Після від'їзду Антонія здійснював керівництво Київською єпархією в 1919–1921 рр. до призначення патріаршим екзархом архієпископа Михаїла. Своім листом від 3 травня 1920 р. заборонив українським священникам правити Божу службу. У 1925 р. патріархом Тихоном возведений в архієпископський сан. До 1928 р. перебував у московському Симоновому монастирі, де і помер.

«нехтує всі наші права». Тому прихильники автокефалії повинні твердо й рішуче йти до тієї мети, яку взагалі ставить собі український церковний рух. Ця мета – автокефальність Української Церкви. Одногосно було прийнято рішення про проголошення Православної Церкви в Україні «автокефальною і соборноправною» і не входить в стосунки з представниками єпископату.

Це стало однією з головних подій, які остаточно розмежували прихильників українізації Православної Церкви в Україні з власне церковною організацією, яка сформувалася наприкінці XVIII століття після утворення Київської першокласної єпархії в складі Російської Православної Церкви на чолі з Св. Синодом. В умовах розпаду Російської імперії складові частини Російської Церкви залишилися на місцях, але проголосили свою вірність Московському патріархові і непорушність канонічного зв'язку з ним як ознаку приналежності до канонічного Православ'я.

Тим часом друга ВПЦР з метою скликання нового Всеукраїнського Собору розпочала ґрунтовну підготовку до нього влітку 1920 р. По всій Україні відбулись губернські та повітові церковні з'їзди, на яких обирались делегати на Собор, давались накази від повітових зібрань.

Щоправда, в умовах вже сформованого розподілу на «українців-автокефалістів» і «тихонівців», ці зібрання відбувались тільки в українізованих парафіях. М. Мороз та інші члени ВПЦР провели величезну роботу: виряжались уповноважені ВПЦР на повіти, волості, окремі села та міста. Всі вони мали на руках уповноваження, перепустки та типові проекти ухвал та інструкції з обрання делегатів на Собор.

Головним питанням наступного I Всеукраїнського Собору 14-30 жовтня 1921 р. залишалось питання про набуття власної ієрархії, що дало б можливість говорити про Церкву в повному розумінні. Майбутнє Церкви залежало від способу набуття українського єпископату – основної проблеми автокефального руху з самого початку. ВПЦР неодноразово зверталась до єпископів, щоб вони провели висвяту кандидатів-священиків від ВПЦР згідно прийнятому в Православ'ї чину, оскільки для звершення таїнства хіротонії потрібна присутність щонайменше 2-х єпископів.

Незважаючи на великі зусилля ВПЦР, цей запланований Собор не був скликаний в жовтні 1920 р. Врешті-решт був скликаний церковний Собор Київщини, який тривав з 22 по 26 травня 1921 р. Собор очолив Михайло Мороз, який був з церковної точки зору звичайним мирянином. Це надало керівництву Російської Церкви в Україні аргумент для повного заперечення канонічності цього Собору, що кваліфікувався як звичайний з'їзд духовенства і мирян, та ще й скликаний без дозволу і благословіння місцевого єпископа.

Окремою постановою Собор надіслав вітання уряду УСРР з нагоди прийняття закону про відокремлення Церкви від держави. Тут слід зазна-

чити, що ця подія радянській владі була тільки за відокремлення Церкви від держави і мала на меті повне невтручання держави в церковне життя, відношення до Церкви, як до юридичної організації і відповідне оформлення відносин на засадах чинного законодавства. ВПЦР сподівалась, що масова підтримка населенням процесу відродження Церкви дасть можливість в умовах невтручання держави до церковної справ утворити УАПЦ.

На Соборі Київщини 22–26 травня 1921 р було визначено відношення до Всеукраїнського Собору 1918 р, як до зборів «ворогів українського церковно-визвольного руху» і тому було вирішено ні постанов його, ні вищого керівного органу, тобто Священного Собору Єпископів України, не визнавати. Собор заочно обрав Київським митрополитом архієпископа Полтавського Парфенія (Левицького; 1858-1922), а його заступником – єп. Антоніна (Грановського, 1860-1927). Десять осіб було обрано кандидатами на висвячення в єпископський сан, серед яких: Василь Липківський, Нестор Шараївський, Павло Погорілко, Степан Орлик-Волинський, Юхим Сіцинський¹.

Але головна мета Собору Київщини не була досягнута – прихильникам автокефалії Української Церкви не вдалося добитися того, щоб цю Церкву очолили канонічно висвячені єпископи Російської Церкви, які б здійснили подальшу висвяту єпископів та священників для УАПЦ згідно канонам. Більше того, через тактичні помилки керівників ВПЦР ситуація значно погіршилася, оскільки навіть ті єпископи РПЦ, які висловлювали прихильність до українських церковно-визвольних змагань, остаточно відокремилися від ВПЦР.

Обрані заочно, на підставі тривалого листування та переговорів православні архієреї – Парфеній (Левицький), Антонін (Грановський) та Агапіт (Вишневський)² – так і не приєдналися до автокефального руху.

Св. Патріарх Московський і всієї Росії Тихон (Беллавін) у своєму «Зверненні до віруючих України про збереження єдності церкви» від 23 липня 1921 р також зазначає, що це був не «Собор Київщини», за визначенням ВПЦР, а тільки «з'їзд мирян», який прийняв низку антиканонічних постанов, котрі «порушують устрій церковного життя»

Програму наступного Собору УАПЦ було затверджено на передсоборній нараді 25 серпня 1921 р., коли між членами ВПЦР було розподілено доповіді. Доповіді щодо устрою Української Церкви, численні історичні розвідки з історії християнства, питання про канонічність ієрархії було доручено Володимирі Чехівському, Василю Липківському, Михайлу

¹ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ... – С. 474.

² *Agapit* (Вишневський Антоній, 1867-1924) – єпископ Катеринославський і Маріупольський у 1911-1924 рр. В грудні 1918 р. очолив делегацію духовенства, що зустрічала Директорію УНР біля Софійського собору у Києві. У 1919 р. на засіданні ВЦУ в Ростові був засуджений і звільнений «на покой».

Морозу, Павлу Погорілку¹, Ксенофонту Соколовському, Григорію Вовкушівському тощо.

Але всі ці події відбувалися в центральній Наддніпрянській Україні. Відомості про діяльність київської ВПЦР і українізацію церковного життя потрапляли до уряду Директорії УНР та військових частин тільки фрагментарно, в переказах та листах. Впродовж своєї служби в лавах сірожупанників Іван Федорович, як священник «Сірої Дивізії» з часу її організації в Австрії, брав участь в боях з більшовиками і гетьманцями, «пройшов з півночі з границі Московщини на Чернігівщині до Києва»². У своїй полеміці з уніатами в Америці він обґрунтовує неможливість своєї приналежності до більшовиків тим, що під час більшовицької маніфестації 1-й полк сірожупанників закликали до бунту, а священник Іван Федорович погасив цей бунт своїм виступом, за що полковник Пузицький видав почесний наказ по полку з подякою³.

В жовтні 1919 р. він був тяжко поранений. Його знайшли стрільці з бригади 2-го Галицького корпусу в рові під Брацлавом на Поділлі, які відвезли його до свого шпиталю у Вінниці. За своїми власними свідченнями Іван Федорович став Головноуповноваженим ВПЦР на Волині у 1920 р., тобто в період розгортання активної кампанії по українізації церковного життя і створення українських парафій. Він включився до українського церковно-визвольного руху, на чолі якого стояла Всеукраїнська Православна Церковна Рада під проводом Михайла Мороза і прот. Василя Липківського. За цю діяльність о. Івана Федоровича було заарештовано органами ЧК Староконстантинівського повіту. Сам він не подає ніяких подробиць, але судячи з уього, його тримали там не дуже довго.

Опинившись на Волині, Іван Федорович вирішив йти на парафію. Тогочасний єпископ Кременецький Діонісій (Валединський), який керував Волинською єпархією за відсутності правлячого архиєрея Євлогія (Георгієвського), призначив колишнього капелана на парафію в селі Митинцях Староконстантинівського повіту на Східній Волині. Весною 1921 р. о. Іван Федорович був делегатом духовенства своєї благочинницької округи на Волинському єпархіальному з'їзді в м. Житомирі, на який прибули також представники від ВПЦР з Києва. З 300 священників-делегатів цієї єпархії тільки Іван Федорович став на захист ідей і праці ВПЦР в Києві, до того ж

¹ *Погорілко Павло Ферантонівич* – священник, учасник церковно-визвольних змагань. З 1917 р. член Центральної Ради. На з'їзді Київщини заочно обраний кандидатом в єпископи УАПЦ. У 1921 р. відійшов від УАПЦ. Пізніше був висвячений єпископом “Живої Церкви” в Москві. У 1925 р. був учасником створення Соборно-Єпископської Церкви («Лубенський розкол»).

² *Архисп. Іоан Теодорович*. Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу. – Вінніпег, Ман.: Вид. «Православний вісник», 1925. – С. 30.

³ *Архисп. Іоан Теодорович*. Унія в першій зустрічі... – С. 30.

виступивши українською мовою. Цей виступ було з обуренням зустрінутий духовенством єпархії. Після цього о. Іван Федорович розпочав працю національно-церковного усвідомлення волинського селянства. На Соборі Київщини 22-26 травня 1921 р. о. Іван Федорович був обраний кандидатом на висвячення в єпископи¹.

У своїй книзі, яку Іван Теодорович написав у 1922 році, він згадував: «Всеукраїнський Православний Собор нашої Церкви 1921 року рятував життя і діло Української Православної Церкви так, як на це йому дозволяли тодішні обставини. Церква не мала рідної державної влади. Московські большевики понуро і з підозрінням дивилися на наш рух. Де лише можна було, вони в'язнили, засилали, а то й розстрілювали діячів цього руху. Автор цієї розвідки і член вказаного Собору лише півтора тижня до нього був випущений з в'язниці Чека, в Староконстантинові на Волині, де був ув'язнений за активність у цьому русі; така ж, а то й тяжча доля була і інших численних учасників руху відродження і націоналізації Української Православної Церкви [...] Відкладати на далі діло відродження і націоналізації Церкви, значило його провалювати. По піднесенню широких мас України до того діла, коли в Церкві були десятки парафій без священників, бо вони відмовилися від обслуги московського, чи змосковщеного духовництва [...] в таких обставинах стати на Соборі безрадно і роз'іхатися ні з чим, це значило завести піднесені до святої цілі маси в тупу безнадіяність і дати остаточний доказ, що каста московських єпископів на нашій землі – сила непереможна, і від Церкви рідної, дійсно української відмовитися, або погодитися чекати, коли пани ситуації змилосердяться і дещо уступлять»².

Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ відкрився у Києві у великому кафедральному Свято-Софіївському Соборі 14 жовтня 1921 р. і тривав до 30 жовтня. Головною подією Собору була висвята Всеукраїнського митрополита Василя Липківського шляхом пресвітерської хіротонії і утворення єпископату УАПЦ. Василь Липківський писав у спогадах, що «для УАПЦ 1/17 жовтня 1921 р було днем її урочистого охрещення в Духові Святому, коли вона остаточно відчула в собі повноту благодаті Святого Духа й прилюдно на весь світ оголосила про своє відродження». У спогадах учасника подій протодіякона Василя Потієнка зазначається, що на день відкриття I Всеукраїнського Собору були присутні 472 делегати з усіх губерній України.

14 жовтня 1921 р. I Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ розпочав свою роботу в храмі Святої Софії Київської. Перші кілька

¹ *Власовський І.* Нарис історії... – Т. IV (XX ст.). – Ч. 1. – С. 146.

² *Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді.* Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви). – Регенсбург, 1947. – С. 98-99.

днів тривало обговорення справ на місцях, де рух за українізацію Церкви поширювався по повітах і відповідно наштовхнувся на спротив з боку єпископів, священників і мирян, які залишалися вірними Московському Патріархату і не бажали підтримувати цей рух.

18 жовтня 1921 р. на Соборі знову виникла пропозиція покликати представників єпископату і було вирішено іще раз запросити Екзарха Московського Патріарха в Україні митрополита Михаїла (Єрмакова) з тим, що можливо він не відмовить Собору, хоча до того відмовлявся вести переговори і з головою ВПЦР і з прот. Василем Липківським.

19 жовтня 1921 р. Михаїл (Єрмаков) прибув на засідання Собору і був зустрінутий Соборянами співом «Ісполла еті деспота» як годиться зустрічати Владику. Митрополит заявив, що не уповноважений вести переговори від імені всього єпископату і розмовляти в офіційній обстановці і хотів залишити засідання Собору. Соборяни попросили його залишитися і подальші виступи на Соборі було присвячено тим віковим неправдам, які зазнала Українська Церква після 1686 року. Один з найстаріших делегатів Собору Левицький зі сльозами на очах просив не відмовити у висвяченні кандидатів у єпископів для УАПЦ, як батько не відмовляє дітям. Але Екзарх Михаїл (Єрмаков) іще раз виголосив свою думку про неканонічність цього зібрання і залишив засідання.

Відповідь Екзарха Михаїла справила гнітюче враження на делегатів Собору. Навіть ті, хто до того вважали за необхідне звертатися до нього з проханням, тепер змушені були визнати, що замирення між єпископатом Української Церкви на чолі з Екзархом Михаїлом (Єрмаковим) і УАПЦ неможливе. Можливо, це також стало поштовхом до того, що делегати абсолютною більшістю підтримали пропозицію про здійснення пресвітерської хіротонії митрополита УАПЦ Василя Липківського, оскільки їм офіційно востаннє було відмовлено.

Розкол між учасниками Собору з питання висвяти єпископату виник 20 жовтня 1921 р. після доповідей члена Президії Володимира Чехівського і о. Ксенофонта Соколовського, доповідь якого була цілком базована на традиційній системі викладу аргументів на користь єпископської висвяти з наведенням числених фактів анатемування відступників від неї в працях Св. Отців Церкви.

Доповідь Володимира Чехівського будувалася на неординарному погляді на загальноцерковну історію, а саме в питанні про висвяту єпископа в перші віки християнства, зокрема за чином, який існував в Олександрійській Церкві до 250 р. н.е. Володимир Чехівський будував систему доказів існування пресвітерської хіротонії не на протестантських творах, а на історичних відомостях та творах Св. Отців Церкви. Він доводив, що якщо цей чин хіротонії існував і згодом не був скасований в період Вселенських

Соборів IV-VIII ст. н.е., то таким чином і прихильники автокефалії Української Церкви будуть стояти на ґрунті Олександрійської Церкви і не відхиляться від Православ'я.

Делегат Собору Іван Теодорович через рік після Собору напише своє обґрунтування канонічності «Благодатність єрархії УАПЦ» у Вінниці в жовтні-листопаді 1922 р., текст якого було передруковано в січні-червні 1941 р. в м. Філадельфія, Пенна¹. Щоправда, ця книга вийшла друком набагато пізніше – в німецьких таборах для Ді-Пі в Регензбурзі у 1947 р. Іще один варіант передруку цієї книги, яка відрізнялась в Регензбургського видання тільки форматом, було здійснено у 1971 р. в США накладом Українського Православного Братства імені Митрополита Василя Липківського.

Доля історико-канонічного обґрунтування пресвітерської хіротонії першого митрополита УАПЦ Василя Липківського, яку обстоював на Соборі Володимир Чехівський була іншою. Текст його обґрунтування зберігся серед стенограм I Собору УАПЦ 1921 р. і був згодом надрукований у збірнику документів і матеріалів. Пізніше, В.Чехівський написав велику працю «Основи визволення Церкви від князів віку цього», яку подав до редакції часопису УАПЦ «Церква і Життя», де цей машинопис зберігається ненадрукованим².

Сама процедура обрання митрополита УАПЦ на Соборі відбулася на засіданні 21 жовтня 1921 р. Із запропонованих кандидатів на обрання митрополитом Київським – Чехівського, Липківського, Шараївського, Теодоровича, Маляревського і Орлика – всі ухилилися від запропонованого обрання окрім прот. Василя Липківського. В своєму слові о. Нестор Шараївський сказав: «Працюю в церковній справі по відбудованню рідної Церкви. Добре знаю цю справу, лише рішуче відмовляюсь від високої честі... Кандидатом єдиним рахую може бути тільки безумовно протоієрей о. Василь Липківський».

Нестор Шараївський дуже чуло підтримав це обрання: «мені хочеться плакати від радості, що мрії цього чоловіка здійснились. Всі свої бажання, все своє життя, він направляв тільки для цього, і ніяка дерзновенна душа не

¹ Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії... – 143 с.

² Див докл.: Преловська І. Діяльність В.М. Чехівського, Благовісника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праці.) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 295-321; *Її ж.* Благовісник УАПЦ В.М. Чехівський (1876-1938) (біографічна довідка) // Бористен (літературно-мистецький публіцистичний та науково-популярний щомісячник. – Дніпропетровськ, 2000. – № 12 (114). – С. 17; *Її ж.* Друковані джерела УАПЦ в 20-х рр.. XX ст. Частина II. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – Т. 8, ч. II. – Київ-Хмельницький, 2002. – С. 123-150.

посміла б стати на дорозі йому...». Потім саме о. Нестор запропонував для хіротонії митрополита УАПЦ дістати мощі св. митрополита Макарія, які зберігалися в одному з приділів Собору Святої Софії Київської і влаштувати з ними хресний хід навколо Собору перед висвятою.

У спогадах протодиякона Василя Потієнка, одного з тих хто очолював ВПЦР в 1920-х рр., він згадував що під час засідань за столом президії в св. Софії на солєї, перед центральними царськими вратами, сиділи Михайло Наумович Мороз, прот. Василь Липківський, прот. Нестор Шараївський, секретар ВПЦР Іван Васильович Тарасенко, член ВПЦР Григорій Дмитрович Вовкушевський та ін.

В пресвітерській хіротонії прот. Василя Липківського, брали участь 30 священиків і 12 дияконів. В Святій Софії було висвячено о. Василя Липківського на Митрополита Київського і всієї України під час Літургії в Соборі 23 жовтня 1921 р. Предстоящим був прот. Нестор Шараївський¹. Співав Соборний хор під керівництвом Петра Григоровича Гончарова і народний хор під керівництвом Дмитра Ходзицького. На часах проведено за чином опитування хіротонізованого і вислухано його сповідь віри та урочисті обітниця на служіння УАПЦ. Після Малого входу двоє з духовенства – прот. Юрій Міхновський і прот. Михайло Малеча вивели прот. Василя Липківського. Обранець Собору став біля правого рогу престолу Св. Софії на коліна, йому на голову кладуть велику Євангелію в золотій кований оправі, розкривають її і всі священики кладуть свої руки на Євангеліє, від священиків до солєї – ланцюжки рук старших дияконів, далі – всіх делегатів Собору. І всі – на колінах, вклонивши голови. З вітваря чути голос прот. Нестора Шараївського: «Божественна благодать, що завжди немочі лікує і недостачі поповнює, висвячує через покладення рук наших почесного протоієрея Василя на архієпископа і Митрополита Київського і всієї України Української Автокефальної Православної Церкви. Помолімося ж за нього, щоб зійшла на нього благодать Всесвятого Духа». Духівництво співало «Господи, помилуй», обидва хори – те ж саме. Церква завмерла. Далі пролунало «Аксіос!». Співають духівництво, хори і вся Церква².

Оскільки в усіх попередніх ухвалах ВПЦР, постановах Собору Київщини 22–26 травня 1921 р. було винесено рішення про те, що всі священики і навіть кандидати на єпископську хіротонію у приватному житті підлягають загальнохристиянським моральним вимогам і не зобов'язані приймати чернечий постриг, то митрополита УАПЦ було висвячено без постригу і тому він в подальшому найменувався «Отець-Митрополит».

¹ *Протодиякон Василь Потієнко* про I Всеукраїнський Православний Церковний Собор // *Мартирологія Українських Церков*: В 4-х т. – Т. I. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолооскип» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 116.

² *Протодиякон Василь Потієнко* про I Всеукраїнський Православний Церковний Собор // *Мартирологія Українських Церков*... – С. 117.

На I Всеукраїнському Соборі УАПЦ 26 жовтня 1921 р. Федорович був висвячений на єпископа Василем Липківським на катедру архієпископа Вінницького і Подільського УАПЦ (1921–1924). Це була третя висвята після пресвітерської хіротонії Василя Липківського. Івана Теодоровича було обрано кандидатом на єпископа 131 голосом. В його рукоположенні брали участь вже поставлені два єпископи, священники, дякони і миряни¹.

Власне, на I Соборі УАПЦ 1921 р. він був висвячений на єпископа, але згідно ухвал цього Собору всі єпископи, що одержали Соборну висвяту: Нестор Шараєвський, Іван Федорович, Олександр Ярещенко, Юрій Міхновський і Степан Орлик – всі вони були названі архієпископами².

В «Канонах» I Всеукраїнського Собору цей акт пресвітерської хіротонії було визнано як виключення, яке УАПЦ допустила з надзвичайних, несприятливих обставин. Це ж саме стосувалося й висвяти прот. Нестора Шараївського, якого було висвячено в Архієпископа Київщини, заступника митрополита УАПЦ Василя Липківського через два дні після хіротонії останнього, «Канони» Собору 1921 р. зазначають, що подальші хіротонії в УАПЦ мають відбуватися звичайним порядком, згідно чину, прийнятому у Вселенському Православ'ї. Хіротонія Івана Теодоровича була третьою і тому, якщо абстрагуватися від «Канонів» Собору УАПЦ 1921 р., вона була цілком чинною і законною, оскільки висвяту було здійснено двома єпископами.

На I Соборі УАПЦ 1921 р. питання про неканонічні дії по підбиттю Української Церкви під зверхність Московського Патріарха у ХУІІ ст. обговорювалось неодноразово. З огляду на відсутність в Православній Церкві канонів, які стосуються процедури набуття автокефального статусу окремою Церквою, Собор сам виробив цілу низку канонів щодо автокефального устрою Української Церкви, а також церков, з яких складається Всесвітня Церква. Важливим є обґрунтування Собором УАПЦ 1921 р. недійсності для Української Церкви постанов обох Соборів – Московського Помісного Собору 1917–1918 рр., на якому було відновлено патріаршество, а також Всеукраїнського Собору 1918 р., який закріпив за Церквою в Україні статус автономії в межах Московського Патріархату.

Головним аргументом невизнання висувається той, що скликання відбулось «під гнітом пануючих верств» і ці Собори «не піднялись до Христових заповітів», бо дбали про зміцнення панування над Церквою єпископату, який затримав «частки царсько-панської влади», соціальний гніт в Церкві і примусову русифікацію. Тому I Всеукраїнський Собор УАПЦ 1921 р. вимагає не визнавати правомочними інституції Російської Православної Церкви в Україні.

¹ *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 73.

² Див. текст примітки: *Митрополит Василь Липківський.* Історія Української Православної Церкви... – С. 58.

Пізніше, в своїй праці «Благодатність єрархії У.А.П.Ц.» Іван Теодорович також детально розглянув це питання, хоча слід відзначити, що він не дуже орієнтувався в подробицях тих подій, оскільки в цей час або воював у складі Сірожупанної дивізії або перебував на Волині. Він писав: «Москва і її царат цинічно і кощунно зловживали святим ділом Христа і його дорученнями. Їм не ходило про несення Христового благовістя передовсім, а про змосковлення нашої Церкви і народу. Історія “панування” московського єпископату над українською Церквою є найнижча деградація, цинічна деградація святощів поданих Церкві Христом Господом в установленню пастирів для неї»¹.

Василь Липківський присвятив свою доповідь на Соборі питанню про знищення виборчого права духовенства у IV ст. н. е. Він говорив, що прихильникам автокефалії закидають звинувачення у порушенні Православної віри, якщо вони «змінять самодержавно-єпископський устрій на церковне народоправство», але «якщо ми змінимо самодержавний устрій на народоправний, – то ми повернемося на шлях апостольської церкви», оскільки, на думку Липківського, єпископський устрій церкви – то є «порушення слова Христового».

На тому ж засіданні доповідь про соборноправність Української Церкви виголосив делегат з Волині Іван Федорович. В архіві серед документальних матеріалів цього Собору збереглися тільки стенограми і тому це не є дослівний переказ того, що він говорив в своїх виступах на засіданнях Собору. Якщо виходити з того, що свою книгу про благодатність єрархії УАПЦ він написав у 1922 р., тобто через кілька місяців після Собору, то й головні думки і ідеї повинні бути приблизно ті ж самі². Очевидно, що його бачення проблеми соборноправності співпадало з поглядами організаторів Собору і під час його засідань остаточно сформулося.

Про причини негативного ставлення до соборноправного устрою з боку єпископату в Україні він писав: «Організація цього апарату придушення природних потягнень Української Церкви до виявлення своєї церковно-національної самобутності вповні відповідала цілям такого апарату. Органічний зв'язок архипастиря і Церкви був зовсім знищений. Право всецерковного обрання архипастирів, право, що так довго трималося в нашій свободолюбній Церкві, було затоптано і стало майже забутим. Невеличка кількість одиниць, од Церкви відірваних, од Церкви незалежних, але поставлених бути всевладними володарями над Церквою, підбиралася шляхом наказів з гори, од імператора (московського)»³.

¹ Теодорович Іван, *Архієпископ У.А.П.Ц.* в Америці й Канаді. Благодатність єрархії... – С. 34.

² Див. відповідні уривки з стенограм, де є промови Івана Федоровича: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ... – С. 50 та ін.

³ Теодорович Іван, *Архієпископ У.А.П.Ц.* в Америці й Канаді. Благодатність єрархії... – С. 33.

Теодорович намагався бути об'єктивним: «Висловлюючи цей наш погляд на позицію, на діло московського єпископату над Українською Церквою, ми тим не хочемо осуджувати всіх без різниці членів того єпископату на нашій землі. Московський єпископат на Україні мав чимало в минулому світлих представників, які щиро хотіли жертвенно віддавати себе на служіння Христовій Церкві. Однак, темний, поліційно-політичний мотив, що завжди «з необхідності» та «по царському указу» був підложжям їхньої діяльності, цей мотив у ґрунті нищив всякі можливі святі заміри»¹.

Цікавим є його спостереження над тим, чому протистояння між єпископатом і частиною вірних з одного боку і національно налаштованим духовенством разом з національно-свідомими вірними було неминучим в умовах церковно-визвольних змагань, які тривали в Україні у 1917-1921 рр.

На думку Івана Теодоровича, «духовна деградація представників московського єпископату над Українською Церквою повністю розкрилася в часах церковно-національного пробудження українських віруючих мас, в часах розросту українських церковно-визвольних змагань. Так мусило статися не тому, що в цей час, можливо, були єпископи нижчого типу, а тому, що вікова система московського царату і його висланців-єпископів, що були породжені українськими церковними змаганнями, викликали таку потребу. Єпископат московських висланців до Української Церкви в зустрічі з вказаними змаганнями розкрив вповні його призначення і діяв згідно з його природою»².

Головним автором обґрунтування благодатності єпископату УАПЦ формації 1921 р. був Володимир Чехівський³. Якщо доповідь Івана Тео-

¹ *Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії...* – С. 34.

² *Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії...* – С. 34-35.

³ *Чеховський (Чехівський) Володимир Мусійович (1876-1937)* – Благовісник УАПЦ, дорадник Митрополита УАПЦ о. Василя Липківського, Голова Ідеологічної комісії УАПЦ, організатор і викладач Пастирських курсів у Києві (згодом «Українського Богословника»), богослов, історик Церкви, професор, учасник українського національного руху, редактор «Українського слова», політкомісар м. Одеси, член Центральної Ради від соціал-демократичної фракції, начальник агітаційно-просвітницького відділу головного краєвого комісара Херсонщини, Таврії і Катеринославщини, комісаром народної освіти Одеського округу за часів Центральної Ради у 1917 р., товариш міністра сповідань у гетьманському уряді П. Скоропадського, прем'єр-міністр та міністр закордонних справ в уряді Директорії УНР Симона Петлюри, Голова Ради Міністрів і міністр закордонних справ Директорії УНР (26 грудня 1918 р. – 11 лютого 1919 р.), співавтор Закону УНР про автокефалію. Учасник Першого і Другого Всеукраїнських Соборів УАПЦ 1921 і 1927 рр. Репресований у справі «СВУ» 1930 р. Відбував покарання на Соловках. Розстріляний за вироком трійки НКВС Ленінградської області 3 листопада 1937 р. в Соловецьких таборах.

доровича не справила на соборян великого враження, судячи з відсутності відгуків в публікаціях подальших років, то обґрунтування пресвітерської хіротонії, як єдино можливого виходу з того становища в якому опинився Собор після візиту патріаршого Екзарха Михаїла 19 жовтня 1921 р., подав саме Чехівський. Цю виключну роль Володимира Чехівського обґрунтував канадійський історик Ю. Мулик-Луцик. Він писав, що діячі УАПЦ в Україні принципово не згадували про Царство Небесне, а замість того намагались прищепити інтелігенції той ідеал Царства Божого на землі, що був в основі ідеології т. зв. «християнського соціалізму», головним речником якого в Україні і був Володимир Чехівський¹.

Висновком Ю. Мулика-Луцика був той, що «Без знання церковно-релігійної ідеології В. Чехівського неможливо пізнати істоту вчення архієп. Теодоровича про мету Церкви Христової, бо цей ієрарх, які митр. Липківський, був під впливом церковно-релігійної мислі того великого персонажа в драмі церковно-релігійних рухів в Україні в 1917-1921 рр., але разом з тим і тихого мислителя, яким у першій половині ХХ ст. був в Україні Володимир Чехівський. (Після того, як видно, архієп. Теодорович, вже не знайшов такої людини, яка могла б мати на нього такий вплив, який мав В. Чехівський)»².

Слід зазначити, що обрання митрополита УАПЦ Василя Липківського і його всесоборна висвята цілком узгоджуються з ідеєю народоправства в Українській церкві з наступних причин, які об'єктивно випливають з ідеології УАПЦ, а саме: 1) єпископат Російської церкви в Україні і взагалі весь попередній церковний устрій визнано «негідним» і «старорежимним», звідси робиться висновок про необов'язковість погодження висвяти з вищим керівництвом Російської церкви в Україні; 2) за твердженнями ідеологів УАПЦ, церковна громада є «Тіло Церкви», яка керується Духом Святим безпосередньо, не вимагаючи посередників в особі єпископів і тому всесоборна висвята є «більш святою», ніж подана від «староказанного і ніким не обраного» єпископату; 3) такий чин обрання Митрополита громадою передбачав не панування його над митрополією, а навпаки – його слугування громаді вірних, як і сам Липківський про це говорить після обрання.

Після закінчення роботи I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. архієпископ Іван Теодорович прибув до Подільської округи (єпархії) УАПЦ, яка в той час складалася тільки з 18 українізованих парафій. Коли в 1923 р., на прохання православних українців в Америці, Теодорович був призначений Всеукраїнською Церковною Радою до архіпастирської праці в США, тоді вже Подільська округа мала понад 300 українських парафій.

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 338.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 338.

За свою діяльність по розбудові УАПЦ і участі у Першому Соборі УАПЦ 1921 р. Іван Теодорович у 1922 р. був заборонений в служінні єпископом Українського Екзархату Амвросієм¹. У своїй статті про це писав Г. Бобик, який був свідком тих подій у Вінниці. Описуючи ті події, він повідомляв, що боротьбу УАПЦ з єпископатом РПЦ у Вінниці називали боротьбою із «суздальцями».

Г. Бобик писав: «Ще перед прибуттям українського єпископа Івана Федоровича до Вінниці, голосив [єпископ] Амвросій² про якогось «мужика», висвяченого «мужиками» [...] З приводу появи єпископа [Федоровича] в Казанській церкві [в Вінниці], церква наповнилася тритисячною товпою. Ви бачите перед собою чоловіка з коротко притягим волоссям на голові, вусами та бородою, але з таким поведенням, якого мігби позавидувати йому неоден єпископ Західньої Церкви. Вже своїм зовнішнім (зовнішнім) виглядом відбивав Іван сильно від [єпископа] Амвросія»³.

Далі автор розповідає про хід боротьби між архієпископом УАПЦ Іваном Федоровичем і єпископом Амвросієм, коли кожний виступ останнього повторював повідомлення про «мужичого псевдоєпископа» та про «українську ересь». Натомість кожний виступ архієпископа УАПЦ закінчувався переходом чималої купки людей з російської в українську церкву. Верхом цієї полеміки стала анатема, яку єпископ Амвросій виголосив на архієпископа Івана Федоровича та на все підлегле йому духовенство УАПЦ. На цю анатему Федорович відповів молебнем за з'єдинення всіх церков, зазначаючи, що Українська Церква не визнає прокльонів, а знає тільки молитву⁴.

Справа зайшла так далеко, що внаслідок проголошення українізації богослужіння катедральний вінницький собор в ім'я Казанської Божої Матері радянською владою було забрано у єпископа Амвросія і передано новоутвореній Українській Церковній Раді. Коли архієпископ УАПЦ Іван Федорович приїхав до Вінниці, цей собор був вже в українських руках і став катедральним собором архієпископа Федоровича⁵.

Але непорозуміння були не тільки з слов'янським єпископатом. В середовищі керівництва УАПЦ також мали місце конфлікти, зокрема між головою ВПЦР М. Морозом і архієпископом Іваном Федоровичем. В своїй «Історії...» Василь Липківський писав, що «Морозові чомусь не подобався архієпископ Вінницький Іван Федорович. І от внаслідок листування Мороза з членами Вінницької ПЦР з неї надійшла вимога до ВПЦР звільнити

¹ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 265.

² Амвросій (Полянський) був з 1922 р. єпископом Кам'янець-Подільським. У 1925р. заарештований. Помер у 1931 р.

³ Цит. по вид.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 326-327.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 327.

⁵ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 337.

архієпископа Федоровича за його самовладство, чи по термінології Мороза «Єпархоначаліє» і його зараз було звільнено. Але я і Чехівський запротестували проти цього, і ВПЦР мусіла запитати пояснення Федоровича й Вінницької ПЦР»¹.

Врешті-решт справа з'ясувалась, було скликано Собор Вінницької Округи УАПЦ і Теодорович був підтверджений на своєму становищі, а Вінницьку ПЦР було переобрано. Але тоді, у 1922 році, Теодоровича було виключено з ієрархії УАПЦ із звинуваченням у прихильності до самовладства, «старорежимності», про що стало відомо в середовищі Канадійської Церкви тільки напередодні початку II Світової війни за несприятливих дл Теодоровича обставин².

Питання про відправлення на Американській континент саме Івана Федоровича остаточно було вирішене в жовтні 1923 р., коли відбулося пленарне засідання ВПЦР в Києві³. Питання про обрання кандидатури Теодоровича було поставлене на перегляд єпископом УАПЦ Марком Грушевським і підтримано годішнім головою ВПЦР Михайлом Морозом. Теодорович писав, що названим особам були відомі його симпатії «до стройности і дисципліни Католицької Церкви»⁴. На тому засіданні окремі члени ВПЦР висловили навіть надію, що Теодоровичу, як краю Волині на межі з Галичиною буде легше обминути можливі гострі кути майбутніх взаємовідносин з греко-католиками⁵.

Але виникає питання: звідки ВПЦР дізналась про потребу українського єпископа для українців Америки і Канади? Ю. Мулик-Луцик писав, що голова духовної консисторії в Канаді о. Семен Савчук і її члени на початку 1922 р. довідалися про те, що митрополит УАПЦ в Україні Василь Липківський та інші єпископи цієї Церкви були одружені й тому виникла акція проти запрошення єпископа від УАПЦ для православних українців в США і Канаді⁶. Натомість, голова консисторії УПЦ в США свящ. Володимир Каськів і секретар цієї консисторії свящ. Іван Гундяк були прихильниками ідеї запрошення єпископа від УАПЦ не тільки тому що були українцями і патріотами, але й до того ж бажали спрямувати УПЦ в США «на шлях реформації»⁷.

Поступово, під впливом їхньої агітації, члени духовної консисторії в Канаді також схилились до думки про запрошення єпископа від УАПЦ. В зв'язку з цим був скликаний 11 жовтня 1922 р. спільний Соборчик консис-

¹ Митрополит Василь Липківський. Історія... – С. 110.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 328-335.

³ Архiep. Іоан Теодорович. Унія в першій зустрічі... – С. 22.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

⁶ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 36.

⁷ Там само.

торії УГПЦ в Канаді і Братства. Рішенням цього зібрання о. Семена Савчука було вирішено делегувати до Європи, точніше припоручено зробити старання дістатися до України, до Києва. Він від'їхав до Європи 8 листопада 1922 р. в кінці листопада 1922 р. він був у Варшаві і там довідався від радянського дипломатичного представництва, що візи на в'їзд до СРСР він не може отримати. 4 грудня 1922 р. свящ. Семен Савчук приїхав до проф. І. Огієнка, який у той час мешкав у Винниках біля Львова, і від нього дізнався всі подробиці щодо УАПЦ в Україні¹.

Особа Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1882–1972) – доктора філософії, професора, дійсного члена ЦНТК НТШ, ВУАН, історика Церкви, перекладача Біблії українською мовою, міністра ісповідань і міністра народної освіти уряду Директорії УНР, ректора і засновника Кам'янець-Подільського державного університету, видавця україномовних часописів в Україні та за кордоном, першоієрарха Української Греко-Православної Церкви Канади, – є достатньо відомою і почасти дослідженою українськими істориками постаттю².

Дослідженням його життя та діяльності, а також наукової і богословської спадщини багато і плідно займались науковці в Україні і за кордоном, були видані друком не тільки його раніше опубліковані праці, але й листування³. Причини непримиреної ворожнечі міністра освіти (1918–1919) а потім віровизнень Директорії УНР (1919–1924) Івана Огієнка до т. зв. “липківщини”, тобто УАПЦ після I Всеукраїнського Собору 1921 р. та її митрополита Василя Липківського, зрозумілі.

З початком церковно-визвольних змагань в Україні до нього приєднувались ті національно свідомі особи, які прагнули оновлення церковного життя, відродження національних особливостей у богослужінні, подолання відчуженості між кліром і народом тощо. Але в ході військових дій та зміни політичних урядів учасники цих подій опинилися в різних державах, де намагалися реалізувати свій варіант розбудови церковного життя.

Вивчення архівних документів дає підстави твердити, що учасники церковно-визвольного руху за автокефалію були знайомі між собою десь з 1919 р., оскільки зустрілися в Кам'янці-Подільському, де перебував уряд УНР. Пізніше, уряд Директорії УНР залишився на польській території, а частина братчиків повернулася до Києва, де власне і розгорталися події,

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 37.

² Див. напр.: Ляхоцький В. Просвітитель. Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2000. – 528 с. та ін.

³ Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968) / Упоряд. Ляхоцький В., Московченко Н., Преловська І. – К.: УДНДІАСД, 2001. Серія “Пам'ятки” – Т. 2; Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / Упорядник о. Юрій Мицик. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2006. – 566 с. – (Серія “Джерела з історії української еміграції”).

які пов'язані із утворенням та інституалізацією УАПЦ на I Соборі УАПЦ 1921 р. В опублікованих зусиллях науковців листах І. Огієнка неодноразово містилося прохання до різних адресатів надіслати відомості про церковне життя в Україні і в світі. Він їх отримував з різноманітних джерел. Щоправда, часто ці новини не містили правдивої інформації. Зокрема, в листі до Василя Зінківського від 17 січня 1921 р. Огієнко писав, що «Про українську церкву маю багато відомостей. Найважливіше: патріарх Грузії висвятив нам трьох єпископів, а ті висвятили ще сімох, так що тепер Українського Єпископату маємо досить. Всі єпископи, звичайно правлять тільки по українськи»¹. Насправді історія стосунків між ВПЦР та грузинським патріархом-католиком була зовсім іншою².

У 1921 р. погляди і плани І. Огієнка щодо розбудови УАПЦ нічим не відрізнялись від тих, які проголошувала ВПЦР в Києві на чолі з прот. Василем Липківським і М. Морозом³. В своєму листі до Олександра Лотоцького від 1 лютого 1921 р. Огієнко писав: «Вам, певне, добре відомо, що на Україні національний рух виявляється не тільки в державному будівництві, але і в будівнанні Української Православної Автокефальної Церкви. Досвід[...] останніх років переконав наше громадянство, що без автокефальної, незалежної від московського патріарха православної Церкви не може бути успішним і загальне державне будівництво, бо залежне від Москви духовенство на Україні, особливо вища церковна ієрархія, негативно відноситься до нашого державного будівництва, вороже виступає проти нашого національного руху, не визнає нашої мови та культури і провадить цілком шкідливу для нашої справи московську централістичну, русифікаторську політику. Спираючись на свою владу та церковні канони, москалі-єпископи забороняють священникам брати участь в українських організаціях, наприклад в церковних братствах, і підтримувати український національний рух. Тих священників, що пристають до нашої справи[...] єпископи карають переміщенням на гірші парафії та посади або забороняють їм відправляти Службу Богу, загрожують позбавленням сану і т.д.; свідомих українців не висвячують во дякони та священники[...] Зараз церковну справу на Україні в коротких словах можна характеризувати так. Український Уряд та національно свідомі громадянство й маси стоять на ґрунті автокефалії, бажають, щоб наша церква була цілком

¹ Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968)... – С. 43.

² Див. докл. публікацію документів і матеріалів з цієї проблеми: *Преловська І.* Проголошення автокефалії Грузинською (Іберійською) та Українською церквами 1917-1921 рр. (До публікації документів) [публікація епістолярій, коментарі, передмова] // Труды Київської Духовної Академії. Присвячено 1700-річчю мучеництва святої діви Варвари. – К.: Вид. УПЦ КП, 2006. – Т. 3. – С. 171-209.

³ *Огієнко І.* Світовий рух за утворення живої народної національної Церкви. – Тернів: Вид. Українська Автокефальна Православна церква, 1921 – 52 с.

незалежною від московського патріярха, автокефальною, щоб служба Бога відправлялася на живій українській мові, ті ж єпископи, що не втікли за межі України, не погоджуються з цим, не поривають церковної залежності від Москви й забороняють правити Служби по українському»¹.

Далі він просив повідомити його щодо ситуації з Царгородським патріархом і можливості встановлення з ним зв'язків для інституалізації Української Церкви канонічним шляхом. У листі від 5 лютого 1921 р. Огієнко повідомляв Лотоцького про посилку депутації від Міністерства Ісповідань і просив його допомогти у цій справі².

У 1921 р. зав'язалося листування між міністром ісповідань УНР Іваном Огієнком і свящ. Семеном Савчуком. В сво'му листі від 15 серпня 1921 р. С. Савчук писав: «Високоповажний Пане Міністре. З великою радістю довідемося про змагання Української Православної Церкви стати незалежною від церкви московської, з великою радістю довідемося, що наші змагання на церковнім полі в Канаді і Злучених Державах є споріднені зі змаганнями наших братів у ріднім краю, бо наш народ український, тут на чужині, також вже зрозумів, що вільна і незалежна церква українська конче потрібна для здобуття і запевнення волі українського народу»³. Далі він докладно описує стан українських переселенців в Канаді, їх походження і церковну приналежність.

Свящ. Семен Савчук описував у листі і діяльність представників Російської Церкви в США і в Канаді: «Московська Місія, знову донедавна обслуговувала всіх православних українців з Буковини і московщила своїх вірних в той спосіб, що заводила в церквах московські звичаї, проповіді говорились на московській мові, а в кінці, під час змагання українського народу здобути собі самостійність, вона явно виступила зі славним московським кличем: «Нема України, не було й не буде». В виду сього, свідоміші українці рішили, що одиноким виходом з такого невідрадного положення є відновлення української православної церкви. Перший крок в цім напрямі зроблено в липні р[оку] 1918, коли то скликані були перші церковні народи. Пізніше відбулися ще два церковні з'їзди (собори), а то в р[оках] 1919 і 1920 і українська православна церква стала дійсністю»⁴.

В листі він надіслав витяги з ухвал церковного з'їзду в Канаді, який відбувся у 1919 р.: «З огляду на се, що російська православна Місія в Північній Америці, помимо признання Укр[аїнської] Прав[ославної] Церкви в Канаді як автономної церкви, на ділі не допускає до зреалізування сего принципу. – Собор рішає, що укр[аїнська] Греко-Православна церква є церквою незалежною від згаданої

¹ Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968)... – С. 47–49.

² Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968)... – С. 52.

³ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 322. Машинописна копія.

⁴ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 323. Машинопис. Копія.

російської православної Місії. Собор просить В[исоко]преосв[ященнішого] Германоса [Сегеді], митрополита Селевкії (Сірія) дійствующого єпископа Сірійської антиохійської прав[ославної] церкви в півн[ічній] Америці¹, взяти Укр[аїнську] Греко-Прав[ославну] Церкву в Канаді і Зл[учених] Держ[авах] під тимчасовий духовний покров, то є до часу, коли Собор зложений з делегатів Укр[аїнської] Греко-Прав[ославної] Церкви вибере українського єпископа, котрий має бути рукоположений після канонічних прав православної церкви...»².

Рішенням Собору було ухвалено, що УГПЦ в Канаді і в ЗДА вважає себе частиною Української Церкви на Україні тоді, коли вся влада буде в руках українців. Братство і Консисторія УГПЦ в Канаді планували увійти «в органічну злуку з Київською митрополією, так скоро, як лиш комунікаційні відносини на це дозволять»³.

С. Савчук вказував у листі на той факт, що їм в Канадській Греко-Православній Церкві гостро не вистачає православних священиків і єпископів через що «противники ж наші знов підкопують в людей довір'я до Укр[аїнської] Прав[ославної] Церкви тим, що вказують на теперішнього нашого чужого походження єпископа і лякають їх, що наша церква ніколи українського єпископа не буде мати, проводарі сеї церкви запродали її сірійському митрополитові і т[ак] д[алі]... Борьба розгорілась до тої міри, що греко-католицька і російська місія видають разом свої церковні часописі і боряться проти нашої церкви спільними силами. В виду сього, наша одинока надія лежить в якнайскорішій злуці з українською православною церквою на Україні»⁴.

Наприкінці листа о. Семен Савчук написав І. Огієнку: «Просимо Вас усердно повідомити нас, чи можемо надіятися на Вашу поміч, щодо прислання сюди кількох українських священиків і українського єпископа. Щодо коштів подорожі, то ми радо візьмемо їх на себе. Думаємо, що не треба нам перестерігати Вас, що праця тут на церковнім полію тяжка. Однак чоловік енергійний і

¹ Германос (Сегеді; 1870, Бейрут, Сірія – 19.04.1934, Бейрут) – митрополит Селевкійський і Баальбек-Сірійський, єпископ Сірійсько-Антиохійської Православної церкви в Північній Америці, перший первоієрарх УГПЦ в Канаді (1919–1924), 1895 пострижений в ченці і відправлений як місіонер до Бразилії. 1913 посланий до США з метою збирання пожертв серед сірійських емігрантів. Був запрошений на II-й Український Православний Собор Українським греко-православним братством в Канаді (листопад-грудень 1919) в якості духовного покровителя для новоствореної УГПЦ Канади. Належав до юрисдикції Антиохійського Патріархату (Сірія). Спеціальним актом від 29.11.1919 священики УГПЦ в Канаді визнали його юрисдикцію.

² ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 323. Машинопис. Копія.

³ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 323 зв. Машинопис. Копія. Текст постанов див.: Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді... – Т. 5. – С. 47.

⁴ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 323 зв. Машинопис. Копія.

доброго здоров'я може зробити дійсно багато, так для наших переселенців тут як і для рідного краю. Очі нашого українського народу в Канаді все звернені в сторону рідного краю, лиш треба їм проводирів, котрі зрозуміли би душу народу і котрі посвятили би себе народній і церковній справі»¹.

І Всеукраїнський Собор УАПЦ відбувся в Києві у великому Софійському соборі 14–30 жовтня 1921 р., але Огієнко не мав певних вісток з України і судячи з листів отримав повідомлення про нього тільки в січні 1922 р. В своєму листі від 27 січня 1922 р. до С. Петлюри він висав: «Оце тільки що одержав я [...] досить певні звістки, що Єпископат таки дійсно відновився на Україні, але в такий оригінальний спосіб: зійшлося 7 священників, поклали руки свої на о. Василя Липківського, прочитали відповідну молитву і нарекли його Єпископом і таким же чином повстали в Київі коло десятка Єпископів і сам митрополит Василь Липківський. Ці нові українські Єпископи зараз же жваво приступили до своєї праці і почали висвячувати священників і дяконів в великому числі... Так зародилася Українська Автокефальна Церква в Київі... Думаю, що ця звістка правдива, бо о. Липківський ще в бутність його моїм радником в Кам'янці, увесь час настирливо радив мені стати іменно на такий ґрунт, утворення українського Єпископату... Коли тільки ця звістка правдива (дай Боже, щоб вона не справдилася) то такий спосіб поставленні Єпископату принесе нам великий удар в нашій церковній справі. Церковний рух наш увесь час був чистим і православним, про що я пильно дбав і дбаю, і це було найбільшим козирем в руках наших. Москалі, а їх на Україні досить, в цім відношенні нічого певного запропонувати нам не могли. Вони бачили велику моральну силу нашу у всім церковнім русі і змушені були мовчати... Православіє ярко світило у всьому тому церковному рухові, яким я керував і керую».

Далі І. Огієнко просив С. Петлюру надати йому необхідні кошти: «Я б звязався б з Київом і намітив би тамошній Церковній Раді план висвячення Єпископату. Вони могли б післати двох своїх кандидатів до Царгороду, в цьому Совітський Уряд їм не заважав би. А коли б ці кандидати прибули на цей бік кордону, то я б знайшов би раду, що з ними робити. І скандал був би, може, припинений. Коли тільки правдивий факт такого поставлення в Київі Єпископату, то він красномовно свідчить також і про те, до чого доводять ріжні церковні малограмотні крикуни і експериментатори...»².

Все своє життя Іван Огієнко (згодом, з 1951 р. митрополит УГПЦ в Канаді Іларіон) боровся проти т. зв. «липківщини»³. Очевидно, що після приїзду

¹ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 324. Машинопис. Копія.

² Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907–1968)... – С. 166.

³ Див. докл.: Преловська І. Ставлення Івана Огієнка (митрополита Іларіона) до т. зв. «липківщини» // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук (до 125-річчя від дня народження Івана Огієнка). 7-8 червня 2007 р. Збірник доповідей. – К.: НАУ, 2007. – С.54-58.

о. Семена Савчука до нього він виклав йому свою версію утворення ієрархії УАПЦ. Свящ. Семен Савчук прожив у Івана Огієнка до 2 лютого 1923 р. і після цього відправився назад до Канади, куди прибув 8 березня 1923 р. Після повернення він змушений був лікуватися і, вже перебуваючи в санаторії у Форт К'Апеллі, писав листи до церковних діячів в США і в Канаді, умовляючи їх відмовитися від думки щодо запрошення єпископа від УАПЦ¹.

Проф. І. Огієнко також писав свящ. Семену Савчуку у справі відмови від наміру запрошення єпископа від УАПЦ. У своєму листі від 3 червня 1923 р., він писав: «Єпископ з Києва безумовно зробить українізацію, а це буде великим кроком в нашій справі. Єпископ з Києва буде людиною, що не вважатиме ні на які канони, коли цього вимагатиме життя, – а для Ваших американців чи часом не такого єпископа й потрібно... Наш кандидат (з Православної Церкви в Польщі) все буде (для Ваших американців) «чорносотенним», бо буде правним єпископом і стоятиме за додержання канонів»².

В листуванні між проф. Іваном Огієнком та прот. Семеном Савчуком³, в якості кандидатури на архипастиря УГПЦ в Канаді, пропонувався тоді архімандрит, а згодом митрополит Автономної Церкви Олексій (Громадський)⁴. Але як показали подальші події, йому не судилося очолити УГПЦ в Канаді. Прихильники поєднання з УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським в США і Канаді поступово перемогли спротив голови духовної консисторії УГПЦ в Канаді о. Семена Савчука⁵. Внаслідок погодження цієї справи і за дорученням ВПЦР Владика Іван Федорович почав збиратись до Америки. Після листування з тамтешніми емігрантами,

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 37.

² Там само.

³ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 413-416.

⁴ Олексій (Громадський Олександр Якович (3.11.1882, с. Докудів на Підляшші – 7.05.1943)) – митрополит Автономної Церкви в Україні (1941-1943) в юрисдикції Московського патріархату. 1918-1922 – ректор Крем'янецької духовної семінарії. Був заступником Голови Волинського єпархіального церковного з'їзду на Волині 3-10 жовтня 1921. У 1919 – Голова Волинської духовної консисторії. 11 лютого 1922 – постриг у ченці з ім'ям Олексій здійснив Дионісій (Валединський). 2 вересня 1922 р. відбулося наречення в Почаївський Лаврі, і подальша хіротонія во єпископа Луцького, вікарія Варшавсько-Холмської єпархії. Єпископ Гродненський (1922-1925), Гродненський і Новоградський (1925-1928). Архієпископ Гродненський і Новоградський (1928-1934). Архієпископ Крем'янецький і Волинський (1934-1940). З 1941 р. – голова Автономної Православної Церкви в Україні з правами обласного митрополита і єкзарха. Вбитий по дорозі з Крем'янця у Дубно 7 травня 1943 р.

⁵ Цікаву розвідку щодо тих методів, якими було переможено прот. С. Савчука в США подає в своїй праці Ю. Мулик-Луцик: *Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 382-384 та ін.*

він отримав звідти всі необхідні документи і кошти¹. В кінці грудня 1923 р., здобувши собі закордонного паспорта, він виїхав за океан².

Іван Теодорович* прибув до Америки 13 лютого 1924 р. й першу архірейську Службу Божу відправив в українській церкві св. Вознесіння у Ньюарку, тепер парафія у Мейплвуд, Н. Дж.

Ю. Мулик-Луцик повідомляв, що в архіві Консисторії УГПЦ в Канаді зберігся оригінал протоколу засідання спільного соборчика Консисторії і представників Братства УГПЦ в Канаді, який відбувся в Йорктоні 21-22 травня 1924 р. Під п. 3 розглядалася «Справа Єпископа», в змісті якої є резолюція о. К. Кирстюка – о. П. Мельничука: «Соборчик рішає запропонувати Загальному Соборові попросити Арх. Івана Хведоровича стати на чолі Укр[аїнської] Прав[ославної] Церкви в Канаді на таких самих умовах, на яких стояв на чолі Укр[аїнської] Прав[ославної] Церкви в Канаді митр. Германос, при чім Укр[аїнська] Прав[ославна] Церкви застерігає собі як найширшу автономію»³.

Одним з рішень цього соборчика була пропозиція загальному Соборові УГПЦ в Канаді щоб він попросив Івана Федоровича стати на чолі цієї Церкви. Для виготовлення проекту угоди було вирішено вибрати комісію з 5 осіб, до якої увійшли о. В. Кудрик, о. К. Кирстюк, Мирослав Стечишин, В. Свистун і Юліан Стечишин. Консисторія повідомила Теодоровича про рішення цього соборчика⁴. Перед Йорктонським Собором УГПЦ в Канаді члени духовної консисторії і Братства під проводом Семена Савчука написали Теодоровичу листа від 8 червня 1924 р., в якому було поставлено низку питань, що відносилися до УАПЦ в Україні і на першому місці було питання, чи визнає УАПЦ догмати Вселенської Православної Церкви. Теодорович відповів їм обширним листом від 18 червня 1924 р. з Нью-Йорку, в якому повідомляв, що «УАПЦ визнає себе перебуваючою безпереривно в лоні всієї Православної Східної Церкви. Догми всієї Православної Церкви є незрушимою святістю і для УАПЦ і ніколи Церква наша не виявляла бажання порушити хоч би одну з цих догм. Зміну догм УАПЦ вважає прерогативою лише Всесвітнього Собору Православної Церкви»⁵.

Собор УПЦеркви в Нью-Йорку, що відбувся 11-12 червня 1924 р., обрав Архієпископа Івана на становище Первоієрарха Церкви. Згодом і Собор

¹ Митрополит Василь Липківський. Історія Української Православної Церкви... – С. 68.

² Ю. Мулик-Луцик повідомляє, що Теодорович перебував в Україні до третього дня Різдва 1923 р. // Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 335.

* Ймовірно, вже після приїзду до Канади він сам почав писати себе саме так.

³ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 49.

⁴ Там само.

⁵ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 434. Повний текст цього листа див. на стор. 433-437.

Української Греко-Православної Церкви в Канаді, що відбувся в Йорктоні 16 і 17 липня 1924 р., обрав Владика Івана на архіпастиря й духовного опікуна тієї Церкви¹. Тягар архіпастирської опіки над Церквою в Канаді Іван Теодорович ніс з 16 липня 1924 р. до 13 листопада 1947 р.² Протоколи цих Соборів в Америці і в Канаді були надіслані до канцелярії ВПЦР в Києві.

Відгуком на ці протоколи став текст «Привітального Послання» від 17 липня 1925 р. під назвою «До Української Православної Консисторії в Канаді і Церковно-Народної Ради в Америці». Члени ВПЦР писали: «Тішить наше серце, коли бачимо перед собою протоколи 4-го собору Української Греко-Православної Церкви в Канаді і 3-го церковно-народного собору Української Автокефальної Православної Церкви в Америці, бо сі собори, по надхненню святого Духа, що його завжди посилає Найвищий Архіерей Господь наш Ісус Христос своїм дітям, поклали міцний і непорушний камінь у підвалини відродженої крайової церкви Української в Канаді й Америці, як нероздільної парости єдиної Української Автокефальної Церкви, о стільки-ж старої, як стара слава предків нашого українського народу»³.

Проблеми довкола питання хіротонії Івана Теодоровича почалися від самого приїзду на Американський континент в лютому 1924 р. Делегацію, що вітало його по приїзді, очолював сирійський митрополит Германос (Shihadah), який привітав архієпископа, навіть подарував йому єпископський посох, але до відправи спільного молебня не став. Він тоді заявив членам Консисторії, що готовий «канонічно оформити» єпископський сан Івана Теодоровича⁴.

Зрозуміло, що Теодоровича не визнала найбільша православна церква Америки – Північно-Американська дієцезія Російської Церкви на чолі з митр. Платоном (Рождественським). На Соборі дієцезії влітку 1924 р. було оголошено, що Митрополит УАПЦ Василь Липківський – не митрополит, а тому рукоположений ним «Іван Хведорович – не православний єпископ, а сектант».

В жовтні аналогічну заяву зробив Архієрейський Карловацький Собор Єпископів⁵. Текст цього послання («Послання Архієрейського Собора Русської Православної Церкви за границей ко всім чадам православної русської греко-кафолічеської церкви вь Америке») було оприлюднено 5 вересня ст. ст. 1924 р. за підписом Голови Собору митрополита Антонія (Храповицького) та інших архієреїв РПЦ⁶. В цьому «Посланні» вміщено заклик і до православних українців в Америці: «Покайтесь и вы, кого народ назвал «самосвятами», вы, последователи Липковского в Украине и Ивана Хведоровича в Америке.

¹ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 253.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 1.

³ Православний Вістник, ч. 9/1925. Цит. за вид.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т.5. – С. 48.

⁴ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 258.

⁵ Там само.

⁶ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 375-378.

Бедные, несчастные украинцы, торжественно встречавшие своего первого архипастыря в Америке и Канаде – Хведоровича. А между тем, этот Хведорович вовсе не Архиерей, а расстриженный за худые дела священник из села Мытинец Вольнской губернии. Наше сердце обливается кровью при одном представлении о том, что творит этот Хведорович [...] Если вам дорога вера ваших отцов и дедов, то просим вас – удалите от себя этого «самосвята», и Бог даст вам истинного настоящего епископа, который будет заниматься не политикой, а устройением вашего спасения и руководить вас в Царство Божие [...] Хведорович – ваш духовный разоритель, навлекающий на вас кару Божию»¹.

Як писав о. Тимофій Міненко «В постанові 4-го Собору немає згадки про співпрацю владика з Консисторією й Братством, щоб Українська Греко-Православна Церква в Канаді стала частиною УАПЦ в Україні. Пізніше це привело до різних інтерпретацій зв'язку з Церквою в Україні. Архієпископ Іван вважав, що він є єрархом УАПЦ, а єпархії, які він очолює, є складовою частиною Церкви в Україні. Так він звітував Всеукраїнській Православній Церковній Раді»².

Текст цього листа Івана Теодоровича до ВПЦР від 26 липня 1924 р. з Вінніпегу опублікував в своїй праці Ю. Мулик-Луцик³. Він повідомляв, що 16-17 липня 1924 р. в Йорктоні (Саскачеван, Канада) відбувся Собор УГПЦ в Канаді, на якому було вирішено питання про злуку Канадійської Церкви зо всією УАПЦ і про обрання єпископом Канадійської Церкви Івана Теодоровича до часу, коли ця Церква зможе мати окремого єпископа⁴. Він повідомив, що священників в Канадійській Церкві було 11 і двох з них він поставив в сан протоіереїв – о. Семена Савчука, голову духовної консисторії УГПЦ в Канаді і о. Василя Кудрика, бувшого редактора «Українського Голосу».

Провід УГПЦ в Канаді, приймаючи Теодоровича на становище свого архіпастыря, знав, що цей владика, які весь єпископат УАПЦ в Україні, був неканонічним з точки зору інших Православних церков. В своїому листі від 18 липня 1924 р. до Консисторії в Канаді, переданий через її адміністратора о. Семена Савчука, Іван Теодорович писав, що перших двох єпископів УАПЦ Василя Липківського і Нестора Шараївського рукоположили пресвитери так⁵, як це було в Олександрійській (Єгипетській) Церкві від початку її існування до IV ст. н.е.

¹ Там само. – С. 377.

² Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 74.

³ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 5-8.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 8.

⁵ Ю. Мулик-Луцик уточнив, що насправді ці рукоположенні відбулись за участі не тільки пресвитерів, але й дияконів і мирян. Див.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т.5. – С. 56.

На доказ цього Теодорович прислав до духовної консисторії УГПЦ в Канаді і управи Братства відповідні цитати з праць тих російських православних теологів (В. Болотова, А. Спаського та ін), що характеризувалися відповідними церковно-реформаційними тенденціями¹. Очевидно, що Іван Теодорович іще перебуваючи в Україні вже мав зібрані виписки з богословських розвідок російських богословів, про що свідчить підпис під його працею: «Написано: Жовтень-Листопад 1922 р. в м. Винниці на Поділлі»².

У справі поставлення окремого єпископа УАПЦ на становище Архієпископа УГПЦ Канади Теодорович в листі пропонує кандидатуру єп. Юрія Жевченка³, бо «він по складу своє вдачі найбільше тут підійшов би: тут необхідно горячого промовця, енергійного організатора, людину великої ініціативи...»⁴. Тому в листі Теодорович просить ВПЦР переговорити з ним і дати йому знати до того часу, коли Канада прийде до думки, що їй необхідно мати власного єпископа.

Перша архієрейська візитація Івана Теодоровича в Канаді відбулась 10 серпня 1924 р. у м. Вінніпег⁵. Тоді ж було опубліковано і текст першої проповіді архієпископа Івана Теодоровича у Вінніпегу від 10 серпня 1924 року⁶.

Якщо порівняти текст його проповіді з опублікованими вже матеріалами I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р., а особливо з працями Володимира Чехівського цього періоду, то очевидними є суттєві впливи у вживанні термінології і концепції церковного устрою взагалі.

В першому посланні до своєї пастви в Канаді («Пастирям і дітям Української Православної Церкви в Канаді. – Моїм Дорогим Братам і Сестрам, єдністю Христової віри і любови об'єднаних в Рідній Церкві» від 18 жовтня 1924 р., м. Давфін, Ман) Іван Теодорович писав, що його місія перш за все полягає в завданні благовістити про велику милість Божу до нашого народу, про велику радість – відродження прадідньої Рідної Церкви⁷.

¹ Там само.

² *Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єпархії...* – С. 142.

³ *Жевченко Юрій* (1885 р., сл. Лисаветградка на Херсонщині - ?) – архієпископ УАПЦ сполучених округ – Одеської, Миколаївської і Херсонської. 1 вересня 1929р. його було заарештовано і ув'язнено в Одеській тюрмі. В грудні 1929 р. був засланий до Караганди. Там він отримав додатковий термін на 10 років у 1937 р. Подальша доля невідома.

⁴ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 7.

⁵ Опис цієї візитації було опубліковано у «Православному Віснику» в Канаді за серпень 1924 р. Текст опубліковано: *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 4. – С. 524-525.

⁶ Там само. – С. 525-531. Тут подано перепублікацію з часопису «Православний Вісник» за вересень 1924 р.

⁷ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 15. Повний текст першого архіпастирського листа опубліковано: *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 4. – С. 537-540.

В цей період відомі дві його невеличкі праці, які він випустив друком відразу по приїзді до Канади. Одна з них – це «Порядок служб при архиєрейських завітаннях»¹. Це власне докладний опис порядку приготування та проведення богослужіння при архиєрейських завітаннях до парафій, вказівки на те, де повинні стояти хлопчики з дикірієм і трикірієм, свічки, діти з квітами.

Щоправда, в цій брошурі Теодорович досить категорично висловився щодо церковного звичаю греко-католицької Церкви, що народ стає на коліна під час виголошення в храмі «Прийміть, споживайте...», зауваживши, що за православним розумінням перетворення хліба і вина в Тіло і Кров Христові відбувається в зовсім інший момент богослужіння².

Стосунки з канадійськими греко-католиками не склалися в Теодоровича відразу після прибуття на Американський континент в лютому 1924 р. Преса греко-католиків Канади також зайняла ворожу позицію щодо нього. Зокрема часопис «Канадійський Українець» умістив кілька статей про «більшовизм» Теодоровича та нову секту – «ново-православну» УАПЦ. Приводом до появи статей такого змісту в Канаді стало перше інтерв'ю новоприбулого архієпископа Івана Теодоровича, яке той дав редакторові українського щоденника «Свобода» (Нью Джерсі, США). Це інтерв'ю було опубліковано у «Свободі» за 19 лютого 1924 р.

Головною темою виступу Теодоровича була ідея «братерства і єднання Церков», автором якої був Володимир Чехівський. Ю. Мулик-Луцик писав, що коли редакція «Свободи» опублікувала цілісний зміст цього інтерв'ю її редактора з архієпископом Іваном Теодоровичем, то цей факт став для греко-католицького органу в Канаді, вінніпезького тижневика «Канадійського Українця», який до квітня 1919 р. називався «Канадійським русином», претекстом для першого наступу на УАПЦ в Україні³.

«Автокефальна українська православна Церква на Україні се витвір революції. – Писав «Канадійський Українець» 12 березня 1924 року⁴. – Вона зайшла так далеко, що дальше вже поняття православної церкви в такому зборі людей признати вже годі... Ся церков є радше великою патріотичною інституцією до поширення українізації народа і як довідуємося з великими успіхами. Основана на народоправлінню з гієрархією, що зветься

¹ *Архиєп. Іоан Теодорович. Порядок служб при Архиєрейських завітаннях.* – Вінніпег, Ман: Вид. УГПКонсисторії в Канаді, 1925. – 20 с.+ 6 сторінок залишено порожніми.

² *Архиєп. Іоан Теодорович. Порядок служб...* – С. 16.

³ *Мулик-Луцик Ю. Історія...* – Т. 4. – С. 339.

⁴ Текст цієї статті із збереженням правопису подає в своїй праці Ю. Мулик-Луцик: *Мулик-Луцик Ю. Історія...* – Т. 4. – С. 339-341.

по давньому: митрополит, архієпископ, єпископ, священник (а властиво піп після інтерв'ю). Як вносимо з сих перших інформацій священник є лише вибраний і затверджуваний, але відай свячений лише через рукополагання. Се народоправління ведеться зборами рад. Се виглядає отже на радянську встанову, на лад політично-державних рад, з тою лише різницею, що їх завданне не політика і адміністрація податків тощо, а тиснене моральности у поступованню»¹.

В Сполучених Штатах Америки також було організовано урочисту зустріч архієпископу Івану Теодоровичу. Привітальне прийняття в Нью-Йорку (США) відбулось 3 квітня 1924 р. в залі Народного Дому. Цей захід було організовано спільним комітетом придніпрянців і ньюйоркських громадян для привітання архієрея з України². З привітальними словами виступили представники інтелігенції української православної і греко-католицької спільнот – колишній член Центральної Ради полковник Володимир Кедровський з Надніпрянщини та бувший голова Дипломатичної Місії у Вашингтоні ЗУНР д-р Лонгін Цегельський з Галичини. На всі привітання Іван Теодорович відповів сорокахвилинною промовою, де подякував за привіти і виклав засади щодо свого бачення української автокефально-національної церкви³.

Книжку «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу»⁴ було закінчено Теодоровичем 10 серпня 1925 р. в Брендоні, Ман., Канада. На початку брошури вміщено більш докладну назву, яка пояснює її появу: «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу. З приводу статті «Америци» «чортове насіння»⁵. Ця брошура була відповіддю на ті образливі публікації, які з'явилися в пресі: «Всякому свіжому чоловікові, що недавно кинутий в вир життя нашої Української еміграції в Америці і Канаді, не може не кидатись в очі особливо рознузданий і аморальний тон в полеміці деяких часописів, які претендують на ролю церковних християнських, морально-виховуючих органів. Маю на думці органи Унії або ГКЦ в Америці і Канаді. Характерний примірник такої «полеміки» мені надісланий в Канаду, де тепер відбуваються мої єпископальні візитації, отже з дороги і відповідаю»⁶.

¹ Там само. – С. 340-341.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 342-343.

³ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 342-343.

⁴ Архiep. Іоан Теодорович умістив текст публікації «Чортове насіння», яке було опубліковане в часописі «Америка», органі греко-католицького Товариства в США «Провидіне», ч. 83 від 23 липня 1925 р. // Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу. – Вінніпег, Ман.: Вид. «Православний вісник», 1925. – С. 57-59.

⁵ Архiep. Іоан Теодорович. Унія в першій зустрічі... – С. 3.

⁶ Там само.

Далі він розповідає про обставини своєї першої зустрічі з унією. Теодорович твердить, що не мав жодної упередженості або злої думки про «братів-діячів Уніятської церкви», бо його попередня діяльність, як і других єпископів Української Церкви була виключно в сфері боротьби з Московським чи Москвофільським елементом в Православній Церкві на Україні, оскільки «з Унією ми не мали безпосередніх будь-яких стосунків»¹. Теодорович розповів про подорож до Америки на пароплаві «Беренгарія», де він познайомився з о. Л. Ванем, греко-католицьким священиком, який став його співбесідником під час довгої подорожі, причому, як пише Теодорович, «приналежність до різних конфесій не мішала нам часом здибатись і в милих розмовах»².

Висловлюючи співчуття до «невинних жертв ляхів над нашим нещасним безправним народом», Іван Теодорович писав, що цю думку він провів у своєму першому пастирському листі, закликаючи «жертви колишнього насильства в радісний мент пробудження душі нашого народу і відродження його Рідної Церкви повернутися під рідний Покров Церкви Батьків»³. Далі в брошурі йде виклад нариса впровадження Унії в Україні, в якому сильно відчувається вплив тієї версії церковної історії, яку колись набув Іван Федорович в православної духовній семінарії м. Житомира.

Але потім Теодорович переходить на інше поле для дискусії – а саме на національне питання. Він писав: «В роках 1915-1916, а потім 1918, мені випадково припало бути в Галичині», і далі підводить підсумок своїм враженням від «фанатично налаштованих галичанських уніатів», яким він виявився чужий через церковну приналежність, а не національну: «Тому що ти не Греко-католик, ти ніяк не можеш бути українцем, хоч ти свою відданість Українському ділу доводив на ділі, в безпосередній боротьбі за життя свого народу, – однаково [...] значить кацап, москаль, проклятий схизматик, як не більшовик, то чорносотенець, однаково»⁴.

Теодорович наголошував, що він їхав до Америки і Канади, не маючи думки боротись з Унією, сподівався, що домовиться з братами-українцями. Він очікував, що головні напади на нього будуть з боку промосковського духовенства, і тому виступи в греко-католицькій пресі були для нього повною несподіванкою. Він пригадав, що «В перші часи зусилля були направлені на зменшення гостроти цієї боротьби [...] Тепер я знаю, я був дуже наївний. Боротьба розпочалась в самий негідний спосіб з нагоди відправи на Зелені Свята Божої Служби в Трой, Нью-Йорк»⁵. Громада в м. Трой вже

¹ Там само. – С. 4.

² *Архив. Іван Теодорович. Унія в першій зустрічі...* – С. 4.

³ *Архив. Іван Теодорович. Унія в першій зустрічі...* – С. 4.

⁴ Там само. – С. 14.

⁵ Там само. – С. 19.

давню не належала до Греко-Католицької Церкви. Представники цієї парафії і сестрицтва приїхали до Нью-Йорку зустрінути і привітати архієпископа УАПЦ Теодоровича в день прибуття до Америки. Візитація припала на Зелени Свята 1924 р., про що й було заздалегідь оголошено в часописах. З якихось міркувань о. Понятишин за кілька годин до приїзду Теодоровича взяв судову заборону йому правити в храмі¹.

Ще гірша зустріч чекала Івана Теодоровича по прибуттю до Канади, де він «більш ніж зі здивуванням [...] зустрів сей нечемний і незрозумілий [...] град лайки, наклепів, прізвищ, карикатур, одним словом нестриманий, рознузданий вихор ярости»². Вінцем цієї «оргії бруду і наклепів» була публікація на шпальтах «Канадійського Українця», де писалося, що «коли хочете упевнитись, що Дарвінова система правдива, що люде дійсно походять від мавпи, подивитесь на це фото»³. Там було надруковано посилання на ту сторінку «Православного Вісника», де було фото Івана Теодоровича в Архієрейському вбранні з хрестом і жезлом...

Інше звинувачення з боку греко-католиків в бік Теодоровича було в тому, що він «більшовик». Це звинувачення вперше було оприлюднене в греко-католицькому англосовітському часописі «Канадійський Українець» за 3 вересня 1924 р. (гол. ред. Володислав Біберович)⁴.

Іван Теодорович був настільки обурений саме цим звинуваченням, що розповів ту частину своєї біографії, де йшлося про його участь у війні з більшовицькими військами як капелана дивізії Сірожупанників. Він писав, що як священник «Сірої Дивізії» з часу її організації в Австрії, був учасником боїв з більшовиками і гетьманцями, пройшов з півночі, з границі Московщини на Чернігівщині до Києва.

Теодорович пригадав той випадок, коли більшовицька маніфестація закликала до бунту 1-й полк сірожупанної дивізії, він своїм виступом погасив той бунт в зародку. За це полковник Пузицький видав почесний наказ по полку з подякою капелану Івану Федоровичу. Після того Теодорович боровся з більшовиками як священник Правобережного фронту військ УНР, потім Холмської групи військ. Там же, на війні з більшовиками пораненого Теодоровича було знайдено стрільцями з бригади 2-го Галицького корпусу в рові під Брацлавом на Поділлі, які відвезли його до шпиталю 2-го Галицького корпусу у Вінниці в жовтні 1919 р. На цьому його протистояння більшовикам не закінчилося – його було заарештовано ЧК Старокостянтинівського повіту за працю в якості Головноуповноваженого ВПЦР на Волині⁵.

¹ Там само. – С. 24.

² Там само. – С. 26.

³ Там само. – С. 28.

⁴ *Архисп. Іоан Теодорович*. Унія в першій зустрічі... – С. 29. Це передова стаття «Архископ Хведорович большевик». Див. докл.: *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 4. – С. 545.

⁵ *Архисп. Іоан Теодорович*. Унія в першій зустрічі... – С. 30.

Але в своїй брошурі Теодорович чомусь не пригадав статтю в часописі «Канадійський Ранок» від 19 серпня 1924 р. у Вінніпезі, де головний редактор цього українського пресвітеріанського часопису Зенон Бичинський передрукував статтю з харківського щоденника «Вісті», який був офіціозом ВУЦВК під назвою «Автокефальний єпископ у тов. Х.Г. Раковського». В цьому повідомленні йшлося про візит Теодоровича, який мав місце в Лондоні під час проїзду з України в США. У розмові з Раковським Теодорович висловив низку міркувань щодо української інтелігенції і церкви, зазначивши, що УАПЦ – це «дитина революції» і її симпатії «на боці радянської влади»¹.

Цікавим екуменічним документом, яким Івану Теодоровичу надавалися уповноваження від ВПЦР у справах широких зносин з іншими церквами різних віросповідань, був текст «Уповноваження», датованого 7 серпня 1925 р. і підписаного почесним головою ВПЦР митрополитом Василем Липківським, головою ВПЦР Василем Потієнком, членами архієп. Нестором Шараївським, М. Хомичевським, П. Антипчуком, прот. Д. Ходзицьким, М. Свидерською, С. Андрієвим і П. Гордовським. В тексті «Уповноваження» було написано наступне: «ВПЦР, як Вищий Керівничий Орган УАПЦ, прагнучи до здійснення Христового заповіту про братерство і єднання всіх Церков і народів, дає це уповноваження Всечесному Іоану ТЕОДОРОВИЧУ, Архієпископу Американському і Канадійському в тому, що він є представником УАПЦ в справах церковно-релігійних зносин в її імені з усіма Церквами і релігійними організаціями на терені Америки і репрезентантом її на всіх церковних і релігійно-культурних зібраннях на цьому терені з правом представництва і керівництва в зносинах з іншими Церквами взагалі за кордоном СССР і з правом передоручення свого представництва»².

Після «вересневої кризи» у 1926 р., коли під тиском карних органів було опечатано приміщення канцелярії ВПЦР на Володимирській, 24 і заарештовано весь склад членів Президії ВПЦР, Іван Теодорович написав листа до ВПЦР від 28 грудня 1926 р., в якому писав: «Вважаю своїм приємним обов'язком в імені Американської і Канадійської Єпархії нашої Церкви висловити якнайсердечніші побажання реальної корисної праці новому складу ВПЦРаді. Серцем я з Вами і болі та радості Рідної Церкви, – наші болі і радості. Я не вважаю навіть потрібним підкреслювати, що Українська Автокефальна Православна Церква в Америці і в Канаді визнаватиме новий склад ВПЦРаді таким же правомочним, як визнавала і бувший її склад»³.

¹ Текст статті передруковано: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 546.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 568-569 та Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 157.

³ Лист Іоана Теодоровича до ВПЦР від 28 грудня 1926 р. – Ч. 608. – Архів УПЦ в США, фонд митр. Іоана. Fol. А 7 // Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 74.

Очевидно, що Іван Теодорович не знав усіх подробиць того, що сталося в Києві. В ніч на 31 липня 1926 р. було заарештовано митрополита Василя Липківського, якому між іншим було інкриміновано співчуття ув'язненим Олександром Ярещенкові та Василю Потієнкові, використання церковної кафедри для антирадянських виступів, посилку делегатів на Стокгольмську Всесвітню конференцію християнських церков та організації «Життя та дія» (19-25 серпня 1925 р.) і «неприпинення праці ВПЦРади, коли її визнано нелегальною».

1 серпня 1926 р. приміщення ВПЦР на Володимирській 24 було опечатано, а через десять днів від усіх її членів узяли підписку, що вони не приступлять до праці. До складу Президії ВПЦР на той час входили митрополит Василь Липківський (почесний голова), його заступник архієпископ Нестор Шараївський, голова ВПЦР протодиякон Василь Потієнко, заступники останнього архієпископ Олександр Ярещенко і протоіерей Микола Хомичевський, скарбник Петро Антипчук, секретар Порфирій Гордовський, а також члени ради Д. Ходзицький, К. Терещенко, Г. Вовкушівський, О. Андріїв. Отже, на момент заборони діяльності цього складу ВПЦР за твердженням Василя Липківського, «коло церковної керми залишився лише архієпископ Нестор Шараївський»¹.

1-3 вересня 1926 р. в Києві відбулася нарада єпископів і представників УАПЦ. Було ухвалено пропозицію «визнати достойними осуду» Василя Липківського, Олександра Ярещенка і Василя Потієнка, а також всього складу колишньої Президії ВПЦР за «ніби політичні і антирадянські виступи»². Як тимчасову організацію до скликання Великих Покрівських Зборів, було створено Всеукраїнську Комісію по унормуванню церковного життя УАПЦ (ВУК), яка діяла фактично до 1 листопада 1926 р.

До складу Всеукраїнської Комісії увійшли архієпископи Нестор Шараївський (почесний голова) та Іван Павловський (заступник голови), єпископи Петро Ромоданів (голова), Костянтин Малюшкевич (заступник голови), Володимир Дахівник-Дахівський (секретар), мирянин М. Сакало (заступник секретаря), Митрофан Кобзар і священник Микола Чехівський. Ця Комісія перейняла на себе всі обов'язки Президії ВПЦР.

Згідно з “Канонами” УАПЦ³, наступний після 1921 року Собор мав відбутися в 1926 р., але радянський уряд не дав дозволу на його проведення і на реєстрацію статусу УАПЦ. Його було зареєстровано 10 грудня 1926 р. Тільки після цього стала можливою подальша діяльність ВПЦР як легальної структури, яка стояла на чолі УАПЦ. Приміщення на Софійсько-

¹ Киридон А. Час випробувань... – С. 182.

² Цит. за вид.: Киридон А. Час випробувань... – С. 182

³ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор... – С. 375-400.

му подвір'ї були повернуті в користування керівництву УАПЦ, у великому Софійському соборі продовжились богослужіння¹.

У звіті ІУ Собору УГПЦ в Канаді повідомлялося про об'єднання цієї Церкви з УАПЦ на чолі з митрополитом УАПЦ Василем Липківським. Вважаючи УГПЦ в Канаді частиною УАПЦ, Пастирська конференція УГПЦ 14-17 липня 1927 р. затвердила для всієї Церкви таку формулу поминання на Великому Вході: «Святу Українську Православну Церкву, Найпочеснішого отця нашого Високопреосвященного Архієпископа Василя – Митрополита Київського і всієї України. Боголюбивого отця нашого Іоана, Архієпископа Канади і Америки, за всією їх Богом береженою отарою, чесне священтство, Христове дияконство, нехай пом'яне Господь у Царстві Своїм...»².

Однією з головних проблем для архієпископа Івана Теодоровича на становищі первоієрарха УГПЦ в Канаді було питання про його єпископську хіротонію, яку він отримав від митрополита УАПЦ Василя Липківського. Ознаки проблеми з'явилися у 1926 р., коли в Америці між священиками і церковними громадами Греко-Католицької Церкви виник новий рух за вихід з-під юрисдикції Римо-Католицької Церкви. Поштовхом для цього став судовий процес парафії Пречистої Діви Марії в Аллентаун з єпископом Костянтином Богачевським.

Після судового вироку від 26 липня 1928 р. парафія відокремилась від Єпископа Костянтина Богачевського і група українських греко-католицьких священиків вирішила перейти до православ'я. Але вони не перейшли до Церкви, яку очолював Іван Теодорович з причини його «не дійсного свячення»³. Більше того, після наради в Аллентауні 19 квітня 1929 р., де було засновано окрему Церкву на чолі з єпископом Йосифом (Жуком), від Івана Теодоровича відійшли і приєдналися до «жуківців» діяльні і впливові священики. Цей акт сильно захитав авторитет Владика Івана, бо підривав його канонічний статус в Українській Православній Церкві.

Іван Теодорович засудив цей акт, опублікувавши своє «Архипастирське послання», де писав: «Як тепер остаточно виявилось, нищення Церкви знутри послідовно й систематично переводилось змагання відступниками на протязі останніх чотирьох літ. Рідна Церква вірила цим отцям. Вона дала їм у себе відповідальні пости в нашій роботі і хоч нераз давались чути голоси попередження проти цих отців, нераз вказувалось, що всі непорозуміння і неспокої в Церкві штучно і навмисно викликались ними... Ми не судимо їх. Не хочемо судити самі. Ми лише пови-

¹ Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали... – С. 19-20.

² Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 253.

³ Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 78.

нні рішуче одсікти їх, як загнилу і затруєну галузь од здорового пня нашої роботи»¹. Але це послання і висловлене Теодоровичем засудження не припинило процесу відходу інших священиків і парафій з юрисдикції владики Івана.

З цього питання у 1928 р. Іван листівно звертався до ВПЦР у Києві з питанням про невизнання канонічності його висвяти з боку українських священиків у Канаді. Повідомлення про це є в публікації архієпископа УАПЦ Костянтина Малюшкевича в часописі «Церква і Життя» за 1928 рік.

Він писав, що «почалися запобігання біля Все[єснійшого] Архієпископа у тій площині, що інтереси Української Церкви в Америці обов'язково потребують з'єднання з єпископами і послідовного визнання патріархів. Почались розмови про «невеличку поправку» до акту 1-го Всеукр[аїнського] Собору»². Текст цього повідомлення в часописі «Церква і Життя» передруковує в своїй книзі Оксана Хомчук³.

Про це ж саме писав в своїй «Історії...» і Ю. Мулик-Луцик. Він повідомляв про те, що десь наприкінці 1927 р. Іван Теодорович надіслав до Києва, в канцелярію ВПЦР, таємного «Рапорта», якого ВПЦР опублікувала в своєму часописі «Церква і Життя» в ч. 2 за 1928 рік⁴. Цього «рапорта» він написав у зв'язку з тим, що від греко-католицького єпископа Костянтина Богачевського у Філадельфії 28 лютого 1927 р. відійшла група священиків (13 осіб), які висловили свою готовність приєднатися до архієп. Івана Теодоровича. Щоправда, це могло б відбутись за умови, якщо б він погодився зробити маленьку «поправку» в своїй київській єпископській висвяті з 1921 року.

Як пише Ю. Мулик-Луцик, автором ідеї такої «поправки» був присланий до архієп. Теодоровича Єпископальною Церквою (Англіканською Церквою в США) теолог проф. д-р Кросбі. Він уважно вислухав розповідь Теодоровича про висвяту «чином александрійським» і сказав, що це є «цілком в порядку», але по-дружньому порадив йому зробити в способі його київської висвяти «little correction». На це архієп. Іван відповів, що без згоди ВПЦР в Києві він у справі цієї поради нічого не може рішати. Після цього Єпископальна Церква припинила свої контакти з Теодоровичем⁵.

¹ *Теодорович Іоан.* Архипастирське послання // Дніпро. – Філадельфія, 1931. – Ч. 7. Цит. за вид. *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 78.

² *Малюшкевич Костянтин, архієп.* Огляд праці Великих Микільських Зборів Української Православної Церковної Ради 1928 року // Церква і Життя. – К., 1928. – Ч. 2. – С. 76-77. Цит по кн.: *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 79.

³ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею... – С. 261-262.

⁴ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 4..

⁵ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 42.

З тексту «Рапорту» стає відомо, що голова і секретар духовної консисторії УГПЦ в США протоієреї Володимир Каськів і Іван Гундяк, які в свій час переконали всіх у справі запрошення Івана Теодоровича до Америки на становище правлячого архиєрея, самі почали переконувати його зробити «канонічну поправку» в способі висвячення його на єпископа, оскільки іншого способу переходу греко-католицьких священників не було¹. Подавши в своєму часописі текст таємного «Рапорту» Івана Теодоровича, ВПЦР повідомила про те, що в Києві 11-13 травня 1928 р. відбулися Микільські Збори ВПЦР.

Микільські Збори в справі цього листа ухвалили резолюцію наступного змісту: «Збори прийняли до відома міркування в цій справі Архієп. О. Івана Теодоровича, як міркування його власні»². Оскільки діячі УГПЦ в Канаді отримували цей часопис, то внаслідок цього таємність «Рапорту» стала явною не тільки в Україні. Більше того, текст цього опублікованого ВПЦР «Рапорту» став для прот. Семена Савчука приводом активізувати свої зусилля у справі усунення Теодоровича з становища архіпастиря УГПЦ в Канаді і запрошення на його місце єпископа-українця з Європи.

У 1927 р. сталася ще одна важлива подія, що вплинула на стосунки між архієпископом Іваном Теодоровичем і Канадійською духовною консисторією. До цього часу всі твердження щодо дотримання догматів і канонів Православ'я УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським подавалися Теодоровичем так, як він вважав потрібним. Після отримання прот. Семеном Савчуком примірника «Діянь» Собору УАПЦ 1921 р. ситуація погіршилася, оскільки тепер у розпорядженні голови консисторії опинився оригінальний документ³. Ю. Мулик-Луцик з цього приводу писав: «Факт відкриття Консисторією УГПЦ цієї реформаційної зміни догматичного характеру в УАПЦ з того часу (від 1927 р.) підмінував взаємовідносини між Консисторією в Канаді та архієп. Теодоровичем. Можна зробити припущення, що коли прот. С.В. Савчук довідався з цих «Діянь», що УАПЦ на своєму Всеукр[аїнському] Соборі 1921 р. увела в православне віроісповідання вищезгадану реформаційну зміну, то він рішив знайти якийсь спосіб, щоб ізолювати УГПЦ в Канаді від УАПЦ»⁴.

¹ Там само.

² Цит. за вид.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 43.

³ Йдеться про першу публікацію «Діянь»: Діяння Всеукраїнського Православного Церковного Собору в м. Києві 14-30 жовтня н. с. 1921 р.; I. Канони Української Автокефальної Православної Церкви. II. Ухвали Собору в окремих питаннях життя Української Церкви. – К.: Вид. В.П.Ц.Р., 1921. – 43 с. Архівний примірник канонів і ухвал I Собору УАПЦ 1921 р. див.: Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор... – С. 375-400.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 51.

У 1928 р. УГПЦ в Канаді мала 17 священників і 120 церковних громад¹. В більшості громад богослужіння відбувалось 1 раз на місяць, в деяких 6 разів на рік, в інших ще менше. О. Тимофій Міненко вказує, що середня величина фермерських громад складала 20-30 родин, а в містах більше². За рахунок переходу від православних громад, які до того знаходились в підпорядкуванні Російської православної місії в Канаді, їх кількість в складі УГПЦ в Канаді у 1935 р. зросла до 180. С своїй книзі О. Хомчук вказує, що УАПЦ на чолі з Іваном Теодоровичем мала в США 28 парафій, з яких 17 було організовано за період з 1924 по 1926 рр. За один 1935 рік Теодорович висвятив 11 священників для Канади, 10 – для США і 2 для Південної Америки³.

Окрім юрисдикційних і канонічних питань для Теодоровича назривала і особиста криза. С своєму приватному листі до адвоката Михайла Стечишина від 13 грудня 1929 р. він з гіркою писав: «Ви мені пишете, (що) «ходять чутки, що Ви рішили взяти рішуче становище». Так мій Дорогий Пане! Шість літ я або мовчав, або несміло нагадував про свою скромну присутність і про свої потреби. Всі шість літ, це безперервний ланцюг і розчарувань і болючих моментів для відчуття своєї гідності і достоїнності. Всі шість літ мені показувалося, що мою працю ціниться надто низько, так низько, що нікому і в голову не приходить заопікуватись тим єпископом. Церква мені платила середнє од 150 до 200 дол. в рік і то тоді, коли сам єпископ випросить. Хочє єпископ отриматися, (то) нехай собі поїде по візитаціям і назбирає, як що хто хоче його візитацій»⁴.

До 1935 р. погляд на юрисдикцію УАПЦ в Канаді був саме такий, як про це пише в своєму листі о. Семен Савчук до архієп. Івана Теодоровича від 14 квітня 1930 р. Він писав: «Моя ж думка така – коли існувала УАПЦерква і її ієрархія з Митрополитом на Україні, то ми не були тільки в «канонічнім зв'язку» з нею (такім зв'язку, який пропонується мати з патріярхом), а були нерозлучною (канонічною) частиною з нею, ми входили в цілість УАПЦеркви»⁵.

Формулу поминання УАПЦ в Україні під час богослужіння в Українській Церкві Канади (Великий Вхід) було випрацювано тільки у 1927 р.:

¹ На час прибуття Теодоровича до Канади Василь Липківський називає цифру 110 парафій. Див.: *Митрополит Василь Липківський*. Історія Української Православної Церкви... – С. 69.

² Лист, архієп. Іоана Теодоровича до ВПЦР від 28 липня 1928 р. – Ч. 237 // Архів УПЦ США, фонд митрополита Іоана. Fol. В 12. Цит. за кн.: *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 76.

³ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею... – С. 255.

⁴ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 27.

⁵ Копія листа о. Семена Савчука до Іоана Теодоровича від 14 квітня 1930 р. – Ч. 1325. – Архів УПЦК, фонд о. С. Савчука // *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 74.

«Святу Українську Православну Церкву, Найпочеснішого Отця нашого Високопреосвященного Архієпископа Василя [Липківського], Митрополита Київського і всієї України, Боголюбивого Отця нашого Іоана [Теодоровича], Архієпископа Канади й Америки, за всією їх Богом береженою отаурою, чесне священство, Христове дияконство нехай пом'яне Господь Бог у Царстві Своїм»¹.

Це робили всі священники в своїх громадах. Щоправда, це стосувалося поминання тільки митрополита УАПЦ в Україні, причому невідомо, чи встигли в УГПЦ Канади поминати обраного на II Всеукраїнському Православному Церковному Соборі УАПЦ 17–30 жовтня 1927 р. митрополита Миколу Борецького (1927–1930)². До того ж ні один з Соборів УГПЦ в Канаді зовсім не згадували про «Київські канони» 1921 р., про якісь обов'язки чи залежність від УАПЦ в Києві³.

Очевидно, що приводом до відмови від поминання митрополита УАПЦ в Україні стали події 1930 р., коли відбулися по черзі січневий I «Надзвичайний» Церковний «самоліквідаційний» Собор УАПЦ, процес «Спільки визволення України» і грудневий «Екстренний» Собор, який відродив УАПЦ під назвою «Українська Православна Церква»⁴.

У вітчизняних архівах збереглися документи про соборну діяльність УАПЦ (УПЦ)⁵. Внаслідок проведених пошукових робіт можна твердити,

¹ Звіт із П'ятого Собору Української Греко-Православної Церкви в Канаді // Православний Вісник. – Вінніпег, 1927. – Ч. 8. – С. 7. Цит. за вид.: *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 75.

² Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали. Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2 / Упорядники С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с.

³ *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 75.

⁴ Почасти це питання висвітлено в публікаціях: *Преловська І.* Процес ліквідації Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (1921-1930) – Української православної церкви (УПЦ) (1930-1937): спроба джерелознавчого аналізу // Держава і церква в Україні за радянської доби: Збірник наукових статей за матеріалами II-ї Всеукраїнської наукової конференції, м. Полтава, 18-19 жовтня 2007 р. – Полтава: АСМІ, 2008. – С. 111-120; *Її ж.* Останні богослужіння Української автокефальної православної церкви (1921-1930) в Михайлівському Золотоверхому соборі 1929-1930 рр. (на документальних матеріалах архівно-слідчих справ ЦДАГО України) // Науковий збірник присвячений 900-літтю Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Матеріали науково-практичної конференції «Михайлівський Золотоверхий монастир: історія криз століття», м. Київ, 23 травня 2008 р. – С. 235-249.

⁵ Матеріали I і II Всеукраїнських Соборів УАПЦ вже опубліковані. Див. Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська

що всі Собори УАПЦ (УПЦ) відбулись в кафедральному Софійському соборі. 28-29 січня 1930 р. було змінено саму назву УАПЦ на третьому по черзі Соборі УАПЦ, але який мав назву Перший «Надзвичайний» Церковний Собор УАПЦ.

УАПЦ відновила свою діяльність на четвертому Соборі цієї церкви, але це був перший і останній Собор залишків цієї Церкви під назвою «Українська Православна Церква». Цей Собор тривав з 9 по 12 грудня 1930 р. і отримав назву – «Екстренний»¹.

Історіографія вивчення джерел з історії ліквідації УАПЦ і взагалі останніх днів її існування 1929-1930 рр. є не дуже розробленою.

Першими дослідниками джерел з історії соборної діяльності УАПЦ (УПЦ) були представники української діаспори. Значний внесок у справу дослідження та публікації документів з історії УАПЦ зробив професор І. Власовський. Його «Нарис ...», містить багато текстів документальних джерел і нагадує велику збірку документів з історії Української церкви². Через брак документів з окремих проблем автор змушений був багато в чому звертатись до інших джерел та публікацій, зокрема о. д-ра М. Соловія³, Б. Крупницького⁴, Н. Полонської-Василенко⁵, М. Ковалевського⁶, прот. Митрофана Явдася⁷ та ін.

І. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.; Другий Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 17-30 жовтня 1927 р. Документи і матеріали. Серія «Джерела з історії Церкви в Україні», кн. 2 / Упорядники С.І. Білокінь, І.М. Преловська, І.М. Старовойтенко. – К.: Оранта, 2007. – 698 с.

¹ *Преловська І.* Перший надзвичайний церковний собор УАПЦ 28-29 січня 1930 р. // Історичний календар. Упорядники Денисенко А., Туркевич В. – К.: Вид. Генеральної дирекції Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв, 2005. – С. 77-83; *Її ж.* Другий «екстренний» церковний собор УАПЦ // Історичний календар. Упорядники Денисенко А., Туркевич В. – К.: Вид. Генеральної дирекції Київської міської Ради з обслуговування іноземних представництв, 2005. – С. 479-481.

² *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. 4. – Ч.І. – 384 с.

³ Текст “Додатку” у кн.: *Митрополит Василь Липківський.* Відродження Церкви... – С. 225, 244.

⁴ *Крупницький Б.* Українська наука під Советами. – Мюнхен: Вид. Інституту для вивчення СРСР, 1957. – С. 20-21 та ін.

⁵ *Полонська-Василенко Н.* Українська Академія наук. – Мюнхен: Вид. Інституту для вивчення СРСР, 1955, 1958. – Т. 1-2.

⁶ *Ковалевський М.* Спілка Визволення України. Опозиційні рухи в Україні і національна політика СРСР. 1920-1934. – Мюнхен: Вид. Інституту для вивчення СРСР, 1955.

⁷ *Явдась Митрофан, прот.* Українська Автокефальна... – 228 с.

Серед аналітичних праць з історії УАПЦ (УПЦ) не можна обминути роботи Богдана Боцюрківа, професора-політолога Карлтонського університету, присвячені дослідженню українського церковно-визвольного руху¹. Вони містять докладну інформацію про розвиток подій, ґрунтовний науковий аналіз їх причин, внутрішніх рухів, наслідків. Його стаття «Знищення Української Православної Церкви в Радянському Союзі у 1929-1936 рр.» має велике значення у досліджуваній проблемі². В одній з останніх його статей, яка вийшла друком в Україні, наголошується на необхідності подальшого дослідження джерел з історії автокефальної церкви в Україні³.

Українська дослідниця Алла Киридон опублікувала низку наукових розвідок у справі дослідження архівних документів щодо діяльності Української Православної Церкви як наступниці УАПЦ після Собору «самоліквідації»⁴.

Повідомлення з України спочатку про I «Надзвичайний» Церковний Собор УАПЦ 29-29 січня 1930 р., який відбувся «під закулісним терористичним тиском органів ГПУ»⁵, а потім відомості щодо перебігу процесу «Спілки визволення України» змусили реагувати і діячів УГПЦ в Канаді Шостий Собор цієї Церкви, який відбувся в Йорктоні 20-21 липня 1930 р.,

¹ *Bohdan R. Bociurkiv. Church-State Relations in the USSR*/Max Hayward (ed.), Religion and the Soviet State: A Dilemma of Power.—New-York—Washington—London, 1969.—P.71—104. *Bohdan R. Bociurkiv. The Ukrainian Autocephalous Ortodox Church, 1920—1930: a case study in relihious modernization* // Reprinted by permission of Westview Press from *Relihion and Modernization in the Soviet Union* by Dennis J. Dunn.—Westview Press, Boulder, Colorado, 1977. — P. 310—347. *Bohdan R. Bociurkiv. The Rise of the Ukrainian Autocephalous Ortodox Church, 1919-22* // Geoffrey A. Hosking (ed.), *Church, Nation and State in Russia and Ukraine* (London, Macmillan, 1990. — P. 228—249.

² *Боцюрків Б. Знищення Української Православної Церкви в Радянському Союзі у 1929-1936 рр.* // *Сучасність*. — 1990. — № 11 (355). — С.80-91.

³ *Боцюрків Б. Проблеми дослідження історії релігії та Церкви в Україні у міжвоєнний період: джерела та їх опрацювання* // УАЩ. — К.: Наукова Думка, 1992. — Вип. 1. — Т. 4. — С. 285—294.

⁴ *Киридон А. Агонія сподівань: взаємини Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) і радянської влади в середині 1920-х років* // *Наук. вісн. Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр.* — Чернівці: Рута, 2005. — Вип. 240-241: Філософія. — С. 154-162; *Її ж. Джерела з історії Української Православної Церкви (1930-1936 рр.): спроба реконструкції* // *Історична пам'ять: Наук.зб.* — Полтава: АСМІ, 2004. — № 2. — С. 20-38; *Її ж. Діяльність комісій Української Православної Церкви (1930-1936)* // *Література і культура Полісся. Вип. 27: Регіональна історія та культура в українському та східноєвропейському контексті* /Відп. ред. і упоряд. Г.В. Самойленко. — Ніжин: Вид. НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. — С. 159-163; *Її ж. Документи ЦДАВО України з історії Української православної церкви на чолі з митрополитом Іваном Павловським (1930-1936)* // *Історичний журнал*. — 2004. — № 12. — С. 55-62 та ін.

⁵ *Мулик-Луцик Ю. Історія...* — Т. 5. — С. 45.

заманіфестував свій протест проти переслідування УАПЦ з боку радянської влади, подальшого заганняння цієї Церкви в катакомби і ухвалив резолюцію про те, що духовний зв'язок УГПЦ в Канаді з УАПЦ в Україні існує і далі.

Ю. Мулик-Луцик наводить текст резолюції Собору: «а) Українська Греко-Православна Церква в Канаді знаходиться в духовній звязи з Українською Автокефальною Православною Церквою через свого єпископа або єпископів»¹. На Соборі ця резолюція була включена в текст першого параграфу нового Статуту УГПЦ в Канаді (опублікований у 1931 р.). Усунена вона була із Статуту Дев'ятим Собором УГПЦ в Канаді у 1946 р.

Але стосунки між УГПЦ в Канаді і УАПЦ в Україні, точніше УПЦ, оскільки після II «Екстренного» Собору 8-12 грудня 1930 р. ця церква мала саме таку назву, були перервані після отримання архієпископом Іваном Теодоровичем послання від нового митрополита УПЦ Івана Павловського, датованого 24 березня 1931 р. Починалося це послання словами привіту: «Дорогого, Всечесного о. Івана, почесних Пастирів та всіх побожних дітей Святої Української Православної Американсько-Канадійської Церкви з любов'ю обнімаємо, цилуємо й щиро вітаємо...»².

Далі в посланні було написано: «Для повідомлення Вас і ДЛЯ ЗВ'ЯЗКУ З ВАМИ УПЦ ЗВЕРТАЄТЬСЯ ДО ВАС З ОЦИМ СЛОВОМ, З ЯКИМ ЗВЕРНУЛАСЬ НЕДАВНО ДО ВСІХ ДІТЕЙ НА ВКРАЇНІ СУЩИХ [...] Будьте вірними учениками Христа й Апостолів у ставленні своїому до Радянської Державної Влади. Виявляйте до неї свою доброзичливість і добросумлінно виконуйте її розпорядження. Пам'ятайте, що хто з Церкви нашої виявлятиме у своїй церковній діяльності свої ворожі до Радянської Держави погляди, той творитиме діло церковно-шкідливе й підлягатиме карі церковній»³. Отримавши таке послання Теодорович негайно перервав усі зв'язки з митрополитом УПЦ Іваном Павловським.

Але митрополит Іван Павловський написав іще одного листа до митрополита Івана Теодоровича від 5 серпня 1931 р. Через 8 місяців після надзвичайного грудневого Собору 1930 року, Митрополит Харківський і всієї України Іван Павловський намагався довести, що УАПЦ не була ліквідована комуністичною владою, а «самоліквідувалась». Можна припускати, що лист був написаний під тиском ДПУ.

Іван Павловський писав: «Через нецерковну діяльність в Церкві і використання її керуючих органів в політичних цілях, про що посвідчили на процесі «СВУ» В.М. Чехівський, К.І. Товкач та ін., не тільки була унеможливлена праця, а й повстала реальна загроза самому існуванню нашої Церкви.

¹ Чартер і Статут Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Видання Консistorії УГПЦ. – Вінніпег, 1931. – С. 35. Цит. за вид.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 45.

² Там само. – С. 75.

³ Там само.

Слов'янщина з новою ненавистю й неприхованою зловтішністю піднялась знову на нас. Віруючий нарід переставав вірити нашому церковному слову, почався відхід деяких парафій до слов'янської Церкви. Ми чули докір віруючого українського народу: куди нас заведено, до кого тепер йти? Слов'яни втішалися з нашого трудного становища й безсоромно всяк перед народом ганьбили нас і нашу Церкву. Церква, після свідчення В.М. Чехівського і інш., не мала чим виправдатися. Що ж було робити? Чекати ліквідації ззовні і цим остаточно показати перед усіма, що українська Церква була не Церква, а політична організація? Помолитись Богу і вирішили: треба рятувати Церкву. Був один життєвий порятунок при всяких умовах, це — самоліквідація церковної організації, тієї організації, яка, за свідченням самих керівних членів Церкви, використовувалась в нецерковних Цілях. Така була воля всієї Церкви, що скликала Надзвичайний Собор, який сам, під почесним головуванням Найпочеснішого митр[ополита] Миколи [Борецького], після докладу Голови ВПЦР прот. Л. Юнакова, однодумне висловився й одноголосне затвердив вирішення: во ім'я життя Церкви ліквідувати керуючі органи УАПЦ. То значить, були зліквідовані: ВПЦРада, Окр[угові] Ц[ерковні] Ради й духовне керівництво Церквою митрополита та єпископів. Остались жити неорганізовані поміж собою парафії без керівництва та діяти їхні парафіяльні ради. Митрополит та єпископи zostались священнодіяти й працювати в межах своїх катедральних парафій. Отже, не розпорядженням комуністичного уряду, як то було повідомлено в Екклезія, а сама Церква зліквідувала свою нецерковну організацію. Про ухвалу Надзвичайного Собору була надіслана до всіх парафій інформація, підписана Найпочеснішим Миколою та Президією ВПЦРади»¹.

Ситуація для архієпископа Івана Теодоровича складалася вкрай неоднозначна. Духовна консисторія УГПЦ в Канаді категорично висловлювалася проти його рішення увійти в «канонічний зв'язок» з Константинопольським патріархатом, оскільки вважала, що цей патріархат не визнає його за православного архієрея, якщо він не захоче пересвятитися. Натомість, консисторія УАПЦ в США наполягала на тому, щоб він «канонічно оформив» свій єпископський сан київської висвяти 1921 р.

О. Тимофій Міненко вказує, що після «самоліквідації» УАПЦ у 1930 р. архієп. Іван Теодорович втратив зв'язок з Україною та був ізольований від цілого православного світу. Його духовенство також почало вагатися про правильність його рукоположення та поступово відходити від нього².

¹ Цей лист опубліковано: *Власовський І.* Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. ІУ (XX ст.). – Ч. 1. – С. 321-322. *Мартирологія Українських Церков:* В 4-х т. Т. І. Українська Православна Церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Українське Видавництво "Смолооскип" ім. В. Симоненка, 1987. – С. 159-161.

² *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 79.

Весною 1930 р. Теодорович прийшов до висновку, що треба шукати зв'язків з Вселенською патріархією. Разом із знищенням УАПЦ (УПЦ) після 1930 р., яке було здійснене органами радянської влади в УРСР до кінця 1930-х рр., з'ясувалося, що Іван Теодорович залишився самотнім українським архієпископом за кордоном України. В Америці й Канаді він мав дві величезні за територією єпархії, по 25 священників в кожній. Склад духовенства і вірних був різномірний, складався з новоприєднаних греко-католиків. Він не вважав, що вони на еміграції можуть бути представниками всього українського народу, а малочисельні єпархії репрезентувати його Церкву¹.

Тоді ж у 1930 р. Іван Теодорович благословив делегатів УАПЦ в США – прот. Корнила Кирстюка² і колишнього члена Центральної Ради, полковника Володимира Кедровського звернутись до Екзарха Константинопольської Церкви в Нью-Йорку з проханням про прийняття УПЦ в Америці до Вселенської Церкви. Екзарх вислухав членів делегації, обіцяв переслати меморандум УАПЦ до Стамбулу. Але відповіді від Константинопольського патріарха Фотія II на листа архієпископа Івана Теодоровича від 23 липня 1931 р. не було. Пізніше, про ці події в 1935 р. писав Василь Свистун, розповідаючи про переговори щодо «секретної поправки хиротонії в зв'язку з нав'язанням канонічних зносин з Царгородським патріархом»³.

Прикметними є міркування Івана Теодоровича, які були висловлені в опублікованій у 1931 р. статті в часописі «Дніпро»: «Перед Церквою стала тяжка задача забезпечити себе на будуче. Єдина можлива дорога, яка стоїть перед Церквою, це шукати порозуміння з Вселенським Константинопольським Патріархатом і в цей час не долі опертись на його підтримку»⁴.

На відміну від митрополита Іларіона (Огієнка), який і в Польщі і згодом в Канаді впевнено говорив про Українську Автокефальну Церкву як церкву всього українського народу, Іван Теодорович пояснював так: «Ми тепер знаходимось в ослабленій позиції. Входячи в певні переговори з Константинопольським Патріархатом ми тепер не виступаємо в силі Церкви цілої нації, а як горстка її дітей на чужині, безпомічних, без могутніх організацій, залишених на свої слабкі сили. В таких обставинах, розпочинаючи переговори, ми мусимо бути готові на певні

¹ Протокол Смого Собору Української Греко-Православної Церкви в Канаді. – Вінніпег, 1935. – С. 42. Цит за кн.: *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 80.

² Кирстюк Корнилій – протоієрей, вихованець Православного Богословського Факультету Чернівецького університету. Емігрував до Канади і був прийнятий до УГПЦ в Канаді за часів митрополита Германоса. Учасник Собору УГПЦ в Канаді в Йорктоні 21-22 травня 1922 р. У

³ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею... – С. 265.

⁴ *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 80.

жертви. Нам, можливо, прийдеться погодитись на певну формулу, на певний обряд, яким буде маніфестуватись признання нашої ієрархії»¹.

Константинопольський патріарх визнав іншу Українську Церкву в Америці – ту, що очолював єпископ Йосиф Жук. Після його смерті 23 лютого 1934 р. тимчасовий Адміністратор Української Православної Церкви в Північній Америці прот. Микола Підгорецький висловив свою готовність приєднати цю Церкву до очоленої Іваном Теодоровичем УАПЦ в США. Однак знову пролунала умова щодо «канонічного оформлення» його єпископського сану і подальшого переходу в юрисдикцію Константинопольського патріарха².

Повертаючись до питання зв'язків між УГПЦ в Канаді і УАПЦ в Україні, слід сказати, що церковне поминання припинилось у 1935 р., тобто через 4 роки після ліквідаційних процесів. УГПЦ в Канаді почала вважати себе самостійною й незалежною Церквою. Пояснення тому було опубліковано в статті під назвою «Ломання канонів» у Вінніпегському «Віснику» за 1935 р. В редакційній статті було сказано: «Злука була через особу Єпископа і через Митрополита. Особи Єпископа і Митрополита єднали нас в Канаді з Церквою на Україні. Коли на Україні змінилися обставини, тоді змінилось питання єдності. Коли Українська Автокефальна Православна Церква перестала формально існувати, коли вона під натиском більшовицького уряду «розв'язала себе», коли не стало в ній ні Церковної Ради, ні Митрополита, ні Єпископів, Українська Греко-Православна Церква в Канаді остала сама, як вже ніким не зв'язана церковна одиниця... протоколи говорять виразно про дальшу самостійність Канадійської Церкви»³.

Архієп. Іван Теодорович у Філадельфії 13 березня 1935 р. написав обширний меморіал до патріарха Константинопольського Фотія II і 18 березня 1935 р. відіслав його через екзарха Атенагораса (Спіру) до Константинополя. В цьому меморіалі він просив патріарха про уканонічення його єпископського сану висвяти 1921 р. якимось «безболісним» способом і висловлював бажання перейти разом з очоленою ним УАПЦ в США та з Українською Православною Церквою в Північній Америці в юрисдикцію Константинопольського патріарха⁴.

В своєму дослідженні О. Хомчук пише, що «Прохання Архієпископа Іоана Теодоровича 13 березня 1935 р. до Патріарха Фотія II про перехід

¹ *Архієп. Іоан Теодорович. Ієрархія У.А.П.Церкви і наша церковна сучасність // Дніпро. – Філадельфія, 1931. – Ч. 17. – С. 2-3. Цит. за вид.: Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 81.*

² *Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 79.*

³ *Ломання канонів // Вісник. – Вінніпег, 1935. – Ч. 19. – С. 4. Цит за вид.: Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 75.*

⁴ *Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 80. Текст цього листа англійською мовою опубліковано: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 712-720.*

в юрисдикцію Константинополя можна вважати кінцем І. Теодоровича як єпископа і вірного УАПЦ [...] Зміст листа до Стамбулу став доступний обмеженому числу осіб тільки під час судового процесу Консисторії УГПЦ з парафією Св. Покрови в 1940 р.»¹.

У відповідь на це Голова Братства УГПЦ в Канаді Василь Свистун написав полемічну брошуру «Догматично-канонічне становище Української Греко-Православної Церкви в Канаді», яка розійшлася немалим на той час тиражем в 1000 примірників у квітні 1935 р. Він стверджував, що УГПЦ в Канаді, прийнявши до себе Івана Теодоровича, тим самим стала частиною УАПЦ в Україні і тим самим прийняла «Київські канони» 1921 року².

В. Свистун звинуватив Івана Теодоровича у замірі секретно продати УАПЦ Патріарху Константинопольському, зазначивши, що канонічне з'єднання з царгородським патріархом означає канонічне роз'єднання з Українською Автокефальною Церквою³.

Ю. Мулик-Луцик описує цей конфлікт 1935 р. між Василем Свистуном та Іваном Теодоровичем: «Свистун почав *urbi et orbi* голосити, що «Владика Іван з премедитацією таїв перед нами зміст «Ісповідання Віри» УАПЦ на Україні, бо боявся, щоби се не перешкодило йому ввійти в «канонічну зв'язь» з царгородським патріархом». Заразом він гостро досаджував о. Савчукові, котрий чекав «Ісповідання Віри» від арх. Теодоровича, а не вдався безпосередньо до Києва, до ВПЦРади»⁴.

Примушений оборонятися, Теодорович надрукував накладом 300 примірників відповідь В. Свистуну «Теперішній стан Рідної Церкви і наші проблеми». У цій публікації він висловився про те, що церкви в Америці і Канаді не є більше в духовному зв'язку з Україною, бо тої Церкви вже там немає. «Церква на Україні, в стані руїни од большевиків, Митрополити Василь Липківський і Микола Борецький, юрисдикцію яких наша Церква в Америці і в Канаді визнавала і визнає, позбавлені змоги керувати Церквою. Останній вже кілька місяців на заслання. Теперішньої формації Церкви в краю на чолі з Митрополитом Іваном Павловським, ми, в Америці і в Канаді, по певним поважним міркуванням (Співпраці І. Павловського з Радянською Владою – О.Х.) не знайшли змоги визнати і з названим Митрополитом не маємо духовно-канонічного зв'язку. Другої формації Церкви, яку-б ми визнавали, нема. Ми хотіли б бути в духовно-канонічній лучности з УАПЦ на Україні, але ми в такій лучности не є, бо там нема Церкви, яку б ми могли визнати»⁵.

¹ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 273.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 40.

³ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 273.

⁴ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 31.

⁵ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 273.

Брошуру В. Свистуна осудив і адвокат Михайло Стечишин у своїй полемічній брошурі «Догми, канони і правне становище Греко-Православної Церкви в Канаді (Йорктон, Саск., 1935).

Очевидно, що архієпископ Іван Теодорович не залишив своїх спроб домогтися визнання з боку Вселенської Церкви щоб вирішити проблеми з власним канонічним становищем як первоієрарха УГПЦ в Канаді і в США. Ю. Мулик-Луцик наводить текст листа від прот. Корнила Кирстюка до Михайла Стечишина від 29 травня 1935 р., в якому повідомляється про реакцію на памфлет В. Свистуна.

Прот. К. Кирстюк повідомив М. Стечишина про те, що Іван Теодорович написав 13 березня 1935 р. меморіал до Константинопольського патріарха Фотія II і передав цей меморіал на руки патріаршого екзарха архієпископа Атенагораса (Спіру)¹ 18 березня 1935 р. в Нью-Йорку.

Сам прот. Корнилій Кирстюк знав зміст цього меморіалу і твердив, що Теодорович не планує піддаватися пересвяти, а лише зондує ґрунт умов визнання його як єпископа в суцїм сані і входження в канонічний зв'язок з Константинопольським патріархом. В листі також повідомлялося, що йдеться про перехід під юрисдикцію Константинопольського патріархату тільки УГПЦ в Америці, а не в Канаді².

В умовах, коли наростали проблеми з духовенством УГПЦ в Канаді, почалося обговорення питання «пересвяти Архієпископа». На засіданні Духовної Консисторії УГПЦ в Канаді від 4 квітня 1935 р. всі члени висловились проти зв'язку з Вселенською Патріархією. Найбільшого розголосу наробив Василь Свистун, який був головою Українського Греко-Православного Братства для організації громад та знайдення священників

¹ *Атенагорас* (Афенагор I, Арістокл Спиру; 25.03.1886, Василікон, бл. Яніни в Епірі, Греція – 7.07.1972, Константинополь) – патріарх Константинопольський (1948–1972). Служив архідияконом епархії Пелагонія до 1919 та секретарем архієпископа Афіньського Мелетія. У 1922 був призначений митрополитом грецького о. Корфу. 30.08.1930 призначений архієпископом Північної і Південної Америки, екзархом Константинопольського патріарха Фотія II. Очоловав Північно-Американський Екзархат з 24.02.1931 до 01.11.1948. Централізував управління в церковно-адміністративних установах, розширив роботу церковно-світських конгресів і заснував грецьку православну богословську семінарію Святого Хреста у м. Бруклін (Масачусетс). У 1943 заснував об'єднання під назвою «Федеративні Православні Грецькі Основні Юрисдикції Америки». Був обраний Константинопольським Патріархом 1.11.1948. Активно працював у Світовій Раді Церков, провадив активну екуменічну діяльність, відновив діалог з Католицькою, Англїканською та дохаледонськими Церквами. У 1960 під його егідою було засновано організацію СКОБА («Постійна Конференція Канонічних Православних Єпископів Америки»).

² *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 53.

для них. Саме Братство разом з Духовною Консисторією УГПЦ в Канаді складало керівний орган цієї Церкви до 1930 р., коли його було усунуто від справ керівництва¹.

Впродовж 1935 р. Василь Свистун видав друком памфлети проти заходів архієп. Івана з Вселенською Патріархією, де переконував, що УГПЦ в Канаді і надалі повинна перебувати в канонічному зв'язку з УАПЦ в Україні.

Велике протистояння між народовцями (Братство) і прихильниками єпископського керування Церквою (Консисторія) в УГПЦ в Канаді розпочалося на Сьомому Соборі цієї Церкви (Йорктон, 1935 р.) і тривало до 1950 р., коли відбувся Х-й Собор. На Сьомому Соборі УГПЦ в Канаді перемогу отримала Духовна Консисторія на чолі з о. Семеном Савчуком. На цьому Соборі остаточно випрацювалась доктрина про незалежне існування УГПЦ в Канаді від УАПЦ в Україні². Щоправда, станом на 1935 рік в самій Україні майже нічого не залишилось від УАПЦ, яка з 1930 р. існувала під назвою «УПЦ», а її єпископат, священство і вірні були в більшості репресовані.

В цей період Іван Теодорович був впевнений в тому, що в історії УГПЦ Канади він залишиться єпископом «з яким Українська Греко-Православна Церква зростає до своєї теперішньої сили» і «словом якого вона утвердилася», про що він писав в своєму листі від 18 березня 1935 р. до адміністратора УГПЦ в Канаді прот. Семена Савчука³.

Сам Архієпископ Іван Теодорович мав великі неприємності з судовими позовами у 1930-х рр., що сильно понижували його авторитет. На Конференції духовенства в Едмонтоні у 1939 р. постало питання про нового єпископа для Канади. Частина духовенства пропонувала шукати кандидата в Європі і просити тамтешніх єпископів його рукоположити. Але Іван Теодорович не погоджувався на це і вважав, що це стане початком втручання чужих Церков у внутрішні справи УГПЦ в Канаді.

У 1945 р. Іван Теодорович почав листуватись з тими українськими архієреями, які виїхали з України разом з німцями і осіли в таборах для Ді-Пі в Німеччині і Австрії. В своєму листі до митрополита Іларіона (Огієнка) від 27 жовтня 1945 р. Теодорович писав, що кандидати на єпископське служіння в Канаді чи Америці мають вислати прохання до нього як Архієпископа Церкви, долучивши до нього відповідні документи. До того ж Теодорович вважав, що кожен такий кандидат на заміщення архієрейської

¹ Хто знищив Братство? // Вісник. – Вінніпег, 1935. – Ч. 24. – С. 2; Лист о. Семена Савчука до о. М. Подольського від 2 квітня 1930 // Архів УПЦК, фонд о. С. Савчука. Цит за вид.: *Міненко Тимофій, о.* Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 82.

² *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 86.

³ *Свистун В.* Криза в Українській Православній (Автокефальній) Церкві. – Вінніпег, 1947. – С. 40. Цит. за вид.: *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 1.

катедри в УГПЦ в Канаді повинен скласти заяву про те, що він ісповідує вірність дотримання автокефалії Української Православної Церкви в Злучених Державах Америки і в Канаді, церковно-народну соборноправність церковного устрою, благодатність ієрархії УГПЦ в Канаді, що відновила в собі функцію єпископського служіння актом 1-го Всеукраїнського Собору УАПЦ в Києві, в Святій Софії у 1921 році¹. Такого змісту запрошення він вислав й іншим єпископам УАПЦ на еміграції.

Складність ситуації полягала в тім, що з того моменту, як він довідався про обставини цього Собору і акту висвяти митрополита УАПЦ Василя Липківського шляхом пресвітерської хіротонії, митрополит Іларіон вів постійну боротьбу з «липківщиною»². О. Тимофій Міненко вказує, що після листування з митрополитом Іларіоном (Огієнком), Іван Теодорович прийшов до висновку, що треба перервати зв'язки з ним та приступити до оснування свого єпископату. Очевидно, що митрополит Іларіон не хотів мати нічого спільного з Церквою, яка вела свою тяглість від УАПЦ 1921 р. і митрополита Василя Липківського. Щоправда листування між ними тривало й далі.

Поступове загострення відносин Івана Теодоровича з Духовною Консисторією УГПЦ в Канаді і його намагання якось вирішити проблеми з власним визнанням в Канаді і США, призвели до звернення до ієрархії, яка вела своє походження від митрополита Дионісія (Валединського)³.

До цієї ієрархії належали Полікарп (Сікорський), Іларіон (Огієнко), Палладій (Видибіда-Руденко) і всі єпископи, які були висвячені ними пізніше, зокрема єпископи УАПЦ Ніканор (Абрамович) і Ігор (Губа). Після прибуття 13 березня 1942 р. до Києва 15 березня обидва Владики відправили Службу Божу українською мовою в Андріївській церкві, де була громада вірних УАПЦ, що відновила своє існування з початком окупації Києва.

¹ Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 86-87.

² Див докл.: Преловська І. Ставлення Івана Огієнка (митрополита Іларіона) до т. зв. «липківщини» // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук (до 125-річчя від дня народження Івана Огієнка). 7-8 червня 2007 р. Збірник доповідей. – К.: НАУ, 2007. – С.54-58.

³ Дионісій (Валединський Костянтин Миколайович; 4.05.1876 м. Муром, Володимирської губ. – 15.03.1960, Лодзь, Польща) – Блаженніший митрополит Варшавський і всієї Польщі, магістр богослів'я. З 1913 – єпископ Крем'янецький, вікарій Волинської єпархії РПЦ. У 1918 отримав призначення на Холмську, потім на Поліську єпархію. З 1922 – архієпископ Волинський і Крем'янецький. З 1923 – митрополит Варшавський і Волинський і всієї Православної Автокефальної Церкви в Польщі, священноархімандрит Почаївської Свято-Успенської Лаври з правом носити білий клобук з діамантовим хрестом. Залишався на становищі митрополита ПАПЦ до 22 червня 1948, коли у Польській Народній Республіці був прийнятий у спілкування з РПЦ, але згодом був усунутий від керівництва. Похований у Варшаві. Автор богословських і наукових праць з місіонерства.

Актом 19 березня 1942 р. громада вірних, яку очолювали священники з висвяти ієрархії 1921 р. УАПЦ – протоієреї Юрій Пелешук, Микола Саранча і Федот Шпаченко – передали представництво і зверхність в названій Церкві на бажання віруючих представникові архієп. Полікарпа (Сікорського) єпископу Никанору (Абрамовичу). В основі цього Акту від 19 березня 1942 р. лежала ухвала Пінського Собору єпископів 8-10 лютого 1942 р. про те, що Собор приймає в свою юрисдикцію духовенство і вірних УАПЦ 1921 р., яку очолював митрополит Василь Липківський і яка відродилася у 1941 р. без єпископів, що майже всі загинули.

6 червня 1946 р. Іван Теодорович написав до митр. Полікарпа (Сікорського) листа про можливість встановлення між УПЦ в ЗДА і УАПЦ в Західній Європі молитовного єднання¹. В цьому листі він твердить про те, що УАПЦ ніколи не відділялась від Вселенського Православ'я, акт Собору 1921 р. був актом не реформативним, а актом вимушеним і взагалі ця церква і досі числить себе в лоні Вселенського Православ'я². Така заява зовсім не узгоджувалась з тими документами, які за час свого існування випустила ВПЦР щодо УАПЦ. В цих документах Вселенський патріарх засуджувався діячами УАПЦ, які взагалі вимагали реформування устрою Вселенського Православ'я на нових засадах братерства, а не підпорядкування однієї Церкві іншій.

Відповіді на цей лист Іван Теодорович не дістав і це поставило його в незручне становище, оскільки він збирався на підставі відповіді чільника УАПЦ в Західній Європі дати інформації щодо відносин з УАПЦ на еміграції на Соборі УПЦ в Канаді влітку 1946 р. і восени того ж року на Соборі в США.

В своїй книзі о. Тимофій Міненко наводить уривки з листування Івана Теодоровича з єпископами УАПЦ в Західній Європі. Його висновком є той, що в більшості єпископи поставились з обережністю до імперативного «запрошення» архієпископа Івана. Він давав нагоду вирватись з непевного таборового життя, але не запевняв про єпископську позицію та умови життя в США чи Канаді³. Єдиним єпископом з ієрархії на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським), який розпочав листування з Іваном Теодоровичем був Мстислав (Скрипник). На запрошення Теодоровича він відповів листом від 27 березня 1946 р., в якому погодився з його умовами.

¹ Уривок з цього листа опубліковано в книзі: *Власовський І. Нарис історії...* - Т. IV. - Ч. 1. - С. 111 і 116. Цей самий уривок наводить О. Хомчук в своїй книзі: *Хомчук О. Церква поза церковною огорожею...* - С. 318, а також *Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді...* - Т. 5. - С. 265. Повний текст цього листа див.: *Мулик-Луцик Ю. Історія...* - Т. 4. - С. 767-770.

² *Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви...* - Т. IV (XX ст.). - Ч. 1. - С. 116.

³ *Міненко Тимофій, о. Заснування...* - С. 90.

Єпископ Мстислав (Скрипник) писав, що «Бажаючи послужити Українській Автокефальній Православній Церкві в З'єдинених Державах Америки або в Канаді, під батьківським проводом Вашого Високопреосвященства, урочисто свідчу, що визнаю і прирікаю вірність дотримання Автокефалії Української православної Церкви в З'єдинених Державах Америки і в Канаді та церковно-народної соборноправності її устрою, оприділеного Соборами Церков-Дієцезій в ЗДА і в Канаді. Одночасно урочисто заявляю, що визнаю благодатність Ієрархії УАПЦ в З'єдинених Державах Америки і в Канаді, Ієрархії, що відновила в собі функцію єпископського служіння актом Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору в Києві, в Св. Софії, в м[ісяці] жовтні 1921 року, як також святости всіх тайн Церкви тією Ієрархією довершуваних тепер і довершених у минулому Церкви»¹.

В листі він заявляв, що визнає благодатність «всенароднього поставлення» єпископів у 1921 р. та святість всіх Тайнств Церкви ними звершених. Очевидно, що Іван Теодорович відповів єп. Мстиславу в червні 1946 р., що приймає його кандидатуру першою. Він повідомив про це і о. Семена Савчука. Д. Степовик так пояснює причини написання Мстиславом цього листа з «приреченням»: «При написанні щойно наведеного листа Теодоровичу Мстислав керувався мудрістю, доцільністю, християнським і національним братолюбством, а не канонічним буквоїдством»².

В своїй «Історії...» Ю. Мулик-Луцик передруковує великого листа до Івана Теодоровича від Адміністратора УГПЦ в Канаді прот. Семена Савчука, якого той написав 17 червня 1946 р. Савчук писав: «Я застав Вашого листа до мене з 31 травня та відпис Вашого листа до Митрополита Полікарпа з 6 червня. Перечитавши їх, я побачив в них такі страшні річі, що зараз вислав Вам телеграму з проською, щоби Ви здержалися з висилкою листа до Митр. Полікарпа, аж поки ми не подамо Вам своїх завваг щодо його змісту. Я зробив це в слабій надії, що може Ви його ще не вислали»³.

Далі прот. Семен Савчук засуджував обговорення Теодоровичем проблеми канонічності і благодатності УГПЦ в Канаді з митрополитом Полікарпом (Сікорським) без погодження з проводом духовної консисторії цієї Церкви. Він також погоджувався з пропозицією Івана Теодоровича піднести його до гідности митрополита і не сумнівався, що погодиться й ціла Церква.

¹ Лист єп. Мстислава до архиєп. Іоана від 27 березня 1946 р. Копія // Архів УПЦК, фонд о. С. Савчука; Вісник. – Вінніпег, 1950. – Ч. 23. – С. 2; С. Савчук, прот., Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 765-766, а також у Т. 5. – С. 162. Цит за вид.: Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 90. Цей лист передрукував в своїй книзі Д. Степовик: *Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність...* – С. 91.

² *Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність...* – С. 92.

³ *Мулик-Луцик Ю. Історія...* – Т. 5. – С. 269.

«Але ми не погоджуємося, – писав далі С. Савчук, – і не можемо погодитися на той спосіб, в який Ви пропонуєте це перевести. Ми також не приймаємо і не можемо прийняти Ваших поглядів про свою власну канонічність та канонічність Церкви. Очистивши зміст Вашого листа з багатословних фраз, залишається голий, страшний факт: Ви не признаєте Себе єпископом! Ви не признаєте ні своєї власної хіротонії, ні хіротонії священників, яких Ви поставили, й згори погоджуєтесь з Полікарпом, хоч він Вас про це не питав, на пересвяту і свою власну, і своїх священників. Це страшний факт. Він тим страшніший, що Ви пропонуєте перевести його так, щоби Церква не знала, про що властиво ходить»¹.

Семена Савчука обурив той факт з листування, де Теодорович писав про те, що в разі його пересвяти зникнуть всі напади на УГПЦ в Канаді. Він писав Теодоровичу, що католики взагалі не признають Православної Церкви, тому й їхні напади все одно будуть продовжуватись, а на закиди в неканонічності вже ніхто в Канаді не звертає уваги. Що стосується «москалів», то вони століттями нападають на український народ і його Церкву і будуть далі нападати, «хоч би Ви й десять разів пересвячувалися, тим більше від Полікарпа, якого вони викляли»². Судячи з тексту листа, Іван Теодорович пропонував під виглядом піднесення його в сан митрополита під час богослужіння якось здійснити його пересвяту, після чого, на його думку, Церква зможе виплисти «на повні і тихі води Вселенського Православія».

Прот. Семен Савчук, натомість, писав йому, що сам єпископат УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом не відповідає «канонічним розумінням Вселенської Православної Церкви, він самий далекий від «повних і тихих вод Вселенського Православія», він в такій же ізоляції як і ми»³. Наприкінці листа Семен Савчук шкодував, що замість вирішення назрілих важливих внутрішніх церковних проблем УГПЦ в Канаді і приготувань з нагоди 25-літнього ювілею архіпастирського служіння Теодоровича в Канаді, тепер треба думати зовсім про інші проблеми...

Іван Теодорович відповів Семену Савчуку листом від 23 червня 1946 р., який опублікував Ю. Мулик-Луцик⁴. Головним аргументом Теодоровича, окрім протестів, що Савчук неправильно його зрозумів, був той, що після знищення УАПЦ формації 1921 р. в Україні він остався самотнім єпископом з тієї висвяти. Тому УГПЦ в США і Канаді мусить шукати собі активних зв'язків з іншими православними церквами.

Питання про згоду архієпископа Івана прийняти пересвяту від митрополита УАПЦ Полікарпа (Сікорського) було обговорене на передсоборній

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 270.

² Там само. – С. 271.

³ Там само. – С. 273.

⁴ Там само. – С.281-182.

Конференції духовенства УГПЦ в Канаді 26-27 липня 1946 р. в Саскатуні. На цій конференції Теодоровичу було поставлено для вибору одну з двох альтернатив: або він відкличе своє рішення пересвятитися і залишиться архіпастирем УГПЦ в Канаді, або УГПЦ в Канаді буде змішена формально усунути його із становища архіпастиря і тому йому запропоновано можливість гонорово «зрезигнувати» під тим претекстом, що він сам вважав за необхідне запросити іншого пастиря виключно для УГПЦ Канади¹.

У справі потенційної пересвяти Іван Теодорович вважав, що Американсько-Канадська Митрополія має бути в єдності з УАПЦ на еміграції і утворити єдину УАПЦ.

Більше того, в своїй доповіді на IX Соборі УГПЦ в Канаді, виголошеній 28 липня 1946 р., Архієпископ Іван оптимістично заявляв: «Зо всіх різних формацій і рухів життя Церкви в Україні нам найближча УАПЦ під опікою Митрополита Полікарпа. Вона принаймні стоїть на ґрунті автокефалії нашої Церкви, на ґрунті української мови в богослуженнях. Ці дві ознаки її життя – безсумнівні. Щодо принципів соборноправності [...], то ця ознака в житті її не є ще вповні виявлена. Вона в стані невияснення...»².

Про те, що Владика Іван помилявся, засвідчили подальші події в німецьких таборах, де перебували втікачі. Після своєї втечі з України, яка у 1943-1944 рр. знову ставала радянською, архиереї, священники і вірні тієї Церкви, яка називалась «УАПЦ» опинилися в таборах для Ді-Пі в Німеччині і Австрії. Там і почався процес нового розколу, який призвів до утворення УАПЦ (Соборноправної).

Причиною цього розколу була незгода тих священників і вірних, що належали до того до УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським, з тими методами організації і управління, які були запроваджені в УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським). Головною причиною протестів з боку «липківців» було недотримання принципу соборноправності і тому вони звинувачували весь єпископат в недемократичності і «епархоначальії». Ця частина священників і вірян великі надії покладала на єдиного діючого архиєрея з висвяти митрополита Василя Липківського – Івана Теодоровича, вважаючи, що він залишився вірним засадам УАПЦ 1921 року.

УАПЦ (Соборноправна) утворилася внаслідок розколу в середовищі УАПЦ під проводом митрополита Полікарпа (Сікорського) у 1947 р. і продовжила справу митрополита Василя Липківського, друкуючи в своїх часописах вивезені з України матеріали з діяльності УАПЦ 1921-1930 рр. Учас-

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 3.

² Доповідь на IX Соборі УГПЦ в Канаді, виголошена Архієпископом Іоаном Теодоровичем 28 липня 1946 р. // Вісник. – Вінніпег, 1946. – Ч. 21. – С. 4. Цит за вид.: Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 91.

ники з'їзду 25-26 серпня 1947 р. в м. Ашафенбурзі (67 осіб) вважали, що УАПЦ на чолі з Полікарпом (Сікорським) відступила від засад та ідеалів УАПЦ 1921 р. Тому цей з'їзд просив архієпископа Івана Теодоровича взяти УАПЦ (Соборноправну) під свою опіку.

У «Деклярації про стан УАПЦ (С) в Європі» (16 жовтня 1947 р., Ашафенбург) було заявлено, що ця УАПЦ (С) «має своїм найавторитетнішим і найстаршим по хиротонії духовним зверхником Архієпископа Іоана Теодоровича»¹. До того ж Теодоровича було повідомлено про те, що його обрано почесним головою Української Православної Церковної Ради (УПЦР) так само, як колись почесним головою ВПЦР був митрополит Василь Липківський. Теодорович написав у відповідь листа до голови УПЦР в Ашафенбурзі Івана Гаращенка, датованого 16 жовтня 1947 р., в якому багато писав про вимушеність акту висвяти 1921 р. під тиском тогочасних обставин і сам акт надзвичайної висвяти митрополита УАПЦ Василя Липківського назвав «п'ятою Ахіла»².

24 жовтня 1947 р. Священний Собор єпископів УАПЦ в еміграції – митр. Полікарп (Сікорський) архієпископи Ніканор (Абрамович), Ігор (Губа), Михаїл (Хороший), Генадій (Шиприкевич) та єпископи Володимир (Мальцев) Вячеслав (Лисицький) Сергій (Охотенко) Платон (Артемюк) – видали «Соборне Архипастирське Послання», в якому виголосили анатему на УАПЦ 1921 р. відродження якої було деклароване 23-24 жовтня 1947 р. Ашафенбурзі на з'їзді 67-ми священників і мирян. Але стало відомо, що до Ашафенбурзького розколу приєднався єп. Григорій (Огійчук) зі складу ієрархії УАПЦ 1942 р.

Рішенням Священного Собору єпископів єп. Григорія було позбавлено єпископського сану і відлучено від Церкви (пр. 8 III Всел. Соб., 10-11 пр. Св. Ап., 9 Карфаген. Соб., 14 Двукрат. Соб.). Разом з ним позбавлено священного сану і відлучено від Церкви пресвітерів Демида Бурка, Костянтина Данилевського, Олександра Попова, Митрофана Явдася, Петра Стельмаха, Івана Чумака і Григорія Антохова. Було також відлучено від Церкви мирян, які були кваліфіковані як «організатори розколу» – Івана Бакала, Івана Гаращенка, Аркадія Яременка, Василя Дубровського, Павла Яцевича, Миколу Ковшуна та Андрія Макаренка. Настоятелі таборових парафій в Німеччині зачитали в храмах документ про анатему УАПЦ.

Після 1947 р. прихильники УАПЦ (С) розпоршилися по всьому світі і розбудували парафії в Європі, США, Австралії, Бразилії. Вони заснували три краєві церкви УАПЦ (С). Єпископат УАПЦ (С) складався з архієп. Григорія (Огійчука) в США, єп. Євгена Бачинського, який до того був уповно-

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 96.

² Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 97. Повний текст цього листа див. на стор. 369-370. Частково текст листа наводить І. Власовський: *Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви...* – Т. ІУ (XX ст.). – Ч. 1. – С. 116.

важеним УАПЦ 1921 р. в Європі та о. Дмитра Бургана, якого було висвячено во єпископа УАПЦ (С) в Австралії з ім'ям Донат. В Канаді до УАПЦ (С) приєднався єп. Миколай Урбанович. УАПЦ (С) в еміграції мала друковані органи «Православний Українець» в США, «Бюллетень Благівісництва й Краєвої Ради УАПЦ в Західній Німеччині». Згодом, на ґрунті особистих непорозумінь з архієп. Григорієм (Огійчуком) залишили УАПЦ (С) митрофорний прот. Петро Стельмах і прот. Іван Чумак, які перейшли до УПЦ в США під зверхністю митрополита Івана Теодоровича.

Під час розгортання подій, пов'язаних з відокремленням соборноправників в Ашаффенбурзі, була пропозиція обрати за провідника архієпископа Івана Теодоровича з огляду на його архієрейство від київської традиції 1921 р. Але Владика Іван в дипломатичній формі відмовився взяти європейських соборноправників під свій омофор, зауваживши, що їхній рух може загрожувати єдності Церкви. Незважаючи на те, що він сам належав до цієї традиції, на думку Д. Степовика, він прагнув набути більшого канонічного статусу в єдності з єпископатом митрополита Полікарпа (Сікорського) в Європі, уникаючи пересвяти, перспектива якої викликала б гострі протести в його парафіян у США і Канаді¹.

Але на цей час архієпископ Іван Теодорович остаточно відійшов від керівництва УГПЦ в Канаді.

На IX Соборі УГПЦ в Канаді, який відбувся в Саскатуні 28-30 липня 1946 р. він зрезигнував з позиції правлячого єпископа в Канаді, оскільки не погодився на загальну дискусію духовенства над змістом його переговорів з УАПЦ в Західній Європі. Теодорович вважав, що питання про розуміння канонів та про науку Церкви про Таїнство Священства і Апостольського преемства є в компетенції єпископів². Текст резолюції IX Собору УГПЦ в Канаді опублікував в своїй «Історії...» Ю. Мулик-Луцик³. В цій резолюції говориться про те, що Іван Теодорович подав свою заяву про уступлення з проводу УГПЦ в Канаді. Собор УГПЦ в Канаді констатував, що тепер, після закінчення війни є більша спроможність знайти гідного кандидата на становище первоієрарха УГПЦ в Канаді з українських православних єпископів, що перебувають на скитальщині. Собор з жалем прийняв до відома заяву Теодоровича і висловив йому щире подяку за його дотеперішню працю. Одночасно Собор доручив консисторії знайти в найскорішій часі кандидата на нового єпископа для УГПЦ в Канаді⁴.

¹ *Степовик Д.* Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність... – С. 92.

² Про це він писав в своїйому листі до Консисторії УГПЦ в Канаді від 17 червня 1947 р. Збірник документів з архіву УПЦК, фонд о. В. Слюзаря. К.І. Архiep. Іоан, п. 4 // *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 92.

³ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С.162-163.

⁴ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С.162-163.

На жаль ми ніколи не дізнаємось, чому Владика Іван в такий момент почав обстоювати ідеї виключного становища єпископів у головних за-садах існування Церкви, хоча під час своєї висвяти на I Всеукраїнському Соборі УАПЦ 1921 р., а потім в своїй праці «Благодатність єрархії У.А.П.Ц.», відстоював зовсім інші позиції. В критичний момент він став на ті засади, проти яких до того боровся... Книга «Благодатність єрархії У.А.П.Ц.» була написана у Вінниці в 1922 р. і надрукована у Філадельфії у 1941 р. Видання цієї книги побачило світ в м. Регенсбурзі (Німеччина) у 1947 р. і було здійснено зусиллями УАПЦ (Соборноправної) для обгрунтування власної канонічності. Останнє видання було здійснене в Мантен Дейлі (США) у 1971 році¹.

В своїй книзі О Хомчук пише, що незрозумілим є те, що Архієпископ Іван Теодорович видав її друком саме у 1941 році². Вона подала обгрунтування того, що у цей час Теодорович остаточно зрікся будь-якого канонічного зв'язку з УАПЦ в Україні, до того ж станом на 1941 р. в УРСР практично припинили своє існування всі православні осередки. На думку О. Хомчук, в основних тезах і цілих частинах тексту ця робота повторювала анонімне видання 1926 року видавництва «На Варті» у Володимир-Волинському³ і в будь-якому випадку, друк цієї роботи «Благодатність єрархії У.А.П.Ц.» навряд чи міг когось переконати в щирості Архієпископа Івана щодо написаного ним, після всіх скандальних подій з пошуками константинопольського визнання та «оканоничення». Ця робота лише створила помилкове враження про Івана Теодоровича, як захисника УАПЦ, у православних емігрантів з України після Другої Світової війни⁴.

Виключну джерелознавчу цінність має опублікований о. Тимофієм Міненком віднайдений ним в архіві УПЦ в США в фонді Івана Теодоровича і опублікований аркуш його доповіді «Adress to Sobor», який був пропущений під час друку числа № 22 «Вісника» за 15 листопада 1946 року. Пропущено ту частину, з якою прихильники народоправного напрямку в УГПЦ в Канаді не погоджувалися.

Там було сказано про те, що стало причиною резигнації архієпископа Івана Теодоровича. «Є певні сторони церковного життя, в яких єпископ Церкви може з повним спокоєм прийняти це, що з ним не погоджуються, що перейшла інша думка, не його. Це справи адміністраційні, фінансові, взагалі справи текучого керування Церквою [...] Є, однак, певна сторона церковного життя, в якій єпископ не сміє сходити з своєї позиції, коли він

¹ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 160.

² Там само. – С. 284.

³ Походження єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії У.А.П.Ц. – Володимир-Волинській: Вид. «На варті», 1926. – 39 с.

⁴ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею... – С. 284.

переконаний, що ця позиція є сама істина, це є сторона принципів, сторона глибшого розуміння науки Церкви, сторона оприділення догм і канонів Церкви, канонів не поточного, а принципового значення. Єпископ має бути особливо обережний в цих справах, бо сумління Церкви не може довірити проводіві такого єпископа душі Церкви, душі її вірних...»¹. Іван Теодорович вважав, що він, як єпископ Церкви, зробив свої рішення на цій підставі і коли Церква виявила йому недовір'я, він мусить з нею попроситися.

Як показали подальші події, Владика Іван передчасно зрезигнував на Конференції та попросився з Канадською Церквою, оскільки не знав змісту листування голови Духовної Консисторії УГПЦ в Канаді о. Семена Савчука з єпископом Мстиславом (Скрипником). Він не передбачав, що о. Семен Савчук розпочав самостійно переговори з єпископатом УАПЦ на еміграції. Очевидно, що Іван Теодорович вважав себе правлячим єпископом обох єпархій – в США і в Канаді і був впевнений в тому, що саме за ним буде остаточне рішення в справі запрошення єпископа до Канади.

В умовах дедалі більшого розходження у поглядах на майбутнє Церкви, коли Канадійський церковний провід відкинув і не поділяв поглядів Івана Теодоровича, Канадійська духовна консисторія діяла самостійно, не повідомляючи про свої дії Владика Івана. В середині грудня 1946 р. о. Семен Савчук прибув до Німеччини з метою зустрічі з митрополитом Полікарпом (Сікорським) та іншими єпископами цієї Церкви². Головним завданням була зустріч з єпископом Мстиславом (Скрипником) у Парижі, під час якої він збирався запропонувати йому переїхати до Канади для очолення Церкви. Він думав, що Владика Мстислав визнає благодатність рукоположень єпископів УАПЦ в Києві у 1921 р. та всі виконані ними Таїнства, але о. Семен хотів особисто переконатися в тому та домовитись про справи. Також о. Семен Савчук хотів не допустити до пересвяти архієпископа Івана Теодоровича, на яку той дав згоду не порадившись з Канадійською Церквою³.

Пізніше в листі від єп. Платона (Артем'юка) до Л. Степанека від 1 лютого 1947 р. говорилося, що о. Семен Савчук освідчив, що «вони є і канонічні і благодатні і ніколи не погодяться на якусь пересвяту чи досвяту їхнього духовенства, бо це показувало би, що вони на протязі майже 30 років дурили людей, уділяючи їм Таїнства і твердячи, що вони благодатні»⁴.

¹ Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 92.

² Інформацію про це о. Тимофій Міненко знайшов в листі єп. Мстислава (Скрипника) до єпископа Платона (Артем'юка) від 14 грудня 1946 р., який віднайдено в Архіві УПЦ в США, фонд митрополита Мстислава, м.21, 6р2 // Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 93.

³ Міненко Тимофій, о. Заснування... – С. 94.

⁴ Лист від єп. Платона (Артем'юка) до Л. Степанека від 1 лютого 1947 р. Відпис // Архів УПЦ в США, фонд митр. Іоана. Fol. АН 23. Цит. за кн.: Міненко Тимофій, о. Заснування в Канаді Української Православної Митрополії... – С. 94.

14 лютого 1947 р. о. Семен Савчук повернувся до Вінніпегу з Європи, куди він виїхав 25 жовтня 1946 р., із запевненням приїзду до Канади єп. Мстислава (Скрипника). Семен Савчук був в Англії, в Німеччині, де обговорював церковні справи з митрополитом Полікарпом (Сікорським) та іншими єпископами УАПЦ. 18 лютого 1947 р. він написав листа архієпископу Івану Теодоровичу до Філадельфії¹.

В цьому листі Семен Савчук писав про нагальну потребу якнайскорішого об'єднання всіх українських православних осередків в єдину УАПЦ у всьому світі, і утворення єдиного духовного проводу і єдиного Митрополита. Він писав про конечну потребу молитовного поєднання ієрархії 1921 і 1942 рр. шляхом урочистої відправи Св. Літургії представниками обох ієрархій, а не шляхом пересвяти чи досвяти однієї ієрархії другою. Після довершення такого молитовного єднання для Канади буде призначено єпископа чи єпископів, яких Канадійська Церква собі вибере. Семен Савчук повідомляв Івана Теодоровича про те, що для здійснення молитовного об'єднання митрополит Полікарп приїхав би до Канади, звершив би акт поєднання, для чого можна було б скликати надзвичайний Собор УГПЦ в Канаді².

Мстислав прибув до Канади у вересні 1947 р. Надзвичайний Собор УГПЦ в Канаді вибрав його правлячим архієреєм з титулом «Архієпископ Вінніпегу і всієї Канади» і таким чином Канадська Церква здобула собі власного Правлячого Єпископа. Мстислав (Скрипник) залишався на становищі первоієрарха УГПЦ в Канаді з 12 листопада 1947 р. до 19 листопада 1950 р.

З усіх архієреїв УАПЦ, які прибули до Західної Німеччини, Австрії та інших країн Західної Європи, разом за активізацією процесу тиснення на американців з боку радянської репатріаційної комісії. Найбільше посилювалися тривоги єп. Переяславського Мстислава (Скрипника). Очевидно, що радянські спецслужби цікавилися ним більше, ніж всіма іншими збігцями з багатьох причин, не останньою серед яких була та, що Мстислав був рідним племінником Симона Петлюри. Незважаючи на те, що він формально був польським громадянином, його весь час переслідував страх перед репатріаційною комісією. Він підписав надіслане архієпископом Іваном Теодоровичем «приречення» щодо визнання засад УАПЦ 1921 р. щоби скоріше з родиною покинути Європу і виїхати до Америки, причому про це листування з Теодоровичем та з головою Канадійської Духовної Консисторії о. Семеном Савчуком єп. Мстислав нікому не говорив.

В своїй книзі про патріарха Мстислава (Скрипника) Дмитро Степовик подає своє бачення причин, через які Мстислав єдиний з єпископату УАПЦ в еміграції на чолі з митрополитом Полікарпом відгукнувся на заклик Івана

¹ Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 5. – С. 307-309.

² Там само. – С. 309.

Теодоровича на його умовах переїхати до Канади. Він пише: «У Мстиславі ж знову заговорив далекоглядний політик – об'єднати всі українські сили для майбутньої побудови єдиної держави і єдиної Церкви»¹.

Архієпископ Іван Теодорович вирішив використати приїзд Мстислава в своїх плянах – створити Північно-Американську митрополію, запросити іще одного єпископа Сильвестра (Гаєвського) з єпископату УАПЦ на еміграції і таким чином створити свій єпископат, який би продовжив ідеологію Київського Собору УАПЦ 1921 року².

Тим часом, 12-15 травня 1947 р. в Мюнхені відбулися засідання Синоду Єпископів УАПЦ на еміграції. Рішенням Синоду було доручення митрополиту Полікарпу (Сікорському) та архієпископу Ніканору (Абрамовичу) «доконати акт поєднання з Американсько-Українською Православною Церквою» шляхом хіротонії Івана Теодоровича³. Це рішення було прийняте на підставі вже згадуваного листа Теодоровича до митрополита Полікарпа від 6 червня 1946 р. Своїм рішенням Синод благословив від'їзд до Канади єпископа Мстислава (Скрипника) згідно з проханням Канадійської Духовної Консисторії. Цікаво, що на це засідання Синоду УАПЦ в еміграції делегацію від УАПЦ (Соборноправної) в складі проф. І. Бакала та Івана Гаращенко не допустили⁴.

В червні 1947 р. архієпископ Іван Теодорович писав Мстиславу про те, що його звертання до митрополита Полікарпа і до проводу УАПЦ в Західній Європі зовсім не свідчило про те, що архієпископ Іван просить прийняти його церкву до складу УАПЦ в Західній Європі, і відповідно прийняти пересвяту. Іван Теодорович говорив лише про молитовне єднання в об'єднаній УПЦ і що його хіротонія за формою не порушує церковних канонів, бо він прийняв висвяту від двох єпископів УАПЦ – митрополита Василя Липківського і архієпископа Нестора Шараївського.

З приводу канонічності самої висвяти Василя Липківського, то аргументом Теодоровича є той, що УАПЦ 1921 р. використала чин хіротонії Александрійської Патріархії, що практикувався в ній до єпп. Геракла і Дионісія до 237 р. н.е., а практично існував до I Вселенського Собору 325 р., який 4 правилом встановив інший порядок хіротонії, але не уневажнив попередні чини, Іван Теодорович тоді заперечував можливість його пересвяти на підставі постанов Пинського Собору Єпископів УАПЦ 8-10 лютого 1942 р. про прийняття членів УАПЦ 1921 р. не через пересвячення, а через молитовне єднання.

¹ *Степовик Д.* Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність... – С. 91.

² *Міненко Тимофій, о.* Заснування... – С. 97.

³ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею.. – С. 318. Це рішення згадував і Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви... – Т. IV (XX ст.). – Ч. 2. – С. 302. Див. також: *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 4. – С. 783.

⁴ *Хомчук О.* Церква поза церковною огорожею... – С. 318.

Він пропонував наступний чин єднання: під час відправлення Літургії під час Малого Виходу здійснити чин хіротезії з покладанням рук єпископів на голову посвячуваного на середині церкви з виголошенням молитви із проголошенням згідно з волею УПЦ в ЗДА піднесення архієп. Івана до гідності митрополита. Такої молитви в Архієрейських чиновниках немає, але особливості обставин вимагають довершення цього чину в обставинах надзвичайної урочистості.

17 червня 1947 р. Іван Теодорович написав листа до Консисторії УГПЦ в Канаді¹. В цьому листі він звинуватив членів Консисторії у власній інтерпретації написаного в його попередніх листах і виклав своє бачення щодо прийняття єпископа Мстислава (Скрипника) до УГПЦ в Канаді. В цьому листі він також нагадав членам консисторії про те, що настав час визначити суму його щорічного утримання, яке він роками не отримував, і створити ревізійну комісію, щоб вона визначила суму заборгованості. Половину тієї суми він вимагав до сплати, а половину дарував УГПЦ в Канаді².

Надзвичайний Собор УГПЦ в Канаді тривав 12-13 листопада 1947 р. у Вінніпезі. Основним питанням було обрання нового предстоятеля Церкви в умовах, коли Владика Іван Теодорович вже відійшов від керування УГПЦ в Канаді. Але його було запрошено на цей Собор як колишнього предстоятеля УГПЦ в Канаді щоб офіційно передати владу новообраному предстоятелю.

Зазвичай подібні собори розпочинаються Божественною Літургією, але незважаючи на те, що єпископ Мстислав двічі письмово запевняв Івана Теодоровича в своєму визнанні київської традиції УАПЦ 1921 р., він мав вказівку не служити з Теодоровичем доти, доки той не буде хіротонізований за апостольськими правилами, тобто пересвячений³.

З цього становища в той момент знайшли вихід, формально не порушивши обох по суті протилежних домовленостей. Божествену Літургію служив Іван Теодорович, а Мстислав, як писала преса «стояв на боці»⁴. Після того, як Іван вручив Мстиславі жезл як знак провідника УГПЦ в Канаді, увечері урочистий молебень служив уже новий предстоятель УГПЦ Владика Мстислав, а Владика Іван Теодорович не брав участь в тому молебні⁵.

Далі в своїй книзі Д. Степовик пише, що здається саме на цьому Надзвичайному Соборі Іван Теодорович прийняв остаточне рішення рішення пересвятитися, щоб не дратувати своєю приналежністю до «липківців»,

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 296-300.

² Там само. – С. 299-300.

³ Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність... – С. 95.

⁴ Про це було надруковано в передовій статті органу УГПЦ в Канаді «Віснику» за 15 листопада 1947 р. Текст цієї статті передруковано: Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді... – Т. 5. – С. 328.

⁵ Степовик Д. Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність... – С. 95.

хоча і в Канаді і США існували певні кола прихильників соборноправного устрою Церкви («народоправники»), які зосереджувались в церковних Братствах і були категорично проти цього, трактуючи цей крок як зраду Церкви-мучениці УАПЦ 1921 р.

Тому у своїй першій архіпастирській промові 12 листопада 1947 р. в Канадійській Церкві, до якої він включив заповіт митрополита Полікарпа (Сікорського)¹, Мстислав (Скрипник) ясно дав зрозуміти, що буде домагатися пересвяти Івана Теодоровича². Текст головних резолюцій цього першого Надзвичайного Собору у Вінніпезі 12-13 листопада 1947 р. подає в своїй «Історії...» Ю. Мулик-Луцик³.

Під час своєї подорожі до Америки в серпні 1949 р. Владика Мстислав з Нью-Йорка прибув до Філадельфії, де містилася резиденція архієпископа Івана Теодоровича з метою здійснення його пересвяти. Цю подорож було здійснено Мстиславом без повідомлення Духовної Консисторії УГПЦ в Канаді. Щоправда, він написав листа до прот. Семена Савчука від 27 липня 1949 р., в якому повідомив про необхідність 2-3 тижневого відпочинку та лікарського обстеження у Рочестері, США. Він також повідомляв про те, що спробує владнати церковні справи щодо свого становища архієпископа УПЦ в Америці⁴.

Після досягнення принципової домовленості на переговорах у Філадельфії 9 серпня 1949 р. почалися процедурні питання. Обидва Владики звернулися до консисторій Американсько-Української Православної Церкви, якою керував Іван Теодорович, і Української Православної Церкви в Північній Америці, яку після Собору в Аллентауні, Па, США, що відбувся 8-9 грудня 1948 р., очолював Мстислав (Скрипник)⁵.

Наслідком дослідження канонічного боку справи стало засідання Православного Українського Координаційного комітету у Філадельфії 9 серпня 1949 р. Цей Комітет складався з обох владик і 9 священників тих церков, що мали об'єднатися. Було запропоновано для участі в хіротонії Івана Теодоровича єгипетського православного архієрея – Екзарха Александрійської Церкви митрополита Христофора⁶.

Митрополит Христофор детально ознайомився зі справою і зустрівся з Теодоровичем напередодні хіротонії. 26 серпня 1949 р. в українському

¹ Публікацію тексту промови див.: *Степовик Д.* Патріарх Мстислав... – С. 96, а також у кн. *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 330-333.

² Опис конфлікту між Духовною Консисторією УГПЦ в Канаді та обставин його подорожі в США див.: *Степовик Д.* Патріарх Мстислав: Життя і архіпастирська діяльність... – С. 104-108.

³ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 328-330.

⁴ Там само. – С. 487-488.

⁵ *Мулик-Луцик Ю.* Історія... – Т. 5. – С. 412.

⁶ *Степовик Д.* Патріарх Мстислав... – С. 109.

православному кафедральному соборі св. Володимира в Нью-Йорку було звершено чин чернечого постригу Івана Теодоровича.

27 серпня 1949 р. Теодоровича було найменовано священиком, якого було визнано «достойним висвяти в Апостольську Гідність Єпископа Святої Православної Кафолічної Апостольської Східної Церкви». Чин хіротонії Івана Теодоровича во єпископа Філадельфійського здійснили в храмі Свв. Константина і Єлени в Бронксі, Нью-Йорк, митрополит Пентаполіський Христофор, Екзарх Мстислав, Архієпископ Вінніпегу і всієї Канади; о. Лев Весоловський, прот. Неофітос Воулсінас, прот. Михаїл Запаринюк, о. Андрій Бек та о. Іван Гундяк. Іван Теодорович дістав єпископський жезл.

28 серпня 1949 р. в день великого двонадесятого свята Успіння Пресвятої Богородиці під час Божественної Літургії було проголошено акт об'єднання обох церков. Наслідком стало утворення «Української Православної Церкви у Злучених Державах Америки». В цей же день було видано спільне «Соборне архипастирське послання високопреосвященіших архієпископів Іоана і Мстислава до Всечесного Духовенства і Боголюбивих Православних Українців в Злучених Державах Америки»¹. В цьому посланні немає жодного слова про пересвяту Івана Теодоровича. Натомість, мова йде тільки про урочистий акт поєднання двох галузей Української Православної Церкви в ЗДА.

1 вересня 1949 р. Іван Теодорович розіслав своє послання до всіх православних українських єпископів, що перебували в еміграції, а також до визначних політичних та громадських діячів української діаспори. Теодорович повідомляв, що виконав ухвалу Мюнхенського Собору УАПЦ в еміграції в травні 1949 р. щодо своєї пересвяти на законній основі. Щоправда, він всіляко уникав слів «повторна хіротонія», «пересвята», підкреслюючи, що акти 26-28 серпня 1949 р. було спрямовано на подолання труднощів, які перешкоджали об'єднанню Православних Церков в США².

В посланні Івана Теодоровича підкреслювалось, що єдність українського православ'я з Александрійським патріархатом є надзвичайно бажаною: «Для дальших рухів у ділі поєднання всіх – свобідна путь. Екзарх Олександрійської Патріархії митрополит Пентаполісу Христофор, за благословінням його святості папи і патріарха Олександрійського Христофора, подав нам братню поміч в подоланню наших утруднень в душі найчистішої християнської любові, без усяких спроб надати нам усяку свою чи патріархії зверхність та зовнішню опіку [...] зовнішнім знаком такої духовної зв'язки буде отримання святого мира од патріархії»³.

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С.490-491.

² Повний текст цього послання надруковано: Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді... – Т. 5. – С. 492-493.

³ Степовик Д. Патріарх Мстислав... – С. 110.

Таким чином, Іван Теодорович був третім архієреєм УАПЦ, якого було висвячено під час І-го Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 26 жовтня 1921 р. в Києво-Софійському соборі і цю висвяту здійснили обидва архієреї УАПЦ Василь Липківський і Нестор Шараївський, що самі були висвячені за стародавнім чином Александрійської Церкви (І-ІІ ст. н.е.), знову був висвячений на єпископа, тільки у 1949 р. це було здійснено представником сучасної йому Александрійської Церкви.

Публікацію цього документу (Грамоти про пересвяту) було здійснено Громадянським ювілейним комітетом православних українців для відзначення 50-річчя відродження Української Автокефальної Православної Церкви 1921 року в брошурі «Хай буде відомо всім...», яка вийшла друком в Нью-Йорку у 1971 р. і де було надруковано текст «Грамоти»¹.

В цій брошурі було опубліковано текст Протоколу домовленості між високопреосвященнішим Іваном Теодоровичем та архієп. УАПЦ Григорієм (Огійчуком) 26 жовтня 1964 р. про об'єднання двох українських церков². Тут же опубліковано текст стенограми-слова проф. Івана Вовчука в Рочестері, Нью-Йорк до 50-ліття УАПЦ, в якій він подав значення відродження УАПЦ після багатолітнього перебування на території України синодальної Російської Церкви. Акт Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р. названо «актом величним, непроминальним, чи не найбільшим в нашій історії 20-го століття», а також таким актом, що духове піднесення української нації творці акту відродження Української Церкви «оформили за традицією апостольських правил».

Промова Івана Вовчука була цілком суголосна думці соборноправників, які були обурені фактом пересвяти Теодоровича у 1949 р., зокрема опублікованій в 1966 р. критиці о. Петра Маєвського, який назвав цю пересвяту «блюзнірською»³. Пересвяту Теодоровича Іван Вовчук засудив як величезну історичну помилку, бо «грамотою, виданою єпископом-українцем і митрополитом Христофором – чужинцем, – єпископа, ОДНОГО ІЗ ПЕРШИХ сподвижників Митрополита Василя Липківського, після його 25-річної праці на ниві Автокефальної Церкви нашої в Америці, куди він приніс

¹ «Хай буде відомо всім...» [36-к Ювілейного Комітету з текстами промови проф. Івана Вовчука в Рочестері, Нью-Йорк до 50-ліття УАПЦ та Грамотою про пересвяту архієп. Іоана Теодоровича 1949 р.] – Нью-Йорк: Вид. Громадського Ювілейного Комітету Православних Українців для відзначення 50-річчя відродження УАПЦ (1921–1971), 1971. – С. 23-24.

² Там само. – С. 29-30.

³ *Маєвський Петро*, о. 45-літній ювілей відродження Української Автокефальної Православної Церкви // Пропам'ятна книга. – Три ювілеї. 1921-1966. – Лос Анжелес, Каліф., США, 1966. – С. 20. Цит. за вид.: *Мулик-Луцик Ю.* Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді... – Т. 5. – С. 494-495.

світло благодатності Св. Софії Київської, – намовлено пересвятитись. І додали чужої благодатності до Софіївської, переступаючи канони і 68-ме Апостольське правило»¹. І тому промовцем наполягається на тім, що УПЦ в Америці має «повернутися до благодатності Святої Софії Київської, до традицій київських, відновлених 1921 року, – надщерблених дещо і розгублених на скитальщині»².

Публікація цієї «Грамоти» має велике значення у справі дослідження подальшої долі УАПЦ, зокрема дослідження життєпису Івана Теодоровича, одного з небагатьох ієрархів з висвяти митрополита Василя Липківського, який уникнув репресій в Україні, оскільки опинився за кордоном і там зміг продовжити справу розбудови УАПЦ.

На Десятому Соборі УГПЦ в Канаді, який відбувся в Саскатуні 18-21 червня 1950 р., серед інших рішень було ухвалено постанову про резигнацію архієпископа Мстислава (Скрипника), зокрема за те, що він завдав великого удару УГПЦ в Канаді тим, що взяв участь у пересвяті архієпископа Івана Теодоровича³. На цьому Соборі із заявою виступив прот. Семен Савчук, в якій говорилося про те, що Владика Мстислав спочатку говорив одне і урочисто визнавав благодатність ієрархії Церкви в Америці і в Канаді, а через три роки перебування тут перечеркнув всі свої заяви і тим наніс Церкві велику шкоду⁴.

Сам архієпископ Іван Теодорович у своїй статті «Святиня віків», яку було оприлюднено у 1951 р., так з'ясував факт своєї пересвяти: «В довершеному акту нової хиротонії, на який я дав згоду, і розумію ціль його, як примирення концепцій каноничної правильності, що їх засвоїла Церква 1921 року, з розуміннями каноничної правильності решти православних Церков, в цій акті, що в нім я став перед Моїм Богом [...] Ми не можемо сперечатись про саму благодатність: вона в тайні присуду Бога, Який бачить не лише людьми встановлені норми й канони, але бачить і ті глибинні мотиви, які движуть людьми і дають освячення їх діям в очах Бога»⁵.

8 серпня 1951 р. Надзвичайний Всеканадійський Православний Собор (8–9 серпня 1951 р. м. Вінніпег) обрав митрополитом УГПЦ в Канаді митрополита Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка) правлячим митрополитом з титулом «Митрополит Вінніпегу і всієї Канади». Інтронізація відбулася 10

¹ «Хай буде відомо всім...»... – С. 19.

² Там само. – С. 21.

³ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 411.

⁴ Там само. – С. 413.

⁵ Митрополит Іван Теодорович. Святиня віків. – У Свято Рівноапостольного Великого Князя України-Русі Володимира, Липня 28, 1951 (Святочний спогад про Хрещення України-Руси, Серпня 14, 1951. – Мислі з нагоди цього Свята). Цит. за вид. Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 5. – С. 498.

серпня 1951 р. «Служити народів – то служити Богові» – під таким гаслом розпочав своє служіння митрополит УГПЦ в Канаді Іларіон. В своїй промові по обранню він нагадав основні риси Української Церкви – національний український характер: автокефальність, соборноправність, народність, високоосвіченість і наголосив на необхідності об'єднання всіх православних українців в єдину Православну Церкву.

Складність ситуації полягала в тому, що з 1924 р. УГПЦ в Канаді очолював Іван Теодорович. Після того, з 1949 р. цією церквою керував Мстислав (Скрипник), що належав до ієрархії на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським), яку через події 1942 р. також звинувачували у приналежності до «липківщини». По прибуттю до Канади митрополит Іларіон категорично відмовлявся мати справи з «липківщиною», тобто ієрархією та священством, які походили від I Всеукраїнського Собору УАПЦ 1921 р. Але після зустрічі з делегацією на чолі з архієп. Михаїлом (Хорошим) він несподівано погодився на пропозицію очолити УГПЦ в Канаді, незважаючи на попереднє ставлення.

Через проблеми канонічного підпорядкування митрополит Іларіон підписав текст угоди між ним і керівництвом УГПЦ в Канаді під назвою: «Засади приєднання Високопреосвященого Митрополита Іларіона до Української Греко-Православної Церкви в Канаді», яку було ухвалено Собором. Текст і обставини підписання цих Зasad було обговорено попередньо на нараді від 3 серпня 1951 р. між архієп. Михаїлом, митр. Іларіоном та представниками Консисторії УГПЦ в Канаді – С. Савчуком, прот. Григорієм Метюком, прот. Є. Грициною та проф. Л. Білецьким. Згідно цим «Засадам» митр. Іларіон визнавав основні засади УГПЦ в Канаді, канонічність ієрархії УАПЦ на чолі з митр. Полікарпом, погоджувався разом з архієп. Михаїлом та іншими єпископами творити ієрархію УГПЦ в Канаді як Церкви національної української, автокефальної і соборноправної.

Єдиний, хто був вражений цим несподіваним переходом був нещодавній сподвижник митрополита Іларіона – священник Віталій Сагайдаківський, який разом з Іларіоном емігрував до Канади і також був непримиреним противником «липківщини». Після прибуття до Канади з 1947 по 1951 рр. він був переконаним борцем з «липківщиною». Тому у своїх спогадах, описуючи процес переходу митрополита Іларіона він розпочав цей розділ великими друкованими літерами «Вибух атомової бомби: митрополит Іларіон зрадив...»¹.

Листування з митрополитом Іларіоном (Огієнко), яке вдалося відшукати в українських архівах, охоплює період 1951-1968 рр., тобто вже після

¹ Сагайдаківський В., о. Правди не втопити. Спогади з 50-річчя пастирства. 1927-1977. – Торонто, 1977. – 362 с.

того, як Івана Теодоровича було пересвячено у 1949 р., а митрополит Іларіон очолив УГПЦ в Канаді і впорядкував стосунки з духовенством, яке висвятив архієпископ Іван Теодорович. Ці листи збереглися у фонді № 1294 в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України, м. Київ (ЦДАМЛМ України).

Більшість цих листів надруковано на машинці, на бланках Теодоровича, де вказано повну його адресу: The Ukrainian Orthodox Church of the United States of America The Most Renerend Archbishop Metropolitan John Theodorovich 123, Grassmere Road, Bala-Gynmyd, Оа. Очевидно, Іван Теодорович перебрався на нове помешкання після того, як очолив Українську Православну Церкву в США і залишався на цьому становищі до кінця життя. На жаль, поки що не віднайдено великої комплексної праці з історії цієї Церкви на зразок опублікованої в Канаді 6-томної «Історії Української Греко-Православної Церкви в Канаді» авторства прот. Семена Савчука і Ю. Мулика-Луцка.

У першому віднайденому листі до митрополита Іларіона від 28 листопада 1951 р. йдеться про запрошення митрополита Іларіона з візитом. Владика Іван писав: Ваше Високопреосвященство! [...] Я радий, що Ви прийняли моє запрошення мене одвідати і буду радий бачити Вас у себе. Я інакше й не розумів прибуття до нас Митрополита Канадської Церкви. Я розумію і це є розуміння наших церковних кругів, що Митрополит Канадської, нам братньої Церкви, прибуваючи на територію митрополії У[країнської] П[равославної] Ц[еркви] в Злучених Державах Америки, передовсім робить візиту її Митрополитові [...] «Авт», як Ви пишите, ми не маємо. Ми устроюємось скромніш. Я маю мій особистий автомобіль і сам ним їзджу. Ньюорку я не знаю так само, як і Ви. Їхати [...] автом з Філадельфії і знайтися в Ньюоркським моторовім стиску без орієнтації я ніколи ще не відважувався: занадто багато напруження [...] Ви прибуваєте до Ньюорку, повідомляючи наперед про Ваше прибуття Митрофорного Протоієрея о[тця] Веселовського (Адреса додається). Він зустрічає Вас на залізничному двірці в Ньюорку і садовить до потягу у Філадельфію. Я Вас зустріну на станції. В цей спосіб Ви не будете мати жодних утруднень¹.

У наступному віднайденому листі від 21 вересня 1953 р. Теодорович писав: «Ваше Високопреосвященство! Цим я маю приємність повідомити Вас і очолену Вами Українську Греко-Православну Церкву в Канаді про близьку важну подію в життю нашої Церкви: про її черговий Собор, що відбудеться в днях 16-18 жовтня цього року в м[істі] Клівленд, Огайо, в храмі св[ятого] рівноапостольного князя Володимира, 2280 Вест П-та стр[іт] Клівленд 13,

¹ ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. 1, спр. 43, арк. 4, 4зв. Машинописна копія на бланку.

Огайо. Ми мали інтенцію привітати Вас і представництво Вашої церкви на нашому Соборі, але, після поважної застави і нарад з Консисторією нашої церкви, рішили не обтяжувати Вас усіх трудами далекої подорожі і великих видатків витратою [...] Провід нашої церкви має на думці просити Ваше Високопреосвященство і представництво Вашої церкви завітати до нас, до Філадельфії навесні, десь на початку м[ісяця] травня»¹.

Наступний лист, який датований 19 квітня 1960 р. містить поздоровлення з Великоднем та інформацію про скорий приїзд Івана Теодоровича до Вінніпегу². В листі, який Теодорович написав Іларіону 30 листопада 1960 р., є повідомлення стосовно викладів українською мовою: «Ваше Високопреосвященство, Дорогий Отче Владико! Я маю Вашого листа в справі наших студентів, що не знають української мови і тому видигають для Богословського Факультету, власне професорів, певну проблему, що робити, щоб їм допомогти і щоби вони могли в більшій мірі отримувати ті пізнання, що їх дає Коллегія. Завтра я їду до Баунд Бруку на засідання Консисторії і пропону на її засіданню Вашого листа. Я сам думаю, що Ваше пропозиція мати для них інструкторів української мови, яких оплачує наша Консисторія, нам до прийняття. Ми вдячні Вам за Ваші турботи. Я також думаю, що певне обізнання з українською мовою їм потрібне не лише для проходження курсу їх наук в Колегії, воно для них необхідне буде в дальшій їх пастирській праці. Я не уявляю собі її можливості без хоч і обмеженого ознайомлення з українською мовою, бо я знаю склад наших парохій і степінь потреби в них української мови. Ми далекі од переходу, остаточного переходу на англ[ійську] мову і такого наміру не маємо»³.

Наступний віднайдений лист Теодоровича до митрополита Іларіона датовано 22 березня 1961 р., в якому той дякує за повідомлення про видання «Требника»: «З великою приємністю я отримав Вашого листа про видання Требника ч[астина] 2, а кілька днів пізніш мав радість отримати і саму цю книгу. Вона справляє дуже гарне вражіння. Ми всі радіємо, що Українська Православна Церква поза межами України вже є достаточо „випосажена” в потрібні їй Богослужбні Книги. Я певен, що Ваше видання Требника знайде широке ужиття і в парохіях на терені З[лучених] Д[ержав] А[мерики]»⁴.

В своєму листі від 26 квітня 1962 р. Іван Теодорович не тільки вітав Іларіона (Огієнка) з Великоднем, але й повідомив про цікаву проповідіцію з боку Константинопольського патріархату: «Грецька Архидієцезія про-

¹ Там само. – Арк. 5. Машинописна копія на бланку.

² Там само. – Арк. 6. Машинописна копія на бланку.

³ ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. 1, спр. 43, арк. 7. Машинописна копія на бланку.

⁴ Там само. – Арк. 8. Машинописна копія.

сила у мене авдієнції для їх «Директора Міжцерковних зносин» о. Юрія Бакопулоса. Я його прийняв у себе дома. Розмова була інформативна. Я йому вказав на наше становище, як воно було зложено при нашій останній зустрічі в Ньюйорку і послане Грецьк[ий] Архидієцезії. Він запитував, чи не могли б ми піти під опіку Константиноп[ольської] Патріархії. Я це рішуче відклонив. Я йому сказав, що ми вийшли на нашу путь, несучи стяг і кличи автокефалії нашої церкви і їх несемо й тепер... Це – все. Правду сказати, я не дуже зацікавлений в наближенню до всіх цих „каноничних”. Їх і мене, особисто ділить прирва: Вони всі заступають мислення, „каноничність” надається їх „визнанням”... Я мислю, що джерело каноничности устрою кожної окремої Церкви є вона сама, і рішення її в справі встановлень її каноничности не підлягають суду других церков. Є лише одна для того передумова: кожна Церква, встановлююча каноничний для неї лад, має лишатися вірною Святим Догмам і ґрунтовним Канонам Православія. В цім вона може й повинна дати іншим Церквам-Сестрам потрібні інформації. Наша Свята Церква є вірна Православію і в цім може широко й правдиво дати її свідчення»¹. В кількох віднайдених листах (від 22 травня 1961 р.², 10 вересня 1962р.³ та 5 листопада 1965 р.⁴.) Теодорович повідомляв Іларіона про поточні справи.

Останній віднайдений лист Івана Теодоровича від 24 травня 1968 р. містить подяку митрополита Іларіону за запрошення на святкування з нагоди 50-літнього ювілею УГПЦ в Канаді: «Сердечна подяка за ласкаве запрошення взяти участь в урочистостях святкування 50-літнього життя Української Греко-Православної Церкви в Канаді [...] Я з радістю приймаю Ваше запрошення. 23 незабутніх років я служив Церкві в Канаді і вона мені дорога. Я хочу бути учасником святкувань 50-ліття її життя. Я маю на мислі лет до Вінніпегу, 3-го липня. 4-го з Вінніпегу потягом до Саскатуну. 5-7 в Саскатуні. Я буду дуже вдячний Консисторії, коли вона дасть мені її сугестії щодо лету, до часу його і до подорожі потягом. Я думав, що з Вінніпегу, в тім часі, буде від'їздити делегація до Саскатуну і я не буду „одинокий подорожній”. До радісного побачення. Милості Господні нехай окривають всіх нас. З любов'ю [підпис] Іоан Митрополит»⁵.

На П'ятому Соборі УПЦ в США 23 жовтня 1964 р. в Честер, Па митрополит Іван Теодорович виступив з доповіддю про стан УПЦ в США. Мова йшла про подорож архієп. Мстислава до Константинополя і до Риму. З Кон-

¹ Там само. – Арк. 10, 10 зв. Машинописна копія.

² Там само. – Арк. 9. Машинописна копія на бланку.

³ Там само. – Арк. 11. Машинописна копія на бланку.

⁴ Там само. – Арк. 12. Машинописна копія.

⁵ ЦДАМЛМ України, ф. 1294, оп. 1, спр. 43, арк. 13. Машинописна копія на бланку.

стантинополя архієп. Мстислав привіз освячене миро, що свідчило про символічне визнання УПЦ в США з боку Константинополя. Але Мстислав брав участь у Ватиканському Соборі 1963 р. і через те митр. Іван Теодорович обурився участю православного владики в Соборі Римо-Католицької Церкви.

З приводу т. зв. ізоляції УПЦ відносно інших церков в своїй доповіді владики Іван сказав, що Українська Церква ділить зараз долю усієї української нації, борці за державну незалежність якої розсіяні по всьому світі. Так само і УПЦ є розсіяною по всьому світі там, де є осередки українства. Оскільки немає визнання Українська Державність то й Церква має перешкоди до визнання її як самосущої і автокефальної. В тому стані, в якому опинилася УПЦ в інших державах, вона може отримати тільки включення її до складу Грецької або іншої Церкви.

На цьому Соборі УПЦ в США митр. Іван зачитав Протокол наради Івана Теодоровича, Митрополита УПЦ в США, і Високопреосвященнішого Григорія (Отїйчука), архієпископа УАПЦ на чужині, яка відбулася 21 жовтня 1964 р. в Філядельфії у резиденції митрополита УПЦ в США. З метою зміцнення Українського Православ'я в США і поєднання досі роз'єднаних гілок Православної Церкви в США в єдину Українську Церкву обидва владики прийняли ухвалу про винесення цього питання на Собори своїх Церков з метою об'єднання їх як рівна з рівною, але наміри, що були висловлені в цьому протоколі, не здійснились.

Більше того, в резолюції Постійної Конференції Канонічних Православних Єпископів Америки на чолі з Екзархом Константинопольського Патріарха від 17 травня 1962 р. говорилося, що і вся УАПЦ митр. Івана Теодоровича і архієп. Мстислава (Скрипника) «позбавлена Благодаті Святих Тайнств». Але ця обставина не завадила визнати цю Церкву благодатною після підписання «Пунктів Згоди з Константинопольським Патріархатом» у 1994 р. Ті парафії які залишилися під омофором Івана Теодоровича після його смерті у 1971 р., перейшли під омофор митрополита Мстислава (Скрипника). Церква тоді нараховувала 95 парафій і бл. 100 священників.

Останньою відомою публікацією був великий трьохтомник «У Велике Невідоме»¹, який був виданий архієпископом Іваном Теодоровичем у Філадельфії впродовж 1968-1970 рр. Це зібрання статей гомілетичного типу, етюдів із змістом рефлексій і т.д. За роки перебування на становищі правлячого архієрея Канади (23 роки) і США (47 років) Іван Теодорович написав тисячі архіпастирських послань і повчань з нагоди церковних і національних свят, а також низку поетичних творів.

До 35-ліття з дня смерті митрополита Івана Теодоровича в «Українському Православному Слові» у 2006 р. було опубліковано збірку матеріалів, які присвячено життєпису та обставинам поховання Владики під

¹ *Теодорович Іоан.* У Велике невідоме: У 3 т. – Т. I (1968 р.), т. II (1969 р.), т. III (1970 р.).

назвою «Блаженної пам'яті митрополит Іван (Його похорон і прощання з ним)»¹. Дня 3 травня 1971 р. о 7:30 годині ранку, у Філадельфійській лікарні, упокоївся в Бозі Первоієрарх Церкви в США, Блаженніший Владика Іван, Архієпископ Філадельфійський і Митрополит Української Православної Церкви Північної і Південної Америки².

Під час похоронних відправ та прощання зі спочилим Владикою, останній земний поклін Покійному віддали тисячі його духовних дітей і все наше духовенство. До вияву глибокої пошани спочилому долучились всі українці, без різниці віровизнання. У заупокійних моліннях за душу блаженної пам'яті Владики Івана взяли участь ієрархи, духовенство і вірні інших, неукраїнських Церков – всі ті, хто знав і цінив Владика.

Сумну вістку про смерть Владики Консисторія одержала з Філадельфії вже о годині 8:30 ранку одразу передала її деканатам, які зчерги донесли до всіх парафій Церкви в США. Про смерть найстаршого хіротонією українського православного ієрарха Консисторія сповістила всіх українських православних єпископів і церковні управління ще перед полуднем 3 травня, виславши телеграми до Канади, Австралії, Південної Америки, Англії, Німеччини та країн Західної Європи³.

Першу панахиду за душу Покійного Митрополита відправив Владика Архієпископ Мстислав (Скрипник) пополудні 3-го травня в Церкві-Пам'ятнику в Баунд Бруку. Йому сослужили митрофорний прот. П. Фалько, і прот. М. Земляченко. Присутнім на цій панахиді був Владика Марко та священники з довколичних парафій. Кожного дня лунали заупокійні піснопіння в усіх церквах Митрополії в США, а ввечері 7 травня і в суботу 8 травня жалобний передзвін у тих церквах сповіщав про невіджалувану втрату.

Чин архієрейського облачення Покійного довершили отці деканату у Філадельфії. В середу 5 травня 1971 р. домовину з тілом спочилого Владики було виставлено в катедрі св. Володимира. Тоді ж започатковано постійні заупокійні відправи й читання Св. Євангелії. Щодня, особливо в вечірніх годинах, після цілоденної праці люди поспішали до катедри, щоб скласти своєму Владичі низький поклін. 6 і 7 травня в катедрі відправлено соборні Служби Божі і панахиди. Сослужили не тільки священники філадельфійського деканату, але й ті, що поспішили з найдальших стейтів США, щоб зложити останній поклін своєму Архіпастиреві⁴.

¹ Блаженної пам'яті митрополит Іоан (Його похорон і прощання з ним) // Українське Православне Слово / Ukrainian Orthodox World. Офіційне видання Української Православної Церкви в США. – Саут Бавнд Брук, 2006. – № 5–6 (травень-червень). – Рік вид. LVI. – С. 3–7. Англomовний варіант тексту уміщено на стор. 8-11 з іншими світлинами.

² Блаженної пам'яті митрополит Іоан... – С. 3.

³ Блаженної пам'яті митрополит Іоан... – С. 5.

⁴ Там само.

6 травня заупокійну літію над домовиною Покійного Митрополита відправив український православний Єпископ Андрій (Вселенська Патріярхія). Того ж дня ввечері склав поклін спочилому Владиці Іванові Митрополит Української Католицької Церкви в США, Владика Амврозій Сенишин та відправив літію за душу Покійного. Сослужили Митрополитові Амврозію Єпископ-Номінат Василь Лостен та каноніки М. Харина і М. Федорович.

7 травня відправив літію за душу блаженної пам'яті Митрополита Івана Єпископ Сілас, делегований Архієпископом Яковосом, Екзархом Вселенської Патріярхії та головою Грецької Православної Церкви на Північну і Південну Америку. Сослужили Владиці Сіласу чотири грецькі священники. Перед літією Єпископ Сілас висловив Владиці Мстиславу глибоке співчуття від себе, Архієпископа Яковоса і всієї Грецької Православної Церкви в США. Чин архиерейського похорону започатковано в п'ятницю 7-го травня о год. 7 вечора. Очолили його Архієпископ Мстислав та Єпископ Марко, а їм сослужило 52 священники нашої Церкви, що з'їхались з усіх кінців США¹. Велике зворушення, а в багатьох і сльози, викликали заупокійні піснопіння, що їх, чергуючись, співали все духовенство і катедральний хор. Перше слово над домовиною виголосив англійською мовою Преосвящ. Єпископ Марко, висловлюючи сердечний жаль цілої Церкви та перелічуючи незабутні заслуги покійного Первоієрарха перед всією Українською Православною Церквою взагалі, а в США зокрема.

Просторий катедральний храм не міг того вечера вмістити всіх, хто бажав зложити Покійному свій поклін та помолитись за його душу. Велику площу в церкві зайняли вінки з живих квітів, що їх зложили різні українські організації, парафії й окремі особи. Перед самою домовиною стояв розкішний вінок від родини покійного Владика.

Під час цілого чину похорону, що тривав до пізніх годин, була присутня вся родина Владика Івана – його донька Валентина і зять Емільян Прозен, внучка Ніна з чоловіком Й. Робінс та внук Емільян з дружиною Люсею. Аж поза пізну північ лунали над домовиною слова Св. Євангелії, що її читали священники. Серед присутніх на чині похорону видно було священників інших православних церков, як грецької, румунської й антиохійської, а також католиків, старо-католиків і протестантів².

Протягом трьох днів перебування домовини з тлінними останками блаженної пам'яті Митрополита в його катедрі, багато інших священників приходили до церкви, щоб зложити поклін Спочилому. Протягом трьох днів пройшли перед домовиною Владика дослівно тисячі людей доброї волі.

¹ Там само.

² Блаженної пам'яті митрополит Іоан... – С. 6.

Останню панахиду в катедрі було відправлено о 7 год.ранку, перед перевезенням домовини до Баунд Бруку. Коли винесли домовину з церкви, на сходах катедри попрощав Архіпастиря голова катедральної парафіяльної управи Йосип Подгурський, кількарарозвий голова Екзекутиви Української Православної Ліги і один з колишніх вівтарних прислужників Владики. О годині 8 ранку, валка з домовиною вирушила з Філадельфії до Осередку нашої Церкви в Баунд Бруку, де й відбулося закінчення похорону та поховання тлінних останків Владики. Супроводило домовину Покійного з Філадельфії до Баунд Бруку багато священників.

Зливним і холодним дощем почався день 8-го травня, день похорону Владики Митрополита на цвинтарі Церкви-Пам'ятника в Саут Баунд Бруку. Рясний і безпереривний дощ падав аж до кінця похоронних відправ. Не зважаючи на таку негоду, церкву й хори в ній щертъ заповнили представники українських організацій, ветерани та відділи організацій молоді, що прибули з своїми прапорами й обступили домовину Митрополита. Щоб попрощати покійного, з'їхалася до Баунд Бруку велика українська громада, а до того без різниці віровизнання. Коли йшли відправи в переповненій церкві, то ще сотні людей ховаючись в автах від дощу, очікували на останню процесію до могили¹.

О годині 9:30 ранку, саме тоді, коли линула нова хвиля дощу, катафалк з домовиною став перед дверима Церкви-Пам'ятника. Під рясним дощем священники внесли домовину до церкви, де на неї очікували Владики й решта духовенства. Останню для Покійного Владики соборну архіерейську Св. Літургію відправили Архієпископ Мстислав та Єпископи Борис (з Канади) і Марко. Дослужили їм протопресвітери Ф. Білецький, д-р С. Гаюк і Т. Форостій, голова президії Консисторії УГПЦ в Канаді прот. Д. Личак, митр. протоієреї А. Бек, О. Мисик, В. Олійник, А. Двораківський і Ф. Гаврик, протодиякон В. Поліщук, іподиякони В. Російський і С. Загнибіда.

Піснопіння до Св. Літургії виконали хор Церкви-Пам'ятника під орудою Л. Харченка і хор катери св. кн. Володимира у Філадельфії під орудою проф. П. Куриленка².

Слово після св. Євангелії виголосив Преосвящ. Єпископ Борис, який попрощав Покійного в імені колишньої його пастви в Канаді. Прощальне слово перед панахидою сказав Архієпископ Мстислав, який попрощав Спочилого від імені ієрархії, духовенства і вірних Церкви в США. Останнє слово перед виносом домовини на цвинтар, сказав митр. прот. Ф. Лаврик, який попрощав свого Святителя від імені родини Митрополита і тих священників, що їх рукоположив у ієрейський сан Блаж. Владика Іван.

¹ Там само.

² Блаженної пам'яті митрополит Іоан... – С. 7.

Перед початком панахиди всі священники оточили домовину свого спочилого Архіпастиря і співали останні похоронні піснопіння. Після того, як Архієпископ Мстислав відчитав Молитву Розгрішення і під час співу «Прийдіть віддати останнє цілування» всі присутні підходили до домовини покійного, щоб віддати йому низький поклін і попросити його в дорогу до Вічності.

Під час обносу домовини довкола церкви читали Св. Євангеліє по черзі – Владика Архієпископ Мстислав, Єпископ Борис, Єпископ Марко та Єпископ Білоруської Церкви Миколай, що був присутній у вівтарі під час усієї відправи. Разом із ним був у вівтарі о. К. Валдорн, репрезентант Єпископа Єпископальної Церкви в Нью Йорку, Преосвящ. Г.В. Донагана.

Літію над могилою відправив Архієпископ Мстислав, якому асистували всі владика та 45 священників, що прибули до Баунд Бруку на похорон свого Архіпастиря. Владика Мстислав довершив і запечатання гробу.

Після цього о. протопресвітер А. Селепина попрощав покійного Митрополита від членів і працівників Консистоії. Зчерги промовляли над свіжою могилою Митрополита: Президент СКВУ Й. Лисогір, найстарший серед живих старшин Української Армії Генерал П. Шандрук, який попрощав покійного Владика, як колишнього капеляна Армії УНРеспубліки та проф. М. Степаненко від Державного Центру УНР. Тоді ж делегація від ОУН, очолена Головою Проводу Я. Стецьком, поклала на могилу вінок живих квітів. На цьому й закінчено похоронні відправи й прощання з Владикою в Баунд Бруку¹.

Поховано Митрополита Івана коло Церкви-Пам'ятника, у спеціально виділеній ділянці цвинтаря, яку за два дні перед похороном було обсаджено чотирикутником ялинок. Передбачаючи присутність на похороні великого числа духовенства та представників парафій і громадських організацій, було рішено влаштувати поминальну трапезу в більшій залі ніж та, що є при Консистоії. Обрано було таку залу недалеко від Баунд Бруку, в мотелі Голидей Інн, якого власником є прихожан Церкви-Пам'ятника М. Бойчук. На жаль, і ця зала могла вмістити тільки 225 осіб. Господарем трапези була Консистоія, яка й покрила всі кошти, пов'язані з нею. Трапезу започатковано співом «Христос Воскрес» та молитвою, яку відчитав Єпископ Борис з Канади. Владика Мстислав, як Голова Консистоії, взяв на себе й обов'язки господаря трапези.

За головним столом сиділи: Єпископи Борис, Марко і Миколай, всі члени родини Митрополита, на чолі з його донькою Валентиною; віцепрезидент уряду УНР в екзилі М. Степаненко; президент СКВУ Й. Лисогір; Генерал П. Шандрук; голова президії Консистоії УГПЦ в Канаді прот. Д. Лучак; заст. голови Ради Митрополії Церкви протопресвітер Ф. Білецький;

¹ Блаженної пам'яті митрополит Іоан... – С. 7.

заст. Голови Консисто́рії Т. Форостій; секретар Консисто́рії протопресв. А. Селепина; голова Шкільної Ради Церкви митр. прот. О. Мицик; канонік Єпископальної Церкви о. К. Валдорн; священник Білоруської Православної Церкви о. В. Войтенко і Тамара Яровенко, яка репрезентувала на похороні численну родину Владика Мстислава.

Першим до зібраних промовив Єпископ Білоруської Православної Церкви Владика Миколай, висловлюючи співчуття від себе і його Церкви. Прот. Д. Лучак висловив співчуття від Консисто́рії УГПЦеркви в Канаді, згадуючи водночас про довголітню архіпастирську опіку Митрополита Івана над Церквою в Канаді. Крім них промовляло ще 29 представників церковних і громадських організацій, які висловлювали свій жаль і співчуття та згадували про великі заслуги покійного Владика. Останнім на трапезі промовляв проф. М. Степаненко. Присутнім ієрархам, духовенству і вірним, що взяли участь у похороні та представникам організацій і всім, хто спричинився до звеличення похорону та віддав щиру пошану покійному Владиці Митрополитові Іванові, – склав сердечну подяку Архієпископ Мстислав.

Ірина Преловська

ВІД УПОРЯДНИКІВ

У пропонуваному виданні публікується текст книги «Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви). – Регенсбург, 1947». Початковий варіант цього твору був написаний Іваном Теодоровичем у м. Вінниці в 1922 р. і доопрацьований вже після тривалого перебування на становищі первоєрарха в Канаді і в Америці. Іван Теодорович використовував праці дореволюційних російських богословів у справі обґрунтування своєї думки щодо формування інституту єпископату в первісній Християнській Церкві.

Текст цієї книги, за невеликим винятком, невідомий не тільки широкому читацькому загалу, але й багатьом науковцям, які досліджують історію Православ'я в Україні та в діаспорі. Попри не досить добрий стан зхороненості, це видання є історичною цінністю для дослідників даного періоду історії Православної церкви в Україні.

Судячи з напису наприкінці книги, текст рукопису «Благодатність єрархії УАПЦ» був надрукований на тайпрайтері в м. Філадельфії у 1941 р. Перше видання цієї книги побачило світ в м. Регенсбурзі (Німеччина) у 1947 р. і було здійснено зусиллями УАПЦ (Соборноправної) для обґрунтування своєї позиції у протистоянні всередині УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським), яке було викликане проблемою визнання канонічності УАПЦ формації 1921 р.

Останнє видання було здійснене в м. Мантен Дейлі (США) у 1971 р. зусиллями Українського Православного Братства імені Митрополита Василя Липківського в США¹. При передруці книги у 1971 р. до тексту було додано тільки додаткові фото², зокрема світлини із зображенням митрополита Василя Липківського³ і архієпископа УАПЦ в Америці і Канаді Івана Теодоровича⁴. Порівняно з першим виданням у Регенсбурзі, до цього видання було додано також значно кращої якості світлини київських храмів – колишнього військового собору Святого Миколая на Печерську⁵, Свято-Софійського собору з підписом про те, що це катедра Митрополита

¹ Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання». – Чікаго, Іллінойс, 2002. – 160 с.

² Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви). – [Мантен Дейлі (США), 1971]. – 143 с.

³ Там само. – С. 1.

⁴ Там само. – С. 2.

⁵ Там само. – С. 32.

УАПЦ¹, Володимирської гірки в Києві², фото єпископату УАПЦ 1920-х рр.³, делегатів I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. на Софійському подвір'ї⁴, Андріївської церкви⁵ і Свято-Успенського собору в Києво-Печерській лаврі⁶.

Той варіант публікації «Благодатність ієрархії», який був опублікований в Регенсбурзі у 1947 р., на звороті титульної сторінки має зауваження, що «Замовлення виконано книжковим товариством «Універсальна Бібліотека». Внизу цієї сторінки додруковано «Permitted by authority of Military Government». Цей же самий напис було відтворено на початку видання 1971 р. і в американському перевиданні книги.

Основою для написання праці щодо обґрунтування канонічності УАПЦ формації 1921 р. для Івана Теодоровича стали праці Благовісника УАПЦ у 1921-1928 рр. Володимира Чехівського, який власне і був головним автором обґрунтування благодатності єпископату УАПЦ формації 1921 р. напередодні і під час I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р., який відбувся у великому Києво-Софійському соборі.

Якщо доповідь Івана Теодоровича не справила на соборян великого враження, судячи з відсутності відгуків в публікаціях подальших років, то обґрунтування пресвітерської хіротонії, як єдино можливого виходу з того становища в якому опинився Собор після візиту і категоричної відмови єкзарха Михаїла (Єрмакова) 19 жовтня 1921 р., подав саме Чехівський.

Цю виключну роль Володимира Чехівського вдало обґрунтував у своїй праці канадійський історик Ю. Мулик-Луцик. Він писав, що головним речником в Україні основ ідеології т. зв. «християнського соціалізму» був саме Володимир Чехівський⁷. Висновком Ю. Мулика-Луцика є те, що «Без знання церковно-релігійної ідеології В. Чехівського неможливо пізнати істоту вчення архієп. Теодоровича про мету Церкви Христової, бо цей ієрарх, як і митр. Липківський, був під впливом церковно-релігійної мислі того великого персонажа в драмі церковно-релігійних рухів в Україні в 1917-1921 рр., але разом з тим і тихого мислителя, яким у першій половині ХХ ст. був в Україні Володимир Чехівський. (Після того, як видно, архієп. Теодоро-

¹ Теодорович Іван, *Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії...* – С. 50.

² Там само. – С. 70.

³ Там само. – С. 82.

⁴ Там само. – С. 88.

⁵ Там само. – С. 90.

⁶ Там само. – С. 104.

⁷ *Мулик-Луцик Ю.* Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: В 6 т. – Вінніпег. – Т. 4. – С. 338.

вич, вже не знайшов такої людини, яка могла б мати на нього такий вплив, який мав В. Чехівський)»¹.

З цим висновком канадійського історика можна цілковито погодитись, оскільки головну ідею праці Івана Теодоровича «Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви)» він сформулював саме тоді, у 1922 р. безпосередньо після I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. і, очевидно, після спілкування з Володимиром Чехівським та ознайомлення з його працями. У відриві від цього джерела Теодорович вже нічого подібного більше не написав і тому цю книгу в подальші роки тільки передруковували прихильники УАПЦ (Соборноправної).

Всі публікації авторства Івана Теодоровича після 1924 р. стосувалися інших проблем і тому справедливо буде вважати Володимира Чехівського якщо не співавтором, то головним ідейним натхненником цієї книги.

Стосовно назви цієї книги, зокрема проблеми «благодатності», а не «канонічності» ієрархії УАПЦ формації 1921 р. цікаву розвідку здійснив Ю. Мулик-Луцик, який вказував, що єпископат цієї церкви не вважав себе канонічним у такому значенні слова «канонічність», в якому вона вживається Вселенською Православною Церквою. Тому замість слова «канонічність» було вжито термін «благодатність»².

У публікаціях УАПЦ в Україні ідея благодатності єпископату УАПЦ вперше була оприлюднена у часописі «Церква і Життя» за 1927 рік, де у першому числі цього журналу було надруковано трактат «В. Волинського», де він протиставляє ідею «канонічності єпископа» ідеї «благодатності єпископа»³. Досі не в'яяснено, хто писав під псевдонімом «В. Волинський» і випустив у волинському видавництві «На Варті» в 1926 р. брошуру під назвою «Походження Єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви»⁴.

Митрополит Василь Липківський в своїй «Історії...» висловив припущення про те, що цим автором міг бути прот. Петро Табінський, який у 1922-1924 рр. був настоятелем собору у м. Володимир-Волинському і був щирим прихильником ідей УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським.

Питання про авторство брошури, яка вийшла друком на підпольських землях Волині вже після вже після від'їзду Івана Теодоровича, але за зміс-

¹ Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 338.

² Там само. – С. 461.

³ Там само.

⁴ Походження Єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви. – «NA WARTI» (ON THE WATCH) – Ukrainian publishing association. Włodzimierz Wolynski. Poland. Друкарня Вассера у Володимирі, 1926. – 39 с.

том надзвичайно близької, місцями майже ідентичної, до його праці «Благодатність ієрархії...», є дуже цікавим. Більше того, Арсен Річинський, який мав безпосереднє відношення до діяльності видавництва «На Варті», де власне і було надруковано цю брошуру, також не вказує на її авторство і подає свій власний погляд на утворення УАПЦ, хоча використовує ті ж самі джерела, які вказано в цій анонімній публікації¹.

Ідею «благодатності єпископа» в розумінні ідеологів УАПЦ як протиставлення ідеї «канонічності єпископа» у Вселенській Православній Церкві з України приніс до США і Канади саме архієпископ Іван Теодорович. Головною тезою була та, що єпископат цієї церкви є не «канонічним», а «благодатним». Це і стало основою доктрини «благодатності єпископату», яка лягла в основу книги Івана Теодоровича (Філадельфія, 1941 р.).

Почасти, вже по переїзді на американський континент, цю книгу було доповнено відомостями з історії древньої Церкви. На відміну від пореволюційної України за кордоном цілком доступними виявилися публікації католицьких і протестантських дослідників церковних джерел цього періоду. Тому не дивно, що саме в США доповненням до написаного іще у Вінниці тексту книги для Івана Теодоровича стали тексти ранньохристиянських творів, зокрема «Дидахи» (II ст. н.е.), яку було віднайдено в подвір'ї церкви Святого Гробу в м. Константинополі грецьким митрополитом Нікомідійським Філофесом Врієннієм у 1873 р. у вигляді грецького рукопису 1056 р. (У 1883 р. цим же митрополитом текст було надруковано).

Судячи з власного коментаря Івана Теодоровича, з цим виданням він ознайомився вже в Америці. Теодорович зазначав, що «Будучи вже в Америці, я студював цей документ по праці «Ді Доктрин ов ді Твелв Апоселз» єпископа Артура Джона Мекліна, ДД. (Лондон 1922). Згідно з авторитетами, що їх названий автор приводить, час написання «Дидахи» припадає на 100 рік по Христі. Це є висновок д-ра Торнера. Д-р Сабатіє вказує навіть на дату: рік 50-й, с[еб]т[о] на дату перед посланнями Апостола Павла, але ця дата приймається з сумнівом»².

Праця Івана Теодоровича має свою специфіку. Він був відсутній в Києві впродовж 1917-1921 рр., коли розгорнулись основні події, які призвели до відокремлення радикально налаштованого українського духовенства і капеланів військових частин від єпископату Української Православної Церкви, яка утворилась в 1918 р. під час Всеукраїнського Собору і зберіга-

¹ Річинський А. Історичні й канонічні підстави української церковно-національної революції // Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. – Київ-Тернопіль: «ВОЛЯ», 2000. – С. 66-87.

² Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви). – Регенсбург, 1947. – С. 42. Далі посилання будуть здійснюватись тільки на це видання.

ла свою канонічну єдність з Московським патріархатом (з 1921 р. – у вигляді Українського Екзархату). Через це Теодорович не згадує ніяких подробиць цієї боротьби, як наприклад роблять це очевидці – Василь Потієнко або митрополит Василь Липківський¹. Він виносить вже готовий осуд з приводу «зради... єпископів московської Україні єрархії»².

Метою написання цієї книги для Івана Теодоровича було намагання підвести богословську основу під той акт пресвітерської хіротонії митрополита Київського і всієї України Василя Липківського, який було здійснено членами I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 23 жовтня 1921 р. в Києво-Софійському соборі: «Подана на початку цієї розвідки позиція мого розуміння акту Собору У.А.П.Ц. позиція, яку ця розвідка має на цілі захистити, є тут потрібна»³.

Шкода, що сам Іван Теодорович своє розуміння цього акту дотримав тільки до 1949 року...

Наприкінці книги Теодорович подав пояснення мети написання цієї книги як він її розумів у 1922 і 1941 рр.: «Однак цю розвідку я написав у свій час і тепер передрукую. Для кого? Не для тих, що святою вірою прийняли цей акт. Їм доказів не потрібно. Їм розвідка ця може бути хіба цікава, як даюча історичні аналоги до акту поставлення нашого єпископату, аналогії, які ми в багатстві знаходимо в житті Церкви перших віків християнства. Розвідка ця має на цілі розвіяти забобонність неканонічності, неблагодатності, ширену тими, хто не приймає нас і несеного нами слова Христового благовістя. Розвідка ця написана для тих, віра яких може бути слабою і шукаючою побічних потверджень правди, святости, благодатності і канонічності пастирства нашої Церкви»⁴.

Перевидання книги Івана Теодоровича «Благодатність єрархії У.А.П.Ц.» публікується із збереженням особливостей оригіналу (норм тогочасної української мови, русизмів («священник», «священнодіячі»), вживання великої літери, застарілих слів і виразів тощо).

Розбивку на абзаци опублікованого тексту в основному збережено, хоча іноді дуже великі абзаци було розбито на кілька невеликих для зручності читання.

В квадратних дужках курсивом позначено нумерацію сторінок оригіналу регензбурзького видання 1947 р., що дає можливість читачеві здійснювати цитування книги за первісним виданням.

В опублікованому варіанті праці Івана Теодоровича відсутня літера «і» (наприклад, в оригіналі надруковано: «іі» замість «її»). Очевидно, в тій типо-

¹ Митрополит Василь Липківський. Історія... – 181 с.

² Теодорович Іван, Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність єрархії У.А.П.Ц... – С. 17.

³ Там само. – С. 18.

⁴ Там само. – С. 102.

графії, яка знаходилась в післявоєнній Німеччині, був наявний тільки шрифт для друку російськомовних текстів. Тому при упорядкуванні публікації книжки «Благодатність єрархії» було поставлено літеру «і» скрізь, де це вимагається нормами українського правопису, але зберігає авторську стилістику.

Здебільшого збережено специфіку первісного варіанту, зокрема написання слів, які в оригіналі подані великими літерами. І. Теодорович писав з великої літери всі слова в назві «Український Церковно-Визвольний Рух». Іноді слова були надруковані і великими і малими літерами (наприклад: стор. 6 – «євангеліст Лука», стор. 7 – «Євангеліст Матвій», стор. 8 одночасно: «Апостоли» і, нижче, «апостоли»). Це також стосується написання терміну «Пастирський інститут Церкви», який в тексті книги надруковано і з великої і з малої літери. Упорядником уніфікації не робилося.

Вживання великих літер при передруці цілих речень і навіть абзаців залишено упорядником без змін в авторській редакції. Наприкінці книги з'являється авторське виділення частин тексту за допомогою курсиву. Упорядником такі особливості залишено без змін.

Написання слів за тогочасним правописом упорядником не уніфікувалося (наприклад: єрархія, християнство і т. ін.). Трапляються слова «намість» (в сенсі – замість), «видвигнено» (висунуто), пакт – пункт, мент – момент.

Трапляється вживання дефісу там, де за сучасним правописом він відсутній. У цих випадках упорядником було здійснено виправлення за сучасним правописом, а також було поставлено знак «тире» там, де його вимагають норми правопису. В тексті оригіналу Теодорович часто вживає двокрапку там, де за сучасними нормами її бути не повинно, при передруці упорядником правки не вносились. Помилки в тексті, які не несуть смислового значення і мають технічний характер, усунуто в тексті без застережень. Також виправлено очевидні помилки у прізвищах та географічних назвах.

Коментарі, що покликані пояснювати факти, події та біографічні відомості, висвітлювані в тексті книги «Благодатність єрархії...», позначені арабськими цифрами в квадратних дужках і подані після тексту книги. Примітки і коментарі, які подав у книзі сам Іван Теодорович, при упорядкуванні публікації було залишено без змін.

У книзі Іван Теодорович посилається на певні видання, список яких він подав в окремих переліках¹. Упорядником, по можливості, було введено систему посилань до сучасних вимог.

До кожного розділу книги Іваном Теодоровичем було подано перелік використаних джерел та літератури (стор. 70, 90 та ін. оригіналу). Але в оформленні цих посилань автор допустив деякі неточності, тому упоряд-

¹ Теодорович Іван, *Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність...* – С. 70, 90-91, 140-141.

ником було перевірено правильність посилань на вказані видання і внесено поправки згідно вимог до посилань на літературу, в т.ч. уточнено назви, місце і рік видання вказаних книг або періодичних видань.

Посилання на «Канони» та «Ухвали» Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору 14-30 жовтня 1921 р. було здійснено за останнім найбільш повним виданням матеріалів цього Собору, яке здійснив Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України у 1999 році¹.

Переклад іншомовних слів та виразів здійснено у текстуальних примітках. Сам Теодорович вказував в своїй книзі, що «Пишучи ці лекції на українському тайпрайтері і на стенелях, я не маю змоги подати латинські і грецькі тексти»². Але в останніх розділах (від стор. 121 оригіналу) є цитати, які надруковано латинським шрифтом, що свідчить про те, що вдалося якось здійснити набір літер латинськими літерами. В іншому місці він писав: «Я не маю змоги одбивати на машинці грецький текст, а тому подаю його нашими літерами. АГТ»³.

Упорядником відповідні цитати грецькою мовою було вставлено до тексту перевидання в квадратних дужках.

Недоречності у тексті, очевидні помилки (пропуски або подвоєння літер) усунені без застережень у текстуальних примітках.

До видання додається іменний покажчик. Укладання інших покажчиків упорядником не робилося з огляду на відносно невелику кількість установ та географічних назв. Необхідні пояснення і довідки вміщено до тексту коментарів.

Упорядник складає сердечну подяку за надані матеріали, документи, консультації наступним особам без допомоги яких це видання було б неповним:

митрополиту Переяславському-Хмельницькому й Бориспільському Української Православної Церкви Київського Патріархату, ректору Київської Православної Богословської Академії Димитрію (Рудюку),

архімандриту Єпіфанію (Думенку), керуючому справами Української Православної Церкви Київського Патріархату, завідувачому кафедрою філології Київської Православної Богословської Академії УПЦ КП за допомогою у перекладі грецькою мовою цитат з видання,

співробітнику бібліотеки Київської Православної Богословської Академії священику Павлу Мельнику за допомогу у пошуку бібліографічних відомостей,

¹ Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.

² Теодорович Іван, *Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді. Благодатність...* – С. 61.

³ Там само. – С. 78.

д.і.н., проф. Тюрменко Ірині Іванівні за надані консультації та матеріали з історії Української Греко-Православної Церкви в Канаді,

д.і.н., Білоконю Сергію Івановичу за можливість ознайомлення з рідкісними виданнями книги Івана Теодоровича в Україні,

к.і.н. Ковальчуку Михайлу за надані цінні інформації з історії української Дивізії Сірожупанників.

Ірина Преловська

... Зпоміж вождів Церкви
Провідників Її і владик,
Чи не на те на волі я,
Щоби голос Її чувся, не зник...

Так... На волі один, як той дзвін,
Що на дзвіниці з пожежи лишився...
Вірю, видко треба було,
Щоби він не впав, не розбився...

*Іоан Теодорович, Митрополит Канади та США.
Дзвони Святої Софії // Трилогія «У Велике невідоме». – Т. 1. – С. 7.*

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні з небуття воскресають імена талановитих та відданих наших діячів України, Української Автокефальної Православної Церкви, науковців, письменників, композиторів, диригентів та нашого многостраждального селянства. Ці наші мученики, про яких Советська влада забороняла згадувати майже століття, жорстоко карала тих, хто згадував їх, найстрашнішими на той час методами. Вони своє життя віддали своїй Матері-Україні, щоб вона була вільна і незалежна.

До цих постатей треба зачислити і нашого видатного Ієрарха-Богослова Івана (Іоана) Теодоровича, Архієпископа Подільського та Вінницького, а від січня 1924 року Божого – Канади та Північної (США) і Південної Америки. В тяжкі роки Відродження нашої Української Православної Церкви, 14 жовтня 1921 року Божого у Софійському соборі в Києві, відбулася одна з найвидатніших подій в історії нашого народу: Всеукраїнський Православний Церковний Собор, на якому відродилась Українська Автокефальна Православна Церква. Діячі українського православного Відродження відзначалися глибокою вірою, знанням Канонів і Правил Православної Церкви, надзвичайно високою мораллю та чеснотами.

30 жовтня 1921 року Божого на Соборі було висвячено на єпископів УАПЦ о. Івана Теодоровича, Олександра Ярещенка, о. Юрія Міхновського та прот. Степана Орлика. Протоієрей о. Іван Теодорович своїми промовами та виступами справив сильне враження на делегатів Собору. Вони розуміли, яку велику вагу і ролі Українська Церква відіграє для нашого глибоковіруючого народу і палали великою любовію до України і Її Відродження!

В часописі “Церква і Життя” було надруковано лист від 10 лютого 1922 р. від протоієрея Десятинної церкви в м. Новгороді Олександра

Уст'їнського. Він писав: На Україні сталася подія величезної ваги. Я торжествую і щиро радий всьому, що там сталося. В олександрійській церкві, в епоху переслідування Християн, стався подібний факт єпископської хиротонії священниками. священники, без всякого сумніву, мають благодать і можуть передавати Її іншим, тільки в меншій мірі по відношенню до єпископів. Наприклад, коли замість трьох єпископів взяли участь 12 священників; тоді міра напруження або міра благодаті Всесвятого Духа в тому і в другому випадку являються рівними. В Києві ж цей акт висвяти виповнено великою кількістю священників, які брали участь в хиромантії, плюс миряни, одержавши благодать в таїнстві миропомазання. Допущення мирян в участі хиротонії надає велику вагомість Собору, як примноження струму Божественної благодаті, вселяючої на голову висвячуваного. Треба взяти під увагу, що ніколи ще ні на одного єпископа стільки благодаті Божої ще не ізливалось, як на о. Липківського (переклад мій – В.К.).

Проїшов 1924 рік – рік великих змін та страждань. За два роки існування УАПЦерква нараховувала 30 єпископів, близько 2000 священників та парафій. У 1924-1926 рр. комуністичний режим розпочинає велике та нечуване в історії людства жорстоке знищення діячів Церкви, Єпископату, Духовенства та віруючого селянства.

Процес «Спілки визволення України», Голодомор 1932-1933 рр. та кривавий 1937 рік («єжовщина»). Майже всі Провідники церковного Відродження загинули мученицькою смертю. – Церква була ліквідована, але не вмерла. Особливо треба підкреслити, що рух Відродження не загинув. Він перейшов через океан на Канаду та США та інші заокеанські країни, завдячуючи Митрополитові Іоану Теодоровичу.

З огляду на тернистий шлях мого життя, я вимушений, не знаючи як довго я ще житиму, відкрити всі останні події, пов'язані з нашою Страдницею-Церквою – УАПЦ 1921 р. Б. і Її Відродженням, які Всевишній дав нам бути їх свідками та учасниками. Митрополитові Іоану Теодоровичу, перебуваючи в найкращій частині світу, у вільній країні США, нічого не загрозувало в житті та діяльності, – не так, як нашим батькам і діячам УАПЦеркви, а особливо Блаженної Пам'яті Митрополитові-Мученикові Василю Липківському і мільонам вірних, особливо нашого селянства.

Ми, діти їх, пережили і ті страшні часи в Україні, в роки 1924-1937рр., потім часи війни та панування німецької фашистської окупації, потім поневіряння в ДП-івських таборах і, нарешті, перебування в перші роки після прибуття у США. Нашим обов'язком було і є боронити нас, наших батьків, і всіх, хто відроджував УАПЦ 1921 р. Б., які згинули в катівнях НКВД, тюрмах, засланнях в холодному Сибіру, Соловецьких островах та у поневоленій Україні: Вінниці, в Лісовому Парку в Харкові, Полтаві, Житомирі,

Бківнянському лісі та Лук'янівському цвинтарі в Києві та майже по всіх містах України...

У Вільному Світі не легко було Іоану Теодоровичу через «неканонічну єпископську хіротонію» аж до початку Другої Світової Війни і її закінчення. Всім відомо, що згідно ялтинським домовленостям союзників, проти Німеччини було ухвалено вимогу Й. Сталіна: всіх радянських підданих силою репатріювати до СРСР. В той тяжкий час втікачі від примусової репатріації опинилися в трьох зонах – англійській, американській і французькій. Не легко було нам, східнякам, які за німецької окупації були ще й «унтерменшами», уникнути репатріації і пережити цей період. Всевишній допоміг нам ці тяжкі часи й переслідування пережити.

Під час війни разом з німецькими військами прийшли в Україну ієрархи т. зв. УАПЦ (Синодальної) з польських східних земель, які після Першої Світової війни були віддані Речі Посполитій, – Волині, Полісся, Поділля та Білорусії. Цю УАПЦ (Синодальну) очолював Митрополит Полікарп (Сікорський). По закінченню війни всі ієрархи УАПЦ (Синодальної) опинилися на Заході. В м. Мюнхені від 12 по 15 травня 1945 р. відбувся Надзвичайний Собор Єпископів УАПЦ (Синодальної), на якому були присутні 12 ієрархів цієї Церкви. Цим Собором було прийнято ухвалу наступного змісту: «Відкинути всі Ієрархію 1921 року, як недостойну їхньої благодаті, а єдиного Ієрарха цієї Церкви, предстоятеля УАПЦ в Америці архієпископа Іоана Теодоровича «пересвятити». А пересвятивши його самого, приєднати до складу єрархії 1942 року; призначити його обласним єпископом на Америку і доручити йому пересвятити священників його рукоположення» (правопис збережено – В.К.).

На цьому Соборі в м. Мюнхені було доручено єпископу Мстиславу (Скрипнику) перевести нову канонічну хіротонію. В Храмі свв. Костянтина і Єлени в м. Бронксі, штат Нью Йорк, 27 серпня 1949 р. Б. священник Іоан Теодорович був висвячений у сан Єпископа Митрополитом Пентаполіським Христофором та Архієпископом Вінніпегу та Канади Мстиславом...

Після війни, перебуваючи в таборі біля Мюнхена, наша родина нав'язала листування з Архієпископом Іоаном Теодоровичем. Одержавши відповідні папери в червні 1950 року, я, мама Віра та сестра Катерина вихали до США. Ми одержали листа від Архієпископа Іоана, в якому він запрошував одразу після приїзду до Н'ю Йорку приїхати до нього у м. Філадельфію. Нам було доручено персонально перевірити у Архієпископа Іоана Теодоровича чи дійсно то була «пересвята», а не «хиротезія», як він писав до Івана Гарашенка та до нас.

Мама Віра та сестра Катерина поїхали до Філадельфії на зустріч з Архієпископом Іоаном, а я був прийнятий на працю в Н'ю Йорку і з тої

причини не поїхав. В той час була Корейська війна і працю було знайти дуже тяжко. Мою сестру було прийнято до Колумбійського Університету, щоб отримати докторат із соціології, до того ж треба було утримувати і її і маму.

Архієпископ Іоан Теодорович приймав маму та сестру дуже тепло і щиро, оповідав їм, які тяжкі були перші роки, особливо після війни, через проблеми з прихильниками та членами УАПЦ (Синодальної) формації 1942 року на чолі з Митрополитом Полікарпом (Сікорським), митрополитом Іларіоном (Огієнком), Російською Православною Церквою, «своїми» політичними та громадськими діячами через його “неканонічну” хіротонію. Коли мама запитала його відносно пересвяти, то він переконав її, що «такої не було»... Повернувшись до Н'ю Йорка, мама та сестра написали і вислали листи з цією переконливою відповіддю до Європи, запевняючи, що «пересвяти не було», а була тільки хиротезія.

Я, маючи свої зв'язки, почав працювати, щоб одержати правдиві інформації у цій найбільш важливій та болючій справі і в квітні 1952 р. одержав фотокопію «Грамоти пересвяти...» 1949 р. З цього часу ми припинили свої зв'язки з Митрополитом Іоаном Теодоровичем та його родиною.

В 1964 р. Б. в м. Чікаго був Надзвичайний Собор УПЦеркви в США, присвячений 40-літтю приїзду архієпископа Іоана Теодоровича до США у 1924 р. Б., на якому були присутні всі Єпископи та Митрополит Іоан Теодорович. Мама та сестра були на Св. Літургії і пішли до цілування Хреста, яке уділяв Блаженніший Митрополит Іоан. Впізнавши їх, він був радий та питав про синів – Валентина і Тараса, запропонував зустрітися з усією родиною. Мама з сестрою запросили його до нашої оселі і ми з братом поїхали до Чікаго і привезли його до нас. Після короткого чаю з солодощами, ми всі сіли у вітальні і до 8-ої години ранку всі болючі питання обговорили. Відносно «пересвяти» було підтверджено Митрополитом Іоаном Теодоровичем, «що було домовлено і узгоднено з Архієпископом Мстиславом, що буде лише хіротезія, а не повна пересвята. І що Архієпископ Мстислав не дотримав угоду...».

Підсумовуючи все вище сказане, слід сказати, що Митрополит Іоан Теодорович, навіть прийнявши хіротезію, а тим більше повну пересвяту, довершив та приніс велику шкоду і образу Церкві-Мучениці – УАПЦ 1921 р. Б., до якої колись належав і після знищення якої як «...той дзвін, що на дзвіниці з пожежі лишився...»

21 лютого 2009 р.Б.
США

*Інженер Валентин Кохно,
церковно-громадський та політичний діяч*

ІВАН ТЕОДОРОВИЧ
Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді

**БЛАГОДАТНІСТЬ ЄРАРХІЇ У.А.П.Ц.
(УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ)**

Регенсбург
Року Божого 1947

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ¹

*«Я є двері: хто через
Мене увійде, спасеться»
(Іоана, 10:9)*

[*Стор. 3*] Національно-визвольні змагання Українського Народу (1917–1921 рр.), увічнені Великими актами політично-державного будівництва, увічнивши себе величавим актом і в сфері релігійно-церковній. В жовтні м[іся]ці 1921 р. у Києві, в Храмі Св. Софії, – свідкові усієї нашої історії, відбувся Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор, що довершив будівнотворчий процес відродження Св[ятої] Української Православної Автокефальної Церкви [1]. Годі бо, з вимог виключної історичної необхідності, в ім'я спасіння рідної Церкви, в ім'я збереження в Ній повноти Духа Святого, і ширено чином перших віків Християнства, свою національну ієрархію. Той акт, величний і хвилюючий, записаний кров'ю у книгу буття Українського Народу, в майбутньому стане золотою сторінкою історії Христової Церкви, а нині він, той акт, ще докладно не освітлений і для багатьох незрозумілий.

[*Стор. 4*] Випуск у світ книжки І. Теодоровича, Архієпископа У.А.П.Ц. на Американських землях «Благодатність Єрархії Української Автокефальної Православної Церкви», має своїм завданням дати те освітлення й розуміння. Автор книжки, учасник I Всеукраїнського Церковного Собору, живий свідок великих подій Церковного життя в Україні, глибоко й переконливо доводить – на підставі фактів із життя Першо-Християнської Церкви – Благодатність Ієрархії У.А.П.Ц., створеної на I-му Соборі.

Нехай ця книжка розвіє туман, нав'язаний ворогами У.А.П.Ц. довкола невмирущого акту її відродження! Нехай дасть читачеві розуміння того чину, що був кінцевою потребою в духовному пориві нашої нації за збереження одного з найдорожчих її скарбів, – Церкви! Нехай укріпить вона в серцях Православних Українців любов до Бога, до Св[ятої] Православної Української Церкви, до своєї многострадалної Вітчизни.

ВСТАНОВЛЕННЯ ЄРАРХІЇ В ЦЕРКВІ ГОСПОДОМ НАШИМ ІСУСОМ ХРИСТОМ. СВЯЩЕНСТВО ЄРАРХІЧНЕ І ОСОБИСТЕ

[*Стор. 5*] Син Божий, проповідуючи Своє Благовістя людям, ще в часі його перебування на землі, в видимим тілі Богочоловіка, встановив для віру-

¹ Цю анонімну передмову надруковано у виданні книги Іоана Теодоровича 1947 р. і передруковано в наступному перевиданні 1971 р. без змін.

ючих в Нього духовний провід. Він сам дав Своїй первісній Церкві перший інститут духовних пастирів, учителів вічних істин, освятителів великими тайнами Ним поданими Апостолів. Апостолат, обраний і посланий Христом Господом був первісним, зародковим інститутом духовних вождів – пастирів, яких Церква, по Божественній мислі її Засновника, потребувала.

Діяння Апостолів у Церкві мало бути продовженням діла Самого Христа – Верховного Пастиря Церкви. Діяння це мало бути потрійним: обов'язки Апостолів були в священстві, в учительстві, в пастирстві (в керуванні душами вірних, в керуванні цілою церквою).

Про обрання Апостолів Евангеліст Лука оповідає так: «Прикликав Син Божий учеників Своїх і, вибравши з них дванадцять, найменував їх апостолами». Далі слідує імена обраних і так найменованих. (Лк. 6:13–16). [Стор. 6] Господь вибрав дванадцять апостолів, як про це оповідає евангеліст Лука «зпосеред учеників Своїх». Це значить, Господь вибрав апостолів зпосеред тієї Церкви, що вже була заснувалася навколо її Божественного Учителя. По їх обранню, Господь далі вже звертав на них особливу увагу. Він їм часто пояснював зосібна те, про що народів взагалі говорив лише в приповідях. Він тоді говорив Апостолам: «Вам дано розуміти тайни Царства Божого, а їм не дано». (Мтв. 13:11). Господь готував Апостолів до будучого пастирства.

Первісна Церква Христова – те зернятко, з якого вона мала вирости і розповсюдитися по цілому світі – ще за часу життя Христа в тілі Богочоловіка і з Його волі отримала в Апостолаті Христа перший для неї пастирський інститут. В первісній Церкві Христовій в тому зеренці будучого розросту, Апостолат, по мислі Господа, мав бути тим завязком, зародком, з якого власне й починається проростання всякого зерна. Апостолат дійсно став зародком та осередком духовно-творчого і зростаючого життя Первісної Церкви.

На Тайній Вечері, що її Господь мав перед Своїми стражданнями, разом з дванадцятьма апостолами, Він їм сказав: «Не Ви Мене вибрали, а Я вибрав вас» (Іоан. 15:16). Лише Апостолам Господь дав заповідь нести людям Його благовістя, владу творити святі, Ним заповідані [Стор. 7] тайни та пасти Його стадо, с[еб] т[о] керувати як окремими душами на дорозі до Царства Божого, так і цілим устроєм Церкви, як колективу віруючих. Це все істини очевидні.

Це видно з того, що Господь обрав і найменував Апостолами (Післанцями – слово «Апостол» це означає) лише цих дванадцять [2]. Він їх виділив з Церкви, з громади Своїх численних учеників. Їм лише, як про це оповідає Евангеліст Матвій, Господь сказав: «Дана Мені всяка власть на небі й на землі. Йдіть же, навчайте всі народи, хрестячи їх во ім'я Отця, й Сина,

і Святого Духа, навчайте їх додержувати всього, що Я заповів вам; і ось Я з вами по всі дні, до кінця світу. Амінь». (Мтв. 18–20). Теж (Мрк. 16:15–18).

Встановлюючи тайну Святої Евхаристії, встановлюючи її для всієї Церкви, Син Божий раз звершив і подав її лише Своїм Апостолам. Заповіт Христа про цю тайну, заповіт, що стосується Церкви в цілому: «Оце чинить на мій спомин» (Лк. 22:1), ніколи всією Православною Церквою не розумівся, як право кожного члена Церкви на довершення цієї Св. Тайни. Це право з часів Апостолів належить лише священству Церкви (єпископам, священникам). Віруючі беруть участь в цій Св. Тайні лише їх вірою та їх молитвами.

Апостоли самі розуміли їх служення Церкві як таке, для якого їм дані особливі уповноваження. Ці уповноваження походили з їх [Стор. 8] особливого і безпосереднього обрання од самого Господа. Таке розуміння особливості їх покликання Апостоли виявляють у молитві перед обранням Матвія в круг Апостолів намість випавшого Юди Іскаріота: «Ти, Господи, що знаєш серця всіх, покажи одного з цих двох, которого обрав еси ПРИЙНЯТИ ДОЛЮ СЛУЖЕННЯ ЦЬОГО І АПОСТОЛЬСТВА¹, від котрого відступив Юда...» (Діян. 1:24–25). Апостоли в цій молитві говорять про особливу «долю служення цього і апостольства», долю, що подається через обрання од самого Господа.

З самого, так авторитетного характеру науки, що її апостоли подавали віруючим, далі, взагалі з їхньої праці видно, що вони в Первісній Церкві користали зо всієї повноти наданого їм авторитету. Вони були і вчителями, і священниками, і пастирями. («Священниками» – тут ужито в загальному розумінню прав священнодіяння Тайн Церкви). Апостоли завжди мислили, що такі права вони отримали од Господа.

Апостоли розуміли, що вони були обрані не від Церкви, яку Господь заснував, а від Самого Господа зпосеред тієї Первісної Церкви, що складалася з безпосередніх слухачів і учеників проповідуваного Христа Господа. Цю мисль ясно ПРОВОДИТЬ напр[иклад], Апостол Павел. Він запитує: «Як же проповідатимуть, коли не будуть послані?» (Рим. 10:15).

«Інших», пише той же Апостол, «поставив Бог у Церкві найперше апостолів... хіба всі апостоли [Стор. 9] хіба всі пророки, хіба всі учителі...?» (1 Кор. 12:28–29). Так міг писати лише Апостол, який дійсно знав, що він – «покликаний Апостол, вибраний на благовіствування Боже» (Рим. 1:1); «волею Божою Апостол» (2 Кор. 1:1), що отримав своє покликання «не від людей, і не через чоловіка, а через Ісуса Христа і Бога Отця, що воскресив Його з мертвих» (Гал. 1:1).

¹ Тут і далі збережено написання великими літерами як окремих слів так і цілих речень в оригінальному тексті у виданні 1947 р.

Згідно з покликанням од самого Господа, Апостоли вважали себе священнодіячами тайн Церкви. Про це так говорить за самого себе і за других Апостолів Апостол Павел: «Так нас нехай вважає чоловік, як слуг Христових і доморядників тайн Божих» (1 Кор. 4:1).

Апостоли не лише були самі «доморядники Тайн», вони, отримане ними од Христа Господа покликання, передавали другим, що ними ставали обрані. Апостоли в Церкві, того пастирського інституту в Церкві, що заснувався пізніше, були правдивим початком. Цей пастирський інститут в Церкві і тепер існує, як єрархічна сторона її організації.

Апостоли передовсім були учителі, що подавали віруючим освячуючі, на праведне життя наводючі, зміст цього життя освітлюючі Христові істини. Це годі й доводити. Самі послання Апостолів, їх навчальний тон, проповіднича праця всіх Апостолів, – все це поза всяким сумнівом свідчить, що Апостоли визнавали за собою право бути учителями.

[*Стор. 10*] Що Апостоли дійсно були пастирями, керівниками і окремих душ і цілих церков, проводу, авторитетові яких дійсно підлягали і віруючі, про це можуть свідчити хоч би такі слова Апостола Павла: «Я ж бо, не будши між вами тілом, а будши духом, ВЖЕ ПРИСУДИВ, яко будший між вами, щоби того, що так робить, в ім'я Господа нашого Ісуса Христа, видали такого сатані» (1 Коринт. 5:3–5). Тако ж: «Про милостиню ж для святих, як Я РОЗПОРЯДИВ у церквах Галатійських, так і ви робіть» (Кор. 16:1).

Особливо ж про авторитет апостольського пастирського проводу свідчать наступні слова цього ж Апостола Павла: «Тим то, не будши між вами, пишу, щоби, будши між вами, НЕ ЗРОБИВ БЕЗОЩАДНО ПО ВЛАСТІ, КОТРУ ДАВ МЕНІ ГОСПОДЬ...» (2 Коринт. 13:10).

Взагалі, як розуміли Апостоли їх відносини до Церкви, можливо, найкраще подане в цих словах: «Ми – Божі помічники, ви – Боже поле, Божа будівля» (1 Коринт. 3:9). Треба тут зауважити, що як це нам висвітлюють Діяння і Послання Апостолів, Апостоли ніде особливо не підкреслюють ОСОБИСТИХ прав на керування. Це керування вони здійснюють здебільшого в згоді з віруючими Церкви. Можна було б для всебічного висвітлення позиції Апостолату цього першого пастирського інституту Церкви, навести ще більше [*Стор. 11*] свідчень з Св. Письма, але, для цілей цієї розвідки, наведеного доволі.

На підставі поданого, ми можемо прийти до такого висновку: Єрархія в Церкві, цей інститут її пастирів, духовно-моральному авторитету якого вільно підлягають віруючі, заснована в Церкві і для Неї в Христовому Апостолаті. Цей Апостолат встановив Сам Верховний Будівничий Церкви – Господь наш Ісус Христос: Він обрав членів його. Господь встановив Апостолат в Церкві, не окремо від неї. Він вибрав Апостолів зпосеред Його

Первісної Церкви. Ця первісна ерархія Церкви не є відмінна од неї. Вона не понад Церквою, а В ЦЕРКВІ, як благодатний, творчий, керуючий осередок її життя. Вона (ця первісна ерархія) – серце в організмі Церкви, зародок в зерні її будучих зростань. Вона не існує окремо від Церкви, як і Церква без неї не може існувати.

Зерно не може без зародку проростати. Організм не може жити без серця. Знов же: і зародок, і серце організму не можуть діяти зокрема, бо силу діяння вони беруть з їх оточення, з їх сфери, що в них діють.

Ні на хвилину не можна мислити про ерархію в Церкві, як про щось од Церкви осібне. Не можна, наприклад, мислити, що ерархія Церкви, сама по собі, відокремлено від Церкви, є Божа [Стор. 12] установа, яка породила Церкву. Ні. Церква, як збір віруючих у Христа, ним же, Христом самим була заснована. І по цілі, і по благодатним дарам, що подані їй од Господа, вона – Божа установа. Це ЦЕРКВІ САМІЙ В ЇЇ ЕРАРХІЇ Господь доручив Його істини і благодатні сили. І Церкву, і ерархію в ній Господь сам заснував, коли обрав апостолів ЗПОСЕРЕД¹ Своєї Церкви, що її Він вже згорнув навколо Себе своїми навчаннями.

Не можна мислити, що Господь заснував лише Церкву, а Церква сама в порядку передоручення належних їй істин і благодатних дарів утворила свою ерархію. Ні. Зібрана навчаннями Господа Церква Ним же самим була збудована, сформована по принципу розподілу дарувань Св. Духа, з яких одні подаються кожному члену її, а другі, особливі, подаються членам її ерархії для цілей освячення, навчання та проводу Церкви. (1 Кор. 12:4–31). Церква не лише була започаткована, але й організована в головних своїх рисах Сином Божим. Щоби ясно розуміти тільки що поданий підсумок попередніх міркувань, треба пам'ятати, що той гурток Апостолів, який Син Божий обрав, який Його постійно оточував, не була Вся Церква, що її зібрав навколо Себе Господь, ще в часі Свого перебування з людьми в тілі Богочоловіка.

Апостолат не був зернятком [Стор. 13] ЦІЛОЇ ЦЕРКВИ, лише зернятком її ерархії. Не з апостолату виросла Церква, а зріст Церкви і її ерархії (Апостолату) походить від Христа Господа. Такі Господні вирази, як приклад] «хто Вас слухає, слухає Мене», «йдіть, навчайте», «хрестіть», «пасіть стадо мое», «гріхи відпускайте» ми не можемо відносити до всіх і кожного в Церкві. Ці веління дані ЦІЛІЙ Церкві, але цілій тому, що в ній вже був Апостолат, цей носій таких особливих в Церкві доручень. Вони дані ЦІЛІЙ Церкві, на чолі якої Господь вже поставив первісний інститут пасторів – Апостолат. Вони подані Церкві через цей Апостолат, вони дані ЦІЛІЙ ЦЕРКВІ, АЛЕ НЕ ВСІМ І КОЖНОМУ В НІЙ.

¹ Так в тексті.

Виконання учительних, священнодіючих, пастирських доручень, належить цілій Церкві, в тім розумінню, що такі функції завжди в ній, в Церкві, ніколи поза нею. Таке виконання в Церкві, належить їй як єдиному духовному організму, звязаному певним спільним духовним життям, але довершується таке виконання лише через єрархію Церкви, зерном якої на початках став Апостолат Христа. Функції ж єрархії Церкви, як носія благодатних сил та дарувань даних Церкві нерозривно звязані з цілим організмом Церкви. Тисячі народу приходили почути слів Господа Христа. Без сумніву, з цих тисяч [Стор. 14] були сотні увірувавших в Нього.

Як ми вже бачили, Господь вибрав Апостолів зпосеред віруючих в Нього. (Лк. 6:13). Треба було великої громади віруючих, щоби обрати зпосеред їх сімдесят¹ учеників, що мали бути наділені особливими дорученнями та уповноваженнями, як це дісно було (Лк. 10:2–10). Про те, що число увірувавших у Христа, число членів Первісної Церкви далеко виходило поза дванадцять і сімдесят, про це нам оповідає Євангелист Лука в книзі Діянь Апостолів: «І ставши тими днями Петр посеред учеників, було ж число імен укупі до ста двадцяти» (Діянь 1:15). Стільки їх зібралось тоді на сходинах Церкви в самому Єрусалимі і то в часі, коли фарисеї і садукеї переслідували віруючих у Христа. Таких віруючих, треба думати, було чимало і в інших місцях, в яких Господь проповідував.

Подане веде нас до признання, що Церква в повному складі її організації, с[еб] т[о] як пастирі і вівці, така Церква була зерном дальших розростань. Такою Церкву лишив Господь відходяючи од нас в своїм Вознесенню. Не єрархія покликала Церкву до життя, не Апостолат Первісної Церкви її започаткував, як також не Церква витворила Апостолат, чи то єрархію, а обоє: і Апостолат (Єрархія) і Церква – встановлені їх Божественним Засновником – Христом.

Історія розвитку життя Церкви подає нам [Стор. 15] два протилежних напрямки відхилень від єдино-правдивого погляду на стан єрархії в Церкві. З одного [боку] це відхилення визначається в необмеженім збільшенню значіння і ролі єрархії в Церкві, збільшення того значіння за рахунок прав вірних. Це явище помітне в історії Західної (Римо-католицької) і Східної (Греко-православної) Церков. З другого боку стремління уявляти єрархію Церкви, як установи її самої, витворену самою Церквою. Це явище характерне для більшости протестантських ісповідань. В розумінню цих ісповідань все те, що в Св. Письмі Нового Завіту говорить про особливі доручення і благодатні дарування єрархії Церкви, все це в ісповіданнях, заступники їх намагаються прикладати до всіх і кожного в Церкві і в такому розумінню – до Церкви цілої.

¹ Так в тексті.

Згідно з такими нахилами і Апостолат Христа в крайніх протестантських ісповіданнях часто розглядається не як Божа установа в Церкві, а як початок, зародок всієї Церкви в цілому. Така позиція розуміння дає змогу заступникам цього погляду відносити до Церкви взагалі, себто до всіх і кожного в ній, ті особливі доручення, які Господь давав лише Апостолам. Заступники таких протестантських поглядів в основу їх думання ложать¹ припущення, що Син Божий лишив Церкву зовсім, навіть в головних рисах, незорганізованою, припущення, яке не може бути оправданим при [Стор. 16] вдумливій аналізі Св. Євангелій. Ерархію Церкви ці погляди так зводять до явища, що витворене вже самою Церквою в історичних процесах її життя. Таке розуміння відмовляє ерархії особливих од Христа Самого доручень пастирства, священства, учительства і особливих благодатних дарувань Св. Духа для несення таких доручень.

Означити ці, чисто протестантські тенденції в поглядах на ерархію Церкви і одмежуватися од них, в моїм переконанню, необхідно. Необхідно, бо є дуже можливим, що акт відновлення повноти ерархічного устрою Православної Церкви, акт довершений Українською Автокефальною Православною Церквою, на її [Першому] Всеукраїнському Православному Соборі в м[ісяці] жовтні 1921-го року, може знаходити у осіб не досить ознайомлених з ерархічними питаннями Церкви інтерпретацію неправославну, а наближену до протестантських, тільки що наведених поглядів.

Ми вважаємо за потрібне підкреслити: Акт Собору 1921 року НЕ Є ЧИНОМ ВІДНОВЛЕННЯ ЕРАРХІЇ НАШОЇ ЦЕРКВИ, як його часто помилково називають. Цей чин Є ВІДНОВЛЕННЯ ПОВНОТИ ПРИЙНЯТОГО ДАВНЬОЮ, ІСТОРИЧНОЮ ТРАДИЦІЄЮ ЕРАРХІЧНОГО УСТРОЮ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.

Ерархія в Українській Автокефальній Православній Церкві часу 1921-го року була. Її відновлювати не було потреби. Церква і тоді [Стор. 17] жила повнотою її життя, тією повнотою, що Церкві Господом Христом: Церква і тоді складалася з пастирів і пастви, з канонічних носіїв пастирських, священнодіючих і учительних доручень Господа, що були дані Церкві в Апостолаті Христа, як і віруючих в спасаючі істини Церкви.

В цім 1921-м році, У.А.П.Ц. потрібно було лише надати традиційну в Православних Церквах повноту устрою. Це вимагало відновлення в існуючій каноничній, преемственій (сукцесійній) Української Православної Церкви єпископської функції, що була Церквою на час втрачена через зраду їй єпископів московської на Україні ерархії.

Акт Собору У.А.П.Ц. 1921-го року не лише, як пізніш побачимо, вповні виправдується історією перших віків Церкви, він також православний.

¹ Так в тексті.

Акт цей не порушує прийнятого у Вселенській Православній Церкві погляду на єрархію Церкви, як на установу дану Церкві в Апостолаті Самим Господом Христом, установу освячену і збагачену в вищі дарування зшестям Святого Духа в день П'ятидесятниці. Ця Божа установа в Церкві, що її першими членами були Апостоли, вона поступово, через покоління дійшла до нашої Церкви і в ній захоронилася.

Перед єрархією нашої Церкви в 1921-му році стало лише завдання: В інтересах повноти єрархічного устрою Церкви, як Православної, відновити в [Стор. 18] ній функцію роздавання благодатних єрархічних дарів – функцію єпископства. Відновлення цієї потрібної в життю Православної Церкви функції було довершене через положення рук присутньої на Соборі 1921-го року єрархії її – священства.

Історично акт цей в історії Вселенської Православної Церкви не новий, а такий, ЩО ВІКАМИ ІСНУВАВ І ПРАКТИКУВАВСЯ, ЯК КАНОНІЧНА УСТАНОВА ОДНОЇ З НАЙСЛАВНІШИХ ЦЕРКОВ ПЕРШИХ ВІКІВ ХРИСТІАНСТВА – ЦЕРКВИ АЛЕКСАНДРІЙСЬКОЇ [3], ЦЕРКВИ ОРИГЕНА [4], ВЕЛИКОГО УЧИТЕЛЯ ЦЕРКВИ АТАНАСІЯ, ВЕЛИКОГО ПОБОРНИКА АРІАНСТВА ЗА ВІРУ ПРАВОСЛАВНУ [5].

Подана на початку цієї розвідки позиція мого розуміння акту Собору У.А.П.Ц. позиція, яку ця розвідка має на цілі захистити, є тут потрібна. Вона потрібна тут, на самім початку тому, що з самого початку до кінця я хочу стояти в захисті розумінь нашої Церкви на ґрунті чисто православному. Матеріалу, який освітлює єрархічний устрій Церкви, при бажанню, можна знайти гори.

Але цей матеріал часто з джерел нам чужих, протестантських і тому я його свідомо оминаю. Я так роблю тому, що, в моім розумінню, наша Українська Церква ніколи не ухвалювала зходити з православних позицій релігійного мислення. Вона була Православною і такою лишилася й далі по акті Собору 1921-го року.

[Стор. 19] Як же зауважено й пояснено, самий термін «відновлення єрархії» в моім розумінню невідповідний, хоч він сам став масово поширений. Цей помилковий термін «відновлення єрархії» може повести до дальших, ще більш неправославного розуміння віддалених поглядів.

У Церкві може зродитися, на підставі помилкових тверджень, погляд, що єрархія Української Автокефальної Православної Церкви як «відновлена», «створена самою Церквою на її Соборі», вже в самій Церкві має джерело свого походження. Це був би погляд не православний, а крайне¹ протестантський.

Українська Православна Церква, в моім розумінню, так не мислить, не може мислити, лишаючись на православному ґрунті. Вона, як Церква

¹ Так в тексті.

Православна, мислить, що її ерархія безперервним преемстві (сукцесії) походить од Апостолату Христа, од нього отримала і в життя своєї Церкви благодать Святого Духа. Цієї благодати вона ніколи не тратила.

Будучи короткий час без єпископів, Церква лише в тім короткім періоді без потрібної в ерархічнім життю її функції подавання НАЛЕЖНИХ ЙІ ЗАВЖДИ І БЕЗПЕРЕРИВНО благодати Святого Духа. Цю функцію – єпископство – Церква в собі відновила. Що єпископство є певна функція в життю Церкви, що так єпископство дійсно розумілося в первісні, формативні віки християнства, про це буде мова далі.

[*Стор. 20*] До сього часу ми мали на думці священство цілої Церкви, с[еб] т[о] ерархію Церкви. На думці ми також мали особливі благодатні дари, що в шестю Святого Духа були дані первісному пастирському інституту Церкви – Апостолату Христа. Приведені нами до сього часу думці підводять до потреби вглянути в зміст священства індивідуального, того, що належить кожному і кожний з нас, відроджених Св. Хрещенням у Христі. Отже, нашою дальшою темою стає священство, до якого кожен і кожна з вірних покликані. На питанні про таке персональне священство треба також спинитися й тому, бо в нашому мисленні можливий знов схил на протестантські стежки, од якого треба себе берегти, коли ми хочемо захоронити в чистоті нашу віру, наше розуміння істини.

В протестантських колах є й така теорія, що священство Церкви (ерархія) формується в життю її на принципі передоручення громадою віруючих прав і дарувань особистого священства певній довірній особі.

В наслідку такого передоручення, довірена особа отримує і права і багатство духовних дарувань од віруючих од громади їх, од Церкви, як од колективу, таких передоручаючих. По вказаній причині зупинка на питанні особистого священства, на розумінню його – потрібна.

Про священство особисте в Св. Письмі ми знаходимо такі слова: «І самі» (це говориться [*Стор. 21*] до всіх без різниці віруючих) «яко живе каміння, будуйте дім духовний, священство святе (з грецької мови: «ієратевма агіон») [«ιєράτευμα ἁγίων»]), щоби приношено духовні жертви, любоприємні Богові через Ісуса Христа». (1 Петр. 2:5). Далі ж: «Ви ж – рід вибраний, царське священство (грецький текст: «василіон ієратевма»), нарід святий, люде прибрані¹, щоби звіщали чесноти Покликавшого вас із темряви у дивне своє світло (Там же, стр. 9)².

Також в Одкровенню: «І зробив нас царями і священниками Богові і Отцеві Свойому» (Одкр. 1:6). Апостол Павел, в перших рядках своїх листів до Римлян та Коринтян уживає виразу: «Покликані святі» (Рим. 1:7;

¹ Так в тексті.

² Примітка І. Теодоровича.

1. Кор. 1:2). Він таким виразом засвоює священство-святість¹, як особисті прикмети, властиві кожному і кожній, що дійсно увірували у Христа і живуть Ним.

Цей же Апостол дає й пояснення, чому він засвоює дійсним членам Христової Церкви таке найменування, такі властивості: «Коли розчина свята, то й наміс (тісто), коли корінь свят, то й віття» (Рим. 11:16). Розчина, що на ній уростає тісто життя віруючого, корінь з якого воно росте, по думці Апостола – Христос.

В тільки що приведеному посланню до Римлян Апостол висвітлює мету, ціль персонального, в кожному і в кожній з нас священства; особистого священства в тому, щоби ми, кожен і кожна з нас, зусиллям всіх наших сил, цілим напрямком нашого поступовання [Стор. 22] та ставлення до всього, творили з самого нашого життя, зо всіх сил та здібностей даних нам постійне діло нашого жертвування себе Господові. В тім сенсі ми – священники, що покликані самим життям приносити Господові найсвятішу жертву, на яку ми лише можемо здобутися. Апостол Павел говорить про це так: «Тож благаю вас, браття, щедротами Божими, представляйте тіла ваші, як жертву живу, святу, угодну Богові» (Рим. 12:1).

Виконуючи цей заповіт Апостола, подаючи своє тіло, все в ньому Богові, «як жертву святу, живу і угодну» ми таким наставленням нашого життя стаємо кожен і кожна, як священники перед Богом, священники на окремому в кожному з нас жертівнику перед Богом, а жертівник цей – наше серце, наш розум, всі наші почування й мислі.

Так наставляючи життя і тримаючи таке наставлення в мислі, в слові, в чині, ми життям цілим приносимо Богові жертву. Так ми – священники перед Богом, кожен і кожна в самому (самій) собі, бо суть священничого діяння – принесення жертви. Так Богові ми приносимо в жертву ціле наше життя.

Згадуючи приведені вже слова Апостола Іоана з Одкровення – «І зробив нас царями і священниками Богові і Отцеві Свойому» (Апостол тут говорить про Христа), ми до перше сказаного додамо, що так, цілим життям приносячи² жертву Господеві, ми стаємо в духовнім [Стор. 23] і найбільш шляхетнім сенсі царями всієї природи і в нас, і навколо, бо ми підпорядковуємо її вищим цілям і в нашому взнесенню³ до горніх висот Отця, підносимо й її на царственный щабель можливих наближень до трону Царя Всесвіту. Це в такому розумінню ми – «і царі, і священники» (Одкр. 1:6). Корочче⁴ висловлюючись, а власне словами Апостола Петра, ми в такому сенсі «царственне священство» (1 Петр. 2:9).

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

³ Так в тексті.

⁴ Так в тексті.

Священниче і царське діяння кожного і кожної з нас в собі твориться і може творитися у власному кожного і кожної з нас храмі, храмі індивідуального тіла, окремих для кожного і кожної обставин життя. Тіло, в такому розумінню, при такому наставленню дійсно говорить: «Хиба не знаєте, що тіло ваше – храм Духа Святого, що (живе) в вас, Которого маєте од Бога і ви не свої [с[еб] т[о] не належите лише собі» (1 Кор. 6:19).

Треба точно розуміти і таке розуміння утвердити, а власне: Вказане і розкрите священне діяння кожного з нас, та кожної з нас, його (її) як священника перед Господом, як царя над природою, царя що її перемагає і її взносить, таке діяння є завжди суто персональне. Таке діяння може мати об'єктом його приложень лише власну персональність і її індивідуальні обставини. Діяння це може творитися лише у власному храмі Духа Святого.

[*Стор. 24*] Ріжниця священничого діяння церковної єрархії, що започаткувалася для цілої Церкви в Апостолаті Христа од священного діяння суто персонального в тому й полягає, що священство церковної єрархії має об'єктом приложення всю Церкву, всю громаду вірних. І для того власне Апостолат Христа, цю первісну єрархію Церкви було виділено з неї і дано їй особливі доручення та благодатні дарування понести ці доручення.

В порядку генези благодатних сил, потрібних для священничого і царського діяння кожному і кожній з нас, священство особисте отримує свої благодатні сили в тайнах Церкви од священства всецерковного – єрархії. Слово Боже про це говорить так: «(Віруючі) збудовані на підвалинах апостолів і пророків, а накутній (основний) камінь – сам Ісус Христос, на котрому вся будова, докупи споєна¹, росте в церкву святу в Господі, на ньому і ви збудовуєтеся (НА ПІДВАЛИНІ АПОСТОЛІВ І ПРОРОКІВ, як про це раніш сказано)» (Еф. 2:20–22).

Зо слів Апостола видно, що в його розумінню віруючі збудовуються на підвалині апостолів і пророків, а не навпаки: апостоли й пророки збудовані на підвалині віруючих. Звичайно: основним камнем будови Апостол вважає Господа Христа.

Для ясности нашої позиції розуміння священства, нам треба було спинитися на питаннях [*Стор. 25*] зв'язаних з священством особистим, індивідуальним. Вияснивши це ми можемо тепер перейти до потрібних нам і оправданих нашими вгляненнями висновків. Вони будуть такі:

ЄРАРХІЯ У. А. П. Ц.

1. Члени Єрархії Церкви отримують належні їм служіння в Церкві благодатні (харизматичні) дарування по молитвах і вірі цілої Церкви, безпосередньо од завжди перебуваючого в ній її Божественного Голови і Будів-

¹ Так в тексті.

ничого – Господа Христа. Ці благодатні, властиві і належні лише Єрархії Церкви дарування подаються членами єрархії не окремо від неї, а в тісному, органічному єднанню з цілою Церквою, корочче¹ в самій Церкві. Зародок, з якого починається проростання зерна, має силу і змогу проростати дану йому самому, але енергії для такого проростання такий зародок бере з цілого зерна. Серце в його життєдавчій биттю також отримує енергії для свого функціонування з цілого організму. Єрархія в цілій Церкві – зародок в зерні, серце в організмі.

2. Благодатні дарування особистого священства кожен і кожна з вірних отримують в церкві, по молитвах і вірі її, од її Голови і [Стор. 26] Господа – Сина Божого через Єрархію Церкви і мають приложення лише індивідуальні.

3. Походження єрархії Церкви дорогою передоручень віруючими Церкви належних їм благодатних дарувань особистого священства, передоручень певним обраним особам по принципу концентрації віруючими їх особистих благодатних дарувань на таких особах, такі походження Єрархії, згідно з вірою Вселенського Православ'я, ми признаємо неможливим і неоправданим, коли мати на увазі євангельську історію започаткування в Церкві її Єрархії од Самого Господа Христа.

4. Походження Єрархії Церкви од неї самої, од колективу віруючих, в тільки що поданому сенсі передоручень та концентрації, ми признаємо за неможливе тому, що окремі вірні Церкви, які мають благодатно-священничі дарування лише характеру особистого, лише для приложення в самих собі, не мають змоги вийти з цими благодатними даруваннями поза межі своєї індивідуальності, передавати ці особисті благодатні дарування другим і масово концентрувати їх на певних особах.

5. Право і сила освячувати вірних в тайнах Церкви належить лише Єрархії Церкви, тій Єрархії, що веде своє буття од Апостолату Христа, од Апостолату, якому Господь і Оснуватель Церкви дав особливі доручення пастирства, священства. учительства і дав також, відповідні до тих доручень в Шестю Святого [Стор. 27] Духа благодатні (харизматичні) дарування, особливі, виходячі поза межі індивідуальних благодатних дарувань, що належать кожному і кожній з віруючих.

6. Освячення вірних Церкви в її тайнах, священнодіянням її Єрархії, також не твориться шляхом передоручень вірним того, що належить Єрархії Церкви, а кожен раз отримується по вірі Церкви, по молитвах Церкви разом з її Єрархією од Голови Церкви Сина Божого, Господа Христа, дія-

¹ Так в тексті.

ням Духа Святого, благословенням Бога Отця. Так отримуване од Голови Церкви освячення її членів подається їм в священних актах Тайн Церкви, яких довершує Єрархія Церкви.

7. Так звана «сукцесія, чи «преємство» віками здійснилося і тепер здійснюється в життю Церкви цілим її пастирським інститутом, а не лише представниками одної функції діяння цього пастирського інституту, представниками функції єпископства, бо ця функція не определена окремо і виключно волею Оснувателя Церкви, а історично виникла з потреб і завдань діяння в Церкві її пастирського інституту.

8. «Сукцесія», «преємство» в розумінню, **ЩО ПЕВНИМ ЧЛЕНАМ ЄРАРХІЇ – ЕПИСКОПАМ – ПОВСЯКЧАСНО НАЛЕЖИТЬ СИЛА ОСВЯЧЕННЯ, ЯКУ ВОНИ ЧЕРЕЗ ПОКЛАДАННЯ РУК «ПЕРЕДОРУЧАЮТЬ»,** така доктрина – неправославна і погибельна, бо **ВОНА ВИКЛЮЧАЄ [Стор. 28] БОГА – ЕДИНОГО ОСВЯТИТЕЛЯ.** Положення рук на голову поставляемого є символ освячення, обдаровання благодатними дарами, **АЛЕ НЕ ОД ПОСВЯЧУЮЧОГО ЕПИСКОПА ПО ПРИНЦІПУ ПЕРЕДОРУЧЕННЯ, ОД БОГА ОТЦЯ ЙОГО БЛАГОСЛОВЕННЯМ ОД СИНА БОЖОГО, ХРИСТА, ЙОГО ПРОСВІТЛЕННЯМ, ОД ДУХА СВЯТОГО ОСВЯЧЕННЯМ.** Це отримується по вірі і по молитвах цілої Церкви – всіх членів її з Єрархією в священному акті тайни, якого довершує Єрархія в Церкві, в єднанню з нею.

9. «Сукцесія», «преємство», як доктрина, що благодать Св. Духа, яка була отримана Апостолами Христа в день Пятидесятниці, вже далі може лише «передоручатися», – така доктрина її розумінням груба, виключаюча повсякчасне діяння в Церкві Бога Отця всіх до Себе ведучого, Бога Сина – просвітлюючого, Бога Духа Святого – освячуючого. Таке грубе розуміння негідне істини Вселенського Православ'я. «Благодать», «харизма», як про це свідчить значіння цих термінів, є завжди Божий дар, дар Божої ласки, Божої любови. Дар цей подається по молитвах Церкви, в священному акті визначеного для такої функції подавання члена Єрархії Церкви, але цей дар Божої ласки ніколи не знаходиться під нашою повною контролею. Він завжди дар Божої любови. Думати інакше, це значило б допускати, що ми можемо взяти під контроль [Стор. 29] діяння Божої волі, Божої ласки. Думати так, це важитися на кощунну і погубну узурпацію

10. Подаючи ці висновки, ми, в довіррю до святости перейденої Православ'єм дороги, далі будемо вглядатися в цю дорогу минулого Церкви. Ми певні, що таке вглянення дасть повне виправдання акту Собору нашої Церкви з 1921-го року, акту, що в хвилину потреби відновив у пастирським інституті Церкви повноту його єрархічних функцій. Метод вглянень та доведень, який в наступному ми маємо намір засвоїти, буде історичний.

МОСКОВСЬКИЙ ЄПИСКОПАТ НА УКРАЇНІ. ХАРАКТЕР І ТАКТИКА ЙОГО

З факту встановлення єрархії в Церкві безпосередньо волею самого Сина Божого, з факту її непереривності в Церкві у всі минулі віки життя Церкви, з цього факту єпископат Московської Патріяршої Церкви на Україні робив певні висновки, якими намагався побороти і здушити Український Церковно-Визвольний Рух.

Непереривність єрархії в Церкві, як Божої [Стор. 30] в ній установи, ту непереривність що ВІДНОСИТЬСЯ ДО ІНСТИТУТУ ПАСТИРІВ ЦЕРКВИ В ЦІЛОМУ, інститут, що є дійсним наступником Апостолату Первісної Церкви, згаданий єпископат Московської єрархії, в своїй інтерпретації, відносив лише до себе, до єпископату.

Представники московського єпископату на Україні в їх інтересах завжди старанно обминали факт, що єпископат Церкви ніколи не був джерелом повстання єрархії Церкви, а навпаки, цей єпископат сам виділівся, сформувався в цім всецерковнім пастирським інституті, який повстав з Апостолату Христа. Як далі ми побачимо, єпископат Церкви виділівся в загальній праці пастирського інституту Церкви, як потрібна функція, окрема функція такої праці.

Первісно єпископат не був у виключній позиції над іншими членами пастирського інституту, над пресвітерами. Навіть виділення єпископату, як окремої функції пастирського інституту, на початках було зовсім непримітним. Рання первісна Церква не знає розрізнення поміж термінами «єпископ», «пресвітер». Певні історичні умови і процеси допомогли цій, на початку лише функції діяння затвердити себе на чільнім місці в згаданім пастирським інституті Церкви. Мова тут про єпископську функцію праці в пастирському інституті, функцію, що пізніш перевела себе на стан окремої степені священства.

[Стор. 31] Ідеологія керування масами в Римо-Візантійській імперії, як і пізніш в імперії Російській знала лише спосіб автократії, самодержавства одиниць. Ідеї колективного керування колективного керування ще в тім часі не були відомі, ніде не практикувалися. Церква в її організації, в її способах керування була вірним відбитком поглядів тієї доби. Хоч в певні часи Церква мала собори, мала навіть Апостольський Собор, однак постійне керування зосередилося в руках одиниць. В Церкві на чільне керуюче місце було видвигнуто¹ єпископів.

Це видвигнення єпископату в Церкві є чисто історичний процес, викликаний потребами життя і умовинами тодішніх розумінь. Єпископат в Церкві не є настановлений волею Господа, а витворений процесами життя самої Церкви.

¹ Так в тексті.

Ідентифікація апостолів з єпископами не є оправдана. Первісна Церква такого не знала. Як ми далі побачимо, для апостолів термін «єпископ» і «пресвітер» були однозначні і де-які апостоли себе називали таки пресвітерами.

До сказаного про умовини, що видвигнули єпископську функцію в Церкві на чільне місце порядкування в ній можна додати й те, що таке видвигнення сталося не стільки по волі Церкви, скільки по волі імператорів, колись римо-візантійських, пізніш російських. Влада імператорів була чи не найбільшим чинником, який спричинився до того, що [Стор. 32] єпископська (на початках) функція, пізніш скристалізувалася в окрему ступінь священства. Імператори природньо хтіли мати в державному життю давніх часів, як і часів не так від нас віддалених, Церкву, яка була б могутнім державним фактором, збудованою на зразок держави. Цілком природньо, що влада держави, дбаючи про спокій в ній, подбала про адміністрацію Церкви, і надала єпископству це чільне місце, на якому його ми тепер знаходимо.

Ми спинилися на вказанню, що єпископат в Церкві повстав історичними дорогами для того, щоби ясно розуміти, що те, що повставало історично, що сама Церква запроваджувала в життя, чи в Церкву запроваджували інші чинники, що запроваджувалося завжди з мотивів догідности, це саме й тепер підлягає потрібним змінам в інтересах тої догідности, коли цього справа вимагатиме.

В ерархії Церкви є сторона вічна, Богом дана, волею Сина Божого определена, але й є сторона історично набута, що не має рис Божого встановлення. Апостолат Христа і пастирський інститут Церкви в цілому, що походить з того Апостолату, походить також з Божого встановлення, але єпископат в цім пастирськім інституті, пресвітерство в ньому, – це все функції праці його, які самі люди в віках життя настановили.

Система монократичного єпископату в Церкві¹ [Стор. 33], єпископату, що лише себе став вважати носієм безпереривности пастирського, Богом настановленого інституту в Церкві, ця система, наростаючи віками, знайшла і в нас в Україні, в московськім єпископаті, своє особливо підкреслене завершення. Воно є особливо підкресленим, загостреним тому, бо цей московський єпископат на Україні, будучи зовсім чужим Церкві, як збору віруючих, чужим національно, також ідеологічно спираючись на традиції віків, а практично на державну владу (московський царизм) взяв на себе неприродні завдання бути здушуючою, нищівною силою для всякого природнього прояву самобутности і окремішности нашої Церкви.

¹ Далі в тесті видання 1947 р. окремою нумерованою сторінкою нестандартного формату вміщено фото Софії Київської 1920-х рр.

Організація цього апарату придушення природних потягнень Української Церкви до виявлення своєї церковно-національної самобутності вповні відповідала цілям такого апарату. Органічний зв'язок архипастиря і Церкви був зовсім знищений. Право всецерковного обрання архипастирів, право, що так довго трималося в нашій свободолобній Церкві, було затоптане і стало майже забутим. Невеличка кількість одиниць, од Церкви відірваних, од Церкви незалежних, але поставлених бути всевладними володарями над Церквою, підбиралася шляхом наказів з гори, од імператора (московського).

В призначенню цих всевладних в Церкві одиниць діяв завжди лише один мотив. Це не був мотив інтересів і потреб [Стор. 34] самої Церкви, а мотив державних, імперіалістичних московських міркувань і потреб. Прийняття подвигу пастирства по заповітах Христа, любовне і жертвенне з боку самого пастиря, прийняття такого пастирства довірливе з боку мас Церкви зникло.

Москва і її царат цинічно і коштунно зловживали святим ділом Христа і його дорученнями. Їм не ходило про несення Христового благовістя передовсім, а про змосковлення нашої Церкви і народу. Історія [панування] московського єпископату над українською Церквою є найнижча деградація, цинічна деградація святощів поданих Церкві Христом Господом в установленню пастирів для неї.

Висловлюючи цей наш погляд на позицію, на діло московського єпископату над Українською Церквою, ми тим не хочемо осуджувати всіх без різниці членів того єпископату на нашій землі. Московський єпископат на Україні мав чимало в минулому світлих представників, які щиро хотіли жертвенно віддавати себе на служіння Христовій Церкві.

Однак, темний, поліційно-політичний мотив, що завжди «з необхідності» та «по царському указу» був підложжям їхньої діяльності, цей мотив у ґрунті нищив всякі можливі святі заміри.

Духовна деградація представників московського єпископату над Українською Церквою повністю розкрилася в часах церковно-національного пробудження українських віруючих [Стор. 35] мас, в часах розросту українських церковно-визвольних змагань. Так мусіло статися не тому, що в цей час, можливо, були єпископи нищого¹ типу, а тому, що вікова система московського царату і його висланців-єпископів, що були породжені українськими церковними змаганнями, викликали таку потребу. Єпископат московських висланців до Української Церкви в зустрічі з вказаними змаганнями розкрив вповні його призначення і діяв згідно з його природою.

Який же дійсно був, у головному, характер московського єпископату на Україні? Як вже було сказано, царські укази дали змогу групі чужих Церк-

¹ Так в тексті.

ві людей затвердитися на верхах церковного керування. Ця група, завдяки властивостям її підбору, її цілей, вже були вказані, набула рис замкненої в самій собі касті.

В великім часі, коли українська нація стала творити нову та рідну їй дорогу у всіх галузях життя, визвольно-творчий процес перенісся також в царину церковного життя.

Замкнена в собі каста московських єпископів-монахів, далеко від живого життя взагалі, а також чужа нашій українській нації і церкві її вихованням, цілями і національною приналежністю (єпископи були переважно москвини), ця замкнена каста відповідала на всі спроби порозуміння з нею лише ворожістю.

Московські єпископи явно стали до боротьби проти внесення в Церкву [Стор. 36] всього того, що дійсно могло створити її українською, близькою серцю нашого народу, такою, щоби вона могла відповідати духу християнства нашого народу, вимогам часу і світогляду нашої доби.

Метод ведення такої боротьби, метод засвоєний цією кастою чужих Церкві і далеких од неї єпископів, цей метод цілковито відповідає властивостям цієї касті. Як міцна каста, звязана певними зобов'язаннями її членів, вона виставила проти всіх течій сучасности, зокрема проти вимог українського церковного громадянства, свою замкненість, пасивний опір на ґрунті такої замкнености. Лише під особливо енергійною навалюю свіжих сил Церкви і нації в їх неспинних устремліннях до свого рідного, до всього придатного в змінених умовинах життя, ця каста лише в де-чому, при тому крок за кроком, уступала.

Бажання щирої кооперації ця каста ніколи не виявила, тут розуміється кооперації з вимогами життя, з голосами того життя. Так напр[иклад], в справі з українською мовою в церковних відправах, після довгих прохань, представлень, настоювань неохоче, вимушено давався дозвіл прочитати за Службою Божою Евангелію в українському перекладі, але й таке дозволялося лише по прочитанню Евангелії в мові старославянській. Далі, дозволялося часом проспівати «Отче Наш» в українській мові, але всі такі і інші часткові дозволи обставлялося [Стор. 37] завжди численними умовами. Всюди і на все – обмежуючі умови, через які проглядала нехіть, ворожість; все носило характер не кооперації, не щирого бажання зрозуміти душу того народу посеред якого ця каста опинилася, але характер уступок перед силою церковних мас.

Дозволи, які давалося, не були дані щиро. Лише тільки мінялися обставини, як напр[иклад] приходили «Деникінці» (Московські Монархисти), або за часів гетьманату на Україні П[авла] Скоропадського), коли всюди і у всьому в силу вбивався московський елемент, ті нещирі дозволи, ті

«благословення» зараз же відмінялися. Тоді тих, що їм давалися дозволи, «благословення», ставили під суд, тих, розумію тут священство українське, позбавлялося сану священства.

Тільки лише відкривалася спрйятлива пора, каста хутко займала і старі, призвичаєні позиції, що вже були здані [6]. До останнього часу в розпорядженні цієї касты була випробувана міцна зброя, якою ця ставила українські елементи в Церкві перед межу не до перейдення. Зброя ця – присвоєне тією кастою і в її розумінню їй виключно належне право на поставлення вищих керівників Церкви – єпископів. Завдяки особливим методам виховання членів касты, особливому порядку введення в число її членів (указами царя), до останнього часу, навіть кращі з членів цієї єпископської, відірваної од Церкви касты вагалися [Стор. 38] піти назустріч вимогам життя Української Православної Церкви, вимогам її наростаючої самосвідомости, що їх підносив Український Церковно-Визвольний Рух.

Головною з тих вимог було дати Українській Православній Церкві українських архипастирів. Задоволення цієї вимоги було б одразу перевело український церковний рух з форм масового, гострого, революційного діяння в форми походу і розвитку мирного, еволюційного. Спокій і мир в Церкві цього потребував. Цього ця каста не могла і не важилася робити, це стало б перекресленням рації її буття на Україні, як чинника московського панування і московської «обробки» народніх мас.

Попередні вікові процеси християнства, непривичаєння в масах духівництва і віруючих пильно вглядатися в минуле і шукати в ньому дійсну правду, задоволення з встановлених шаблонних понять, які не завжди відповідають правді, підтримка верхів церковної єрархії всемогутньою в старі часи царською владою, все це призвичаїло духівництво й маси дивитися на цю московську архієрейську касту, як на єдине джерело благодатних дарувань Св. Духа в Церкві.

Каста ця сперлася на такі несвідомі маси духівництва, на темні маси віруючих, яких в Церкві було чимало. Спираючись на такі маси духівництва і віруючих каста ця хотіла в зародку здушити діло поновної¹ по віках московської неволі, організації [Стор. 39] Української Православної Церкви, яка в еволюційному процесі розвитку могла прийти до цілковитого відокремлення від Московської Патріярхії. Вона рішила не дати Українській Православній Церкві українських архипастирів.

В таких умовах переходив Український Церковно-Визвольний Рух. В таких умовах і своєї праці Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор [УАПЦ 1921 року]. Цей Собор кардинально розв'язав

¹ Так в тексті.

питання з верховним єпископським проводом у Церкві. Він його розв'язав поза потребою звертань до московських єпископів, звертань, які минулим досвідом були виявлені, як безнадійні. Але, разом з тим, як це ми будемо бачити далі, Собор цей розв'язав це питання в згоді з духом законів, канонів Вселенської Православної Церкви, з тим духом, що віками являв себе в практиці Православної Христової Церкви і був канонічним порядком одної з її Патріярхій.

ЄПИСКОПСТВО – ПРЕСВИТЕРСТВО В ПЕРШІ ВІКИ ХРИСТІАНСТВА

[*Стор. 40*] Цікавого дослідувача, який хтів би спинитися над з'ясуванням, чим було, яке місце займало єпископство і пресвітерство в ранній Первісній Церкві, такого дослідувача одразу повинен вразити факт прикладання термінів «єпископ» і «пресвітер» до одних і тих же осіб. З цим явищем ми зустрічаємося в ранній Первісній Церкві, що була під проводом Апостолів, і пізніш, під проводом Мужів Апостольських.

Явище це свідчить нам, що, при тих, перших початках організації проводу Церкви що лише починали витворюватися, ще не прийшло було до диференціації, до розрізнення та відокремлення функцій в тому єдиному пастирському інституті Церкви, про який ми перше говорили.

Цей факт, що єпископ і пресвітер не були на початках твердо встановленими степенями священства, якими їх ми знаємо тепер, а були лише функціями праці членів пастирського інституту Церкви, того інституту, що зростав з свого зерна – зародку Апостолату Христа, цей факт потверджується також і тим, що НІДЕ в Св. Письмі Нового [*Стор. 41*] Завіту ми не знайдемо місця, де б термін єпископ і «пресвітер» стояли б разом, один по-при¹ другім, як найменування різних степенів священства.

В сенсі яскравого розрізнення поміж степенями чи то функціями в організації Церкви в ті первісні часи, ми знаходимо в Св. Письмі лише згадку про єпископів і дияконів. «Павел та Тимотей, слуги Ісуса Христа, до всіх святих у Христі Ісусі, що в Филипах, з єпископами і дияконами» (Фил. 1:1).

Тут ми маємо розрізнення поміж двома станами служителів Церкви. Це розрізнення зрозуміле. Тут називаються члени пастирського інституту Церкви тих часів і їх помічники. Апостоли Павел і Тимотей розрізняють поміж тими двома станами, що в очах тих Апостолів дійсно були різні. Первісне призначення дияконів було не для учительних, пастирських і священно-діючих функцій, а для справ господарських, організаційних. (Див. Діян. 6:1–6).

¹ Так в тексті.

Приведене нами поіменования єпископів і дияконів у Церкві в Филипах, має ідентичне повторення в гл. 15, ст. 1 не так давно відкритого манускрипта «Дидахи» [7]. Повна назва цього документу «Наука Дванадцяти Апостолів». Коротко цей документ називають «Дидахи», що й значить наука, доктрина. Документ цей відкрив митрополіт Серри в Македонії Филотей Брієнній в 1873 році, а опублікував його в році 1883-му. Документ цей викликав [Стор. 42] оживлені дискусії що до його дати і значіння поміж теологами та каноністами Церкви.

Будучи вже в Америці, я студіював цей документ по праці «Ді Доктрин ов ді Твелв Апаселз» єпископа Артура Джона Мекліна, ДД. (Лондон 1922) [8]. Згідно з авторитетами, що їх названий автор приводить, час написання «Дидахи» припадає на 100 рік по Христі. Це є висновок д-ра Торнера.

Д-р Сабатіє вказує навіть на дату: рік 50-й, с[еб] т[о] на дату перед посланнями Апостола Павла, але ця дата приймається з сумнівом. (Названа книга, стр. 36–37). У вказаному вже місці цього документу (15:1) читаємо: «Отже, поставляйте для себе єпископів і дияконів достойних Господа...» Ми будемо ще далі мати нагоду згадати про «Дидахи» і про навчання «поставляти» єпископів і дияконів. Тут ми приводили це місце, як определення, що вражає своєю ідентичністю з определенням Апостолів Павла і Тимотея.

Вага цієї ідентичности полягає в тому, що «Дидахи» признано документом найранішої доби християнства, документом, що висвітлює собою цей первісний період життя Церкви. По тій причині термінологія «Дидахи», що так сходиться з означенням Апостолів Павла і Тимотея, потверджує це апостольське означення і вказує нам на порядок і на розуміння Церкви тих днів в ділянці, що нас тепер цікавить.

[Стор. 43] Факт відсутности в Св. Письмі і в писаннях мужів Апостольских розрізнювання поміж термінами «єпископ» і «пресвітер», факт, що на ньому ми пізніш спинимося більш детально, є фактом безсумнівним. Цьому фактові давалися різні пояснення, але самого цього факту заперечувати не приходиться. Завдання будь якого терміну, найменовання в тому, щоби виявити в звуках слова точний, відмінний від других зміст поняття, яке подається через слово.

Так це завжди розумілося, бо інше розуміння – неможливе. Так це мусіло розумітися і в добу ранньої Первісної Церкви. Термін, поданий через слово намагається завжди точно подати зміст поняття, яке розум витворив і подає його через слово – термін.

Ми не можемо припустити, напр[иклад], щоби в нашій часі авторитет, що розуміється на церковних канонічних определеннях, змішував терміни «єпископ» і «пресвітер». Тепер це стало неможливим, бо зміст цих найменовань пройшов процес повної диференціяції. Термін «єпископ» і термін «пресвітер» різно відмінюються в нашій уяві в наш час, бо терміни ці на-

лежать в наші дні особам з зовсім відмінними функціями і обов'язками в Церкві. Терміни ці тепер відмежувалися один від другого їх зовсім відмінним змістом, а тому змішування їх тепер стало неможливим.

Це так в наші дні. Не так однак було в ранній порі життя [Стор. 44] Первісної Церкви. Найменовання одних і тих же осіб пресвітерами і єпископами свідчить про те, що тоді ще не перейшла, не починалася навіть пізніша диференціація обов'язків, яка привела до відмежування терміну «єпископ» од терміну «пресвітер». Сучасні нам функції єпископа, як і функції пресвітера, тоді несли одні і тіж особи. По тій то причині особи ці в тій ранній добі християнства носили найменовання і єпископів і пресвітерів

Пізніш, мало-помалу витворювалася різниця функцій діяння, різниця обов'язків. Повільно так витворюючись, різниця ця встановлювала різні, окремі стани в пастирському інституті Церкви. Остаточно, далеко вже пізніш, така різниця станів затвердла¹ в формі відомих нам відмінних степеней священства. Важно одразу, на самих початках наших вглядань усвідомити і ясно засвоїти такий факт: Вказаний нами процес розмежування в пастирському інституті Церкви функцій його всебічного діяння, процес, що привів до сучасних нам понять окремих степеней священства, ЦЕЙ ПРОЦЕС ПОВСТАВ І ПЕРЕХОДИВ З РІЖНИЦІ ОБОВ'ЯЗКІВ, ЩО ДОРУЧАЛИСЯ, А НЕ З РІЖНИЦІ СТЕПЕНІ І СИЛИ БЛАГОДАТНИХ ДАРУВАНЬ.

Хто може брати на себе опреділювати «ступінь і силу» благодатних дарувань Божих?! Коли почався і переходив процес диференціації обов'язків єпископа і пресвітера, то єпископ мусів [Стор. 45] вважатися, як особа з ширшим обсягом уповноважень од Церкви, ніж пресвітер. Ми маємо надію, що пізніші наші досліди дадуть підтримку нашому такому поглядові, а власне, що з самих початків різниця поміж єпископом і пресвітером закреслювалася не по лінії більшої, чи меншої сили благодатності, а по лінії ширшого, чи вузкого поля доручень обов'язків і звязаного з ними авторитету.

Тут, до речі, ще раз про дияконат. Всюди в цьому розділі ми будемо мати на увазі єпископство і пресвітерство. Первісне призначення дияконату було «служити при столах і дияконів Єрусалимської Церкви, перших взагалі дияконів було постановлено «на цю потребу». (Діянь 6:2–3).

Практика Церкви витворила з дияконів помічників єпископа і пресвітера в їх пастирській роботі і при священодіяннях. Був період в історії Вселенської Церкви, коли її дияконат, користаючи з близькості до єпископату, а тому й до справ Церкви взагалі, набув у ній особливо впливового стану, більш впливового ніж пресвітеріят, однак, ніколи властиво пастирські обов'язки священнодіяння, навчання, керування, диконам не доручалися.

¹ Так в тексті.

Диякони все лишалися на положенню помічників членів пастирського інституту Церкви. Вони ніколи не були повноправними членами того інституту в розумінні повного права несення пастирських, учительних, харизматичних (благодате-давчих¹) функцій. [Стор. 46] З причини такого розуміння, дальші наші міркування матимуть на увазі лише єпископат і пресвітерство.

Син Божий, коли встановлював у Церкві Пастирський інститут в особах апостолів, коли давав йому особливі доручення, одним словом, коли засновував у Церкві її єрархію, як учительний, провідний і благодатний осередок її життя, Син Божий тоді не поділив членів того первісного пастирського інституту, членів апостолату Церкви – на певні ранги, чи то степені, надавши кожній степені відповідну силу благодатности.

Як про це говорить апостол Павел, Син Божий настановив різні служіння Церкві, що їх мав нести встановлений первісний пастирський інститут Церкви, різні функції його праці. «І Він (Господь Ісус Христос) настановив інших апостолами, а інших пророками, а інших благовісниками, а інших пастирями та учителями на завершення святих, на діло служення, на збудування Тіла Христового... (Еф. 4:11–12). Також: (1 Кор. 12:25).

Служіння, функції праці були різні, але пастирський інститут один. Цьому пастирському інституту Церкви була подана, згідно з приреченим через Господа, в день Пятидесятниці особлива благодать Святого Духа для несення доручених провідних функцій в життю Церкви.

Харизми – окремі дари [Стор. 47] тієї благодаті Святого Духа по Божій всемудрості і всемогутності завжди відповідали як і тепер відповідають особливостям служінь, певних функцій діяння пастирів у Церкві: одним дано було дар (харизму) бути апостолами, другим – пророками, знов іншим – благовісниками, пастирями, учителями. Харизми, дарування були різні, ніде в Святому Письмі нема проведеного розподілу на більшу і меншу силу благодатности, властиву тому чи іншому степеню священства. Такого поділу благодатности не встановляв Син Божий і не знали його й апостоли. Бог всемогутній і всемудрий і дар Його ласки, Його благодать носить печать цієї всемогутности: вона подає здібності, розум і сили відповідно до доручених функцій, відповідно до служінь.

Як видно з наведених слів Апостола Павла, Церква часів апостолів знала функції і служіння первісного пастирського інституту зовсім відмінні від теперішніх. Це були функції і служіння характеру установчого, потрібного той час.

Харизми благодаті Святого Духа відповідали таким завданням, таким, тоді потрібним служінням. Харизми ті давали змогу членам тодішнього

¹ Так в тексті.

пастирського інституту нести обов'язки апостолів, пророків, благовісників, пастирів і учителів. Коли ж ті надзвичайні, установчі служіння в часі церковного життя переходили в служіння [Стор. 48] постійні, єпископів і пресвітерів, ті ж харизми благодаті Святого Духа стали відповідати завданням пастирів Церкви.

Повсякчасна відповідність харизмів благодаті Святого Духа до завдань діяння пастирів, це цілковито годиться з нашими поняттями про всемогутність і всемудрість Бога, що подає нам дари Його благодати. Принцип розподілу Божої благодаті на більшу і меншу силу і кількість неможливий, бо хто і коли міг зважитися определити і межі тієї сили Божої благодати. Ми лише бачимо її повсякчасну відповідність до завдань, що даються членам пастирського інституту Церкви.

Процес заміни надзвичайних служінь пастирського інституту Церкви служіннями постійними переходив поступово. Так же поступово, повільно житттю Церкви наростає розрізнення, дифференціяція функцій єпископату і пресвітерства. Нема нічого дивного, що в первісні часи, коли та диференціяція ще остаточно не сформувалася, термін[и]: єпископ, пресвітер були однозначними. Про це буде мова, далі. Тепер же місце на висновок:¹ Благодать Святого Духа в повній мірі належала як пресвітерам так і єпископам, як членам єдиного в Церкві і Господньою волею встановленого Пастирського інституту. Різниця між ними могла бути лише в відмінних явленнях Божої благодати, харизми якої по всемогутности і всемудрости Бога; її подателя, [Стор. 49] завжди і повно відповідали відмінним функціям їх праці, їх служіння.

Функції вищого керування Церквою і поставлення пастирів, с[еб] т[о] хиротонії їх, остаточно, з бігом часу були віднесені в життя Церкви раніш початку 4-го віку. Я маю тут на увазі порядок єпископської хиротонії. До того часу в де-яких Церквах обов'язок переведення хиротонії, обов'язок подання благодати Святого Духа особам, що їх поставлялося бути пастирями Церкви, чи то єпископами, чи священниками (пресвітерами), цей обов'язок хиротонії в певних Церквах доручався і пресвітерам.

В ранні часи первісної доби християнства, Св. Апостолів і Мужів Апостольських про хиротонію єпископську, чи пресвітерську не приходиться й говорити, бо функції єпископа і пресвітера ще не були розмежовані: одна й та сама особа носила найменування часом єпископа, часом пресвітера. Це твердження потребує доведень зо Святого Письма. Ми їх тут приведемо. Вже в часах Святих Апостолів у житті Церкви поряд з надзвичайними, установчими служіннями намічалися і повільно входили в церковне життя і служіння постійні. Ці постійні служіння ще були не скристалізували своїй

¹ Так в тексті.

відмінних функцій, не відокремилися одне від другого остаточно, а тому апостоли самі без різниці уживають термінів «єпископ», «пресвітер», прикладаючи їх до одних і тих же осіб.

[*Стор. 50*] Так наприклад:

1. Святий Апостол Павел, прощаючись з ефеськими пресвітерами, що видно зо слів: «Прикликав ПРЕСВІТЕРІВ церковних» (Діян. 20:17). (В укр[аїнському] перекладі подано «старших церковних», так поданий грецький термін – «пресвітери» [*πρεσβυτέροι*]), звертається до цих пресвітерів з такими словами: «Тим достерігайте себе і все стадо, в котрому вас Дух Святий настановив єпископами» (Діян. 20:23).

Автор «Діань», Св. Апостол Лука, ученик і друг Апостола Павла, ясно говорить, що були прикликані «ПРЕСВИТЕРИ церковні» і сам же подає слова Апостола Павла до цих «ПРЕСВИТЕРІВ», слова, в яких цей святий Апостол називає їх «ЕПИСКОПАМИ». Святи Апостоли Павел і Лука, згідно з тим оповіданням, прикладають найменування «пресвітер», «єпископ» до одних і тих же осіб, покликаних з Ефесу. Обидва ці Апостоли не надають кожному з тих найменувань окремого значіння, бо таке значіння в тих часах ще було не скристалізувалося; функції обох тих служб (єпископського і пресвітерського) належали одним і тим же особам. Жадної мови про більшу благодатність єпископів, як про це тепер говориться, тоді не могло бути.

2. Святий Апостол Петр називає самого себе «сопресвітером». «Старших між вами молю, яко товариш старший» (1 Петр. 5:11). Наш український переклад не подає точнішого найменування [*Стор. 51*] перекладаючи його українським словом «товариш старший». В грецькому тексті-оригіналі там стоїть «симпресвітерос» [*συμπρεσβυτερος*]), що й означає: сопресвітер.

3. Цей же Апостол в слідуячому стиху: (1 Петр. 5:2) яскраво означає, що в його час єпископство розумілося, як функція праці, що може доручатися і належати пресвітерові. На початку цієї (5-ої) глави Апостол зазначає, що звертається до пресвітерів, як «симпресвітерос» – сопресвітер і цим пресвітерам він пише: «Пасіте стадо Боже, що у вас, доглядаючи не по неволі...» Знов український текст нам мало говорить, але коли звернутися до оригіналу, до тексту грецького, ми знайдемо, що слово «доглядаючи» в грецькому оригіналі подано «єпископантес» [*ἐπισκοπάντες*]), по нашому «єпископуючи», несучи єпископські обов'язки наглядання.

Ці обов'язки «єпископування», наглядання за Церквою Апостол Петро відносить до пресвітерів. Коли б Апостол Петр мав такі поняття про різниці степенів священства які маються тепер, коли б він уявляв собі пресвітера, як священника, як священну степен «зменшою благодаттю», як де-хто мислить тепер, чи міг би він називати себе сопресвітером, будучи свідомим свого апостольства, далі, чи міг би він засвоювати обовязки «єпископуван-

ня» пресвитерам? Коли згадати бесіду Апостола Павла з ефеськими пресвитерами, яких він назвав єпископами і поставити ту [Стор. 52] бесіду поруч наведених слів Апостола Петра ми бачимо повну однозгідність в думанні Апостолів. Для них єпископство була функція праці, яка була і на обов'язку пресвитера, а не вища і з «більшою» благодатністю ступень священства.

4. Апостол Іоан Богослов в другому і в третьому своїх посланнях (2:1; 3:1) також, як Апостол Петр називає себе пресвитером. В українському тексті там стоїть слово «Старець», але це слово в грецькому оригіналі подане «Пресвитерос» [«*πρεσβύτερος*»]. З цих слів, з цих способів себе-найменування¹, які ми знаходимо у Апостолів Петра й Іоана можна виводити, що в ті первісні часи термін «пресвитерос» [«*πρεσβύτερος*»] був повнішим що до змісту і частіш уживаним. Одно, принаймні, можна сказати, що ніхто з Апостолів, скільки це засвідчує нам Святе Письмо, не називає себе єпископом, пресвитерами себе називали і Апостол Петр і Апостол Іоан. Добре тут занотувати, що єпископ Яків, перший єпископ Єрусалимський не був один з числа дванадцяти Апостолів.

5. Святий Апостол Павел в посланні до Тита уживає без різниці термінів: «пресвитер», «єпископ». Він пише своєму ученикові Титу: «На те зоставив я тебе в Криті, щоби ти довів до ладу, що лишилося і настановив по всіх городах пресвитерів» (Тит 1:5). Мова отже в посланні Апостола Павла до Тита йде про ПРЕСВИТЕРІВ. В слідуючому шостому, стиху [Стор. 53] подаються кваліфікації осіб гідних до возведення в сан пресвитера.

Семий стих є безперервним продовженням мисли² Апостола Павла. Апостол пише: «Треба бо єпископу без порока бути...» Апостол тут говорячи про пресвитерів уживає терміну «єпископ». Апостол цим засвідчив, що в його думанню обидва терміни рівнозначні, бо вони означали тих самих осіб. Єпископство, єпископування, чи то доглядання стада Божого, як про це пише апостол Петр було в ті часи функцією праці пресвитера. Воно тоді ще не виділилося в окрему ступінь священства.

Як бачимо, Святе Письмо дає нам засвідчення однозгідної мисли Апостолів Павла, Петра і Іоана. Всі вони єпископство розуміють як одну з функцій тодішнього пастирського інституту Церкви, при тому одну з тих функцій що їх виконували пресвитери.

Наведені місця Святого Письма також свідчать про те, що в єдиному пастирському інституті Церкви були різні служіння, різні функції, але в тих первісних часах ці різні функції ще не перейшли процесу остаточної кристалізації і відокремлення, а тому теперішні функції єпископів тоді ще засвоювалися і пресвитерами.

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

Були отже, різні функції, але не було тоді понять про більшу у одних, а меньшу у других благодатність розумію тут грубі поняття наших часів у де кого про більшу силу благодатности єпископа і [Стор. 54] меншу силу її у пресвитера. Вся ріжниця була не в кількості благодатности, якої ніхто зміряти не може, а в особливих функціях праці члена пастирського інституту Церкви. Сила Божої благодати завжди відповідає потребам певної функції праці, яку несеться з вірою у Божу допомагаючу силу.

Якщо перейти од Святого Письма до інших пам'яток Старовини¹ християнства, не можна проминути, перш од усього, памятки під назвою «Дидахи Тон Додека Апостолон» [«Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων»] – Учіння Дванадцяти Апостолів. З огляду на особливу увагу цього документу, подаю короткі додаткові до вже поданих (див стр. 41) відомості про цей документ. Документ цей знайдено в Константинополі, в рукописі з 1056-го року.

Про те, що такий документ існував, знали ще до його знайдення, але думали, що він пропав безнадійно. Наука церковно-історична знала про існування цієї книги, бо Святий Афанасій Александрійський [9] (4-й вік) вмістив назву цієї книги в реєстр книг, що давалися для прочитання християнам, що наверталися од поганства, на початку їхнього християнського навчання.

Англійські авторитети відносять дату написання, як я вже подав, на сотий рік. Елпидинський в своїй Історії Церкви (140 стр.) вказує на час написання – 70–100 [рр.] по Христі [10]. а)². (Див. приведені матеріяли).

[Стор. 55] Проф. А. Булгаков зазначає, що автор «Учіння 12-ти Апостолів» мабуть стояв на межі часу апостольського і післяапостольського [11]. «Дидахи» якраз подає відомості, як установчі служіння в Церкві: пророчі, учительні і інші переходили в постійні форми служіння єпископського і дияконського. б).

Цікавим є те, що у всьому «Дидахи» нема й спомину про пресвитерів, хоч багато говориться про всякі служіння в Церкві. Але є, пише той же професор А. Булгаков, «на жаль в Дидахи пропуск не до пояснення, а це повне мовчання про пресвитерство і його значіння в Церкві». в).

15-й розділ «Дидахи» говорить: «Поставляйте собі єпископів і дияконів достойних Господа, мужів кротких і не сребролюбивих». г).

Те що для проф. А. Булгакова не до пояснення, для нас ясне. Автор «Дидахи» був сином свого часу. В його час процес розмежування обов'язків поміж єпископом і пресвитетером ще не закінчився, а то може ледви й починався. Обов'язки і пресвитера і єпископа лежали на одній особі. Автор уживає лише найменування «єпископ», вважаючи зайвим друге найменування «пресвитер».

¹ Так в тексті.

² Тут і далі в авторській редакції подано посилання на перелік літератури до цього розділу, який надруковано на стор. 70 оригіналу.

Також, можливо що в тих часах перед розмежуванням обов'язків єпископа і пресвитера, в певних Церквах існував лише термін «єпископ», а термін «пресвітер» зовсім не уживався.

[*Стор. 56*] Тут цікаво занотувати, що термінологія «Дидахи» зовсім однакова з термінологією Апостола Павла, який звертається до Церкви в Филипах з її єпископами і дияконами: «До всіх святих у Христі Ісусі, що в Филипах з єпископами і дияконами». (Фил. 1:1).

Апостол Павел без сумніву знав про термін «пресвітер». Про це ми відуємося з інших місць Святого Письма: Діянь 20:17; Тим. 5:17; Тит 1:5 і інші. Більше, він сам разом з Варнавою поставляли пресвітерів (Діянь 14:23). Однак, ніколи Апостол Павел не уживає терміну «пресвітер» поряд з терміном «єпископ», як щось осібне, не уживає так, як він уживає терміни: «єпископи і диякони» (Фил. 1:1). Навпаки, як ми вже бачили, ці терміни у Апостола Павла, як і в інших Апостолів уживаються як рівнозначні, бо прикладаються до одних і тих же осіб.

Цікаво зауважити: в Филипах, у Церкві одного міста і невеликій (ця Церква ніколи не відіграла в історії Вселенської Церкви поважної ролі) в цих Филипах Апостол вітає¹ «єпископів і дияконів. Однак ми в цій Церкві знаходимо кількох єпископів і кількох дияконів і жадного пресвітера. Ясно, що єпископи того часу несли функції, які тепер несуть пресвітери окремих парохій. Передше ми бачимо єпископів у положенню пресвітерів – парохів окремої парохії – церкви.

І знов ми бачимо, що в добі Апостолів і Мужів Апостольських [*Стор. 57*] єпископ, пресвітер – це синоніми, які прикладалися до тих же самих осіб і уживалися відмінно, той чи інший термін, коли малося на думці підкреслити ту чи іншу функцію. Коли, напр[иклад] думалося про особу, як про доглядача своєї пастви, її називалося єпископом, коли ж, малося на мислі провідника громади, старшого і поважного, його здебільшого називали пресвітером.

Як ми бачили, спочатку найменування «єпископ», «пресвітер» були однозначними, бо прикладалося їх до тих же самих осіб. Це було тому, бо розмежування обов'язків єпископа і пресвітера ще було не перейшло потрібного процесу кристалізації цих обов'язків і їх відокремлення одних од других.

Але з бігом часу така кристалізація і відокремлення тих обов'язків наростає. Церковне життя поволи зосереджується в руках єпископів. Єпископ в Церкві набував все більшого адміністративного значіння і ми бачимо, що найменування «єпископ» стає більш авторитетним, та нотуючим вищий щабель єрархічного становища. Це «найменування» – єпископ вже стає причиною де-яких роздорів у Церкві.

¹ Правильно: вітає.

Про ці роздори, неспокої ми згодом скажемо. Все ж, по що йде мова лише про «найменування», яке дає особі особливі права в керуванні Церквою. В часах тих неспокоїв, як ми це будемо згодом бачити, нема сліду думки про те, що єпископ мислиться як носій особливих благодатних [Стор. 58] дарувань (харизм), яких пресвітер не має. Нespoкої з приводу «найменування» єпископ повстали в кінці 1-го віку по Христі.

Відгук на ці неспокої ми маємо в посланню Св. Климента Римського [12]. Св. Климент Римський – Муж Апостольський; він приймав навчання безпосередньо від Апостолів Петра і Павла. Вся діяльність Св. Климента припадає на перший вік християнства, бо помер він в 101 році [н.е.]. Нespoкої виникли в Церкві Коринтській. Святий Климент пише в посланню до тієї Церкви: «Апостоли наші знали через Господа Ісуса, що будуть неспокої що-до НАЙМЕНУВАННЯ ЄПИСКОПСТВА (*підкреслення мов*)¹. (В грецькій мові ці слова «що-до найменування єпископства» подані: «επί του ονόματος της επισκοπής»). По тій причині вони, що отримали повне передбачення, поставили напередвказаних осіб і одночасно дали пояснення, що коли ці успокояться, то інші досвідчені мужі нехай приймуть на себе їх служіння. На нас буде немалий гріх, коли ми будемо викидати і єпископства тих, що бездокірно і побожно приносили дари. Щасливі ПРЕСВИТЕРИ (*підкресл[ення] мов, АП*)², що були перед тим, бо вони не бояться, що хто будь скине їх з призначеного їм місця». д).

У Святого Климента «єпископ», «єпископство» є лише найменування певного становища в [Стор. 59] єрархії. Це найменування «єпископ», по думці Климента, є почесне найменування пресвітерів, що «бездокірно і побожно приносили дари» (Св. Евхаристію). Що це найменування належало таки пресвітерам, а не особам з особливими благодатними даруваннями, це видно з його слів: «Щасливі пресвітери, що були перед тим, бо вони не бояться, що хто будь скине їх з призначеного їм місця». Йде мова про скинення пресвітера з чести єпископства, як про це Св. Климент говорить: «На нас буде немалий гріх, коли ми будемо викидати з єпископства тих, що бездокірно і побожно приносили дари».

Дальші слова Св. Климента: «Щасливі пресвітери...» впевняють нас що він мав на думці не кого будь іншого, а пресвітерів, яким давалося почесне авторитетне ім'я єпископа з дорученням функції єпископства, як то, як говорить Апостол Петр, доглядання їх духовного стада. (1 Петр 5:2). Той же самий Муж Апостольський, Климент Римський, як подає нам проф. А.П. Лебедев [13], також, як Апостол Павел в посланню Филипян, як автор

¹ Тут Іван Теодорович вперше подає пояснення друкуванню тексту великими літерами, дописавши зауваження щодо його підкреслення.

² Так в оригіналі. Окрім зауваження Теодорович подав ще й в скороченому вигляді підпис: АП, тобто А[рхієпископ] І[оанн] Т[еодорович].

«Дидахи» в об'єднаній єрархічній частині Церкви називає лише єпископів і дияконів. Св. Климент пише: «Апостоли, проповідуючи по різних країнах та містах, тих, що були навернені першими, після духовного іспиту поставляли в єпископів та в дияконів для будучих віруючих». (є).

[*Стор. 60*] Ми тільки що бачили, що Св. Климент знав про пресвітерів у Церкві, писав про них. Єпископство він розумів, як функцію пресвітерської праці, функцію чільних пресвітерів, яких тому називано єпископами. По тій причині Св. Климент, коли йому ходить про те, щоби назвати в цілому керуючий апарат Церкви, називає лише єпископів і дияконів. Згадуючи про єпископів, Св. Климент вже не згадує про пресвітерів, бо в його прийнятті єпископи і були пресвітери з єпископською функцією загального і вищого наглядання над Церквою.

Ми тут бачимо однозгідне розуміння Святих Апостолів Петра; Павла, Іоана, автора «Дидахи» і Мужа Апостольського Св. Климента Римського. Це розуміння правдиво рефлектує погляд на єпископа-пресвітера тієї ранньої доби християнства. Це був погляд загальний, всюди прийнятій, засвоєний. Пояснення такому розумінню ми вже подали, коли вказували на факт повільної в дорозі історичного розвитку і диференціації функцій єпископства і функцій пресвітерства в загальній праці пастирського інституту Церкви, наданого їй Господом Ісусом Христом в Його Апостолаті.

Дефінітивного розмежування поміж єпископом і пресвітером ми не знаходимо, як зазначає Проф. А. Булгаков і в Святого Ігнатія Богоносця, також Мужа Апостольського часу першого віку. «Він тільки», говорить [*Стор. 61*] А. Булгаков про Ігнатія, що вище з трьох єрархічних служінь є єпископство, а нижче – дияконське. Але разом всі три служіння складають немов би жертівник (грецький термін у Св. Ігнатія «Фтісіастіріон» [«*ϕυσιαστήριον*»]) всередині якого повинні перебувати всі віруючі». є). (*Пишучи ці лекції на українському тайпрайтері і на стінах, я не маю змоги подати латинські і грецькі тексти і терміни в цих мовах і з необхідности подаю їх українськими літерами. А.І.Т.*)

В часах Св. Ігнатія Богоносця процес розмежування функцій, а за ними і назв єрархічних служінь, як видно, почався, але ще не набув певних сталих форм, чим і пояснюється неясність в ужитті цих термінів. Ми всюди маємо на думці розмежування функцій за яким слідувало затвердження певних найменовань, але ніде в цім процесі ми не знайдемо розподілу благодати Святого Духа більші і менші дарування, більші для єпископів, менші для пресвітерів.

Ця благодать Святого Духа була подана єдиному інститут[у] Церкви, що повстав з Апостолату Христа в багатстві і невичерпаності Всеблагого Бога і вона завжди відповідає обов'язкам носія благодати, члена пастир-

ського інституту Церкви і не ділеться¹ на більшу і меншу. Церква своєю волею давала пресвитерові ширший круг обов'язків єпископа. Божа [Стор. 62] всепомагаюча благодать давала пресвитерові змогу нести ці більш поширені обовязки.

По тій причині, коли Українська Автокефальна Церква вважала за потрібне, в ім'я спасіння свого життя, надати своїм пресвитерам в часі 1-го Всеукраїнського Церковного Собору [1921 р.] ширші функції діяння, включивши в них функцію подавання Божої благодати, Божа всепомагаюча благодать дала їм силу виконати доручення Церкви і поставити їй її Архипастирів.

Ученик Св. Апостола Іоана Богослова Св. Полікарп Смирнський, діяльність якого простягається до половини 2-го віку, написав своє послання до Церкви в Филипах [14]. Він це послання пише од імени своїх пресвитерів. Це видно з початку його листа. Про це він також говорить в главах п'ятій і шостій свого послання. Коли Св. Полікарп говорить про послух вірних, то не виділяє єпископа, а говорить про однаковий послух всім членам тодішньої організації пастирського проводу над Церквою. Ніде в цім посланні Св. Полікарпа не проведена думка, що він самий, як єпископ, є надарований од Бога більшою силою благодатности в порівнянні з його пресвитерами.

Особливо ясно говорить про єпископство-пресвитерство, і що воно є носієм апостольської сукцесії (преемства) Св. Іринея Ліонський. Він був учеником Св. Полікарпа Смирнського. Сам він говорить, що «ще в раннім своїм віці [Стор. 63] він слухав старця (пресвитерос) Полікарпа Смирнського» (Филарет, Историч[еское] Учение об Отцах Церкви. – СПб., 1882, стр. 81). Полікарпа, свого учителя Іринея називає «пресвитером», хоч в історії Полікарп знаний, як єпископ. Св. Іринея Ліонський був замучений в 202-му році, в часах імператора Септимія Севера [15]. Святий Іринея говорить: «Треба слухатися ПРЕСВИТЕРІВ (*підкресл[ення]* моє АИТ), що знаходяться в Церкві і походять преемственно (сукцесійно) од Апостолів і по благоволенню Отця разом з преемством (сукцесією) єпископства отримали правдиві дари» (*розуміється Божу благодать, АИТ*). ж).

Єпископство, як це видно з приведеного тексту, Св. Іринея розглядає як функцію праці, що була надана ПРЕСВИТЕРАМ, ЩО ПОХОДЯТЬ СУКЦЕСІЙНО ОД АПОСТОЛІВ. Ми вже вказали, що Св. Іринея назвав свого учителя Полікарпа пресвитером. Він взагалі уживає термінів «єпископ», «пресвитер», як зовсім однозначних. Коли він перераховує римських єпископів до єпископа Віктора 1-го ст., перераховує 14 римських єпископів, включаючи Апостола Петра, він тих римських пап називає пресвитерами. з). Цю згадку я беру од проф. В.В. Болотова [16]. (Див. літера «з» в кінці цього розділу).

¹ Так в тексті.

Це ж зазначає про Св. Іриней і проф. А.П. Лебедев в таких словах: «Іриней в своїм творі часто згадує пресвітерів у Малій Азії, розуміючи [Стор. 64] під ним єпископів, як напр[иклад], Полікарпа Смирнського, Папія Ієрапольського. Далі проф. А.П. Лебедев подає те ж саме, с[еб] т[о] найменування відомих єпископів пресвітерами, як спосіб означення у Климента Александрійського: «Климент Александрійський, з свого боку, подаючи цікаве оповідання про Апостола Іоана і якогось єпископа, на двох друкованих сторінках називає навперемін¹ цього останнього спочатку єпископом, потім пресвітером, потім знову єпископом і, нарешті, ще раз пресвітером» (Евсевій. Історія Церкви, кн. III, гл. 23) [17]. и).

Свідectво про Климента Александрійського має для нас особливу вагу. Простої помилки тут, знаючи автора, не можна припустити. Ученик знаменитого Пантена і разом з ним засновник, славнозвісної Александрійської Богословської Школи, Климент Александрійський, сам в сані пресвітера, і майже до кінця свого життя (прибл[изно] 211–218 роки [н.е.]) стояв чолі тієї Школи, він не міг робити таких помилок. Висновок мусить бути лише один: в його час різниця поміж термінами і служіннями «єпископ», «пресвітер» була так невелика, що він вільно міг уживати обидва терміни, відносячи їх до тієї ж самої особи.

Таке помішане і неясне ужиття термінів «єпископ» і «пресвітер» продовжується майже до половини III віку [н.е.]. Однаковість в ужиттю цих найменувань, хоч вже в слабшому сенсі [Стор. 65]² знаходимо у Св. Кипріяна, замученого 258 року [18]. Видно, що в тім часі процес розмежування функцій єпископа і пресвітера та їх найменувань мусів набути певних і більш затверділих форм. Св. Кипріян, єпископ Картагенський пише: «Церква складається з народу поєданого з ПРЕСВИТЕРОМ, з отари покірної своєму пастиреві, а тому ти повинен знати, що Єпископ в Церкві, церква ж у єпископі і в такий спосіб, хто не в єднанню з єпископом, той і не в Церкві».

Примітка³: Не хочу тут переписувати наново, багато праці, але в приведенню цього тексту зайшла помилка. Розглядаючи цей текст в лагінському оригіналі, я знайшов, що там: «плебс сацердоті адуната» [plebs sacerdoti adunata], а це значить дослівно: «нарід поєднаний зо священником», а не з ПРЕСВИТЕРОМ, як було подано. Різниця поважна, бо Св. Кипріян міг мати на думці священника-пресвітера, а також міг мати на думці священнодіючого, чи це пресвітер, чи єпископ. Як вже передше я сказав, сенс поріжнення термінів «єпископ», «пресвітер», чи тут священник (сацердотіс) [sacerdotis] вже слабше виявлений. АІТ.

В наведеному тексті друга половина періоду зо слів: «а тому повинен

¹ Так в тексті.

² Після стор. 64. в книгу вклено фото макету Києво-Софійського собору нестандартного формату.

³ Текст примітки написано Іоаном Теодоровичем.

знати» є висновок першої половини, і слова: «єпископ в Церкві, а Церква в єпископі» знаходяться в цілковитій залежності від передше поданих слів «плебс сацердоті адуната» [plebs sacerdoti adunata]. Св. Кипріян міг [Стор. 66] мати на думці священника, про якого пізніше говорить, як про єпископа. Все ж тут поріжнення виявлене дуже слабо і не може рівнятися з силою передше приведених текстів. і).

Наведені свідчення стверджують висловлену нами передше думку, що в первісні часи християнства єпископат і пресвітерство розглядалися як лише відмінні функції єдиного в суті і неподільного по благодатності пастирського інституту Церкви. Відмінні функції цих обох служб в Церкві поволі накреслювалися. Це творилося в процесах життя Церкви, вимагалось її потребами. Розмежування первісно йшло по лінії розподілу обов'язків, а не по лінії принципу одваження більшої і меншої сили Божої благодати. Хто б зважився так «одважувати»?

На сліди розподілу єрархії, пастирського інституту її, по принципу більшої і меншої благодатності, і не можемо ніяк впасти, коли вглядаємося в пам'ятки первісного періоду життя Церкви. Розмежування єпископства од пресвітерства в життю Церкви йшло по лінії наростаючих дефініцій, що є пресвітер і що є єпископ в життю Церкви. Ознаки для таких дефініцій завжди лежали в рижності обов'язків виконання, а не в рижності сили благодатності.

«Апостоли природньо», пише митрополит Макарій [19], «могли уживати і уживали дійсно часом те й друге пайменовання як єпископам, так і пресвітерам і навіть самим собі, однак [Стор. 67] де-яким з тих осіб вони надали особливі (преїмушество) і владу рукополагати других пресвітерів, судити і нагороджувати їх, привилей і владу, що явно підносили тих, кому вони були дані од апостолів, над простими священниками». (*АІТ «над простими священниками»*) к).

Митрополит Макарій говорить лише про «преїмушество», про «владсть». Це відноситься до функцій праці в порядку організації. Що значить у митрополита Макарія «простие священники»¹ і звідки він взяв таку категорію священників – зовсім незрозуміло.

Просліджуючи погляд на єпископа і пресвітера, погляд що існував у Церкві в перші віки християнства, знаходячи цей погляд цілковито православним, як виявлення розуміння Святих Апостолів і перших Отців та Учителів Церкви в порушеній справі, ми заздалегідь відкидаємо можливі обвинувачення в відновленню крайніх поглядів Аерія (вік четвертий), який обстоював цілковиту рівність єпископів з пресвітерами. Поглядів Аерія ми

¹ Так в тексті. Очевидно треба писати «простые священники».

не обстоюємо, бо вважаємо єпископське служіння, як відмінне од пресвітерського по ширших функціях праці, необхідним в Церкві.

Ми не годимося з пресвітеріанством і іншими церковними організаціями, що виключили зо свого складу єпископські служіння. Однак, ми вказуємо і підкреслюємо, що різниця поміж єпископом і пресвітером не в силі [*Стор. 68*] благодатности, а в виконанню відмінних функцій, які на єпископів чи пресвітерів Церквою наложені. «Преимущество власти», говорить митрополит Макарій, а не більша благодатність, ділять єпископа од пресвітера. Різниця функцій твердимо ми – єдина різниця поміж єпископом і пресвітером.

Звідси висновок:

Божа благодать подана була Апостолату Христа як зародкові Пастирського Інституту Церкви всім членам Апостолату однаково. Рангів, степенів благодатности не було. Та ж Божа благодать преємственно (сукцесійно) належала і тепер належить всім членам пастирського інституту Церкви також однаково. Ніде в пам'ятках первісних віків Християнства не говориться про відмірення одним більшої, [а] другим меншої сили Божої благодати. Первісна Церква знала лише рівних один другому пастирів її, рівних по Божій благодаті. Їх вона називала то єпископами, то пресвітерами. Називала цими найменованиями одних і тих же осіб. Цим самим вона показала, що благодатну гідність і силу вона признавала носіям обох тих функцій пастирської праці, признавала це в однаковій мірі.

Повільно наростало розмежування функцій праці єпископа і пресвітера. До єпископів здебільшого перейшла власть нагляду і право хиротонії, але це не тому, що пресвітер не мав сили благодати для рукоположення, а тому, що йому [*Стор. 69*] ці функції не доручалися. Церква є джерело таких доручень. Воля її перенесла функції хиротонії на єпископів. Цього вимагали потреби життя Церкви, а не переконання, що пресвітер має меншу силу благодатности. Церква, яка завжди є єдиним джерелом таких доручень, в часи небезпеки, чи потреби може змінити для себе ці чисто адміністративні міркування, хто має нести цю чи іншу функцію.

Це в особливо поважних обставинах зробила Українська Автокефальна Церква давши доручення хиротонії своїм пресвітерам, ведена тією ж святою вірою і переконанням, які були, як це ми бачили і переконанням Апостолів, Мужів Апостольських і Перших Отців Церкви. Ці – свята віра і святе переконання в тому, що Божа благодать, як дар Всемогутнього і Всемудрого Бога завжди відповідає тим потребам, які лише можуть стати перед членами пастирського інституту в їх змаганнях в ім'я Відвічного Бога і Христа Його.

[Стор. 70] Джерела поданих текстів і інших свідчень:

- а) Елпидинський. Церковная История. стр. 140¹.
- б) А. Булгаков. О законности и действительности Англиканской Иерархии. – Вып. I. – Киев, 1906. – Стр. 149, 162.
- в) Там же. – Стр. 166.
- г) А.П. Лебедев. Духовенство Древней Церкви. – Москва, 1905, – Стр. 30.
- д) А. Булгаков. Вже вказаний твір: О Закон[ности] і Действ[ительности] Англ[иканской] Иерархии. [– Вып. I. – Киев, 1906. –] Стр. 171.
- е) А.П. Лебедев. Вже вказаний твір: Дух[овенство] Дреwn[ей] Церкви. [– Москва, 1905.] – Стр. 27.
- є) А. Булгаков. Вже вказаний твір: О зак[онности] и Действ[ительности] Анг[ликанской] Иер[архии]. – Вып. I. – Киев, 1906.] – Стр. 180.
- ж) Православное Догматическое Богословие. Митрополит Макарий. – Изд. 5. – СПб. – Т. 2. – Стр. 214.
- з) Проф. В.В. Болотов. Лекции по истории Древней Церкви. II. Посмерт-ное изд. редакції А. Бриллиантова. – СПб., 1910. – С. 456².
- и) Митрополит Макарий. Православное Догматическое Богословие... – Стр. 216.
- к) Там же. – Стр. 217–218.

¹ Правильно: Я.С. Елпидинский Общая церковная история. – Вып. 1-2. – СПб., 1912. – Стр. 140.

² Правильно: Проф. Болотов В.В. Лекции по истории Древней Церкви: Посмертн. изд. / Под ред. [и с предисл.] проф. А. Бриллиантова. — СПб.: Тип. Меркушева, 1907.

[*Стор. 71*] **ЄРАРХІЯ УАПЦ.
РІЖНИЦІ ФУНКЦІЙ ЄПИСКОПА ПРЕСВИТЕРА
В ЇХ ПОСЛІДОВНОМУ РОЗВИТКУ.**

«Квод аутем постea унус електус ест,
кві цетеріс препонератур, іс схізматіс
ремедіум фактум ест, не унуксквіске
ад се трагенс, Хрісті екллезія румперет».

(Гієронімі епіст. 146. «Ад Евангеліум»)

«А коли потім обирано одного,
який би головував над іншими,
то це роблено було для одвернення розколу,
щоби хто будь не притягаючи
(людей, АІТ) до себе, не розривав
Церкви Христа».
(146 лист Ероніма. «До Евангела»).

Подані слова Блаженного Ероніма [20] яскраво вказують ту головну думку, яку я буду проводити в наступному розділі. Думка ця перейматиме собою зміст цього розділу, а тому я й привів джерело її на початку його. [*Стор. 72*] Дійсно, лише для того, щоби церковне життя зосереджувалося в певніший спосіб, лише для надання організації Церкви кожної зокрема в обласному розумінню, певного притягаючого і зобов'язуючого осередку, для того то й витворено в процесах життя Церкви і єпископське в ній служіння. Функції такого єпископського служіння намірені на таке зосередження життя Церкви.

Процеси, якими в життю Церкви вводився її єпископат, взагалі характерні і були необхідні в віддаленій від нас добі первісного християнства. Вони характерні для тієї власне доби. Люде тоді ще не дійшли були до звершених форм колективного керування. Таке керування всюди в тій добі зосереджувалося на чільних одиницях. Це був порядок життя тієї доби.

Порядок цей особливо гостро проводився в тодішньому державному життю. В Римській Імперії вся система державного укладу була побудована на принципі зосередження влади на одиниці. Таке зосередження влади в Римській Імперії восходило шаблями все вищих адміністративних постів до імператора і в ньому набувало закінчених форм апотеози одиниці¹. Нема нічого дивного в тому, що процеси організації Церкви слідували за зразками державного керування. Інших зразків не було.

Треба вглибитися в думання тієї доби, щоби це зрозуміти. На початках Церква самостійно [*Стор. 73*] й вільно слідувала за такими зразками дер-

¹ Так в тексті.

жавного керування. Пізніш, по визнанню християнства державною релігією, процеси централізації життя Церкви проходили при участі, допомозі, а то й за ініціативою державної влади.

Історичні процеси нашестя варварів положили кінець абсолютизму влади одиниць в Римській Імперії. Пізніш усталені на просторах Європи держави й народи багато-віковою дорогою всяких змін, нарешті, революцій вийшли з фази керування одиницями, переросли концентрацію влади на одиниці. Церква не мала потреб до таких змін, які виявили себе в державнім життю народів, вона лишилася (окрім протестантських ісповідань породжених рухами Реформації) на шаблі організації через зосередження влади на одиниці.

Це тим більше зрозуміло, коли пам'ятати, що в той час як влада державна є завжди владою примусу, то влада в Церкві є скоріш влада батьківської опіки й батьківського дбання. Коли така доброзичлива влада отця Церкви, духовного отця є на висоті її покликання, як це було в Церкві здебільшого, то трудно було б сподіватися, що таку індивідуальну і по характеру отцівську владу хтось би піднісся скидати.

В розділі про розвиток ерархії Церкви з Апостолату Христа мною було вказано, що пастирям Церкви, окрім функцій [Стор. 74] священнодіяння й учительства, належала також функція духовного водіння, керування, с[еб] т[о] пастирства в стислім розумінні цього терміну. Інакше й бути не могло. Пастирство, с[еб] т[о] функція водіння, керування, була абсолютно необхідна. Без права керування, без сили проводити в життя абсолютне керування, що могло б значити учительство? Керування є провід дітей Церкви згідно з її навчаннями. Коли учительство не є підтримане владою і авторитетом керування, воно згодом стає безкорисним. Учительство без влади керування перестає бути реальним, життєвим, сходить на фікцію.

Апостоли, встановлюючи наступників їх пастирського служіння, поручили їм також функцію пастирства, с[еб] т[о] авторитетного, духовного керування. Апостол Петр пише: «Пасіте стадо Боже, що і вас, доглядаючи (в грецькому тексті «єпископантес»...)). 1 Петр. 5:2.

Самий зміст розуміння терміну «доглядання», при дальшим зрості і розгалуженню організації Церкви – її громад – вимагав, щоби були доглядачи не лише над віруючими, але також досвідчені, випробувані доглядачи, що виконують їх обов'язки в менших осередках життя Церкви. Коротше: організація зручного керування і доглядання неминуче вимагає утворення вищих інстанцій її.

Це повільно приводило до того, що в певній церковній окрузі функції [Стор. 75] такого верховного доглядання (єпископства – од грецького дієслова «єпископос» [«єпіскопос»] – доглядаю) доручалися певним авто-

рїтетним пастирям, а далі і одному визначному пастиреві тієї округи. Так природньо наростали процеси зосередження життя Церкви певної округи на одній особі. Особи, що їм доручалася така верховна функція доглядання так і почали називатися од грецького слова «єпископео» [«ἐπισκοπέω»] – єпископами. В тих ранніх часах життя Церкви ми ніде не знаходимо вістки про те, що єпископи, носії функції загального на цілу Церкву округи доглядання, мислили про належну їм особливу і більшу «благодать».

В Святому письмі є одно місце, яке показує, що назва єпископ давалася пресвитерові, коли йому доручалася функція єпископства, с[еб] т[о] доглядання. Навіть, так можна думати, назва ця надавалася тимчасово, на реченець такого доглядання (єпископства), на час відсутності Апостола. На це місце Святого Письма звертає увагу проф. А Булгаков. Це – з послання Апостола Павла до Тита: «На те zostавив я тебе в Криті, щоби те, що лишилося довів до ладу і настановив по всіх місцях пресвитерів, як я тобі звелів». Мова йде про пресвитерів. Однак, далі, через стих, в якому говориться про кваліфікації ПРЕСВИТЕРА, трохи несподівано Апостол пише: «треба бо ЕПИСКОПОВІ без порока бути...» (Тит. 1:5–7).

[Стор. 76] Ми вже передше мали нагоду пересвідчитися, що найменовання «єпископ» і «пресвитер», в ужиттю тієї ранньої доби в життю Церкви, були однозначні і без ріжниці прикладалися до одної і тої ж самої особи. Тут є цікавим лише те, що проф. А. Булгаков вказує на причину таких в нашому часі відмінних найменовань в приложенню їх до тієї ж самої особи. Проф. А. Булгаков звязує приведенне місце з послання Апостола до Тита з іншим стихом того ж послання, де говориться: «Як пришлю Артема до тебе, або Тихіка, постарайсь прийти до мене в Никополь, там бо надумавсь я зазимувати» (Тит. 3:12).

Проф. А. Булгаков, зв'язуючи ці місця послання до Тита, говорить так: «Тією обставиною, що Апостол Павел лишав Тита в Криті тимчасово, тим і пояснюється, що Апостол, говорючи про поставлення ПРЕСВИТЕРІВ, єднає їх служіння з ЕПИСКОПСТВОМ, коли говорить: «Треба бо ЕПИСКОПОВІ без порока бути...» (Тит. 1:7). В відсутності Святого Апостола і його представника, Тита, ті пресвитери, що їх мав настановити Тит, лишалися й доглядачами, єпископами, а). З поданих перше вглянь ми отримали вражіння, що в Церкві тієї первісної доби були пресвитери і єпископи, але не всюди однаково. Були Церкви, в яких настановлялося пресвитерів (Діян. 14:23), але були також Церкви, що в них згадуються лише єпископи (Филип. 1:1).

[Стор. 77] Є натяки, що в певній Церкві по кілька пресвитерів. Таке напр[иклад] було в Церкві Єрусалимській. Апостоли Павел і Варнава представили спірне питання про потребу обрізання «Апостолам і старшим в Єрусалімі». «Старші» в грецькому тексті найменовані «пресвитери»

[«πρεσβυτέρου»] (Діян 15:2–4). Є також думка, що пресвитери певної Церкви були об'єднані в певній організації «пресвітеріон». «Не занедбуй твого дарування, котре дано тобі пророцтвом з положенням рук священства» (1 Тим. 4:14). Про це місце ми ще будемо мати нагоду говорити. Тепер лише я вкажу, що термін «священства» в грецькій тексті поданий словом «пресвітеріу» [«πρεσβυτέρου»], що є другим (родовим) відмінником від слова «пресвітеріон» [«πρεσβυτέριον»] – колегія пресвітерів.

Яке ж відношення віруючих мусіло бути до всіх тих служінь ерархії в Церкві? Про це говорять нам писання ранніх Отців Церкви, Мужів Апостольських [21].

Святий Ігнатій Богоносець (пом. 107 р. [н.е.]) [22] в посланню до віруючих в Філадельфії: Ви знаходитеся в єднанні з єпископом і пресвітерами, що при ньому знаходяться і дияконами» б).

Так уявляє собі єднання вірних Церкви з її пастирським інститутом Св. Ігнатій. Треба знати, що Св. Ігнатій був одним з перших оборонців зосередження життя Церкви в особі єпископа. Він напр[иклад] пише: [Стор. 78] «На єпископа треба дивитися, як на самого Бога» (Посл. до Ефес., гл. 9). «Намагаймося бути не в противенстві до єпископа, щоби бути в покорі Богові» (Те ж посл. до Ефес. гл. 5).

Однак треба розуміти, що Св. Ігнатій, як син своєї доби, не міг мислити так про єпископське служіння, як де-хто мислить тепер, в нашій добі. Св. Ігнатій не підвищував єпископське служіння на певну, вищу ступінь благодатності, як це роблять в наш час. Він, Ігнатій Богоносець, розумів себе також частиною «фтісіастіріона - θυσιαστήριον» (жертівника Церкви), як і кожного іншого пресвітера, в рівній ступені благодатності.

Те саме, що Св. Ігнатій говорить про відношення до єпископа, це ж говорить він і про відношення до пресвітера. На це вказують наведення з писань Св. Ігнатія, які я беру з творів проф. А. Булгакова і А. Лебедева. В посланню до Ефесян (гл. 2) Св. Ігнатій говорить: будьте покірні пресвітерству («іпотассомена пресвітеріу» – «υποτασσομενα πρεσβυτέρου»). Такий же вираз в посланнях до Магнезійців (гл. 2), до Траллійців (гл. 2, 13) і інші місця, в).

Тут цікаво привести аналогічний вираз Св. Полікарпа Смирнського: «Іпотассоменус тіс пресвітеріс ке діаконіс ос Фтео ке Христо». (Я не маю змоги одбивати на машинці грецький текст, а тому подаю його нашими літерами. АІТ). Наведене значить: «Бувайте покірливі пресвітерам і дияконам, як Богу й Христові».

[Стор. 79] Приведені наведення (квотації) подаю для того, щоби показати, що святі Ігнатій і Полікарп мали на мислі не лише владу єпископа, а скоріш мали на мислі авторитет християнського пастирства взагалі. Що вже

за часів Мужів Апостольських почали позначатися процеси зосередження церковного проводу на єпископі, це вважаю безсумнівним. При єпископі в тих часах ми знаходимо пресвітеріон і дияконат. Це видно з приведених квотацій.

В попередньому розділі ми вказували на приложення в часах Апостолів найменовань «єпископ» і «пресвітер» до одних і тих же осіб. Чим же міг бути єпископ в наступну добу Мужів Апостольських? Ввесь час ми мусимо мати на увазі природний, поступовий розвиток функцій пастирського інституту Церкви. Відповідно до обов'язків поступово наростало значіння пастирів вищих функцій діяння і відмінність їх найменування.

Єпископ в добі Мужів Апостольських був першим з пресвітерів і, як такий, стояв на чолі пресвітеріона Церкви. Будучи першим поміж братів-пресвітерів, єпископ був у повній залежності і під певною контролею пресвітеріона. Це був час великих впливів Пресвітеріона. Абсолютне зосередження життя Церкви в волі єпископа прийшло не одразу, а повільним ходом подій і розвитку.

[*Стор. 80*] В так званих «Церковних Канолах Святих Апостолів» [«*Εκκλησιαστικῶν κανόνες τῶν ἀγίων Ἀποστόλων*»] (Пам'ятка середини III віку, Єгипет, Сирія) [23] ми знаходимо 18-й Канон: «Пресвітери, що знаходяться по правому боці, нехай мають дбання про єпископів в олтарі, щоби вони винагороджували і самі були винагороджені». Видно мова йде про винагородження при братській трапезі (спільне прийняття поживи) по Святім Причастю. «Ця вістка», – так говорить Гарнак [24], – «видатної ваги, бо ми маємо тепер незбитий доказ того, що до цього часу могли лише сумнівно припускати. Ми довідуємося, що навіть в той час, коли з числа многих єпископів вивіщувався один, навіть і тоді продовжувався певного рода нагляд над єпископськими обов'язками збоку пресвітерів. Єпископська монархія (*одно владність, АІТ*) отже не одразу набула значіння автократії (*самовластя, АІТ*)» г).

Той же 18-й Канон вказаного кодексу «Церковні Канони Святих Апостолів» віддає юридичні (судові) функції в Церкві включно пресвітерам.

Приведений 18-й Канон набуває особливого значіння, коли прийняти до уваги погляд проф. Покровського [25], що пресвітеріат в помісних Церквах складався здебільшого з представників місцевого елементу, чого не можна сказати про єпископат, члени якого, як інституції пастирства ширших функцій обиралися, чи надавалися згори з місцевостей часами [*Стор. 81*] дуже віддалених.

Історія Церкви нам говорить про перенесення єпископів з одної на другу катедру доволі віддалені одна од другої г). Всі свідоцтва, які говорять про розподіл функцій діяння поміж єпископом і такі, напр[иклад], як

свідомство Тертуліана в його творі «про Хрещення» [26] (Догматичне Богослов'є Митропол[ита] Макарія, стр. 219), свідомство Оригена і інші (там же), всі ці свідомства, як зазначає Митрополит Макарій, зводяться до одного стану, який Св. Іоан Золотоустий [27] подає так: «Невелика різниця поміж єпископами і пресвитерами, бо й перші мають обов'язок вчити й дбати про Церкву і що (Апостол) сказав про єпископів, те ж засвоює і пресвитерам. Одним рукоположенням (ти хиротонія моні – «τη χηροτονία μόνη») возвишуються єпископи і здається, цим лише одним вищість мають над пресвитерами д).

«Квід фаціт єпископус ехцепта ордінаціоне, квод пресбитер нон фаціот?»

[«Quid facit episcopus excepta ordinatione quod presbiter non faciot?»]. (Гієронімі, Епіст. 85. Ад Евагріям). «Що творить єпископ поза рукоположенням, чого пресвитер не творить?» (Ероним лист 85 «До Евагрія»). Так запитує Блаженний Ероним. Одне право рукоположення, як зазначає Св. Іоан Золотоустий, як виімок, Церква однесла до обов'язків, до функцій єпископства. Діяльність Іоана Золотоустого припадає [Стор. 82] другу половину 4-го віку, (пом[ер] 407 р. [н.е.]). В його часі, дійсно, рукоположення було вже остаточно віднесене до функцій єпископів.

Питання тепер: Чому лише хиротонія єдина функція ця, стала засвояною виключно єпископському служінню в Церкві?

Відповідь: Це сталося з вимог самого життя Церкви. Церква так намагалася захоронити єдиність свого життя і проводу в певній місцевості. Тієї єдиності не могло б бути, коли б кожен окремих пресвитер, незалежно од центра місцевої Церкви, сам поставляв нових членів пастирського інституту її.

Таке поставлення нових пастирів Церкви мусіло бути впорядкованим, обмеженим і зосередженим в певнім центрі місцевого церковного життя. Тут весь час йшло про зручність, про доцільність способів керувати Церквою, давати їй нових пастирів, а не про силу самої благодатности довершування такого акту хиротонії.

Коли б місцева поєднання церков-громад допускали інший порядок, с[еб]т[о] допускали незалежні всюди по місцях рукоположення, в життю таких поєднань громад, таких обласних Церков повстав би нелад і розподіл. Керування об'єднаним життям церковної округи, керування з осередку її стало б фіктивним, у наслідку таких практик повстав би неминучий хаос. Тим-то по вимогах зручності керування, а не по мотивах признання більшої (у єпископів), меншої (у пресвитерів) [Стор. 83] сили благодати, було віднесено в пізнішу добу, обов'язок рукоположення лише до функцій єпископа.

Рукоположення, виключне ПРАВО на цю функцію стало спеціальним привилеєм єпископства Церкви. ПРАВО є юридичне, а в життю Церкви – каноніч-

не поняття. Право визначає що можна, що можна, що віднесено до привілеїв певного стану. Таке право на довершення хиротонії ніяк не можна змішувати з можливим ДОГМАТИЧНИМ ПОНЯТТЯМ про силу благодатності. Ми говоримо про «можливе» таке поняття, бо в догматиці Церкви Православної такого АКТУАЛЬНОГО розрізнення сили благодатності по степеням єпископського і пресвітерського служінь ніде не мається. Про це трохи пізніш.

Якраз тепер набувають для нас особливого значіння слова Блаженного Ероніма, приведені мною на початку цього розділу цієї розвідки: «А коли потім обирано одного, який би головував над іншими, то це роблене було для одвернення розколу, щоби хто будь притягаючи (людей) до себе не ривав Церкви Христа». Думка ця – без сумніву, вірна. Вона точно розкриває причини й мотиви по яких рукоположення пастирів місцевої Церкви віднесено до обов'язків особи, поставленої в осередку її для керування нею.

Порядок цей розумний, він виправдується вимогами ладу в Церкві. База введення в життя [Стор. 84] такого порядку – юридична: виключна СИЛА БЛАГОДАТИ єпископа довершувати такий акт хиротонії. І цей порядок, так розумний і потрібний, як ми про це далі довідаємося, все ж, увійшов у життя Церкви не без боротьби. Боротьба була немінуча, бо практика Первісної Церкви знала інші способи хиротонії, які тепер із введенням юніформності¹ порядку хиротонії мусіли відпасти, коритися новому і більш зручному порядку в життю Церкви.

Таке впокорення певній, пізніш прийнятій юніформності можна прослідити і в інших функціях пастирського інституту Церкви, не лише в порядку хиротонії. Так напр[иклад] пізніш, виключно до єпископа перейшло право вірних духовного єднання з Церквою, що накладалося на переступників, як одна з суворих кар. Таке право в первісну давнину життя Церкви належало колись пресвітерам її.

«Місцеві пресвітери», як пише проф. А. Спаський [28], «мали право «моту пропрію» (с[еб]т[о] «за відповідним мотивом», АІТ), не звертаючись за дозволом на те до місцевого єпископа, позбавляти вірних церковного єднання і коли апеляція на таке одлучення через місцевого єпископа, (який, як видно, сам не міг відмінити його, АІТ) була подана самому папі Александрійському Теофілові [29], він признав спосіб поступовання пресвітера цілковито законним» е).

[Стор. 85] В такому самому порядку до римо-католицьких єпископів відійшло виключне право мирування, а до єпископів Православного Сходу право посвячення Святого Мира, право посвячення Антимінсів, право розв'язання церковного шлюбу.

¹ Так в тексті. Тут і далі це слово написано в оригіналі саме так. Ймовірно, Теодорович мав на увазі «єдиний для всіх форми».

Що дає силу праву? СИЛУ ПРАВУ В ЦЕРКВІ ДАЄ ВСЕЦЕРКОВНЕ ДОРУЧЕННЯ. Цю істину треба твердо затямити. ПРАВО ЕПИСКОПІВ НА ВИКЛЮЧНЕ ПЕРЕВЕДЕННЯ АКТУ ХИРОТОНІЇ ВИРОСЛО З ЦЕРКОВНОГО ДОРУЧЕННЯ. ДОРУЧЕННЯ ЦЕРКВИ Є ДЖЕРЕЛО ПРАВА НА ВИКОНАННЯ ПЕВНИХ ФУНКЦІЙ ЇЇ ПАСТИРЯМИ, ЧИ ТО ПРЕСВИТЕРАМИ, ЧИ ТО ЕПИСКОПАМИ.

Що тут всюди йде мова про право, а не тю силу благодатности, яка в разі доручення Церкви знаходиться і у пресвитера, це, окрім приведення оправдуючих такий погляд історичних фактів, про що буде мова далі, доводиться й тим, що, як вже раніш про це згадано, ніхто ніколи в Церкві не «счислив», не «зважив» Божої благодати, бо вона ніколи не відмірюється міркою. Сама навіть думка про можливість такого «відмірювання», «підрахування» Божої благодати в суті глибоко непобожна і в засаді мильна¹, бо це значить обмежувати мірами чоловічими те, що належить Богові, а тому – понад всякими нашими мірами.

[*Стор.* 86] Церква має сім тайн: Св. Евхаристії, Покаяння. Хрещення, Миропомазання, Шлюб, Елеосвячення, Хиротонії. Яка власне найбільша з цих Тайн Церкви? Який Собор, коли й де встановив, що для одної тайни треба більшої Божої благодати, а для другої меншої? Такого встановлення не могло бути і його нема. Церква такого ніколи і ніде не пробувала встановляти.

Ми однак маємо змогу порівнювати Святі Тайни що до їх внутрішнього, таємничого змісту. Так порівнюючи Святі Тайни Церкви ми не помилимося, коли в осередку їх усіх поставимо Святу Тайну Евхаристії. Вона безпосередньо, в перший раз була звершена Самим Сином Божим, про цю одну тайну сказано «Це творить на мій спомин» [30]. В цій тайні таємна сила й влада, що її подає Господь служителям Церкви в Його благодаті, являє себе в найвищій силі. Об'єкт Тайни Сам Бог, бо ми віримо в повне перетворення земної, тлінної матерії хліба й вина в надземне, нетлінне Ество Вічного Бога. Недаремне ця Тайна є осередком цілого нашого богослужбового культу. Цю Тайну творить пресвитер.

Чому ж тайна хиротонії, єдина зо всіх семи тайн, в нашій Православній Церкві віднесена до виключних функцій єпископа? Чим це можна пояснити?

Це пояснюється лише тим, що життя Церкви вимагало в ім'я попередження [*Стор.* 87] всяких неладів в ній, в ім'я запевнення, в пастирській інститут Церкви будуть вводитися в певнім означенім порядку нові його члени, вимагало віднесення функції рукоположення нових пастирів Церкви лише до зв'язків єпископа-святителя. Єпископ отримав виключне право бути святителем нових пастирів Церкви.

¹ Так в тексті.

Стисло: Віднесення функції рукоположення до обов'язків лише єпископа **ЛЕЖИТЬ ВИКЛЮЧНО В СФЕРІ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА, В СФЕРІ КАНОНІЧНІЙ, А НЕ В СФЕРІ ПОНЯТЬ БЛАГОДАТНОСТИ, НЕ В СФЕРІ ДОГМАТИЧНІЙ. ТЕ Ж, що може вважатися КАНОНІЧНИМ, ЧИ НЕКАНОНІЧНИМ виростає з ДОРУЧЕНЬ ЦЕРКВИ.** Церква доручила єпископам довершення акту хиротонії і це є канонічне.

Церква так же само може доручити це пресвитерам, як це було в минулому і сталося в історії нашої Церкви і це є те ж канонічно. Ми, в Українській Православній Церкві, під впливом особливих обставин могли розійтися з практикою Церкви нашого часу, але ми не порушили духа канонічності. Канонічне виростало з всецерковних рішень і доручень. Так же повстала і наша, на один лише і виключний раз практика.

Єпископи отримали виключне право на хиротонію єпископів, пресвітерів і їх помічників – дияконів не одразу, а набули його поступово, в певнім періоді часу. Історія [Стор. 88] первісного християнства розгортає перед нами зовсім відмінну від нашого сучасного часу картину церковних звичаїв і порядків. В перші десятиліття Христової Церкви, поруч теперішніх постійних церковних служінь єпископа, пресвітера, диякона, діяли також служіння надзвичайні, установчі, служіння апостолів, пророків, дидакалів.

Вага й функції тих надзвичайних, установчих служінь на початку перевищували значіння єпископа, чи пресвітера. Це легко зрозуміти, бо ці установчі служіння вводили, установляли поволі служіння характеру постійного: єпископські, пресвітерські, дияконські. Авторитет вводячих¹, установчих служінь мусів бути вищим. Таке зазначають самі єпископи того часу: «Ігнатій (Богоносець) і Діонісій Александрійський [31], пишучи свої наставничі листи, додають, що хоч вони пишуть для навчання, але не як дидакалі, що мають владу». (Посл[ання] Ігнатія до Ефес[ян], гл. 3; Діонісія прав. 4). Так наводить цих Мужів Апостольських проф. А. Лебедев. е).

Той же Проф. А. Лебедев зазначає, що в тім установчім часі духовне учительство ще було не перейшло до обов'язків єпископів, бо функції такого учительства несли в тім часі апостоли, пророки, дидакалі. Документ старовини того часу «Канони Еклезіястичні» (70-90 роки [н.е.]) і «Постанови Апостольські» (кн. 2, гл. 1) припускають навіть можливість єпископів [Стор. 89] неграмотних «аграматі». Історія тих часів спеціально згадує про єпископів, що брали на себе обов'язок учительства. Про таких Проф. А. Лебедев пише: «Ми розуміємо двох малоазійських єпископів середини 2-го віку (другого) Полікарпа Смирнського і Мелітона Сардійського [32], про яких в документах подається до розуміння, що вони, по термінології «Дидахи» виконували служіння «проків» с[еб]т[о] проповідували, вчили, хоч були без сумніву єпископи». з).

¹ Так в тексті.

На останку цього розділу запитасмо: як зрештою перейшло до єпископів, власне, ще керування Церквою? Якими помітними процесами це могло б бути пояснене? Проф. А.П. Лебедев дає на це таку відповідь, яка частинно¹ це пояснює: «Кінчили життя, перенеслися у вічність люде (*Апостоли, Пророки, Дидаскали, АІТ*), які лишили по собі багату спадщину. Прямих наслідників не було. За відсутністю ближчих (*наслідників, АІТ*) спадщина пішла по боковій лінії. Тією лінією спадкоємців стали єпископи. Вони отримали наслідство. Це – все. Недавно відкрита пам'ятка «Дидахи» прекрасно пояснює в чому річ. В ній (гл. 15:1–2) заповідається християнам: «Не показуйте недбання (пренебреження) до єпископів, БО ВОНИ ЗДІЙСНЮЮТЬ ДЛЯ ВАС СЛУЖІННЯ ПРОРОКІВ І ДИДАСКАЛІВ» и).

[Стор. 90] Джерела поданих текстів і свідчень:

а) А. Булгаков. О Законности і Действительности Англиканской Іерархіи, стр. 149.

б) Там же, стр. 176.

в) Там же, стр. 178 і Проф. А.П. Лебедев. Духовенство Древней Церкви, стр. 64.

г) Б. Корих. Так называемые Церковные Каноны Святых Апостолов. XIII Выпуск Богословских и Церковно-Проповеднических Опытов Студентов Киевской Духовной Академіи. Печатано по постановленію Совета Академіи. – Київ, 1905. – Стр. 169.

г) Покровский, проф. Соборы Древней Церкви Епохи Первых Трех Веков. – Сергієв Посад, 1914.

д) Догматическое Богословіе Митрополита Макарія. – 2-й Выпуск. – Стр. 226.

е) Проф. А. Спасский. Історія Догматических Движений в Эпоху Вселенских Соборов. – Сергієв Посад, 1906. – Т. 1. – Стр. 138–139, прим. 2 і Проф. Болотов В.В. Епархіи Древней Церкви // Церковные Ведомости, 1906, прим. ч. 3.

[Стор. 91] е) Проф. Лебедев А.П. Духовенство Древней Церкви... – Стр. 9.

ж) Там же. – Стр. 39.

з) Там же. – Стр. 40².

¹ Так в тексті.

² Після переліку посилань на літературу видавці умістили фото Андріївської церкви в Києві на цій же сторінці.

[*Стор. 92*] Єрархія УАПЦ.
**АКТ ПОСТАВЛЕННЯ ЄПИСКОПАТУ
УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
НА ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОСЛАВНОМУ
ЦЕРКОВНОМУ СОБОРІ В м. ЖОВТНІ 1921-го РОКУ,
В КИЄВІ В СВЯТІЙ СОФІЇ.**

«Да не ркут нециі: «отрицаемся от віри,
понеже самі поставляем митрополита».
То да не будет: не отлучаемся... Патріярха
убо святіша константиноградського
імами патріярха і отця і прочая патріярхи...
і согласно с ними держим ісповідання віри»
(3 акту поставлення митрополита
Григорія Цамблака 1415 р.)
Історія України-Руси т. 5 стр. 402.
Підстр. заув. 2. Проф. М. Грушевський

В наслідку відомих у нашій історії процесів, Українська Православна Христова Церква, в великім часі свого відродження опинилася [*Стор. 93*] сиротою, с[еб]т[о] без вищих духовних керівників – єпископів. На території її були єпископи, навіть не мале число їх, але вони були москвини, або московського виховання і переконань. Будучи такими, вони не співчували відродженню і націоналізації Української Православної Церкви. Вони не лише од неї, коли вона стала на таку путь, відреклися, а навіть чинно переслідували діло її відродження та націоналізації і всякими заборонами та анатемами карали носіїв того діла.

Це не перший раз, з волі Божої, таке сталося з Українською Православною Церквою. Рука Божа вела нашу Церкву важкою Дорогою страждань і іспитів. В роках 1596–1620 тодішні на Україні єпископи, таємно од Церкви, зраджуючи її на користь інтересів польського імперіялізму, за вказівками польських політичних кругів, тікали від неї в унію з Латинською Церквою Римського Папства. Триста літ пізніш, в наш час, єпископи поставлені Москвою і її імперіалістичними інтересами, так же само, не лише відреклися Церкви, до якої були поставлені, а виповіли¹ боротьбу ділу її відродження і націоналізації.

Вони виповіли боротьбу тим принципам, згідно з якими Апостоли будували Церкву, всюди і кожному народові несучи благовістя Христа його рідною мовою. Вони виповіли боротьбу принципам, які одушевляли святих Апостолів Славянства – Кирилла (Константина [*Стор. 94*] Філософа)

¹ Так в тексті.

і Мефодія, що понесли слав'янське Слово Світла і Спасіння їх тодішньою мовою Ці святі і тисячлітні¹ принципи стали забуті і потоптані. Цього потребував Московський імперіялізм, який змагав до здавлення всього суто-українського в цілі винародовлення нашого народу, як відмінного мовою і культурою.

На хрестах різної будови розпинали віками Христа, що живе в ділі Його Святого Благостія. Рідними цвяхами прибивали Його до тих хрестів. На цей раз «хрест і цвяхи» були виготовлені в Московській майстерні винародовлення нашої нації. Розпинаючими стали... негідні єпископи, яким політичні веління московського царату це припоручили. По такій то причині, **ЛИШЕ ТОМУ**, хоч єпископи і були на нашій землі, українська Православна Церква, що стала на дорогу свого наближення до духовних і природних потреб народу, їх не мала. Вони її зрадили, покинули.

Більше, вони стали до кощунної, вищу правду топчучої боротьби з нею. Церква стала знов, не перший раз, перед потребою мати своїх єпископів – дійсних пастирів. Таке в різних варіаціях, вже нераз мало місце в історії нашої Церкви.

До речі пригадати ці так аналогічні факти. Вони могли бути дещо відмінного змісту, обставини могли бути відмінні, так напр[иклад] могли бути єпископи, не було митрополита, або вимирали єпископи [Стор. 95] і влада спиняла нові поставлення їх. Церква в таких обставинах шукала сили вибитися з тисків у самій собі і діяла чи-то самостійним, чи знаходила поміч у ерархії других Православних Церков.

Перший акт проявлення самостійної ініціативи Української Православної Церкви мав місце за часів князя Ярослава 1051 р. Проф. М. Грушевський пише: «Як оповідає найдавніший літопис, він (с[еб]т[о] князь Ярослав) поставив митрополита для Руси, для Святої Софії Іларіона, зібравши єпископів» а).

Другий такий акт – поставлення 1147 р. митрополита Кліма Смолятича. Третій – поставлення 1415 р. митрополита Григорія Цамблака; б).

Можуть сказати: ці акти зовсім відмінні. Хоч вони відбувалися без згоди і благословення Константинопольського Патріярха, але єпископи могли поставити митрополита. Оцінка певного факту завжди мусить мати на увазі, поза інші умови, настрої сучасників, особливо тих, що спричинялися до переведення певного акту.

Я привів на початку цього розділу думи учасників Собору і акту, що ним поставлений був митрополитом Григорій Цамблак. Як ті думи подібні до яких же по суті дум і тверджень Першого Всеукраїнського Православного Собору 1921 року, дум і тверджень нашої Церкви взагалі. Ті, що постав-

¹ Так в тексті.

ляли Григорія Цамблака митрополитом, [Стор. 96] відчували можливості таких же самих обвинувачень, яких могли сподіватися учасники [Першого Всеукраїнського Православного Церковного] Собору 1921 року і акту поставлення митрополитом Василя Липківського. Ці настрої однакові і підкреслюють, коли не зовнішньо, то внутрішньо, настроєву аналогічність.

На черзі згадати таємне поставлення в Києві з Єрусалимським Патріархом Теофаном митрополита Йова Борецького 1620 року. Як прийшло до цього поставлення в часах гетьмана Конашевича Сагайдачного?

Єпископи Української Православної Церкви пішли в унію з Латинською Церквою. Це сталося на підшепти¹ польських політиків. Був замах на асиміляцію нашого народу з поляками. Унія з Латинським Папством, з Латинською вірою, вірою поляків, мала стати першим кільцем ланця, яким Польща намірювалася прикувати наш нарід до себе, і згодом, його ополячити.

Польща підтримувала Унію. Вона давала допуст на єпископські катедри лише уніятим. Православні єпископи були вже на вимертю². В таких обставинах гетьман Конашевич Сагайдачний і православні круги в Києві намірилися допомогти собі і використати переїзд через Україну Патріярха Теофана, щоби поставити митрополита і єпископів на опустілі правні єпископські катедри. Таємно в ночі, в Києві був поставлений так від Патріярха Теофана митрополит³ [Стор. 97] Йов Борецький. Згодом, в різних місцях, так же таємно, було поставлено кілька єпископів. Згадані поставлення з боку традиційного розуміння канонів були вповні канонічні. Однак яка доля спіткала цю єрархію?

Доля її була подібна до долі нашої Церкви. Нас, коли хто хоче «влучно», як він думає, вилаяти, він нас називає «самосвяти», «самосвятна ієрархія». Йова Борецького і інших єпископів поставлення Патріярха Теофана, ті, що хотіли лягтися і давати прізвіща і так само думали, що роблять це «влучно», ту єрархію назвали «єрархія самосійна». Польський уряд хотів дати урядового признання цій єрархії. Остаточо, по довгих торгах стало на тому, що митрополита Йова Борецького таки віддалили, а на його місце був поставлений митрополитом Петро Могила.

Знов аналогічність в настроях, коли не в точнім повторенню обставин. Життя пливе віками. Воно наносить все нові обставини. Але, і це важне, у тих все відмінних обставинах переживаються одні і ті ж настрої і боротьба. Церква рятує себе, рятує акцією, що зростає з глибин самої Церкви.

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

³ Після цієї сторінки в книзі є вклейка нестандартного формату з фотографією внутрішнього інтер'єру Київського Софійського собору, центральної апсиди із зображенням Оранти і заалтарної частини собору.

В наведених випадках Церква Українська рятувала своє життя так, як на це дозволяли обставини. Був свій князь, були єпископи – Церква поставляла митрополитів поза чужинецькою волею, коли цього конче було потрібно. Так були поставлені Іларіон, Клим [Стор. 98] Смолятич і Григорій Цамблак. Не ставало єпископів, але була своя влада, як це сталося при гетьмані Конашевичу Сагайдачному. Цим Церква скористала з переїзду Патріярха Теофана і відновила свій єпископат.

Хоч ця самосійна єрархія не втрималася, але спираючись на ній, Церква могла змусити польський уряд признати її права і таки допустити православних єпископів на їх катедри, чого Польща не хотіла робити. Задума¹, що православні єпископи вимруть, а всі нові будуть уніяти, і так удасться перевести унію, ця задума впала.

В тому незабутнє значіння «самосійної єрархії». Вона спасла для Церкви її будуче. Будучі історики определять значіння в житті нашої нації, нашої по думці противників «самосвятної» єрархії і, треба думати, вони знайдуть в ній не лише від'ємні, але і додатні сторони.

Всеукраїнський Православний Собор нашої Церкви 1921 року рятував життя і діло Української Православної Церкви так, як на це йому дозволяли тодішні обставини. Церква не мала рідної державної влади. Московські більшовики понуро і з підозрінням дивилися на наш рух. Де лише можна було, вони в'язнили, засиляли, а то й розстрілювали діячів цього руху.

Автор цієї розвідки і член вказаного Собору лише півтора тижня до нього був випущений з в'язниці Чека, в Староконстантинові на Волині, де був ув'язнений за [Стор. 99] активність в цьому русі; така ж, а то й тяжча доля була і інших численних учасників руху відродження і націоналізації Української Православної Церкви.

Собор цей також не мав переїзжого Патріярха. Собор відбувався в умовах напруження і терору, що мали місце в Україні по недавно подавленій національній революції. Кордони були щільно замкнені. Не могло бути жадного порозуміння з закордонними православними Церквами. Спроби в цим напрямку (посилка делегатів до грузинського Православногo Егзарха²) були неуспішні.

Відкладати на далі діло відродження і націоналізації Церкви, значило його провалювати. По піднесенню широких мас України до того діла, коли в Церкві були десятки парафій без священників, бо вони відмовилися від обслуги московського, чи змосковщеногo духівництва (розумію тут парафії) в таких обставинах стати на Соборі безрадно і роз'їхатися ні з чим, це значило завести піднесені до святої цілі маси в тупу безнадіяність і дати

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

остаточний доказ, що каста московських єпископів на нашій землі – сила непереможна, і від Церкви рідної, дійсно української відмовитися, або погодитися чекати, коли пани ситуації змилюсередяться і дещо уступлять.

Церква Українська рішенням першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору перемогла цей так здавалося безвихідний стан. Вона перемогла силою віри. Вірою [Стор. 100] цей Собор Церкви піднісся на височінь духа первісних християн. «Поминайте в ваших молитвах Церкву в Сирії», пише ідучи на муки, на смерть Святий Ігнатій Богоносець, «вона замість мене має стати пастирем самого Бога, а єпископствує в ній сам Ісус Христос» (Рим., гл. 9); в).

Таким же святим переконанням, яким був сповнений безпосередній ученик Апостолів, Святий Ігнатій Богоносець, який ідучи в Рим на розірвання львами, твердо вірив, що в лишеній ним Церкві «єпископствує сам Ісус Христос», тим же переконанням перейнявся Перший Всеукраїнський Православний Собор відродженої української Церкви.

ДО НЬОГО, ДО ЦЬОГО ЄДИНОГО І ВІЧНОГО ВЕРХОВНОГО АРХИПАСТИРЯ, ЗВЕРНУЛАСЯ ЦЕРКВА СЕРЦЕМ І УСТАМИ СВОГО ПЕРШОГО СОБОРУ, ПЕРЕД НИМ ПОЛОЖИЛА СВОЮ ВІРУ, СВОЮ НАДІЮ, СВОЇ БЛАГАННЯ. ВОНА ТОДІ ЛИШИЛА НА БОЦІ СЛОВА І ЗАКОНИ МУДРОЦІВ ЧОЛОВІЧИХ, А ПОСТАВИЛА ПЕРЕД СОБОЮ ВІЧНЕ І НЕЗМІННЕ ПРИРЕЧЕННЯ ЙОГО: «Я ЗАВЖДИ З ВАМИ», ЯКЕ ГОСПОДЬ, ВІДХОДЮЧИ З ДОЛИН НАШОГО ІСНУВАННЯ, ЛИШИВ СВОЇМ УЧЕНИКАМ І ТИМ, ЩО ПІДУТЬ ЗА НИМИ, ЛИШИВ І НАШІЙ ЦЕРКВІ. ЦЕРКВА БЕЗПОСЕРЕДНЬО ЗВЕРНУЛАСЯ В СВОЇЙ ПЕЧАЛІ, В СВОЇМ ОПУЩЕННІ ДО ЇЇ ВЕРХОВНОГО ПАСТИРЯ НАЧАЛЬНИКА, [Стор. 101] НЕ ЩО БУДЬ ІНШЕ, І НІЯКІ АВТОРИТЕТИ ВИТВОРЕНІ ЛЮДЬМИ, СВДІЧЕННЯ І ДОКАЗИ ПОЛОЖЕНІ НИМИ, НЕ ВСЕ ТЕ, А ЛИШЕ ВІН, ХРИСТОС ЄДИНИЙ, ІСТИНА, ПУТЬ І ЖИТТЯ. ВІН ЗГІДНО З ЙОГО СЛОВОМ – «Я Є ДВЕРІ, КОЛИ ХТО УВІЙДЕ, СПАСЕТЬСЯ» (Іоан 10:9), ВІН, В РОЗУМІННІ ЦЬОГО НЕЗАБУТНЬОГО СОБОРУ, МАВ БУТИ НАШИМ ОСТАННІМ ПОРЯТУНКОМ.

Поставлення першого єрарха нашої Церкви на В[сеукраїнському] П[равославному] Ц[ерковному] Соборі, поставлення, переведене пастирями Української Церкви, присутніми на Соборі, і в якому (поставленню) безпосередньо своїми молитвами і вірою приймали участь віруючі Церкви; *є величний акт духовно-релігійного піднесення, Святий акт устремленого в нетутешне пориву віри, пориву, що має сили взнестися понад усі перешкоди*¹.

Це був святий і незабутній для автора цієї розвідки, як і для других членів Собору порив живої віри, який у потреби, по слову нашого Боже-

¹ Тут і далі курсивом текст в оригіналі виділено самим І. Теодоровичем.

ственного Учителя, міг і гори пересувати. Він, цей святий порив живої віри, перемиг гори тодішних наших утруднень, вказав вихід із щілин безвихідности, в яких тоді Церква знайшлася.

Як такий Святий порив живої віри, акт відновлення єпископату нашої Церкви не потребує жадних доказів, віра діє силами поза [Стор. 102] нашою наявністю. Її пояснювати і доводити не можна. Вона над всім цим. Вона діє і доходить цілі вищими позатутешніми силами. Їх під жадні рубрики ставити не можна. Розвідка ця не має на цілі оправдувати, пояснювати, доказувати правоту цього Святого акту віри. Акт цей має внутрішнє оправдання. Воно – в святості намірень його учасників і в силі їх дерзновенної всеперемагаючої віри. Це вище потреби доведень, доказувань, нам, що в надхненню віри переводили цей акт, всім, що тією вірою святою приймають його, їм докази злишні¹. Це зроблене по силі приречень нашого Господа і Спасителя. Це все.

Однак цю розвідку я написав у свій час і тепер передрукую. Для кого? Не для тих, що святою вірою прийняли цей акт. Їм доказів не потрібно. Їм розвідка ця може бути хіба цікава, як даюча історичні аналоги до акту поставлення нашого єпископату, аналогії, які ми в багатстві знаходимо в житті Церкви перших віків християнства.

Розвідка ця має на цілі розвіяти забобонність неканонічності, неблагодатности, ширену тими, хто не приймає нас і несеного нами слова Христового благовістя.

Розвідка ця написана для тих, віра яких може бути слабюю і шукаючою побічних потверджень правди, святости, благодатности і канонічності пастирства нашої Церкви.

Розвідка ця пишеться в цім розумінні, яке дав сам Господь Ісус Христос, [Стор. 103] Він хотів допомогти слабій вірі тих, що вагаються Його Самого прийняти, і сказав: «Дослідіть же писання... і воно свідчить про Мене» (Іоан. 5:39). Отже для слабших вірою, для тих, які можуть мучитися в ваганні, сумнівах чи вони дійсно на святій і спасенній дорозі, для них – ці рядки.

В них буде доведено, що акт поставлення первоєрарха Української Православної Церкви не є порушенням святої віри, не є порушенням погляду Вселенського Православ'я на тайну Священства. В них буде доведено, що наша Церква під тиском особливо несприятливих обставин, відійшовши від пізнішого порядку хиротонії в поставленні першого архипастира її лишилася вірною духові тайни Священства і відновила на один акт порядок, що існував у Православній Церкві через віки, через первісні і святі віки її життя, існував, доки не був змінений порядками пізнішими.

¹ Так в тексті.

Ми шануємо цей пізніший порядок, вважаємо його доцільним і повернулися до нього, але в часі особливої потреби ми ужили теж святого, благодатного і в ті часи канонічного, старішого порядку, тим не рвучи зв'язків з Христом і Його Церквою, пориваючи лише їх хіба з тими, вузькість і застоянність розуміння яких не дає їм змоги рука в руку йти з нами. «Канонічне» в нашій теперішній розумінні, як говорить проф. Болотов «значить згідне з пізнішою практикою». Далі цей проф[есор] додає: [Стор. 104] «перед цим «канонічним» в центрі був старіший устрій іншого типу».

Наша Церква на потрібну мить звернулась до практик Церкви цього «старішого устрою і іншого типу». Він змінений тепер, бо цього потребували інтереси Церкви, але він же так саме благодатний і святий. Церква жила ним в первісній святій віці її життя¹.

ХИРОТОНІЯ ПЕРШИХ ВІКІВ ХРИСТІАНСТВА

«Канонічне», в звичайнім ужитті цього слова є рівнозначне поняттю ЗГІДНЕ З ПІЗНІШОЮ ПРАКТИКОЮ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

Перед цим «канонічним» в Церкві був устрій ІНШОГО ТИПУ». (Підкр[еслення] мої АІТ).

(Проф. В.В. Болотов. Церк[овные] Ведом[ости], 1906, стр. 1000)

ІСТОРІЯ Первісної Христової Церкви подає нам приклади кількох типів переведення хиротонії акту поставлення пастирів Церкви. Таких типів можна нарахувати чотири:

1. Поставлення від самої Церкви, чи то від громади віруючих, незалежно від присутності харизматиків, чи то осіб обдарованих саном священства, благодаттю (харизмою) його.
2. Поставлення Церквою від Єпископа і Колегії Пресвитерів, від Пресвитеріона.
3. Поставлення Церквою в Єпископа од Колегії Пресвитерів, од самого Пресвитеріона.
4. Нарешті остання, пізніша і загально встановлена форма поставлення Церквою в Єпископа, пресвитера включно через рукоположення од Єпископа, чи Єпископів.

¹ Далі на сторінці 104 надруковано фото Свято-Успенського собору в Києво-Печерській лаврі.

[Стор. 106] ХИРОТОНІЯ ЦЕРКВОЮ БЕЗПОСЕРЕДНЬО

Поміж поданими типами хиротонії, так неоднаковими, які мали місце в практиці ранніх віків життя Церкви, пізніш звичайно мусів бути переведений вибір одного уніформного типу. Головним мотивом введення уніформного для цілої Церкви типу хиротонії мусів бути і дійсно був ЗАКОН ДОЦІЛЬНОСТІ. Не міркування меншої, чи більшої міри і сили благодатності, – таких міркувань Церква ніколи не мала, а цей ЗАКОН ДОЦІЛЬНОСТІ керував Церквою, коли вона послідовно вводила однаковість способу поставлення її пастирів.

Чому, власне, право хиротонії відійшло виключно до єпископів? Чому Церква не спинилась на якомусь іншому з передше поданих, бувших в практиці типів хиротонії? Тут позначив себе ЗАКОН ВІДПОВІДНОСТІ. В розділі про функції пастирського служіння єпископа і пресвитера ми прослідкували наростання концентрації життя Церкви в проводі єпископа.

Згідно з загальними процесами сконцентровання проводу Церкви в особі єпископа і обов'язки хиротонії відійшли до нього. Так закон доцільності, більшої зручності, закон відповідальності [Стор. 107] загальним процесом централізації керування Церквою, цей закон, така потреба віднесли пізніше хиротонію до виключних обов'язків єпископа Церкви.

Коли ми вглядаємося в процеси змін у порядку хиротонії, в ті процеси що їх нам подає історія Церкви, ми бачимо, що першим зникає цей тип хиротонії, який найбільше відходив від потреб централізації церковного проводу. Це є тип хиротонії поставлений першим в цій розвідці, а власно – хиротонія від самої громади віруючих. Про цей тип хиротонії ми маємо найраніші звістки.

Як видно, цей тип, первісний, примітивний, який міг бути на місці в Церкві що ще мала її первісні, установчі, надзвичайні служіння апостолів, пророків, дидакалів-учителів, цей тип хиротонії, з переходом церковного життя під провід звичайних служінь єпископа, пресвитера, диякона, сам собою зникав. Що Церква мала цей тип хиротонії від громади віруючих в перших десятиліттях її життя і приймала його вірою, як святий, благодатний, що Церква тоді могла мати таку хиротонію це легко можна пояснити. Горячковість невідкладність потреб швидкої організації буйно зростаючої Церкви вимагала такого способу.

Присутність в Церкві надзвичайних, установчих служінь уможливила цей спосіб хиротонії. Це був час особливого духовного підйому. Церква тоді сяjala святістю і багатим обдаруванням силами Божої Благодати. Це в ті [Стор. 108] часи апостол Павел пише до Коринтян: «У всьому ви збогатилися Ним (Христом), у всякім слові і у всякім знанню... не маєте недостачі ні в однім даруванні...» (I Кор. 5–7).

Довше, ніж поданий тип хиротонії (перший), тримається порядок хиротонії в якому участь беруть пресвитери з єпископом на чолі, а також порядок, коли сама колегія пресвітерів (Пресвітеріон) подає рукоположення, чи то хиротонію (Слово «хиротонія» [«*χειροτονία*»] – грецьке. В точному перекладі воно значить «рукоположення»).

Хиротонія від Колегії пресвітерів засвідчила свою життєздатність тим, що трималася в житті певної частини Вселенської Церкви безперервно через два віки з половиною, а з перервами аж до часу Першого Вселенського Собору 325 р. [н. е.], і цей тип хиротонії на його час святий, благодатний і канонічний, пізніше зникає, щоби, по вдатному виразу проф. Покровського «уступити тому духу церковної уніформи, який остаточно перемиг коло другої половини третього віку» г).

Я знов вертаюсь тут до приведених на початку цього розділу слів проф. Болотова, цього визначного авторітету по історії Церкви. Його твердження повинно бути тепер особливо ясным. Перед теперішнім «канонічним» був «старіший устрій іншого типу». Він був теж устрій законний, с[еб]т[о] канонічний. Цим старішим устроєм Церква жила перші, святі віки. Ніхто не наважиться говорити, що тодішній порядок [Стор. 109] як неканонічний». Коли про зміну порядку хиротонії говорить письменник 5 віку Север, він просто і розумно вказує, що зміна сталася згідно з новими канонами, «що отримали перевагу». г).

Зміна ця не була в ім'я якихось догматичних міркувань про відмінну силу благодатности, не тому, що старіший порядок був неправославний, єретичний і неканонічний, а лише тому, що, як каже Север «нові канони отримали перевагу». Цього потребували нові інтереси Церкви, нові потреби привести в ній все до певної уніформности, як про це говорить проф. Покровський; г).

З першим типом хиротонії ми зустрічаємось в книзі «Діяння Святих Апостолів»: «Були ж у Церкві, що була в Антіохії, деякі пророки та вчителі: Варнава та Симон, званий Нигером, та Лукий Киринейський та Манайл зрощений з Іродом четверовласником та Савел. Як же служили Господеві та постили, рече Дух Святий: Відлучіть Мені Варнаву та Савла на діло, до котрого Я покликав їх. Тоді вони попостивши та помолившись і положивши руки на них, відпустили їх». (Гл. 13. 1–3).

Епізод цей, переданий в сучасних виразах, мусів би виглядати так: В Антіохійській Церкві з більш активних та енергійних членів її склав ініціативний гурток. Гурток цей був захоплений і перейнятий ділом поширення Христового Благовістя. «Служіння Господеві» в [Стор. 110] ті часи мусіло розумітися передовсім за діло проповіді. «Дух Святий», с[еб]т[о] Дух ревности в Божому ділі горів у серцях тих піонерів християнства. Дух цієї

святої ревности піддав цим ширителям Христового діла думку відділити на місію проповіді Варнаву і Савла. Присутні помолилися і з молитвою положили свої руки на обраних для проповідничого служіння Савла і Варнаву відпустили їх на те служіння. Далі книга «Діянь» оповідає про подорож і працю та пригоди так відділених і посланих.

Так було dokonано акту хиротонії від самої Церкви, від більш активних членів її пророків, учителів. Це не були Апостоли. Це не були також особи поставлені Апостолами, як пресвитери чи єпископ. Це була ініціатива активної християнської громади. Варнава і Савло, отримавши доручення і рукоположення від Антіохійської Церкви, як далі ми довідуємось, відбувають подорож благовістя, наворачтають до Христової віри Юдеїв та поган. Вони, без сумніву, охрещують новонавернених і, як далі говориться, (Дії, 14:23) рукополагають вже самі, поставляють пресвитерів.

Так, в наслідок одержаних від Антіохійської Церкви хиротонії і доручень, Савло (пізнійше¹ Павло) і Варнава доконують функцій, які в інших місцях виконували єпископи і пресвитери поставлені самими Апостолами. Книга Діянь Апостолів ніде не рекордує², щоби хто [Стор. III] небудь ставив під сумнів авторитетність, «канонічність», «благодатність» хиротонії Павла і Варнави. Навпаки, велика праця їх обох, особливо Павла, в прийняттю Церкви, заслужила їм назву Апостолів.

У моїй полеміці 1921–1923 р.р. з противниками признання канонічності і благодатності священства нашої Церкви я мав нагоду зустрінутися з намаганнями тих противників збити вагу цього свідчення Діянь Апостолів про хиротонію від Церкви, від активних членів її, тих, що взяли на себе надзвичайні в ній служіння її пророків, її учителів. Противники ці не мали жадних підстав, щоби довести, що поіменовані в наведеному тексті «Діянь» особи були харизматики, с[еб]т[о] особи, що одержали від Апостолів «харизму» (благодать) священства. Не маючи змоги удовіднити благодать священства вказаних осіб, а разом з тим право на хиротонію, так як воно тепер розуміється, ці противники намагалися доводити, що акт молитовного положення рук на Варнаву і Савла не був властиво хиротонією в розумінні надання благодати і повновластей³ священства, а лише акт обрання і послання.

Згаданому місцю «Діянь» Апостолів противники старалися надати значіння лише акту і згоди і припоручень членів Антіохійської Церкви на місійну подорож Варнави і Савла. Ставши в таку позицію, опоненти, само собою зрозуміло, мали за обов'язок вказати, коли і де пізніш відбулася хи-

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

³ Так в тексті.

ротонія [Стор. 112] в їх розумінні над Варнавою і Савлом. Цього вони не могли вказати, бо акт Антиохійської Церкви був властиво такою хиротонією. На підставі цього акту хиротонії Савла (пізніше [Апостол] Павло) і Варнава, як про це оповідається в закінченні історії їх спільної місійної подорожі, самі, «рукополагають пресвітерів по церквах» с[еб]т[о] доконують теперішніх єпископських функцій. (Діяння 14:23).

Розуміння Церкви, устами її авторитетів пізнішого часу, приймає, що це була хиротонія в благодатному розумінні її сенсу. В такому сенсі, пр.¹, Св. Лев Великий розуміє її, лише він, всупереч точному змісту книги «Діянь» називає Антиохійських «деяких пророків і вчителів» (Діяння 13, 1) апостолами, хоч вони такими не були. Св. Лев Великий, як видно називає їх «апостолами» лише тому, що поставляючи Варнаву і Савла, вони, в його розумінні, доконували апостольської функції.

Пишучи листи до Діоскора про святість тайни хиротонії, св. Лев Великий говорить так: «Окрім ваги звичаю, який, як знаємо дійшов до нас через апостольське передання і Св. Письмо. відкриває нам, що коли по велінню Св. Духа апостоли посилали Павла і Варнаву проповідувати євангелію поганам, тоді попустили, помолилися і положили руки на них (Діяння 13:3), щоби й ми навчилися з якою побожністю повинні старатися і даючи, і приймаючи, щоби ТАЙНА ТАК ВЕЛИКОГО [Стор. 113] БЛАГОСЛОВЕННЯ не творилася недбало, а тому благочесне і гідне ти викажеш повинення апостольським уставам, коли цей ОБРАЗ ПОСТАВЛЕННЯ СВЯЩЕННИКІВ (підкр[еслення] моє – АИТ), захоронивши в Церквах, що над ними поставив тебе Господь головою» (Лист до Діоскора 81, гл. I. д).

Митрополит Макарій, авторитетний автор повного Догматичного Богословія Православної Церкви, відносить також акт 13-ої глави Книги Діянь (1–3 ст. [н.е.] до хиротоній у благодатному їх розумінні, бо додане мною свідоцтво папи Льва Великого приводить в своєму розділі про Божественне становлення і Дійсність Тайни Священства.

Також, проф. М. Барсов висловлює такий же погляд, коли говорить: «Варнава і Савл, обрані од Самого Духа Божого, однак приймають рукоположення од Церкви»; е).

Особливо важне для нас свідоцтво Филарета, Митрополита Московського, який пише: «Коли прийшов час приступити Павлові до устроєння Церков і в них священства, тоді він з Варнавою прийняв для цього рукоположення од Симеона, Лукиї і Манаїла. Так необхідна і так важна свята тайна рукоположення»; е).

Поza всі ці авторитетні свідчення ми можемо привести свідчення самого автора книги «Діянь» Апостолів, євангелиста Луки, свідчення, яке

¹ Так в тексті.

рефлектує такі тодішні, самими Апостолами [Стор. 114] розуміння акту положення рук на Варнаву і Савла, як акту хиротонії в благодатному сенсі її, як акту подання харизми священства, не дивлячись на те, що це положення рук було dokonane не Апостолами, навіть не пресвитерами, а носіями надзвичайних служінь первісної Церкви, її тодішними пророками і учителями.

Запал тих пророків і учителів, їх віра, не знали пізніш повставших канонічних обмежень, і вони не будучи самі посвяченими в сан священства dokonali святої тайни хиротонії, і цим їх незвичайним актом дали Христовій Церкві найбільшого трудами і писаннями Апостола її – Павла, як і його вірного співробітника і товариша подорожів – Варнаву.

Автор «Діянь Апостолів» Лука, оповідаючи про їх труди, подає в своїх словах тодішній погляд Апостольської Церкви на Савла (Павла) і Варнаву. Він про них пише так: «А звідти (Павел і Варнава) поплили в Антіохію, ЗВІДКІЛЯ БУЛИ ПЕРЕДАНІ БЛАГОДАТІ БОЖІЙ НА ДІЛО КОТРЕ СПОВНИЛИ». (Підкр[еслення] мої. АИТ.) Так дивилася на поставлення од Антіохійської Церкви Павла і Варнави, Церква Апостолів, і цей погляд їх рекордував Евангелист і Апостол Лука в наведених словах. (Діянь 14:26).

Аналогічні відомості про існування в первісній Церкві хиротоній цього першого типу (поставлення од членів Церкви) ми знаходимо [Стор. 114] також в «Дидахи» гл. 15:1. Про цю пам'ятку первісних часів християнства ми вже говорили в цій розвідці. В зазначеному місці в «Дидахи» (повна назва книги «Наука 12-ти Апостолів») читаємо таке: «Поставляйте собі (в «Дидахи» це звертання до громади віруючих) єпископів і дияконів достойних Господа...». Слова «поставляйте собі» в грецькій мові оригіналу подані: «хиротоносате еавтіс», точно – «рукополагайте собі». Проф. А.Лебедев, зупиняючись над цим виразом «хиротоносате еавтіс» [«*χεροτονισάτε εαυτοίς*»], обережно зауважує: «Вираз «хиротоносате», ми подаємо через слово «поставляйте», той же хто бажає зробити більш різкий висновок, так думається, перекладе це слово інакше»; ж).

[Стор. 115] Єрархія УАПЦ.

ХИРОТОНІЯ З УЧАСТЮ ПРЕСВИТЕРІОНА.

Од хиротонії першого типу, того типу, що міг повстати і часово триматися в Церкві лише в гарячковій порі її первісної організації, коли та організація ще не набула сталих, встановлених і внормованих форм, типу, що скоро зник з овиду¹ церковного ужиття, ми переходимо до інших типів хиротонії, які мали змогу триматися довше, навіть цілими наступними віками. З цих інших типів ми тепер спиняємося на хиротонії, що подавалася апостолом, чи єпископом із спільним з ним положенням рук членів пресвитерської колегії,

¹ Так в тексті.

с[еб]т[о] пресвітеріона. Першу звістку про цей тип хиротонії ми маємо в посланню Апостола Павла до Тимотія: «Не занедбуй твого дарування, котре дано тобі пророцтвом, з положенням рук священства». I Тим. 4:14.

Противники допущення мисли, що пресвітери Церкви могли брати участь в рукоположенні при поданні особливої благодаті Божої в тайні священства одночасно чи єпископом, користаючи з того, що масам є недоступний оригінальний текст Св. Письма Нового Завіту, виставили в часах боротьби проти [Стор. 117] священства нашої Церкви в 1921-му році зовсім невірне пояснення наведеного тексту.

Таке пояснення того часу виставив Київський, московського священства, протоіерей [Миколай] Гроссу. В своїй критиці єрархії нашого поставлення Гроссу пише: «Коли ж Апостол Павел говорить, що дар єпископства Тимотію є даний «пророцтвом з положенням рук священства», то це може означати лише те, що руки Апостола Павла (бо власне він положив руки), (2 Тим. 1:6) були руки священства, с[еб]т[о] чоловіка, що мав право священнодіяння.

В тодішній полеміці автор цієї розвідки взяв на себе прослідити правдивість твердження професора і протоіерея [Миколая] Гроссу. Він знайшов, що пояснення протоіерея [Миколая] Гроссу не відповідає істині.

Звертаючись до інших текстів приведених слів Апостола Павла, ми знаходимо:

В грецькій мові: «дія профітіас мета епіфтесеос тон хирон ту пресвітеріу – [«διὰ προφητίας μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου»]. (Не маючи грецьких літер, пишу українськими)¹.

В латинській: «пер професіан кум імпозиціоне манум пресбітеріі» [«Per profecian cum imposizione manum presbiterii»].

В німецькій: «дурх ді Воісзпунг міт Гандауфле'гунг дер Ельтестен» [«Durch die Voiszpgung mit Handauphlehung der Ältesten»]².

У французькій: «пар ло міністер де профет авек л'емпозиціон де мен де л'асамбе дезансіан».

[Стор. 118] Препишуючи³ тепер, додаю також англійський текст, якого я в 1921-му році не мав (АІТ): «віт де леінг он оф де генде оф пресонтери» [«With the lying on of the hand of presenter»]⁴.

Всі в приведених текстах підкреслені мною вирази говорять, що повсемісно Церква Христова тут розуміє не священство, як право священнодіяння, а колегію пресвітерів – пресвітеріон. «Ту пресвітеріу» грецького тексту є другий, родовий відмінок імени «пресвітеріон».

¹ Тут зауваження Іоана Теодоровича без вказівки «АІТ».

² Правильно: «Durch die Weissagung mit Handauflegung der Ältesten».

³ Так в тексті.

⁴ Правильно: «With deposition of the priesthood hands»

Термін «священство» в сенсі права священнодіяння, в сенсі стану святости, так як цей термін ми знаходимо: I Петр. 2:5; Жид. 7:5; II, 12; в такому розумінню «священство» в грецьким тексті подане через слово «ієратевма», в латинським – через слово «сацерлоціум».

Митрополит Макарій в своїм Догматичнім Богословії т. 2. стр. 498, признає, що в посланню Апостола Павла до Тимотія, коли Апостол говорить Тимотієві про «дарування», яке він отримав од нього «з положенням рук священства», то під цим треба розуміти осіб, що покладали їх руки одночасно з апостолом. Само собою зрозуміло, що Митрополит Макарій додає свої пояснення в дусі пізніш прийнятого розуміння.

Нам однак важне те, що митрополит Макарій признає, що одночасно з положенням рук Апостола, руки покладали також і ті, що служили з ними і апостолами не були. Це вказання на розуміння [Стор. 119] митрополита Макарія взято мною з книги «Чини хиротезій і хиротоній», Неселовський, Каменець Подільський, 1906 р., стр. 213.

Проф. А. Булгаков просто вказує, що приведенне нами місце з послання Апостола Павла до Тимотія «в слав'янській і в російській мовах» (*та й в нашому українському тексті брит[анського] видання, АІТ*) «переложено неточно». Він далі говорить: «Без сумніву, що під словом «пресвітеріон» Св. Апостол розумів зібрання осіб, що приймали участь, коли рукополагався Св. Тимотій, в його рукоположенню». з).

Про порядок поставлення, в якому, разом з єпископом, чи єпископами, приймали участь і пресвітери, ми довідуємось також з інших джерел. «Statuta Ecclesiae Antiquae» – пам'ятка навіть так пізнього часу, як шостий вік, Гальська пам'ятка тодішнього устрою Церкви, зазначає, що при висвячуванню на ставленника покладали руки не лише єпископи, а й пресвітери.

Проф. [В.] Болотов приводить канон цієї Гальської [пам'ятки] колишнього устрою церковних порядків¹, і при тому зауважує, що такий порядок при хиротонії мусів повстати в раніші часи, коли різниця діяння єпископа і пресвітера ще не мала змоги набути так абсолютного характеру, який вона набула пізніш. Проф. Болотов додає: «Якби то не було, це був порядок старішої Церкви. и).

[Стор. 120] Анатолій Малевич, в своїй розвідці про права і привилеї єпископів старо-християнської Церкви, приводить третій канон Четвертого Картагенського Собору, в якому каноні говориться, що «в хиротонії пресвітера пресвітери брали участь тим, що покладали разом з єпископом руки свої на голову поставляемого».

Я привожу тут цей канон в латинському оригіналі, з зазначенням збірки, з якої автор взяв цей канон: Пресвітер кум орнатур, єпископе кум бенедиченте ет манум супер капут еюс тенент, еціям омнес пресбітері, кві

¹ Так в тексті.

презбнтес сунт манус суа юкота манум епископі супер капут ілліюс тене-ант» (Гардуіні, акта Конзіліум, т. I, п. 99. – Паріж, 1415) і).

Церква в давні часи, як про це вже передше було мною згадано, не розподіяла благодати на «архієрейську» і «пресвітерську». Була різниця функцій служіння, але не благодати. Функцію поставлення в священство остаточно віднесено було до обов'язків єпископа, але не тому, що благодать «єпископська» більша, а тому, що цього вимагало саме життя Церкви, охорона її од розламу і розподілу. Тому, що це так, минуле Церкви захоронило для нас згадку і про те, що й поставлення в єпископа переводилось того ж без різниці, чи рукою єпископа, чи рукою пресвітера. Про це говорить правило Іполита (Коллекціон Ахеліс).

На цьому правилі спиняється [*Стор. 121*] проф. А. Лебедев і говорить: «Особливо незвичайну звістку ми навмисне затримали на кінець нашої мови про участь пресвітерів в спільному Богослуженню». «В правилах Іполита» (з тільки що вказаної колекції Ахеліса, АІТ) читаємо: «При рукоположенню в єпископа вибирається один з єпископів, чи з пресвітерів, який і покладає руку на голову» поставляемого в єпископа, (проф. А. Лебедев) «і виголошує молитву». (Ахеліс, стр. 40). В латинському оригіналі цей канон приведений так: «*deinde elegatur unis ex episcopis et presbyteris, qui manum caputi ejus (episcopis) imponat et orat dicens...*»

«Сам автор, тут до речі згадати, із збірки якого приведене це правило, не є протестант, а римо-католик. Це лише підносить вагу приведеного свідочтва, бо свідчить про наукову безсторонність цього авторитету. Це правило Іполита (Hippolytus), признане взагалі на Заході християнства, як автентичне, таким же признається авторитетами російської теологічної науки, а власне професорами Лебедевим і Неселовським. Вони приймають це правило за пам'ятку старовинного порядку в Церкві і не заперечують його дійсности.

Що могли існувати такі правила, доволі видно хоч би з того, що сама хиротонія в єпископа і в пресвітера однакова змістом молитов. [*Стор. 122*] В тих же самих правилах Іполита «Коли поставляється пресвітер, то над ним твориться все те, що й над єпископом, він лише не садовиться на катедру. Також і молитви при тому читаються ті самі, як і при поставленню в єпископа, з тою лише різницею, що не уживається слово «єпископ».

Далі в цих канонах додається: «Єпископ у всіх відношеннях є рівний пресвітерові за виключенням права останньому сидіти на катедрі і посвячувати, бо ВЛАСТЬ творити посвячення пресвітерові не належить». (*Я підкреслюю: і тут, в канонах Іполита говориться про владсть посвячувати, що дана єпископові, а не про більшу силу благодати у єпископа*). Прав. Іполита, 61 і 62. Збірка Ахеліса. к).

¹ Так в тексті.

До тільки що поданого мого підкреслення треба додати, що, хоч «канони Іполита» вказують на те, що функція, чи то власть посвячення в сан священства перейшла до обов'язків єпископа, однак, ці ж самі канони мають місце, в якому говориться, що функція посвячення може бути віддана і пресвітерові. Прав. Іпол[ита] 40-ве. Без сумніву, в минулому Церкви були факти хиротонії од пресвітера. Історія захоронила кілька таких фактів. Проф. Лебедев говорить, що право на хиротонію в пресвітера й диякона «безсумнівно» належало жались пресвітерам і на потвердження цього [Стор. 123] приводить, як документ, лист Св. Кипріяна Картагенського до Корнелія – Римського Папи, про пресвітера Новата, який поставив собі диякона Феліціссіма.

Лист говорить про те, що Св. Кипріян гнівається на те, що поставлення відбулося без його відома, але не квестіонує права Новата на таке поставлення. Другий такий факт подається Кассіаном Римським про пресвітера Пафнутія, який поставив на диякона й пресвітера монаха Даниїла л).

Загально вкажемо, що перехід права хиротонії від пресвітера індивідуально до єпископа скоро затвердив себе і Церква знає дуже мало порушень пресвітерами (кожним індивідуально) такого порядку. Однак, хиротонія од колегії пресвітерів, од пресвітеріона Церкви затрималася довго, близько два віки з половиною, а по іншим відомостям аж до Першого Вселенського Собору 325-го року. Про цей тип хиротонії ми будемо мати мову далі.

[Стор. 124] ХИРОТОНІЯ ОД ПРЕСВІТЕРІОНУ ЦЕРКВИ

Третій тип хиротонії – рукоположення єпископа од пресвітеріона Церкви затрималось найдовше за всі інші переходові типи хиротоній і був через віки характерною рисою канонічного устрою Александрійської Церкви. Історія минулого Церкви подає нам к низку документів, що стверджують існування пресвітерської хиротонії в канонічному устрою життя Александрійської Церкви. В цій Церкві канонічна установа хиротонії од колегії пресвітерів безпереривно тривала через два близько з половиною віки. Це безсумнівне. Інші ж відомості протягають¹ цю практику Александрійської Церкви – хиротонію од пресвітеріату її – аж до часу 1-го Вселенського Собору.

На чолі всіх документів, що свідчать нам про існування в Александрійській Церкві пресвітерської хиротонії в єпископа стоїть свідоцтво Блаженного Єронима. Для того, щоби нам ясною була вага свідчення цього знаменитого отця Західньої Церкви, ми повинні спинитися на життєписі цього визначного автора.

[Стор. 125] Життя Блаженного Єронима припадає на четвертий-пятий віки (342-420 [рр. н.е.]). Його батьки мали змогу дати йому блискучу по тому часі освіту. Він проходив науки в Римі. Починаючи з 360-го року, с[еб]т[о] з 18-го року свого життя, Єроним віддає себе виключно на служіння Церкві.

В цілі поповнення теологічних знань і для аскетичних подвигів, Єроним відбуває кілька подорожів по Православному Сходу Церкви, зокрема по Палестині. Там він засновує брацтво подвижників в Аквілеї і, пізніш, поселяється в Халкидській пустелі, в цім осередку Сирійського аскетизму. Там він перебуває через п'ять років у суворому житті аскета та в наукових студіях над Св. Письмом. Пізніш в Антіохії, він прийняв сан пресвитера.

Слава про нього, як про вченого християнського письменника, розноситься далеко. Папа Дамас викликав його до Риму. В Римі він був секретарем Собору 381-го року, а потім лишився секретарем папи.

Однак, його суворі погляди на життя, погляди вправленого¹ аскета, скоро викликали в Римі посеред духівництва і визначних вірних до нього ворожнечу. Міські умовини життя допускали легшу оцінку моралі, легші погляди на життя. Суворий аскет, Єроним, такі погляди осуджував. В осередку Західної Церкви, в Римі, вже в тім часі позначали себе ознаки падіння моралі і збільшення розпусти. Єроним не міг [Стор. 126] примиритися з таким станом річей. По кількох конфліктах він опустив² Рим і виїхав у Палестину. Там у Вифлеємі, коло печери Народження Господа, Єроним оснував монастир і в ньому, посеред праці над перекладом Св. Письма та іншими працями, проводить 33 роки свого життя.

Як історик і бібліолог Блаж[енний] Єроним набув великої заслуги в сфері християнської освіти. Головна його праця і заслуга перед Західною Церквою це – переклад Біблії на латинську мову. Його переклад, так зв. «Вулгата» і досі з малими незначними змінами в ужиттю Римо-Католицької Церкви.

Блаженний Єроним не замикався од світа і його біжучих інтересів. Але він часто жваво відкликався на всі тогочасні події. До слова його прислухалися. Слово його мало вагу. Певність свідоцтва, що його ми подаємо в наступному, тримається на великій авторитетності автора і також на тому, що цього його свідчення ніхто з сучасників і близьких до його доби дослідників ніколи не заперечував, не спростовував.

Таких спростовань нема. Їх, однак, можна було таки сподіватися, бо Блаженний Єроним вказував на порядок, що гостро розходився з тодішньою, вже в часах Блаж[енного] Єронима, практикою Церкви. Коли б свідчення Єронима не було правдивим, його б гостро заперечили.

Видно, що [Стор. 127] істина свідчення Єронима поділялася знаючими старовину Церкви його сучасниками. Це й не дивно. Сліди минулого канонічного порядку Александрійської Церкви були ще так свіжі, так недавні всього один вік тому. Будучи такими недавніми, вони могли ще жити в пам'яті сучасників Єронима.

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

Блаженний Єроним про хиротонію єпископа пресвитерами в Церкві Александрійського Патріярхату (Патріярхат був пізніш проголошений) пише так:

«А коли потім обрано одного, який стояв би на чолі всіх, то це зроблено для попередження розколу, щоби кожен, тягнучи людей до себе, не руйнував Христової Церкви. Бо і в Александрії, починаючи з євангелиста Марка, аж до єпископів Геракла і Діонісія ЗАВЖДИ ПРЕСВИТЕРИ, ЗПОМІЖ СЕБЕ ВИБРАВШИ ОДНОГО, ПОСТАВЛЯЛИ ЙОГО НА НАЙВИЩІЙ СТУПІНЬ. ІМЕНУВАЛИ ЄПІСКОПОМ. (Підкресл[ення] моє. – АІТ).

Отже так само, як військо творить імператора, або диякони обирають зпоміж себе того, кого вважають за старшого, і кого називають архидияконом». (146 лист Єронима до Євангела). м).

Зогляду на вагу цього свідчення, я подаю і латинський текст його, текст самого Єронима: «*Quod autem postea unus electus est, qui caeteris praeroneatur, in schismatis remedium factum est, ne unusquisque ad se trahens, Christi ecclesiam [Стор. 128] rumperet. Nam et Alexanria a Thar co evangelista usque ad Heraclam et Dionisium episcop s presbyteri semper unum ex se selectum, in excelsiori grada collocatum, nominabant. Quomodo si exercitus impertorem faciant, aut diaconi elegant de se, quem industum noverint et archidiaconum vocent*». (Hieronimi epist. 146 ad Evagelum, a/101, al. 35. Mign. Patrol. Dat. t/ 22 col. 1194, A).

«Приведені подробиці що до місця й часу», пише проф. В. Болотов про це свідчення, «так точні, що їх не можна віднести на рахунок живої уяви Вифлеємського пресвитера, який не завжди був вільним від честолюбних намагань».

Той же проф. [В. Болотов] далі подає друге свідцтво пізнішого походження, свідцтво патріярха Александрійського Евтихія (в[ік] X). Свідчення це таке: «Євангелист Марк разом з патріярхом Ананією поставив 12 пресвитерів які zostавалися б завжди з патріярхом для того, щоби, коли патріярхія опустіє, вибрали одного з 12-ти пресвитерів на його ГОЛОВУ, ПОКЛАДАЮЧИ РУКИ ОСТАННІ ОДИНАДЦЯТЬ САМІ БЛАГОСЛОВЛЯЛИ І ТВОРИЛИ ПАТРІЯРХОМ (Підкресл[ення] моє, АІТ).

Потім обирали менш значного чоловіка і ставили поміж собою пресвитером замість того, який став патріярхом, щоби таким чином завжди трималося дванадцять і ніколи в Александрії не була відсутньою ця установа з пресвитерів, які [Стор. 129] відповідним чином вибирали патріярха з 12-ти пресвитерів до часу Александра, патріярха Александрійського.

Той заборонив, щоби надалі пресвитери поставляли патріярха і наказав, аби після смерти патріярха сходилися єпископи, які призначали б патріярха».

Також, вважаю за корисне подати і тут лат[инський] текст «*Constitut evangelista Marcus una cum Hanania patriarcha duodecium presbyteros, qui*

nempe cum patriarcha manerent adeo ut cum vacaret patriarchatus unum u duedecim presbyteris elegerent, ejus capiti reliqui undecim manus imponentes, ipsi benedicerent et patriarcham crearent, deinde virum aliquem insignem elegerent quem secum presbyterium constituerent loco ejus qui factus est patriarcha, ut ita semper extarent duodecim. Neque destit Alexandria institutum hoc de presbyteris, ut scilicet patriarchas crearent ex presbyteris duodecim, usque ad tempora Alexandri patriarchae Alexandrini, qui vetuit ut deinceps patriarcham presbyteri crearent, et decrevit ut mortuo patriarcha convenirent episcopi, qui patriarcham ordinarent». (Evtichii, Alexandrini patriarchae Annales. Mign. Patrol. Gr., t. III, c. 982, B).

Хоч проф. В. Болотов зазначає, що патріярх Евтихій історик не так високого авторитету, але він додає: «Подане ним до такого степеня розходиться з сучасною йому практикою, що він сам не міг цього видумати».

Далі той же професор пише «Свідчення Єронима, при цій підтримці з боку Євтихія [Стор. 130] Александрійського видається більш твердим, ніж би воно було без нього», н).

Згідно з поданими свідченнями хиротонія Александрійського єпископа переводилася безперервно пресвитерами аж до часів єпископів Геракла і Дионісія с[еб]т[о] до року 237-го [н. е.]. Свідоцтво Євтихія продовжує практику пресвітерської хиротонії аж до єпископа Александра. Це значить, аж до часів Першого Вселенського Собору 325-го року.

Можна думати, що стара, через віки практика пресвітерської хиротонії не одразу здала свої позиції, що були випадки, коли і по 237-му році вона час від часу відновлялася. Свідоцтво Євтихія схиляє нас до думання, що сам Александр, єпископ доби Вселенського Собору, єпископ Александрійської Церкви в часі, коли в ній почалися розрухи аріяства, був ще поставлений по порядку старому, с[еб]т[о] по чину хиротонії од Пресвітеріона Церкви.

До поданих свідчень треба додати ствердження факту пресвітерської хиротонії в єпископа в Александрії, ствердження, яке ми знаходимо у Севера. Север жив у Єгипті коло 500-го року. Він, згідно з опінією про нього дослідників історії Церкви, мусів бути добре ознайомленим з старими порядками Александрійської Церкви. Свідчення Севера ми знаходимо в його листі до християн міста Еммеса.

Первісна колекція тих листів Севера і інших була зібрана вже згаданим [Стор. 131] істориком – патріярхом Євтихієм. Антоній з Низибії переложив ту колекцію на Сирську мову. Ця колекція знаходиться тепер у Бритійському Музеї в Лондоні.

Север в своєму листі пише: «І єпископ міста, що відоме зо своєї православної, міста Александрії, ЗВИЧАЙНО В КОЛИШНІ ЧАСИ РУКОПО-

ЛАГАВСЯ ПРЕСВИТЕРАМИ, АЛЕ ПОСЛІДНИМИ ЧАСАМИ, ЗГІДНО З КАНОНАМИ, ЩО ОТРИМАЛИ ПЕРЕВАГУ, поставлення єпископа довершується рукою єпископа» о).

Проф. В: Болотов, спиняючись на цих свідченнях, подає, за оповіданням Лавсаїка, цікавий випадок, що стався в часах Александрійського єпископа Пимена: Сталося раз, що до цього єпископа (патріярха) прийшли єретики. Єретики дорікали Пименові за те, що він отримав хиротонію од пресвітерів. Патріярх не вважав за потрібне відповідати єретикам на такий закид. УСТАНОВА ПРЕСВИТЕРСЬКОЇ ХИРОТОНІЇ В АЛЕКСАНДРІЇ БУЛА ВІКАМИ І ЦЕРКВА ЇЇ ПРИЗНАВАЛА ЗА КАНОНІЧНУ. Патріярх наказав прислужі погостити прийшовших і відпустив їх. п).

Треба тут підкреслити, що згідно з оповіданням Лавсаїка, це БУЛИ ЄРЕТИКИ, що закидали таке патріярху Пименові. Православні того часу ВИЗНАВАЛИ ЗАКОННИМ КАНОНІЧНИЙ ПОРЯДОК АЛЕКСАНДРІЙСЬКОЇ [Стор. 132] ЦЕРКВИ, ПОКИ ВІН БУВ НЕ ВІДМІНЕНИЙ ТОМУ, БО ЯК КАЖЕ СЕВЕР, «ІНШІ КАНОНИ ОТРИМАЛИ ПЕРЕВАГУ».

Наукові авторитети, з писаннями яких автору цієї розвідки прийшлося знайомитися в атмосфері полеміки про канонічність священства нашої Церкви, ці авторитети, імена яких не раз я приводив, вони приймають свідоцтва Єронима, Євтихія, Севера і Лавсаїка за свідоцтва дійсні і вірогідні. Вони не беруть ці свідоцтва під сумнів. Правда, вони роблять висновки обережні, це зрозуміло. Російська Церква була під строгою духовною цензурою. Професори ці працювали в Академіях Церкви. Вони мусіли числитися з прийнятим у Церкві порядком річей і не дозволяли собі надто смілих висновків

Сучасні противники нашої Церкви, що в боротьбі з нею хочуть опертися на підірванню канонічності нашого священства, не мають змоги заперечити історичну правдивість приведених свідчень. Вони обмежують себе на тому, що вказують на певні вирази цих свідчень, які, на їх думку, треба інакше розуміти.

Так, напр[иклад], в свідченню Блаженного Єронима вони звертають увагу на вираз «episcopum nominabant» («іменували єпископом»). Вони говорять, що найменування, «нареченіє», с[еб]т[о] обрання могли дійсно перекладати пресвітери, але саму хиротонію таки творили єпископи. [Стор. 133] На це ми вкажемо: саме порівняння Блаж[енного] Єронима «quomodo si exercitus imperatorem faciant» с[еб]т[о] «отак само, як (військо) творить імператора», говорить про те, що слова «episcopum nominabant» («іменували єпископом») ужиті в сенсі остаточної акції.

Ми вказуємо, що свідчення Блаж[енного] Єронима має розумітися в сенсі остаточної акції, с[еб]т[о] такої акції, по якій жадного додаткового

акту не потребувалося. Коли так, то чому власне Блаж[енний] Єроним уживає виразу «номинабант» с[еб]т[о] «іменували»?

Щоби це зрозуміти, треба засвоїти собі погляд раніших епох життя Церкви, тих епох, коли непомітно переходив процес відділення єпископства од пресвітерства через поріжнення (диференціацію) їх функцій. Ці раніші епохи лишили термін «іменування», як термін важний і цей термін уживає Блаженний Єроним. Ріжниця поміж єпископом і пресвітером, як це вже було освітлено мною в цій розвідці, була лише в функціях обов'язків і зовні виявлялася лише в імені, в назві. Про це, напр[иклад], свідчить св. Климент Римський: «Апостоли наші знали через Господа Ісуса Христа, що буде незгода що до НАЙМЕНОВАННЯ ЄПИСКОПСТВА (ту ономагис тис єпископис – з грецького тексту). р).

Тільки про «найменування» ходило, а тому й не дивно, що й Блаж[енний] Єроним, уживаючи традиційного виразу в Церкві, виразу, що [Стор. 134] дійшов до цього часу з раніших віків, ужив терміну «номинабант», с[еб]т[о] іменували.

Свідчення Євтихія пізніше і більш дефінітивне: Він говорить, що пресвітери вибравши одного зпоміж них, на його голову покладаючи руки, останні одинадцять самі висвячували (в латин[ському] тексті «бенедецент» с[еб]т[о] «благословляли») і ТВОРИЛИ патріярхом.

При останку вже вважаю за корисне подати розслід в порушеній справі проф. Покровського з його твору «Собори Древней Церкви Первых Трех Веков» Исторично-каноничний розслід¹. – Сергіїв Посад, р[оку] 1914. В цьому розсліди ми знаходимо, так би мовити, підсумок наведених тут відомостей про пресвітерську хиротонію. В цім ціннім розсліди проф. Покровського є авторитетні довення², що у всьому Єгипті (*Александрійська Церква, АІТ*) До 240-ГО РОКУ НЕ БУЛО ІНШИХ ЄПИСКОПІВ ОКРІМ ПАТРІЯРХА. (*Тоді ще єпископа Александрії, АІТ*).

Відомости, що приводяться проф. Покровським особливо цінні. Вони завершують і підтримують всі ці докази про існування хиротонії од Пресвітеріону Церкви в Александрії, які я до сього часу приводив. Відсутність в цілій Александрійській Церкві єпископів окрім одного єпископа Александрії, відсутність через віки, не лишає жадних сумнівів, що хиротонія во єпикопа Александрії од [Стор. 135] Пресвітеріону Александрійської Катедрі була там єдиним канонічним порядком.

Проф. Покровський пише так: «Загальний голос істориків як світських: Momsen, Lübeck, так і церковних: Harnach, Pseuschen, Achelis, Gutschmidt, а з руських: проф. Гибулянов, свящ. Дружинин рішуче говорять про те, що єпископсько-Александрійська Церква мала в собі одну оригінальну і ціка-

¹ Так в тексті.

² Так в тексті.

ву властивість, а власне, міцний, або точніш, навіть абсолютний монархічний єпископат при сильно розвиненому повноправному пресвітеріаті.

Це й друге виявлялося головню в тому, що через довший час в цілій, так великій Єгипетсько-Александрійській Церкві був лише один єпископ, а власне, наступник катедри євангелиста Марка, який жив в метрополії всіх провінцій, в м. Александрії. Далі, це виявлялося і в тому, що пресвітерська колегія, як в самій Александрії, так ще більше в провінціях, мала збільшені права, що наближувалися до єпископських. Правдивість обох цих фактів, які перше заперечували представники особливо католицької і англіканської Церков для боротьби з пресвітеріанством, тепер признає напр[иклад] Ахеліс (*Катол[ицький] вчений, АИТ*).

Achelis в своїй популярній монографії про першохристиянство говорить так: «Ясніш усього старий стан церковного строю в Александрії. Там пресвітеріят, не дивлячись на [Стор. 136] монархічний єпископат захороняв певні повновласті керуючої колегії (gevisse Rechte eines regierenden Kollegium). Коли єпископ вмирає, то пресвітеріят разом приступав до нового обрання і завжди обирав особу з свого власного круга (einen Mann aus seiner eigenen Mitte). Це відступлення від загального порядку лишалося до третього віку. Лише тоді, як видно, Александрійська громада вірних і єпископат отримали право «співпомагати» (*цим словом я перекладаю німецьке mitzuwirken, АИТ*) обранню єпископа Александрії (H. Achelis. Das Christentum in der ersten drei Jahrhunderten, 11-40-5. Leipzig, 1912).

З цим авторитетом римо-католицької церковно-історичної науки годиться і протестанський вчений Е. Preuschen, який в його статті про Оригена висловлюється так: «Коли східні (*орієнталістичні, с[еб]т[о] маючи до діла з «орієнтом» – сходом. АИТ*) джерела праві, ТО ДО ЄПИСКОПА ДИМИТРІЯ У ВСІЙ КРАЇНІ НЕ БУЛО ЄПИСКОПІВ, а були лише пресвітери і Хиротонія (ОРДИНАЦІЯ) АЛЕКСАНДРІЙСЬКИХ ЄПИСКОПІВ ПЕРЕВОДИЛАСЯ ЧЕРЕЗ ПРЕСВИТЕРІВ (Er folgte durch Presbyter). (Journ. of Theol. Stud. II. p. 612, Hieron cp. 85. Bingham Antiq. 1-91).

Лише Дмитрій положив початок зміні такого строю життя і поставив трьох єпископів. (Ерв[ін] Пройшен. Ориген) [Стор. 137].

«Зазначені місця Ахеліса і Пройшена», як каже далі проф. Покровський «не самовільні, а побудовані на підставі авторитетних старих історичних свідоцтв».

В цім місці проф. Покровський приводить також вже подане і розібране нами свідоцтво Блаж[енного] Єронима. Подаючи це свідоцтво, проф. Покровський додає, що дальше повідомлення Євтихія, що був істориком цієї місцевої Александрійської Церкви, не лише потверджує свідчення Блаж[енного] Єронима, а далі розвиває його. По думці проф. Покровського

«Цей звичай (хиротонії од пресвітеріона) захоронився в Александрії до самих часів патріярха Александра с[еб]т[о] до доби 318 (*Число членів 1-го Всел[енського] Собору, АИТ*), до Никейського Собору, який заборонив пресвітера на будуче рукополагати собі патріярха».

«Як би ми не ослаблювали значіння цих свідоцтв», говорить далі цей професор», а ОСОБЛИВО ТАК АВТОРИТЕТНО І ВИРАЗНО СВИДОЦТВА БЛАЖ[ЕННОГО] ЄРОНИМА, таки ми не маємо права зводити їх до ролі, до значіння місцевих звичаїв, що були додатковими до загальної єпископської хиротонії. Особливість старо-александрійської хиротонії во єпископа, без сумніву заходила далі невинних додатків і порушувала питання про хиротонію в самій його суті».

[*Стор. 138*] Проф. Покровський говорить далі про відсутність єпископів в Єгипті окрім патріярха і на доказ наводить свідоцтво славнозвісного отця Церкви Св. Атанасія Александрійського: «Мареотис», – пише Св. Атанасій, – «як я сказав перед тим, є країна належна до Александрії, і в цій країні ніколи не було ні єпископа, ні хор-єпископа, але церкви цілої країни підчинені єпископові Александрії. Кожен з пресвітерів, однак, мав власні, дуже великі села (*нарохії, АИТ*) в числі по десять, а то й по більш».

Проф. Покровський далі говорить, що не дивлячись на те, що устрій і пресвітерська хиротонія Александрійської Церкви були для неї природним і канонічним порядком і, що цей порядок там був міцним, «однак, порядок цей був дуже відмінним від устрою церковного керування християнського Сходу і Заходу. По тій причині він раніш чи пізніш повинен був приступити тому духу церковної уніформи, який остаточно, запанував в половині третього віку і в особі єпископа Кипріяна Картагенського знайшов свого головного ідеолога. Це по тій причині власне коло того часу і в Александрійській Єгипетській Церкві була переведена реформа, яка мала на меті наблизити Александрійську Церкву до загального типу єпископсько-церковного устрою.

Початок цієї реформи більшість авторитетних дослідників відносить до останніх років [*Стор. 139*] керування єпископа Димітрія і до часів єпископства його наступника Геракла, Димітрій підійшов до реформи на початку дуже боязко і поставив всього три єпископа. Геракл міг бути вже сміливішим і поставив коло двадцяти єпископів. На початку четвертого віку їх було вже більше сотні» с).

Ми можемо тепер додати наші правдоподібні міркування: справа з реформами устрою, який тримався віками, є завжди важка і поступова. Можно думати, що, як це звичайно буває в таких обставинах, старий порядок поставлення єпископа Александрійської Церкви руками членів Пресвітеріону Катедри Александрії здавав свої позиції не без боротьби. Видко, що й по часі

єпископів Димитрія і Геракла були ще випадки таких поставлень од Александрійського Пресвітеріона. Так думається, в цьому і пояснення, чому свідцтво патріярха Євтихія доводить практику пресвітерської хиротонії аж до єпископа Александра, с[еб]т[о] до доби 1-го Вселенського Собору і аріянських хвилювань, які власне почалися з Александрійської Церкви.

[Стор. 140] Джерела поданих текстів і свідчень:

- А) М. Грушевський, проф. Історія України-Руси. – Т. 3. – С. 261.
Б) Там само. – Т. 5. – С. 401-402.
В) А. Булгаков. О законности и действительности Англиканской Иерархии. – Вып. I. – Киев, 1906. – Стр. 180.
Г) Покровский, проф. Соборы Древней Церкви Эпохи Первых Трех Веков. – Сергіев Посад, 1914.
Г) Проф. А. Спасский. История Догматических Движений в Эпоху Вселенских Соборов. – Сергіев Посад, 1906. – Т. 1. – Стр. 138–139, прим. из Болотова В.В. Епархии Древней Церкви // Церковные Ведомости, 1906, прим. ч. 3.
Д) Митрополит Макарий. Православное Догматическое Богословие... – Т. 2. – С. 493.
Е) Барсов М. Сборник Статей по Истолкованию Чтений Деяний Св. Апостолов. – С. 364.
Є) Там само. – С. 364.
Ж) А.П. Лебедев. Духовенство Древней Церкви. – Москва, 1905, – Стр. 106. [Стр. 141] з) А. Булгаков. О законности и действительности Англиканской Иерархии. – Вып. I. – Киев, 1906. – Стр. 146.
И) Проф. В.В. Болотов. Лекции по истории Древней Церкви. II. По-смертное изд. редакции А. Бриллиантова. – СПб., 1910. – Т. 2. – С. 456. Проф. Барсов Н. Энциклопедический Словарь Брокгауз и Ефрон. – Т. 49. – С. 77.
І) Малевич А. Какими правами и Преимуществами отличались Епископы в Древней Христианской Церкви // Вера и Церковь. – 1906. – № 2. – С. 195.
Ї) А.П. Лебедев. Духовенство Древней Церкви. – Москва, 1905, – С. 78.
К) Там само. – С. 73-74.
Л) Там само. – С. 80-81.
М) Проф. В.В. Болотов. Лекции по истории Древней Церкви. II. По-смертное изд. редакции А. Бриллиантова. – СПб., 1910. – Т. 2. – С. 456.
Н) Там само. – С. 458.
О) Проф. А. Спасский. История Догматических Движений в Эпоху Вселенских Соборов. – Сергіев Посад, 1906. – Т. 1. – Стр. 138–139, прим. из Болотова В.В. Епархии Древней Церкви // Церковные Ведомости, 1906, прим. ч. 3.

П) Там само.

Р) А. Булгаков. О законности и действительности Англиканской Иерархии. – Вып. I. – Киев, 1906. – Стр. 171 та ін.

С) Покровский, проф. Соборы Древней Церкви Епохи Первых Трех Веков. [Стр. 142] Историко-Каноническое Изследование. – Сергиев Посад, 1914. – С. 311-312; 313; 314; 318; 319; 320.

Написано: Жовтень-Листопад 1922 р. в м. Винниці на Поділлю.

Передруковано: 1941 р. Січень-Червень в м. Філадельфія, Пенна.

[Стр. 143] ЗМІСТ

Замість передмови

Встановлення Єрархії в Церкві Господом нашим Ісусом Христом. Священство єрархічне і особисте.

Єрархія У.А.П.Ц.

Московський єпископат на Україні. Характер і тактика його.

Єпископство – пресвітерство в перші віки християнства.

Ріжниці функцій єпископа і пресвітера в їх послідовному розвитку.

Акт поставлення Української Автокефальної Православної Церкви на Всеукраїнському Православному Церковному Соборі в жовтні м. 1921 р. в Києві, в святій Софії.

Хиротонія перших віків християнства.

Хиротонія Церквою безпосередньо.

Хиротонія з участю пресвітеріона.

Хиротонія од пресвітеріону Церкви.

Зміст.

КОМЕНТАРІ

1. Йдеться про скликання Всеукраїнською Православною Церковною Радою Першого Всеукраїнського Православного Церковного Собору у великому Києво-Софійському соборі. Матеріали цього Собору вже опубліковані Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. Див. *Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники: Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – 560 с.*

2. *Апостол* (грец. «посол, посланець») – В Новому Заповіті А. називаються 12 учнів Ісуса Христа: Симон (Петро), Андрій Варфоломей, Іоан, Матвій, Симон Зилот, (або Кананіт), Фаддей (або Іуда, син Яковлів), Філіп, Фома; Яків, син Алфеїв; Яків, син Заведеїв; Іуда Іскаріот. Після смерті Ісуса його учні замість зрадника Іуди обрали Матвія. А. обирались на певне служіння (Дії. 13:1). Крім того, А. називаються ще 70 учнів Господа.

3. *Александрійська православна церква* (грец. Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας καὶ πάσης Ἀφρικῆς) – один з головних християнських центрів на Сході. Заснована, за переданням, бл. 67 р. н.е. апостолом Марком в столиці Північного Єгипту м. Александрії. З 451 р. там встановлено патріархат, який посідає друге місце в диптиху автокефальних церков після Константинополя. Її предстоятелі досі носять титул «Папа». Саме з цієї церкви вийшли великі церковні вчителі і богослови (святителі Афанасій Великий і Кирило Александрійський, Климент Александрійський, Ориген та ін.). Вважається батьківщиною чернецтва, оскільки тут жили основоположник східного чернецтва преподобний Антоній Великий, засновник общежительного чернецтва преподобний Пахомій Великий, Паїсій Великий, Пимен Великий та ін. Під впливом монофізитської ересі почався занепад у V – поч. VI ст., остаточно занепада в період арабської навали у VII ст. Нині управляється Блаженнішим Папою і Патріархом Александрійським і всієї Африки, з резиденцією і кафедральним собором на честь Благовіщення Пресвятої Богородиці в Александрії.

4. *Ориген* (грец. Ὠριγένης; бл. 185 р. н.е., м. Александрія, Єгипет – 254 рр. н.е., Тіра) – один із знаменитих християнських богословів і філософів, укладач текстів Святого Письма і коментатор, апологет, полеміст, догматик. Народився в в елінізованій єгипетській родині, що сповідувала християнство. Після втрати батька під час гонінь за Септимія Севера, у 17-річному віці почав викладати граматику і риторику, був викладачем катехитичної школи а Александрії. У 228 р. н.е. в Кесарії Палестинській був

рукопокладений на пресвитера єпископами Олександром і Феоктистом, за що олександрійський єпископ засудив О. на двох місцевих соборах, позбавив його пресвітерства (231 р.) і звання вчителя, виключив його з церкви. Помер в ув'язненні. Засуджений V, VI і VII Вселенськими Соборами. За деякими свідченням О. є автором бл. 6 тис. творів. Він склав список перекладів всього Старого Заповіту з коментарями, написав апологетичний твір «Проти Цельса» у 8 кн., трактат «Про начала» (Περὶ ἀρχῶν), твори «Про молитву» (Περὶ εὐχῆς) та «Навернення до мучеництва» (Λόγος προτροπικὸς εἰς μάρτυρον).

5. *Афанасій Великий Олександрійський* (бл. 295 або 297 р. н.е., м. Александрія, Єгипет – 2 травня 373 р. н.е., м. Александрія, Єгипет) – святий, великий Отець Церкви, архієпископ Олександрійський, противник арианства, один із засновників християнської агіографії. Народився в родині єгипетських християн. У 319 був рукоположений в сан диякона. Був учасником I Вселенського Собору в Нікеї у 325 р. н.е., на якому виступив проти вчення Арія. З 9 червня 328 р. н.е. очолив Олександрійську Церкву, але бл. 15 років змушений був провести у вигнанні через переслідування ариян. Автор життя преподобного Антонія Великого, екзегетичних і апологетичних творів, тлумачень псалмів, бесід, епістолярій, коментарів на Святе Письмо. Православна церква відзначає пам'ять 18 січня і 2 травня.

6. Йдеться про церковно-визвольні змагання в Україні 1917-1921 рр., зокрема процес українізації богослужіння. Діяльність ВПЦР по українізації богослужіння була призупинена у зв'язку з окупацією Києва денікінськими військами у вересні 1919 р., коли повернувся Антоній (Храповицький). В Україні розпочались репресії проти священників-автокефалістів, які брали активну участь у створенні українських парафій і відправляли богослужіння українською мовою. Усіх причетних до цього осіб було заборонено в священнослужінні і позбавлено сану. В цей період представники руху за українізацію просили благословіння на українське богослужіння навіть у вже отриманих від влади храмах. Зберігся наказ Київської єпархіальної ради благочинному прот. І. Троїцькому від 2 січня 1920 р. про передачу Малої Софії українізованій парафії. В цьому наказі, з посиланням на постанову єп. Назарія (Блінова) від 13/26 грудня 1919 р. за № 154, говориться про те, що українським парафіям вже було дано дозвіл на богослужіння українською мовою в Малій Софії іще за Антонія (Храповицького), але користування храмом може бути тільки тимчасовим, оскільки остаточне рішення залишається за митрополитом Антонієм, бо це його кафедра. Частково ці та інші документи опубліковано: *Мартирологія Українських*

Церков: В 4-х т. – Т. I. Українська православна церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України. – Балтимор, Торонто: Українське Видавництво «Смолоскіп» ім. В. Симоненка, 1987. – С. 33-69.

7. *Вчення Дванадцяти Апостолів (Дідахе)* – історична пам'ятка ранньохристиянської доби, яку було віднайдено в Святогробському подвір'ї в Константинополі грецьким митрополитом Нікомідійським Філофеєм Вріннієм у 1873 р. у вигляді грецького рукопису 1056 р. У 1883 р. цим же митрополитом текст було надруковано. Вважається, що цей текст було написано ймовірно в перш. пол. II-го ст. н.е. в Сирії. Його автором, ймовірно, був християнин юдейського походження, який описує життя ранньохристиянських громад, подає моральні настанови про два шляхи життя людини (гл. 1-6), вказівки щодо хрещення, постів і милостині (гл. 7-8), здійснення Євхаристії (гл. 9-10). У другій частині вміщено відомості про взаємовідносини християнських громад того часу і завершується закликом бути пильними, бо «надходять останні часи». До IV ст. цей твір включався до інших ранньохристиянських творів («Послання Варнави», «Канони Святих Апостолів», «Апостольські постанови» тощо) і взагалі шанувався майже на рівні Святого Письма. Але після складання канону новозаповітних книг після V ст. поступово виходить з церковного вжитку.

8. *Правильно: Maclean, Arthur John, 1858-1943. Ймовірно, йдеться про видання: The Doctrine of the Twelve Apostles translated into English by the late Charles Bigg, D.D. With a new introduction and revised notes by Arthur John Maclean, D.D Bishop of Moray, Ross, and Caithness London: Society for the promoting christian knowledge New York and Toronto: the Macmillan Co. 1922.*

9. *Яків («брат Господень», Яків Молодий, Яків Праведний; ? – бл. 62 р. н.е., Єрусалим) – один з 70 апостолів, перший християнський єпископ Єрусалиму, учасник Єрусалимського собору апостолів 49 р. н.е., автор «Послання Якова» (Новий Заповіт). Православна церква відзначає пам'ять 23 жовтня/ 4 листопада.*

10. *Єлтідінський Яків Семенович (1858 – ?) – письменник, історик, археограф, вихованець Санкт-Петербурзької духовної академії. Автор праць: Религиозно-нравственное мировоззрение Плутарха Херонейского. – СПб., 1893, Библейская история: В 2 ч. – СПб., 1895; 4-те вид., 1 ч., Петрозаводськ, 1907; 3-те вид., II ч. - іб., 1902), Кирилл и Мефодий, просветители славян. – Петрозаводск, 1885, Общая церковная история. – Вып. I–II – СПб., 1912). 3 1898 р. в Олонецких Епархиальных Ведомостях надрукував низку статей і документів з церковної історії Олонецького краю.*

11. *Булгаков Опанас Іванович* (17 квітня 1859, м. Орел, Росія – 14 березня 1907, м. Київ) – ординарний професор Київської духовної академії. Закінчив Орловську духовну семінарію (1881), потім Київську духовну академію (1885) зі ступенем кандидата богослів'я. З 1887 працював в КДА на посаді доцента по кафедрі древньої громадянської історії з наданням чину надвірного радника, потім підвищений до статського радника (1896) і переведений на кафедру історії та розбору західних віровизнань. Виконував обов'язки Київського окремого цензора по внутрішній цензурі з 1892 р. Похований на Байковому цвинтарі. Автор праць: *Очерки истории методизма* (К., 1887), *Безбрачие духовенства* (К., 1891), *Современное франкмасонство* (1903), *Церковь и ее отношение к прогрессу* (К., 1903), *Стремление англичан к восстановлению древневселенской церковности в Англии...* (К., 1901), *О законности и действительности англиканской иерархии* (К., 1906) та ін.

12. *Климент Римський* (лат. *Clemens Romanus I*; ? – 97 або 99 р. н.е.) – один з 70 апостолів, 4-й єпископ Римський (92-101 рр.), один з Мужів апостольських. Його мощі були віднайдені св. Кирилом Корсунянином в Херсонесі і перенесені Св. Рівноапостольним князем Володимиром Великим до київської Десятинної церкви. Автор послань, за переданням вважається першим укладачем першого кодексу канонічного права (Апостолічної конституції). Пам'ять відзначається 23 листопада.

13. *Лебедев Олексій Петрович* (2 березня 1845 р. с. Очаков Московського пов. – 14 липня 1908 р., Москва) – російський православний історик Церкви, професор Московської духовної академії, автор праць з історії Християнської церкви. Закінчив Перервинське духовне училище, Московську духовну семінарію і духовну академію. У 1870 р. був призначений викладачем на кафедрі стародавньої церковної історії МДА. Його докторську дисертацію було присвячено історії Вселенських Соборів IV-V ст. Рецензію на дисертацію написав відомий німецький протестантський теолог Адольф фон Гарнак. Після 1895 перейшов на кафедру церковної історії Московського університету. Автор числених праць з історії Церкви, Вселенських Соборів, зокрема публікації: *Духовенство Древней Вселенской Церкви (от времен апостольских до IX века): Исторические очерки.* – М.: Печатня Снегиревой, 1905. – VI, 494 с. Впродовж 1898–1905 рр. в московській друкарні Снегирьової вийшло друком зібрання церковно-історичних творів в 10 томах: *Т. 1: Церковная историография в главных ее представителях с IV века по XX.* – 1898. – VIII, 579 с.; *Т. 2: Эпоха гонений на христиан и утверждение христианства в греко-римском мире при Константине Великом.* – 1897. – 2-е изд. – V, 362 с.; *Т. 3: История Вселенских Соборов. Ч. 1: Вселенские*

Соборы IV и V веков: Обзор их догматической деятельности в связи с направлениями школ Александрийской и Антиохийской. – 2-е изд. – Сергиев Посад, 1896. – II, XVI, 323 с.; Т. 4: *То же*, ч. 2: *Вселенские Соборы VI, VII и VIII веков.* – 2-е изд. – 1897. – IV, 332 с.; Т. 5: *История разделения Церквей в IX, X и XI веках: С подроб. указ. рус. лит., относящейся к этому предмету, с 1841 по 1900 гг.* – 1900. – VIII, 415 с.; Т. 6: *Очерки внутренней истории Византийско-Восточной Церкви в IX, X и XI веках: От конца иконоборческих споров до начала крестовых походов 1096 г.* – 2-е изд., доп. – 1902. – VI, 381 с.; Т. 7: *Исторические очерки состояния Византийско-Восточной Церкви от конца XI до половины XV века: (От начала крестовых походов до падения Константинополя в 1453 г.)*. – 2-е изд., пересмотр. – 1902. – IV, 489 с.; Т. 8: *История Греко-Восточной Церкви под властью турок: (От падения Константинополя, в 1453 г., до настоящего времени)*. – 2-е изд. – СПб.: Тузов, 1903 (обл. 1904). – 872 с.; Т. 9: *Церковно-исторические повествования общедоступного содержания и изложения: (Из давних времен Христианской Церкви)*. – 1900. – VI, 340 с.; Т. 10: *Духовенство Древней Вселенской Церкви.* – 1905. – VI, 494 с.

14. *Полікарп Смирнський* (бл. 69 р. н.е. – бл. 155 р. н.е.) – святий, учень Св. Апостола Іоана Богослова, який поставив його на єпископа Смирнського. Належав до Мужів Апостольських. Його мученицьку смерть було описано в «Окружному посланні Смирнської церкви до інших церков», яке увійшло згодом до «Церковної історії» Євсевія. З його власних творів збереглося тільки «Послання до Філіпійців».

15. *Іринеї Ліонський* (бл. 130 р. н.е. – 202 р. н.е., Ліон, Франція) – святий, священномученик, один з перших Отців Церкви, богослов, єпископ Ліонський (з 177 р. н.е.). Малоазійський грек. Бл. 160 р. н.е. був посланий Полікарпом Смирнським у Галлію для проповіді християнства. Автор богословських творів, послань, книги «П'ять книг проти ересей». День пам'яті в Православній церкві 23 серпня, в Римо-Католицькій – 28 червня.

16. *Болотов Василь Васильович* (1854, с. Кравотинь Тверської губ. – 5 квітня 1900, Санкт-Петербург) – російський православний історик Церкви. Закінчив Осташківське духовне училище, Тверську духовну семінарію і Санкт-Петербурзьку духовну академію (1879). Магістерська дисертація «Учение Оригена о Святой Троице» (СПб., 1879). З 1879 – професор, з 1885 – екстраординарний професор стародавньої церковної історії Санкт-Петербурзької духовної академії. З 1893 р. – член-кореспондент Імператорської Академії наук, з 1896 – доктор церковної історії. Похований на Ні-

кольському кладовищі в Олександро-Невській Лаврі. Одна з найвідоміших праць: *Лекції по истории древней Церкви: В 4 т. – СПб., 1907-1918.*

17. *Євсевій Кесарійський або Євсевій Памфіл* (грец. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, лат. *Eusebius Pamphili*; 263 р. н.е., Палестина – 340 р. н.е.) – отець церковної історії. Своє прізвище «Памфіл» отримав через близькість до пресвитера Памфіла. Народився в Палестині, освіту отримав в училищах Єрусалиму та Антиохії, де вивчав Платона, Філона та Оригена. Був учасником I Вселенського Собору в Нікеї у 325 р. н.е., на якому йому було доручено скласти «Символ віри». Автор «Церковної історії», «Хроніки», «Приготування до Євангелія», низки апологетичних, полемічних та егзегетичних праць.

18. *Кипріян Карфагенський* (лат. *Thascius Caecilius Cyprianus*; ? – 14 вересня 258 р. н.е.) – єпископ Карфагену, латинський богослов, автор богословських праць про єдність церкви та її ієрархічну структуру.

19. *Макарій* (Булгаков Михайл Петрович; 19 вересня 1816 р., с. Сурково Новоскольського пов. Курської губ. – 9 червня 1882, Москва) – митрополит Московський і Коломенський (з 1879), член Св. Синоду, російський історик Церкви, ординарний академік Академії наук (з 1854), доктор богослів'я за твір «Введение в православное богословие» (1847), почесний член Імператорського Археологічного товариства і Санкт-Петербурзької духовної академії. Закінчив Білгородське повітове духовне училище (1831), Курську духовну семінарію (1837) і Київську духовну академію зі ступенем магістра богослів'я (1841). Прийняв чернечий постриг (1841), в тому ж році був рукоположений в ієродиякона, потім в ієромонаха. Викладав російську церковну і громадянську історію в Київській духовній академії, потім ординарний професор догматичного богослів'я Санкт-Петербурзької духовної академії (1844-1857), потім ректор цієї академії (1850–1857). Автор капітальних праць з богослів'я та історії: *История Русской Церкви: В 12 т. (13-й том не закінчений в зв'язку з смертю) була надрукована у 1883 р. (перевид. у 1994-1996 рр.), Православно-догматическое богословие: В 2 т. – СПб, 1895, Введение в православное богословие. – СПб, 1913; Руководство к изучению христианского православно-догматического богословия. – М., 1913; Слова и речи, произнесенные в 1869–1878 гг. – СПб, 1890; Слова и речи, произнесенные в Московской епархии в 1879–1882 гг. – СПб, 1890; Слова и речи, произнесенные в 1841–1868 гг. – СПб, 1891.*

20. *Євсевій Софроній Ієронім, Єронім Блаженний, Єронім Стридонський* (лат. *Eusebius Sophronius Hieronymus*; 342 р. н.е., Стридон на кордоні

між Далмацією та Паннонією – 30 вересня 419 або 420 р. н.е., Віфлеєм) – церковний письменник, аскет, автор канонічного латинського тексту Біблії. Вшановується як в православній так і в католицькій традиції як один з вчителів Церкви. Був охрещений у 360 р. н.е. З 386 р. оселився у Віфлеємі, де переклав Старий і Новий Заповіти на основі Септуагінти латинською мовою, відому як Вульгата (лат. *Vulgata*). В Римо-католицькій церкві вшановується як святий, в православії відомий як Блажений Ієронім. Один з кращих знавців античної і християнської літератури свого часу. Пам'ять відзначається в Православній церкві 28 червня (н.ст.). Автор історичного твору «Про знаменитих мужів» (лат. *De viris illustribus*) та бл. 120 епістолярій. Усі листи Ієроніма видані у 22-му томі «Латинської патрології» Ж.П. Мінья (J.P. Migne, *Patrologia latina*. – Paris, 1844-1855. – 221 vol.). Той лист, в якому Ієронім згадує про старий олександрійський переказ щодо пресвітерської хіротонії, зазначений числом 146 (Лист 146 – ad Euangellum // J.P. Migne, *Patrologia latina*. – Paris, 1844-1855. – Vol. 22).

21. *Мужі Апостольські* (грец. *patres apostolici*) посідають місце між апостолами, які були самовидцями і служителями Слова Божого та святими отцями християнської Церкви. Хронологічно вони жили в часи апостолів в I-II ст. н.е. і залишилися їхніми продовжувачами справи служіння Церкві. Вважається, що вони діяли до др. пол. II ст. і залишили по собі писемні пам'ятки, в яких описано подвиги святих апостолів, зразки усної проповіді про життя і вчення Ісуса Христа. До таких творів відносяться послання Климента Римського, Ігнатія Богоносця, Полікарпа Смирнського і Єрма. Ці послання і твори в раньохристиянську добу шанувалися і використовувалися разом з новозаповітними творами, але після затвердження канону Нового Заповіту у IV ст. н.е. поступово були забуті.

22. *Ігнатій Богоносець, Антиохійський* (грец. *Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος*; ? – 20 грудня 107 р. н.е.) – святий, муж апостольський, священномученик, 3-й єпископ Антиохійський після апостола Петра і Евода (з 68 р. н.е.), учень Іоана Богослова. Автор послань християнським громадам Ефесу, Магнезії, Траллії, Філадельфії, Смирни і Риму. Він уперше вжив вираз «кафолічна Церква» для визначення сукупності вірних («Де з'являється єпископ, там нехай будет народ, а де Ісус Христос, там кафолічна Церква (Посл. до Смирн. 8.2). Пам'ять відзначається 20 грудня.

23. «Кафолічне вчення дванадцяти Апостолів і святих учнів Господа Нашого» («Дідаскалія») – одна з найдавніших збірок раньохристиянської літератури, яка датується 230 р. н.е. Грецький оригінал було втрачено, за ви-

нятком одного фрагменту. За своєю формою воно представляє собою бесіду Апостолів, які зібрались для соборного встановлення єдиних засад устрою Церкви і виголошують повчання на тему християнської моралі і церковної дисципліни. Текст складається з 30 розділів і композиційно поділяється на 4 частини: 1) вступ (розд. 1-3), 2) виклад християнської етики (розд. 4-14), 3) встановлення головних моментів церковної організації і норм, якими визначаються служіння єпископів, пресвітерів, дияконів, читців, поведінка мирян і значення жінок (розд. 15-28), 4) заключення (розд. 29-30). Друга частина текстуально дуже схожа на «Дідахе» і, за припущенням дослідників, вони походять з одного прототипу. Наведений І. Теодоровичем уривок стосовно дій пресвітерів відносно єпископів можливо стосується звершення принесення Владиці (грец. *προσφέρουσαι τῷ δεσπότῃ*) або здійснення опіки над єпископом у вітварі (грец. *προνοήσονται τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸ θυσιαστήριον*).

24. *Гарнак (Harnack) Адольф фон* (1851-1930) – німецький протестантський теолог і історик, автор фундаментальних праць з історії первісного християнства «Історія догматів», «Історія ранньохристиянської літератури до Євсевія», «Сутність християнства», «Вступ до Нового Заповіту», «Маркіон» та ін. Відкидав твердження про божественне походження Ісуса Христа, заперечував правдивість свідчень про біблійні та євангельські дива, але визнавав євангельське моральне вчення як ідеал, який треба покласти в основу загальнолюдської моралі, братерства та обов'язків по відношенню до ближніх.

25. *Покровський Олександр Іванович* (2 серпня 1873 р. – після 1925) – екстраординарний професор по кафедрі Біблійної історії, доктор богослів'я, автор праць з історії Церкви. Навчався у Віфанській семінарії (1893-1897), де після закінчення навчання був залишений професорським стипендіатом. Помічник інспектора Московської духовної академії (1898-1902), доцент (1902), екстраординарний професор по кафедрі Біблійної історії (1907-1909), приват-доцент Московського університету (1909-1916), викладач Вищих Жіночих курсів у Москві. В якості докторської дисертації подав книгу «Соборы древней церкви эпохи первых трех веков. Историко-каноническое исследование. С тремя приложениями и двумя картами». (Сергиев Посад, 1914), але отримав вчений ступінь у 1917 р. Був учасником Собору Російської Церкви у 1917-1918 рр. З 1920 – професор юридичного факультету Одеського інституту гуманітарно-суспільних наук, потім Одеського інституту народного господарства. Учасник Соборів Обновленської церкви 1923 і 1925 рр.

26. *Квінт Септимій Флоренс Тертуліян* (лат. *Quintus Septimius Florens Tertullianus*; 155 або 165 р. н.е., Карфаген – 220 або 240 р. н.е., Карфаген) –

ранньохристиянський письменник, теолог, автор бл. 40 трактатів, засновник латинської патрістики і церковної латини. Бл. 200 р. н.е. був рукопокладений в пресвитери, служив і працював у Карфагені. Йому належить знаменитий вираз *Credo quia absurdum est* («вірую, бо абсурдно»), який насправді є парафразом з його твору «Про плоть [Ісуса] Христа (лат. *De Carne Christi*). Автор апологетичних творів: «*Апологетик*» («*Apologeticus*»), «*До поган*» («*Ad nationes*»), трактатів: «*Про видовища*» («*De spectaculis*»), «*Про ідолопоклоніння*» («*De idololatria*»), «*Про хрещення*» («*De baptismo*»), «*Про молитву*» («*De oratione*»), «*Про покаяння*» («*De poenitentia*») та ін.

27. *Іоан Золотоустий* (грец. *Хризостомас*; 347 р. н.е., Антиохія, Сирія – 14 вересня ст.ст. 407 р. н.е., Піфіунт (Піцунда) – святий, один з Отців Церкви, видатний візантійський церковний діяч і богослов, полеміст, проповідник, автор Божественної Літургії. З 26 лютого 398 р. – патріарх Александрійський Феofil висвятив його на архієпископа Константинопольського, з 403 р. – в засланні. «Золотоустий» – це титул, отриманий святим за надзвичайне красномовство та офіційно закріплений Церквою на Халкидонському Соборі у V ст. Його численні проповіді в староболгарських та староукраїнських перекладах були розповсюджені в Україні, зокрема у збірниках «Златоструй» та «Ізмарагд».

28. *Спаський Анатолій Олексійович* (1866-1916) – російський православної історик Церкви, патролог, редактор «Богословского Вестника» (1898-1911). Після закінчення Московської духовної академії викладав в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. З 1893 р. викладав у МДА. За твір «Историческая судьба сочинений Аполлинария Лаодикийского» (Сергиев Посад, 1895) отримав вчену ступінь магістра богослів'я і звання професора загальної церковної історії.

29. *Феofil* (*Теofil*; ? – 412 р. н.е.) – патріарх (папа) Александрійський (з 385 р. н.е.), видатний богослов IV-V ст. З численних праць і послань збереглися кілька великодніх послань та дисциплінарних канонів, які згодом увійшли до складу слов'янської «Кормчої книги».

30. *Євхаристія* (грец. *εὐχαριστία* – «подяка») – святе причастя, найголовніше таїнство в Християнській церкві, під час якого вірні під виглядом хліба й вина приймають Тіло і Кров Христові. Здійснення цього таїнства складає основу головного християнського богослужіння – Божественної Літургії. Слова Ісуса Христа, згідно з якими було встановлено це таїнство, взято з Нового Заповіту (Мт. 26:26).

31. *Дионісій, єпископ Олександрійський* (? – 265 р. н.е.) – священномученик, полеміст, автор першої «Пасхалії», епістолярій. У християнство був навернений Оригеном, після чого став його учнем (бл. 232 р. н.е.), був поставлений на єпископа Олександрії (247 р.н.е.). Церква відзначає пам'ять 5/18 жовтня.

32. *Мелітон Сардійський* (грец. Μελίτων Σάρδεων; поч. II ст. н.е. – бл. 190 р. н.е., м. Сарди в Лідії) – святитель, єпископ м. Сарди в Лідії, християнський богослов. Автор гомілій, богословських творів. Православна церква відзначає пам'ять 1 квітня.

33. *Кирило (світське ім'я Костянтин на прізвисько Філософ, в схімі – Кирилл; 827 р., Солунь – 14 лютого 869 р., Рим) і Мефодій (світське ім'я Михайло, архієпископ Моравії і Паннонії; 815 р. Солунь – 19 квітня 885 р., Велеград, Моравія) – брати, просвітителі слов'ян, творці слов'янської абетки, перекладачі Святого Письма, святоотецьких та церковних книг, проповідники християнства, канонізовані, в Православній церкві вшановуються як святі рівноапостольні. Пам'ять Кирила – 27 лютого, Мефодія – 19 квітня, обох братів – 24 травня.*

34. *Іларіон (? – 1055) – перший митрополит Київський і всієї Русі негрецького походження (1051–1054), оратор і письменник, церковно-політичний діяч давньої України. Прихильник політичної і культурної самостійності Київської держави. Був священником у князівському с. Берестові під Києвом. 1051 за бажанням Ярослава Мудрого, який прагнув звільнитися від прямого втручання Візантії в церковні справи, Собор руських єпископів висвятив Іларіона київським митрополитом. Автор церковно-богословського твору „Слово про Закон і Благодать”.*

35. *Смолятич Климент (? – після 1154) – митрополит Київський, церковний письменник. Монах Зарубського монастиря біля Києва. Освіту здобув у Візантії, де отримав право на викладання і звання філософа. Досконало знав грецьку мову, богослів'я, риторику. Літопис характеризував його як „книжника і філософа, якого ще не було в руській землі”. 1147 київським князем Ізяславом Мстиславовичем був поставлений Київським митрополитом без санкції Константинопольського патріарха. Після смерті Ізяслава (1154) був змушений залишити митрополичу кафедру. Автор „Послання до смоленського пресвітера Фоми”.*

36. *Цамблак Григорій (Цамвлах, Цимивлах, Семивлах; бл. 1364 р., м. Тирново, Болгарія – 1450 р.) – митрополит Київський, потім молдо-*

влахійський, церковний письменник, проповідник. Походив із знатного роду, освіту отримав у Константинополі. В Сучаві був пресвітером великої церкви Молдавської. Під впливом князя Вітовта був обраний собором західноруських єпископів митрополитом, але в Константинополі йому було відмовлено в затвердженні цього соборного рішення. Наступний собор західноруських єпископів 15 листопада 1416 р. рукопоکлав його митрополитом Київським і Литовським. В Москві цей акт було кваліфіковано як розділення руської митрополії і висунуто звинувачення у відступництві і перехід під владу Римського папи. Ім'я Г. було включено до тексту прокляття, яке почали виголошувати у Москві в неділю Православ'я У 1417 р. був з посольством на Констанцькому соборі, де заперечив свою приналежність до Римо-католицької церкви. Заснував свою катедру у м. Вільно при Богородичній церкві. Потім переїхав до Сербії, де став ігуменом монастиря Дечан. У 1431-1432 проживав у Молдавії, де удосконалив румунську абетку, сприяв розповсюдженню слов'янських богослужбових книг.

37. *Феофан III* – патріарх Єрусалимський (1608–1644). За повноваженнями Константинопольського патріарха Тимофія „справувати всі архієрейські справи у підлеглих царгородському патріархові єпархіях” у Польщі, висвятив 1620 р. в Києві разом з митрополитом Сирійським Неофітом і єпископом Страгонським Аврамієм митрополита Йова Борецького і 5 єпископів, відновивши православну ієрархію на території Київської митрополії. Надав Київському Богоявленському братству права ставропігії.

38. *Конашевич Сагайдачний Петро* (1570, с. Кульчиці Перемишльської землі Руського воєводства, нині Самбірського р-ну Львівської обл. – 20 березня 1622, Київ) – червоноруський шляхтич, кошовий отаман Війська Запорізького, провідник реєстрового козацтва, організатор успішних походів українських козаків проти Кримського ханства, Османської імперії та Московського царства, меценат православних шкіл. Разом з усім військом Запорізьким вступив до Київського Богоявленського братства, яке виступало проти політики шляхетської Польщі. За його активної участі відбулось відновлення православної ієрархії в Києві у 1620 р.

39. *Берестейська Унія 1596 р.* – одна з найважливіших подій в історії церковного життя в Україні, внаслідок чого утворилась Українська Греко-Католицька Церква. Була викликана необхідністю виправити наслідки церковного розколу між Римським Престолом та Константинопольським Патріархатом (1054 р.). Важливим фактором, що спонукав до укладення унії з Римом, була необхідність протистояти подальшій латинізації та полонізації

української світської еліти, а також добитися зрівняння в правах українського духовенства з латинським. Для офіційного урочистого проголошення унії київським митрополитом Михайлом Рогозою та польським королем Сигізмундом III Ваза було скликано церковний собор у м. Бересті, який відбувся 16-20.10.1596 р. Собор затвердив акт унії, про що було оповіщено окремим посланням митрополита. Згідно з умовами Б.У. українська церква зберігала східний обряд, церковнослов'янську літургічну мову, право на заміщення митрополічої та єпископських кафедр, вживання старого (юліанського) календаря, нижче духовенство і надалі зберігало право одружуватись. Одночасно визнавалась зверхність Римського Папи як першоієрарха всієї Християнської Церкви та були прийняті догми католицької церкви. Внаслідок укладення Б.у. православне духовенство, що визнало її рішення, було урівняне в правах із католицьким, звільнялося від сплати податків та виконання інших повинностей. Єпископам були обіцяні місця у сенаті Речі Посполитої, але ця обіцянка не була виконана урядом. Шляхта та міщани, що прийняли унію, також урівнювались у правах з католиками латинського обряду і одержали право обіймати посади у державних та міських урядах. Після Берестейського собору з 8-ми єпархій Київської митрополії унію прийняли 6: Київська, Володимир-Волинська, Турово-Пинська, Луцька, Холмська та Полоцька. Перемишльська та Львівська єпархії прийняли її згодом відповідно у 1692 та 1700 рр. На території Російської імперії (згодом СРСР) унію було скасовано двічі – у 1839 і 1946 рр.

40. *Петро (Могила Петро Симеонович; 21.12.1596/10.1.1597, Молдавія – 1.01.1647, Київ) – митрополит Київський з титулом «Екзарх Константинопольського трону» (1632–1647), визначний український церковний і культурний діяч XVII ст., автор богословських творів. 1625 під впливом І. Борецького прийняв чернецтво. 1627 був обраний архімандритом Києво-Печерської Лаври. З 1632 – митрополит Київський. У 1628–1629 виступив одним з авторів проекту про створення українсько-білоруського патріархату. Під його керівництвом здійснено реформу церковного життя та створено проект першого православного катехизису (Православне ісповідання віри). 1631 відкрив Лаврську школу, яка 1632 була об'єднана з Київською братською школою і 1633 дістала назву Києво-Могилянська Колегія (з 1701 – Києво-Могилянська Академія). Канонізований УПЦ в 1996 р.*

41. Йдеться про намагання відправити делегатів від Всеукраїнської Православної Церковної Ради до Грузинського патріарха-католика з метою висвяти кандидатів на єпископів УАПЦ напередодні відкриття I Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. Впродовж 1919-1921 рр. ВПЦР намагалася для створення ієрархії УАПЦ

домовитися з єпископами РПЦ в Україні, але всі ці спроби були невдалими. Тому було прийнято рішення звернутись до Грузинської Церкви. З Тифлісу на травневий Собор Київщини 22-26 травня 1921 р. приїхав прот. Степан Орлик, який запевняв ВПЦР у тому, що є близьким до грузинського католика Леоніда (Окропирідзе) і тому є можливість висвятити єпископів для УАПЦ, бо сама Грузинська Церква оголосила себе автокефальною. ВПЦР звернулася з проханням до влади щоб кандидатам на висвячення було дано дозвіл на виїзд до Грузії. У Заяві ВПЦР до Голови РНК УРСР від 1 вересня 1921 р. за № 3404 міститься прохання дати можливість делегатам від ВПЦР поїхати до Грузії – Павлу Погорілку, Степану Орлику-Волинському і Григорію Стороженку. Делегати до Грузії везли з собою листа від ВПЦР до патріарха Грузинської автокефальної церкви Леоніда (Окропирідзе) про сприяння у висвяченні єпископів для УАПЦ від 9 вересня 1921 р. за № 4042. Кандидати не змогли дістатися до Тифлісу – вони дісталися тільки до Харкова, а далі, через військові дії не змогли їхати і повернулись до Києва. Текст послання ВПЦР опубліковано: *Перший Всеукраїнський Православний Церковний Собор УАПЦ 14-30 жовтня 1921 року: документи і матеріали / Упорядники Михайліченко Г., Пилявець Л., Преловська І. – Київ-Львів: «Жовква», 1999. – С. 508-514. Докладніше про цю подію див.: Преловська І. Проголошення автокефалії Грузинською (Іберійською) та Українською церквами 1917-1921 рр. (До публікації документів) [публікація епістолярій, коментарі, передмова] // Труды Київської Духовної Академії. Присвячено 1700-річчю мучеництва святої діви Варвари. – К.: Вид. УПЦ КП, 2006. – Т. 3. – С. 171-209.*

42. Іоан Теодорович подав посилання на «письменника 5 віку Севера». Насправді мова йде про лист Олександрійського патріарха Севера (518-538), який було написано у 500 р. н.е. до православних християн Емеси. Грецький оригінал листа не зберігся. На сирійську мову цього листа було перекладено Антонієм Кібізінським. Ю. Мулик-Луцик вказує, що оригінал цього листа зберігається в Британському Музеї (MS. Add. 12.181 and Add. 1. 609). В Росії цього листа спопуляризував проф. О. Спаський у своїй дисертації *История догматических движений в эпоху вселенских соборов* (Сергиев Посад, 1906). Див. докл.: *Мулик-Луцик Ю. История... – Т. 4. – С. 784-794.*

43. *Лев I Великий* (лат. *Leo PP. I*; 390 р. н.е., Етрурія – 10 листопада 461 р. н.е., Рим) – Римський папа (440-461), святий. Був захисником православної віри проти ересей Євтихія, Діоскора і Несторія. Своїми посланнями до візантійських царів Феодосія II (408-450) і Маркіана (450-457) сприяв скликанню IV Вселенського (Халкидонського) Собору, на якому було засуджено монофізитську ересь.

44. *Барсов Матвій Васильович* (1842-1896) – російський православний церковний письменник, статський радник, професор, інспектор і викладач німецької мови в Симбірській духовній семінарії та Маріїнської жіночої гімназії. Одна з відомих опублікованих ним праць: *Барсов М. Сборник статей по истолковательному и назидательному чтению Деяний св. апостолов, с библиографическим указателем. – Издание второе. – М.: издание А.Д.Ступина, 1903. – XVI, 584 с.* Автором було включено до збірника тлумачення однієї з книг Нового Заповіту «Дії святих Апостолів», які взято з святоотецьких праць і богословських творів. До кожного розділу автор умістив докладний бібліографічний перелік відповідних видань.

45. *Гроссу Микола Степанович* (1867 р., с. Бужори Кишинівського пов. Бесарабської губ. – 1937, м. Київ) – священник Українського екзархату РПЦ, делегат Всеукраїнського Собору 1918 р. в Києві, обстоював ідею непорушності канонічної території Російської Православної Церкви, був противником автокефалії церкви в Україні. Закінчив Київську духовну академію (1889-1893) зі ступенем магістра богослів'я. У 1894-1895 рр. викладав у Вороніжській духовній семінарії, потім у Київській духовній семінарії (1895-1905) і духовній академії (1903-1915 (?)). Служив священником у Златоустівській церкві, Києво-Володимирському соборі (1920-1924), Георгіївській церкві (1925-1926), у Києво-Софійському Малому соборі (1926-1931). Був заарештований в квітні 1931 р. як учасник «контр-революційної церковної організації».

46. *Ервін Пройшен* був публікатором ґрунтовних підбірок текстів з історії древньої Церкви та історії канону, зокрема: *The Text and Canon of the New Testament* (London, 1913); *Origen. Gegen Celsus. Hrsg. P. Koetschau* (GCS 1–2). Leipzig, 1899. *Der Johanneskommentar. Hrsg. E. Preuschen* (GCS 10). Leipzig, 1903.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- А**база В., підполковник 22
Аврамій, єпископ Страгонський 187
Агапіт (Вишневський), архієпископ Катеринославський 27
Амвросій Сенишин, митрополит Української Католицької Церкви в США 91
Амвросій, єпископ 37
Андрій Варфоломей, Апостол, св. 177
Андрій, православний єпископ (Константинопольський Патріархат) 91
Андрій О. 54
Андрій С. 53
Антипчук Петро 53, 54
Антоній Великий, св. 170, 177, 178
Антоній (Храповицький), митрополит 24, 25, 46, 178
Антонін (Грановський), єпископ 27
Антохів Григорій, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74
Арій 178
Атенагорас I (Спиру Арістокл), патріарх Константинопольський 65, 67
Афанасій Великий, св. 133, 177, 178
- Б**акало Іван 74, 79
Бакопулос Юрій, священник 88
Барсов Матвій Васильович 162, 175, 190
Бачинський Євген, єпископ УАПЦ 74
Бек Андрій, священник 82, 92
Білецький Леонід, проф. 85
Білецький Ф., протопресвітер 92, 93
Білокінь Сергій Іванович 5-8, 59, 60, 102
Блажейовський Дмитро 13
Богачевський Костянтин, єпископ УГКЦ 55, 56
Бойчук М. 93
Болотов Василь Васильович, проф. 48, 138, 141, 151, 158, 160, 165, 169-171, 175, 181
Борецький Йов, митрополит 154, 187, 188
Борецький Микола, митрополит УАПЦ 7, 59, 63, 66
Борис, єпископ 92, 93
Боцюрків Богдан 61
Булгаков Опанас Іванович 133, 134, 136, 141, 144, 145, 151, 165, 175, 176, 180
Бурко Демид, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74
- В**алдорн К., священник 93
Вань Л., священник УГКЦ 51
Василів-Чечель, генерал 22
Введенський В., протоієрей 18
Весоловський Лев, священник 82
Власовський Іван, проф. 11, 13, 29, 60, 63, 70, 74, 79

- Вовкушевський Григорій 32
Вовчук Іван, проф. 83
Войтенко В., священник 94
Володимир (Богоявленський), митрополит Київський і Галицький 19, 20
Володимир Великий, св. Рівноапостольний князь 84, 180
Володимир (Мальцев), єпископ УАПЦ 74
Воулсінас Неофітос, протоієрей 82
В'ячеслав (Лисицький), єпископ УАПЦ 74
- Гаврик Ф., протоієрей 92
Галлер Й., генерал 22
Ганжа П., сотник 22
Гаращенко Іван, священник УАПЦ (Соборноправної) 9, 74, 79, 105
Гарнак (Harnack) Адольф, фон 146, 180, 184
Гаюк С., протопресвітер, доктор 92
Генадій (Шиприкевич), архієпископ УАПЦ 74
Геракл, єпископ Олександрійської церкви 79, 169, 170, 174, 175
Германос (Shihadah), митрополит Селевкії (Сірія) 42, 45, 46, 64
Гончаров Петро Григорович 32
Гордовський Порфирій 53, 54
Григорій (Отійчук) архієпископ УАПЦ (Соборноправної) 9, 74, 75, 83, 89
Грицина Єронім, протоієрей 85
Гроссу Микола Степанович 164, 190
Грудина В., полковник 22
Грушевський Марко, єпископ УАПЦ 38
Грушевський М.С. 19, 152, 153, 175
Гундяк Іван, священник 8, 38, 57, 82
- Данилевський Константин, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74
Даниленко-Данилевський Костянтин, священник 9
Дахівник-Дахівський Володимир, єпископ УАПЦ 54
Двораківський А., протоієрей 92
Денисенко А. 6
Димитрій (Вербицький), єпископ Уманський 19, 177
Дионісій (Валединський), єпископ Кременецький 28, 44, 69
Дионісій, єпископ Олександрійської церкви 150, 186
Діоскор 162, 189
Донаган Г.В., єпископ Єпископальної Церкви в Нью-Йорку 93
Донат (Бурган Дмитро) єпископ УАПЦ (Соборноправної) 75
Дубровський Василь 74
Дурдуківський Олександр, диякон УАПЦ 20
- Емільян, онук І. Теодоровича 91

Євлогій (Георгієвський), архієпископ Волинський 17, 28
Євсевій Памфіл 182
Євсевій Софроній Ієронім, Блаженний, Стридонський 181, 182, 184
Євтихій 170-173, 175, 189
Єлена, св. 82, 105
Єлпідінський Яків Семенович 179
Єроним 167-174

Жевченко Юрій, єпископ УАПЦ 48
Жилюк С. 5

Загнибіда С., іподиякон 92
Запаринюк Михаїл, протоієрей 82
Земляченко М., протоієрей 90
Зінченко А.Л. 7
Зінківський В.В. 40

Йосиф (Жук), єпископ 55, 65

Ігнатій Богоносець, Антиохійський 136, 145, 150, 156, 183
Ігнатуша О.М. 5
Ігор (Губа), єпископ УАПЦ 8, 69, 74
Ізяслав Мстиславович 186
Іларіон (Іван Огієнко), митрополит 40-44, 64, 68, 69, 85-87, 106
Іларіон, митрополит Київський 153, 155, 186
Іоан, Апостол, св. 108, 109, 117, 132, 136-138, 156, 157, 179, 181
Іоан Золотоустий, св. 19, 147
Іриней Ліонський, св. 137, 138, 181
Іуда Іскаріот 110, 177

Карабінович Микола, єпископ Могилів-Подільський УАПЦ 11
Каськів Володимир, священник 38, 57
Квінт Септимій Флоренс Тертуліан 184
Кедровський Володимир, полковник 50, 64
Киприян Карфагенський 182
Киридон А.М. 2, 5, 54, 61
Кирило Александрійський, св. 177
Кирило Корсуняннин, св. 180
Кирило (Костянтин Філософ), св. 152, 179, 186
Кирстюк Корнилій, священник 45, 64, 67
Климент Александрійський, св. 138, 177
Климент Римський, св. 135, 136, 172, 180, 183
Кобзар Митрофан 54
Ковалевський М. 60

Ковшун Микола 74
Конашевич Сагайдачний Петро 154, 155, 187
Константин Великий, св. 82
Кохно Валентин 3, 106
Кросбі, проф., д-р 56
Кротевич Костянтин, архієпископ УАПЦ 7
Крупницький Б. 60
Кудрик Василь, священник 45, 47
Куриленко П., проф. 92

Лаврик Ф., протоієрей 92
Лебедєв Олексій Петрович 136, 138, 141, 145, 150, 151, 163, 166, 167, 175, 180
Лев I Великий 162, 189
Ленін В.І. 15
Леонід (Окропирідзе), патріарх Грузинської Церкви 189
Липківський Василь, митрополит УАПЦ 6, 7, 9, 10, 11, 15, 16, 18-20, 24, 27-40, 43-47, 53-55, 57-60, 66, 69, 70, 73, 74, 79, 83, 84, 95-97, 99, 104, 154
Лисогір Й. 93
Личак Д., протоієрей 92
Лостен Василь, єпископ-номінат 91
Лотоцький О.Г. 40, 41
Лучак Д., протоієрей 93, 94
Люся, дружина Емільяна, внука І. Теодоровича 91
Ляхоцький В.П. 39

Маєвський Петро, священник 83
Макаренко Андрій 74
Макарій (Булгаков), митрополит 139-141, 147, 151, 162, 165, 175, 182
Макарій, св. митрополит 32
Малеча Михайло, протоієрей 32
Малюшкевич Костянтин, архієпископ УАПЦ 54, 56
Малярєвський М. 31
Маринич Микола, священник 20, 23
Маричів Олександр, священник 20
Маркіан 189
Марко, єпископ 90-93
Мартинюк І., генерал 22
Матвій, Апостол, св. 100, 110, 177
Мелетій, архієпископ Афінський 67
Мелітон Сардійський 150, 186
Мельничук П., священник 45
Метюк Григорій, протоієрей 85
Мефодій, св. 153, 186
Миколай, єпископ Білоруської Церкви 93, 94

- Микола II Романов 17
Мисик О., протоієрей 92
Михайліченко Г.М. 6, 59, 101, 177, 189
Михаїл (Єрмаков), митрополит 30, 96
Михаїл (Хороший), архієпископ УАПЦ 74, 85
Мицик О., протоієрей 94
Мицик Юрій, протоієрей 39
Міненко Тимофій, протопресвітер 9, 13, 33, 47, 53, 56, 58, 59, 63-65, 68-71, 73, 75-77, 79
Міхновський Юрій, архієпископ УАПЦ 6, 32, 33, 103
Морозевич, сотник 22
Мороз Михайло 24-26, 28, 32, 37, 38, 40
Московченко Н.П. 24, 39
Мстислав (Скрипник), єпископ УАПЦ 8-10, 14, 15, 70, 71, 75, 77-82, 84, 85, 88-94, 105, 106
Мулик-Луцик Юрій 11,12, 16-18, 22, 36-39, 42, 44-50, 52, 53, 56-58, 61, 62, 65-68, 70-75, 78- 84, 96, 97, 189
- Назарій** (Блінов), єпископ Черкаський 25, 178
Нарочницька Наталія 15
Неофіт, митрополит Сирійський 187
Несторій 189
Никанор (Абрамович), єпископ УАПЦ 8, 69, 70, 74, 79
Никодим (Кротков), єпископ 20
Никонів Н., полковник 22
Ніна, онучка І. Теодоровича 91
- Олексій** (Дородніцин), архієпископ Володимирський 19-21
Олійник В., протоієрей 92
Ориген 173
Орлик-Волинський Степан, протоієрей 27, 31, 33, 103, 189
- Павло**, Апостол, св. 111, 127, 129, 131, 132, 134-136, 144, 161-165
Павловський Іван, митрополит УПЦ 7, 54, 61, 62, 66
Паїсій Великий, св. 177
Палладій (Видибіда-Руденко), єпископ 69
Парфеній (Левицький), архієпископ Полтавський 27
Пахомій Великий, св. 177
Пелешук Юрій, протоієрей УАПЦ 70
Перлик І., підполковник 22
Петлюра С.В. 35, 43, 78
Петро, Апостол, св. 113, 117, 131, 132, 135-137, 143, 165, 177
Петро (Могила), митрополит 154, 188
Пилипенко О., сотник 22

Пилявець Л.Б. 6, 59, 101, 177, 189

Пимен Великий, св. 171, 177

Платон (Артемюк), єпископ УАПЦ 74, 77

Платон (Рождественський), митрополит 46

Погорілко Павло, протоієрей 27, 28, 189

Подгурський Йосип 92

Покровський Олександр Іванович, проф. 146, 160, 172-174, 184

Полікарп (Сікорський), митрополит УАПЦ 9, 10, 13, 69-75, 77-79, 81, 85, 95, 105, 106

Полікарп Смирнський, св. 137, 138, 145, 151, 181, 183

Поліщук В., протодиякон 92

Полонська-Василенко Н.В. 60

Попов Олександр, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74

Потієнко Василь, протодиякон 29, 32, 53, 54, 99

Преловська І.М. 5-7, 31, 39, 40, 43, 59, 60, 69, 94, 101, 102, 177, 189

Прозен Валентина, донька І. Теодоровича 91, 93

Прозен Емільян, зять І. Теодоровича 91

Пройшен Ервін 173, 190

Пузицький, полковник 28, 52

Раковський Х.Г. 53

Робінс Й., чоловік Ніни, онуки І. Теодоровича 91

Розга Михайло, митрополит 188

Ромоданів Петро, єпископ УАПЦ 54

Російський В., іподиякон 92

Савчук Семен Володимир, протопресвітер 9, 11, 12, 16, 38, 39, 41, 42, 44, 45, 47, 57, 58, 66, 68, 71, 72, 77-78, 81, 84-86

Сакало М. 54

Самборський Володимир, архієпископ УАПЦ 6

Самойленко Г.В. 61

Саранча Микола, протоієрей УАПЦ 70

Свидерська М. 53

Свистун Василь 46, 64, 66, 67, 68

Селепина Артемій, протопресвітер 93, 94

Сергій (Охотенко), єпископ УАПЦ 74

Сигізмунд III Ваза 188

Симон Зилот, (або Кананіт), Апостол, св. 177

Симон (Петро), Апостол, св. 160, 177

Сілас, єпископ 91

Сіцинський Юхим, протоієрей 27

Скоропадський П., гетьман 22, 35, 125

Сокира-Яхонтов В., генерал 22

Соколовський Ксенофонт, священник 28, 30

Соловій М., о. д-р 60
Спаський Анатолій Олексійович, проф. 48, 148, 185, 190
Старовойтенко І.М. 6, 59, 60
Стельмах Петро, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74, 75
Степанек Л. 77
Степаненко М., проф. 93, 94
Степовик Д.В., проф. 14, 71, 75, 78-82
Стецько Я. 93
Стечишин Мирослав 45
Стечишин Михайло 58, 67
Стечишин Юліан 45
Стороженко Григорій 189

Тарасенко Іван Васильович 32
Тарнавський Петро, священник 20
Теодорович (Федорович) Іван (Іоан), архієпископ 5, 7-18, 22, 23, 28-38, 45-59, 62-89, 97-110, 118, 137, 139-142, 144, 147, 148, 150, 153, 158, 160, 164-167, 171, 174-176, 186, 191
Терещенко К. 54
Тимченко Ф., сотник 22
Тихон (Белавін), патріарх Московський 25, 27
Туркевич В. 60

Урбанович Микола, єпископ УАПЦ (Соборноправної) 75

Фаддей (або Іуда, син Яковлів), Апостол, св. 177
Фаддей (Успенський), єпископ Володимир-Волинський 17
Фалько П., протоієрей 90
Федорович М. 91
Феодосій II 189
Феофан III, патріарх Єрусалимський 187
Феофіл, патріарх Александрійський 185
Филип, Апостол, св. 144, 177
Филипенко Сергій, священник 20
Філофей Врієнній, митрополит Нікомідійський 98, 179
Фома, Апостол, св. 177
Форостій Т., протопресвітер 92, 94
Фотій II, патріарх Константинопольський 64, 65, 67

Харина М. 91
Харченко Л. 92
Ходзицький Дмитро, протоієрей 32, 53, 54
Хоменко, священник 20
Хомичевський М. 53, 54

Хомчук О.О. 9, 10, 13, 37, 46, 55, 56, 58, 60, 64-66, 70, 76, 79, 95
Христофор, митрополит Пентаполський, Екзарх Олександрійської церкви 81, 82, 84,
105
Христофор, папа і патріарх Олександрійський 83

Цамблак Григорій 152-155, 186
Ципін Владислав, протоієрей 16

Чехівський Володимир Мусійович 6, 10, 27, 30, 31, 35, 36, 38, 48, 49, 62, 63, 96,
97
Чехівський Микола Мусійович, священик 54
Чумак Іван, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 74, 75

Шандрук П., генерал 93
Шараївський Нестор, протоієрей 20, 25, 27, 31-33, 47, 53, 54, 79, 83
Шевченко Т.Г. 19
Шпаченко Федот, протоієрей УАПЦ 70

Явдась Митрофан, пресвітер УАПЦ (Соборноправної) 10, 60, 74
Яків, син Алфеїв, Апостол, св. 177
Яків, син Заведеїв, Апостол, св. 177
Яковос, архієпископ 91
Янченко В., полковник 22
Яременко Аркадій 9, 74
Ярещенко Олександр, архієпископ Харківський УАПЦ 6, 33, 54, 103
Яровенко Тамара 94
Ярослав Мудрий, св. 153, 186
Яцевич Павло 74

Maclean, Arthur John 179

ЗМІСТ

Передмова Ректора Київської православної богословської академії митрополита Дмитрія (Рудюка)	3
Преловська І. Видатний церковний діяч Іван Теодорович (1887-1971) – портрет на тлі доби	5
Від упорядників	95
Передмова голови Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського Валентина Кохно	103
Іван Теодорович. Благодатність єрархії У.А.П.Ц. (Української Автокефальної Православної Церкви). – Регенсбург, 1947	107
Коментарі	177
Іменний покажчик	191

ІВАН ТЕОДОРОВИЧ
Архієпископ У.А.П.Ц. в Америці й Канаді

**Благодатність ієрархії У.А.П.Ц.
(Української Автокефальної
Православної Церкви)**

Упорядник:

І.М. Преловська

Редакційна колегія:

П. СОХАНЬ (голова), Д. БУРИМ, І. ГИРИЧ, О. МАВРІН,
Н. МИРОНЕЦЬ, І. ПРЕЛОВСЬКА

Науковий редактор:

Ю.А. Мицик, прот., д.і.н., проф.

Рецензенти:

А.М. Киридон, д.і.н., проф.

Верстка:

М.Ярмусь

Видавництво
«Архангельський глас»
Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир
Київська Православна Богословська Академія
2009